

TÜRKİYE SELÇUKLULARI'NDA MESLEKLER

Prof. Dr. ERDOĞAN MERÇİL

TÜRK TARİH KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
VII. Dizi – Sayı 192

TÜRKİYE SELÇUKLULARI'NDA MESLEKLER

Prof. Dr. ERDOĞAN MERÇİL

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A
2 0 0 0

Merçil, Erdoğan

Türkiye Selçukluları'nda meslekler / Erdoğan Merçil.

-- Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000.

ix, 233, [10] s., : res. ; 24 cm.-- (AKD TYK Türk Tarih Kurumu yayınları; VII. Dizi - Sa. 192)

İngilizce özet, bibliyografya ve indeks var.

ISBN 975 - 16 - 1324 - 8

1. Mesleki gruplar _ Selçuklu İmparatorluğu. I. E.a.

II. Dizi.

956.1014

ISBN 975-16-1324-8

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
KAYNAKLAR.....	5
1 - Giyim-Tekstil Sanayi İle İlgili Meslekler	13
2 - Hayvancılık ve Dericilik İle İlgili Meslekler	30
3 - Gıda ile İlgili Meslekler	41
4 - Günlük Hayat-Ev Eşyası Âletleri İle İlgili Meslekler	72
5 - İnşaat İşleri İle İlgili Meslekler	82
6 - Sağlık ve Temizlik İle İlgili Meslekler	106
7 - Eğlence Hayatı İle İlgili Meslekler	126
8 - Ticaret Hayatı İle İlgili Meslekler	147
9 - Silâh Yapımcıları	160
10 - Taşıma ve Ulaşım İle İlgili Meslekler	161
11 - Müteferrik Meslekler	164
SONUÇ	194
MUKAYESELİ LİSTE	197
SUMMARY	207
BİBLİYOGRAFYA.....	209
DİZİN	219
EKLER	

ÖNSÖZ

Zaman zaman Türkiye Selçukluları ile ilgili çalışmaları incelediğimizde bu devletin en parlak devrini yaşadığı zamanlarda bile meslek hayatıyla ilgili fazla bir bilgi olmaması dikkatimizi çekmişti. Araştırmacılar ise eserlerinde genelde esnaf ve ahî teşkilâtı üzerinde durmuşlardır. Bu bakımdan Prag'da toplanan XII. CİEPO Sempozyum'unda Selçuklu devrinde Anadolu'daki mesleklerle ilgili bir tebliğ vermeyi düşündüm. Önceleri devrin siyasî tarih ağırlıklı kaynakları üzerinde araştırmalar yaptım. Zaten az olan bu devrin kaynakları içinde, İbn Bibî ve Aksarayî'nin eserleri dışında, fazla bir bilgi elde edemedim. Rahmetli hocam Prof. Dr. Fikret Işıltan'ın beni Mevlânâ ve eserlerine yönlendirmesi, meslekler konusunda daha çok bilgi sahibi olmamı sağladı. Ayrıca neşredilmiş vakfiye, kitabe, mülknâme, köy satışı ve temlik-nâme gibi vesikalar da mesleklerin tespitinde önemli rol oynadı. Bu bakımdan henüz yayınlanmamış bu tip vesikaların bir an önce yayınlanması meslek sayısının artmasına katkıda bulunacağı kanaatindeyim.

XII. CİEPO Sempozyum'una sunduğum tebliğin başlığı "Türkiye Selçukluları Devrinde Serbest Meslek Sahipleri" idi. Ancak bu sempozyumdaki tebliğin içeriği, sunuş süresi de gözönünde bulundurularak sadece mesleklerin tanımlanması ile kısıtlı kalmıştı. Bu sebeple tebliğ süresi içinde mesleklerin nasıl icrâ edildiği ve meslek sahiplerinin hangi âletleri kullandıkları hakkında bilgi vermemiz mümkün olmamıştı. Ayrıca konu daha uzun bir çalışmayı gerektirmekteydi. Nitekim bu sempozyum üzerinden iki yıl geçmiş ve mesleklerle ilgili çalışma ancak tamamlanabilmiştir.

Araştırma sırasında devlet ve vakıflardan maaş alanları bu değerlendirmeye almamaya gayret gösterdim. Ancak az sayıdaki örneklerde -özellikle meslek sahiplerinin aldıkları ücretler konusunda- bunu tam uygulayamamış olabilirim. Şunu da belirtmek isterim ki çalışmamızda bu mesleklerin esnaf ve ahî teşkilâtıyla olan ilişkileri üzerinde de durulmamıştır.

Bu çalışmamız sırasında Anadolu'daki meslek sahiplerini;

- a) doğrudan kaynaklarda geçen mesleklerden (kazzâz, hattâb, zer-ger gibi),

- b) mesleklerin icrâ edildiği dükkân, han, çarşı ve pazar yerlerinden (demirciler çarşısı, şekerciler hanı, dükkân-ı revvasî gibi)
- c) şahısların isimlerine dâhil lâakablardan (Ahmed Debbâğ, Mehmed Hayyât gibi) tespit etmek için çaba gösterdim.

Türkiye Selçukluları devrindeki serbest meslek sahiplerini gruplara ayırarak vermeği denedim. Böylece ortaya, ileride görüleceği üzere, onbir grup çıktı. Ancak bu gruplandırma benim görüşüme göre yapılmıştır. Bu gruplar içinde yer alan bazı mesleklerin, başka araştırmacılara göre, yer değiştirmesi mümkündür. Ayrıca kaynaklarda sadece sıkça zikri geçen ürünleri üreten meslek sahiplerinin tespiti için -bazı istisnalar dışında- yorum yapmamağa gayret ettim. Burada belirtmek istediğim bir husus da meslekleri kaynaktan geçtiği şekliyle tespit etmeğe çalıştım; âhen-ger, bezzâz, hayyât gibi. Bugünkü Türkçe ve İngilizce karşılıklarını metin içinde verdim. Çalışmanın sonuna tespit ettiğimiz mesleklerin, Beylikler ve XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı devrindeki durumuyla ilgili bir tablo koydum. Beylikler devri için *Tarama Sözlüğü* ile XIII. ve XIV. yüzyılda yapılmış tercümeleri taradım. Osmanlı devri için Şahin - Emecen'in bir çalışmasından istifade ettim.

Bu çalışmam sırasında zaman-zaman Farsça metinlerde karşılaştığım müşküllerin çözülmesinde yardımlarından dolayı değerli meslekdaşlarım Prof. Dr. Naci Tokmak ve Prof. Dr. Mehmet Kanar'a, kitaptaki resimlerin basımı için izin veren Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'ne, Sadberk Hanım Müzesi'ne ve Hülya Bilgi'ye, eseri bilgisayarda yazan Yusuf Öztürk'e teşekkürü bir borç biliyorum.

Türkiye Selçukluları devrindeki meslekler ile ilgili, belki de ilk müstakil araştırma olan, bu çalışmamızda gözden kaçmış bazı ufak noktaların, basım sırasında yeni çıkan yayınların söz gelişi Prof. Dr. Reşat Genç'in eserinin tam olarak değerlendirilememesinin hoşgörü ile karşılanacağını ümid ederim. Bu hataların düzeltilmesi hususunda ve araştırmamızı daha mükemmel bir şekle gelmesinde yardımcı olacak tenkidlere şimdiden teşekkür ederim.

Erdoğan MERÇİL

KISALTMALAR

A.	: Arapça
aş.yk.	: aşağı yukarı
aynı mlf	: aynı müellif
b.	: bin, ibn
Bk., bk.	: Bakınız
çvr.	: çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Eİ ² .	: Encyclopaedia of Islam (İkinci baskı)
F.	: Farsça
h.	: hicrî yıl
hş.	: hicrî-şemsi yıl
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
Krş.	: Karşılaştırınız
m.	: milâdî yıl
mad.	: madde
mlf.	: müellif
nşr.	: neşreden
Öl.	: Ölüm yılı
s.	: sahife
SAD	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi
Takr.	: Takriben
TM.	: Türkiyat Mecmuası
trc.	: tercüme
Trk.	: Türkçe
T.T.K.Y.	: Türk Tarih Kurumu Yayını
VD	: Vakıflar Dergisi
v.d.	: ve devamı
v. dd.	: ve devamının devamı
vr.	: varak

GİRİŞ

Tarih öncesi devirlerden itibaren âletler yapmağa başlayan insanlar, daha sonraki zamanlarda bu yeteneklerini geliştirerek meslek grupları oluşturmuşlardı. Nitekim metin içinde örnekler verdiğimiz M.Ö. VIII. yüzyıldaki Asur sarayında çeşitli meslekler vardı. İbn Haldun'a göre (*Mukaddime*, çev. Z.K. Ugan, İstanbul 1991³, II. s. 369-370), "Sanayi yerleşik hayatın ve medeniyetin tekâmülü ve genişlemesi nispetinde tekâmül eder... Göçebelik kültürü veyahut onun az nispette bayındırlığı ancak basit ve sade derecedeki hüner ve sanatlara muhtaçtır... İçtimâî hayatın ilerlemiş olduğu o şehirlerde, meslek edinenler için bu zanaatlar geçinme vasıtası teşkil ve kazançlar temin ederler. Şehirdeki medenî hayatın icap ve tekâmülünün bir sonucu olarak... meslekler çoğalır".

Öte yandan Selçuklu Türkleri'nin Anadolu'ya akınları Çağrı Bey'in 1016'daki ünlü keşif akınıyla başlamıştı. Çağrı Bey bu akın sırasında emrindeki üçbin Türkmen ile Doğu Anadolu topraklarına girdi. Bu bölgede birkaç yıl gazada bulunduktan sonra geri dönerek Horasan'da Tuğrul Bey ile buluştu (1021). Daha sonra Gazneli Devleti (963-1186) önünden kaçan Türkmenler de Doğu Anadolu'ya akınlar yaptılar. Bu sıralarda Selçuklular da Dandanakan Savaşı (1040)'nda Gaznelileri mağlup ederek devletlerini kurmuşlardı. Ancak Gazneliler önünden kaçan Türkmenler daha çok Müslümanların oturduğu bölgelerde faaliyet göstererek buralarda yaşayan toplulukları rahatsız ediyorlar ve Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi olmak istemiyorlardı. Nihayet Türkmenler Sultan Tuğrul Bey'in emirlerine uyarak Bizans topraklarına yapılan akınlara katıldılar. Türkmenler bu akınlar sırasında aruk Anadolu'da yerleşmek ve burayı kendilerine yurt edinmek istediler. Sultan Alp Arslan'ın 1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizans'ı mağlup etmesi, onların bu arzularını kuvvetlendirmiş, çok geçmeden Türkiye Selçuklu Devleti (tkr. 1080-1308)'nin kurulması Türkler'in Anadolu'yu yurt edinmelerinin gerçekleşmesine sebep olmuştu.

Türkler'in Türkiye Selçukluları Devleti'ni kurdukları sırada Anadolu'ya gelenler sadece savaşçılar mıydı? Eğer Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu sırasında Gazneliler ile yapılan savaşlara bakılırsa bunun hiç de öyle olmadığını, zaman zaman Selçuklular'ın mücadelelerden önce eşlerini ve çocukla-

rını ağırlıkları ile çöllere gönderdiklerini görüyoruz. Anadolu'ya gelen Türklerin de bu şekilde aileleri, hatta sürüleri de beraberlerinde idi. Bu nedenle gelenler içinde en az o toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak meslek sahipleri bulunmuş olmalıdır. Nitekim Prof. Dr. Faruk Sümer de bu konuda bir makale yazmıştır¹.

Öte yandan Sultan I. Mes'ud devrinden itibaren (1116-1155) Türkiye Selçukluları'nın toprakları gittikçe genişlemiş, Sultan I. Alâeddîn Keykubad zamanında (1220-1237) bu devlet hâkim olduğu bölge ve ülkelerde sağladığı siyasî üstünlüğün yanı sıra, medeniyet, kültür ve ilim açısından da en parlak devrini yaşamıştı. Tabii siyasî otoritenin sağlandığı dönemlerde Asya'dan göç devam etmiş², meslek ve ticaret erbabı da iş hayatı bakımından Anadolu'da en üstün seviyeye ulaşmış olmalıdır. Moğollar'ın batıya hareketleri ve Harezmşahlar Devleti'ni tarihten sildikleri (1231) mücadeleler sırasında onların önünden kaçan Türkistanlı ve İranlı âlim, şâir ve sanatkârlara Sultan Alâeddîn Keykubad kucak açmıştı. Anadolu'ya gelen bu topluluklar arasında muhtemelen serbest meslek sahipleri de vardı. Bunlar da Anadolu'daki serbest meslek erbabının seviyesinin ve sayısının yükselmesinde önemli rol oynamıştır.

Anadolu'daki faal meslek ve ticaret hayatına rağmen eserlerinde bu konular üzerinde inceleme yapan araştırmacılar, Türkiye Selçukluları devrine ait birkaç meslekten söz etmişlerdir. Söz gelişi, kitabında "zanaatçılar" adıyla bir bölüm ayıran Gordlevski³'nin saydığı meslek sayısı onbeşi geçmez. Prof. Dr. Akdağ⁴'ın verdiği meslek sayısı altı-yedi'dir. Yine Prof. Dr. Osman Turan⁵ da Anadolu'da üretilen birçok maldan bahsettiği hâlde, zikrettiği meslek sayısı on civarındadır. Prof. C. Cahen⁶'ın bu konuda belirttiği meslek sayısı da yukarda verilenler gibidir.

¹ "Anadolu'ya yalnız göçebe Türkler mi geldi?" *Belleten* sayı: 96, Ankara 1960, s. 567-594. Ona göre (s. 593-594); "Türkler uzun göç zamanı içinde... çadırlarını, yetiştirdikleri hayvanları, göçebe ve yaşayışa ait kültürlerini, silâhlarını, kıyafetlerini"... Anadolu'ya getirdiler.

² 1071 yılındaki Malazgird savaşından sonra Anadolu ile Türkistan arasında bir göç kanalı meydana geldi. Bu göç aşağı yukarı 200 yıl sürmüştür, bkz. Sümer, aynı eser, s. 512.

³ *Anadolu Selçuklu Devleti*, çvr. Azer Yaran, Ankara 1988, s. 184-192.

⁴ *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihî*, I, İstanbul 1974, s. 28-36.

⁵ *Selçuklular Tarihî ve Türk-İslâm Medeniyetî*, Ankara 1965, s. 265-267.

⁶ *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968, s. 155-173, 317-325./Trk.tr. Yıldız Moran, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1984², s. 160-172, 309-316.

Son zamanlardaki araştırmalarda bu meslekler ile ilgili bazı çalışmalar yapılmış ve bu sayı biraz daha fazlalaşmıştır. Prof. Dr. Aydın Taneri⁷, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı* adlı eserinde kırkbeşe yakın meslekten bahsediyor. Ancak rahmetli Prof. Dr. Taneri'nin bu araştırması sadece Eflâkî'nin *Ârifler'in Menkıbeleri* adlı kaynağa dayanmaktadır. Prof. Dr. Tuncer Baykara⁸'nın *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya* adlı eserinde verdiği sayı hemen hemen Prof.Dr. Taneri'yle eşittir. Tabii o bu araştırmasında sadece Konya şehrini esas almıştır. Bu arada yeni bir araştırmada Doç. Dr. Ali Torun (*Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1998.) fütüvvet-nâmelere dayanarak ellisekiz meslek zikrediyor. Onun bu eseri, belirttiği mesleklerin pîrlerini tespit açısından önemlidir. Prof. Dr. Reşat Genç'in (*Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara 1997) eseri ise bölge bakımından konumuza uzaksa da, mutlaka değerlendirilmesi gereken bir çalışmadır. Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz bu eserlerde genelde meslek erbabının unvanları verilmiş, nasıl çalıştıkları araştırılmamıştır. Anadolu'nun büyük ölçüde şehirleştigi ve kültür seviyesinin yükseldiği Türkiye Selçukluları devrinde meslek sayısı her hâlde bu verilen rakamlardan fazla olmalıdır. Önce bir tebliğ ile başlayan araştırmamızda biz de bunu tespit etmeye çalıştık.

⁷ *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menâkıbül-Âıfın'ın Değerlendirilmesi)*, Konya 1977, s. 95-96.

⁸ Ankara 1985, s. 59-60.

KAYNAKLAR

Türkiye Selçukluları devrinde faaliyette bulunan serbest meslek sahiplerinin unvanlarının tespiti açısından çeşitli vasıfta kaynaklardan faydalanılmağa çalışılmıştır. Bu kaynak taraması sırasında içinde vekayinâmelerin yanı sıra edebî eserler, mektublar, menakıbnâmeler, inşaya ait kitaplar, fütüvvetnâme, vakfiyeler, seyahatnâmeler ve coğrafi eserler önemli yer tutmuştur.

Vekayinâmeler:

Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî (öl.603/1206-1207'den sonra) eserini I. Gıyâseddîn Keyhusrev (1192-1197/1204-1211)'e takdim etmesine rağmen Türkiye Selçukluları hakkında fazla bir bilgi vermiyor. Eseri *Râhat üs-Sudûr ve Âyet üs-Sürûr*⁹'dan kendisinin hattatlığının yanı sıra avcılık, ticaret ve silâh yapımcılarıyla ilgili kısıtlı bilgilerden yararlanılmıştır.

Bir Bizanslı tarihçi Niketas Khoniates'in eseri *Historia* çalışmamız için at yetiştiriciliği ve eğlence hayatı bakımından faydalı olmuştur. Niketas saray memuriyetlerinde ve idarî görevlerde bulundu ve 1213'de İznik'de öldü. Türk tarihi açısından Niketas'ın eseri Türkiye Selçuklu sultanı I. Mes'ûd (1116-1155) devriyle, Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) hakkında verdiği bilgiler bakımından birinci derecede kaynaktır¹⁰.

Büyük İslâm tarihçilerinden biri olan İbn el Esîr (öl. 1233)'in eseri *el-Kâmil fi'l-Târih*¹¹'de ise kürk ticaretiyle ilgili bilgi bulunmaktadır.

Kemâleddin İbnü'l-Adim (1192-1260)'in eseri *Buğyet et-Taleb fi Tarih Haleb*¹² ise zikrettiği tabibler nedeniyle çalışmamıza kaynak olmuştur.

⁹ nşr. Muhammed İkbal, G. M. London 1921. Muhammed İkbal'in bu neşri Mücteba Minovî'nin eserin aslına dokunmadan, baş tarafına ilâve ettiği bazı düzeltmelerle İran'da yeniden basılmıştır (hş.1333/Metinde kısaltması "Rahat üs-Sudur" şeklindedir). Bu eser Türkçeye rahmetli Prof. Dr. A. Ateş tarafından tercüme edilmiştir, I-II, Ankara 1957-1960, T.T.K.Y.

¹⁰ Bk. *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*. çevr. Prof. Dr. Fikret İşıltan, Ankara 1995, T.T.K.Y.

¹¹ *El-Kâmil fi'l-Târih* (nşr. C. Tornberg), Beyrut 1979, C. XII.; Trk.tıc. İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil Fi'l-Târih Tercümesi*, çevr. A. Ağırakça-A.Özaydın, İstanbul 1987, C. XII.

¹² *Buğyat At-Talab Fi Târih Haleb, Selçuklularla İlgili Haltercümeleleri*, Yay. Ali Sevim, Ankara 1976, T.T.K.Y.

Gregorius Ebu'l-Ferec (Barhebraeus /1226-1286), Arap tarihçisi ve Süryanî edebiyatının son klâsik müellifidir ve İbnü'l-İbrî olarak da meşhurdur. Onun Süryanice yazdığı *Kronografya* (Umumî Tarih)¹³ bazı meslekler (dokumacı, çoban, çiftçi, marangoz ve tüccar) ile doktorlar hakkında bilgi vermektedir. Arapça kaleme aldığı *Tarih Muhtasar ed-Düvel*¹⁴'de ise tabiblerle ilgili bilgi bulunmaktadır¹⁵.

Konumuz açısından Türkiye Selçukluları devri kaynakları arasında yer alan en önemli eserlerden birisi İbn Bibî¹⁶'nin kaleme aldığı *el-Evâmirü'l-'Alâ'ye fi'l-Umûr il-'Alâ'ye*¹⁷'dir. Bu eser siyasî tarihin yanısıra çeşitli meslek unvanları, söz gelişi Sultan I. Alâeddîn Keykubad (1220-1237)'ın usta olduğu meslekleri belirtmesi açısından çalışmamızın başta gelen kaynaklarından biridir. İbn Bibî Türkiye Selçukluları devrinin canlı şahitleri arasındadır ve eserini 679 yılı sonlarında/1281'de yazmıştır.

Türkiye Selçukluları devrini yaşamış müelliflerden biri de Kerimüddin Mahmûd b. Muhammed Aksarayî'dir. Aksarayî de Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunmuş ve eseri *Müsameret ül-Ahbâr ve Müsayeret ül-Ahyar*'ı h. 723/m.1323'de yazmıştır. Bu eserde konumuz bakımından zaman zaman bazı meslek unvanları geçmektedir¹⁸.

Konumuzla ilgili kaynaklardan biri de Farsça Anonim *Selçuk-nâme* adıyla bilinen eserdir. Hicri 765/m.1363-1364 yılına kadarki olayları ihtivâ eden bu *Selçuk-nâme*¹⁹'de bazı fiyatların dışında meslek hakkında çok az bilgi bulunmaktadır.

¹³ *Abû'l-Farac Tarihi*, I-II., Süryancadan İngilizceye çevr. E.A. Wallis Budge, Türkçeye çevr. Ö.R. Doğrul, Ankara 1987², T.T.K.Y. (Kısaltması "Ebu'l-Ferec"dir).

¹⁴ nşr. Salhanî, 1983 (Kısaltması, "Muhtasar üd-Düvel" şeklindedir).

¹⁵ Fazla bilgi için bk. C. Brockelmann, İbnü'l-İbrî mad., *İA*.

¹⁶ Fazla bilgi için bk. A.S. Erzi, İbn Bibî mad., *İA*.

¹⁷ nşr. Adnan Sadık Erzi, I, Tıpkıbasım, Ankara 1956, T.T.K.Y. [Metinde kısaltması "İbn-i Bibî (Tıpkıbasım)" şeklindedir]. Daha önce Türkçeye çevrilmesi gereken bu eser Prof. Mürsel Ötürk'ün gayretiyle dilimize kazandırılmıştır, *El-Evâmirü'l-'Alâ'ye Fi'l-Umûr il-'Alâ'ye (Selçuk Name)*, I-II, Ankara 1996.

¹⁸ nşr. Osman Turan, *Müsameret ül-Ahbâr, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları tarihi*, Ankara 1994, T.T.K.Y. (Metinde "Aksarayî" olarak kısaltmıştır). Bu eser M. Nuri Gençosman tarafından Türkçeye çevrilmiştir, *Selçukî Devletleri Tarihi, Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsameret al-Ahyar adlı Farsça tavihinin tercümesi*, Ankara 1943.

¹⁹ Bu *Selçuk-nâme* önce Prof.Dr. F. Nafiz Uzluk tarafından tıpkı basım ve Türkçe tercümesiyle neşredilmiştir, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III, Ankara 1952 (Kısaltması

İbn Bibî'nin eseri *el-Evâmirü'l-'Alâ'ye*, Osmanlı hükümdarı II. Murad zamanında (1404-1451) Yazıcı-zâde Ali tarafından ilâvelerle Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu tercümenin muhtasarı Houtsma tarafından yayınlanmıştır²⁰. Zikredilen bu muhtasar eser; inşaat işleri, eğlence hayatı, taşıma ve ulaşım ile ilgili mesleklerde konumuz açısından faydalı olmuştur.

Edebî Kaynaklar:

Konuyla ilgili *en önemli kaynaklar* Mevlânâ Celâleddîn Rumî (1207-1273)'nin eserleridir. Bunlar, meslek unvanlarının yanı sıra metinlerde zikri geçen zanaatkâr ve sanatkârların zaman zaman nasıl çalıştıkları hakkında da bilgiler vermektedir. Çalışmamız sırasında kullandığımız Mevlânâ'nın eserlerinden birisi *Dîvânı*'dır²¹.

Öte yandan Abdülbakî Gölpinarlı, Mevlânâ'nın *Dîvânı*'nın Konya Müzesinde bulunan Osman oğlu Hasan tarafından 1367-1368 yıllarında yazılan nüshayı esas alarak Türkçe tercümesini yayınlamıştır²². Yedi cilt hâlinde yayınlanan bu tercüme konumuz açısından çok faydalı olmuştur da meslek unvanları Türkçe olarak tespit edilebilmiştir. Firûzânfer'in neşrettiği Farsça metin ile Abdülbakî Gölpinarlı'nın tercümesini yaptığı yazma nüshanın tam olarak tetabuk etmemesi, Türkçe meslek unvanlarının Farsça karşılıklarını bulmamız, bazan mümkün olsa da, çok zorlaşmıştır. Abdülbakî Gölpinarlı²³'nin kendisinin de belirttiği üzere, "Metni verilmeyen terceme, elbette noksan kalır".

Mevlânâ'nın çalışmamıza konu olan eserlerinden biri *Mesnevî*²⁴, öteki de sözlerinin toplandığı *Fihî Mâfih*'dir²⁵.

"Anonim Selçuk-nâme" şeklindedir). Daha sonra İranlı alim Cevat Meşkur bu eseri *Ahbâr-ı Selacıkay-ı Rûm* başlığı altındaki kitabının içinde (s. 341-371) yayınlamıştır, Tahran hş. 1350.

²⁰ Bk. Recueil de Textes relatifs à l'histoire des Seljoucides, *Histoire Des Seldjoucides D'Asie Mineure D'Abrès Ibn-Bibi Texte Turc.*, III, Leide 1902.

²¹ Bk. Bedî'üz-Zaman Firûzanfer, *Dîvân-ı Kâmil-i Şems-i Tebrizî*, I-III, hş. 1266⁷ (Metinde kısaltması "Dîvân-ı Kâmil" şeklindedir).

²² Mevlânâ Celâleddin, *Dîvân-ı Kebir*, I-VII, Hazırlayan Abdülbakî Gölpinarlı, Eskişehir 1992, Kültür Bakanlığı yay. (Çalışmamızda "Dîvân-ı Kebir" olarak kısaltılmıştır).

²³ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, I, s. XV.

²⁴ nşr. R.A. Nicholson, *The Mathnawî of Jelâlu'd-din Rûmî*, London 1924-1940, I-VI, Gibb Memorial, New Series (Kısaltması "Mesnevî" şeklindedir). Bir diğer baskısı da hş. 1336'da Tehran'da yapılmıştır. Mesnevî Türkçeye de tercüme edilmiştir, Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak-Gözden geçiren A. Gölpinarlı, I-VI, İstanbul 1988.

²⁵ Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, çev. M.Ü. Anbarcıoğlu, İstanbul 1969³.

Sultan Veled (1226-1312)'in üç eserinden faydalandık: 1-*İbtidânâme* (*Veled-nâme*)²⁶, 2, *Maârif*²⁷, 3-*Divân-ı Sultan Veled*²⁸. Bu üç eserde, babası Mevlânâ'da tespit etiklerimizden farklı olarak konumuz açısından fazla bir bilgi elde edemedik. Ancak *Maârif* adlı eser birkaç değişik meslek unvanıyla ötekilerden daha faydalı olmuştur.

Mevlânâ Celâleddîn Rumî ve etrafındakiler hakkında yazılmış önemli kaynaklardan biri, *Risâley-i Sipehsâlâr* adlı eserdir. Bu eser Mecdeddîn Feridun b. Ahmed Sipehsâlâr (öl. takr. 1312) tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmamızda eserin Sa'îd Nefisi neşri ile Türkçe tercümesinden istifade ettik²⁹.

Edebî kaynaklardan biri de *Mecma' er-rubâ'iyât* başlığı altındadır. Eser h. 588/1192'den önce Anadolu'da yaşamış bir kaç şairin zanaatkârlar hakkında yazdığı rubâileri ihtiva etmesi bakımından çok önemlidir ve kullandığımız kaynakların en eskilerinden biridir. Ebû Hanife Abdülkerim b. Ebî Bekr isminde birinin Türkiye Selçukluları'ndan Muhyeddîn b. II. Kılıç Arslan adına yazılan *Mecma' er-rubâ'iyât*'dan seçilen bu eser maalesef eksiktir. Bu durum mesleklerin tespiti açısından adı geçen eserden daha fazla bilgi edinmemizi engellemiştir³⁰.

Menakub-nâmeler:

Türkiye Selçukluları devrinin Mevlevîlerle ilgili önemli kaynaklarından birisi *Menakibü'l-Ârifin*³¹ dir. Şemseddîn Ahmed el-Eflâkî el-Ârifî (öl. 1360) tarafından h. 718-754/m. 1318/9-1353 tarihleri arasında kaleme alınan bu eser, çeşitli meslek unvanlarının, sanatkarların ve çarşıların tespitinde önde

²⁶ *Veled-nâme, ez Sultan Veled*, nşr. Celâleddin Humâyî, be-ihtimam; Mahidet Banu Humâyî, Tehran hş. 1367/Trk.trc. *İbtidâ-Nâme*, çvr. Abdülbakî Gölpinarlı, Ankara 1966.

²⁷ *Maârif*, çvr. Meliha Anbarcıoğlu, Ankara 1966.

²⁸ *Divân-ı Sultan Veled*, nşr. F.N.Uzluk, İstanbul 1941.

²⁹ *Risâley-i Feridun b. Ahmed Sipehsâlâr der Ahval-i Mevlânâ Celâl el-dîn Mevlevî* nşr. Sa'îd Nefisi, Tehran hş. 1325 /Trk.trc. *Mevlânâ ve Etrafındakiler, Risâle*, çvr. T. Yazıcı, İstanbul 1977 (Kısaltması "Sipehsalar" şeklindedir).

³⁰ Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, *Mecmâ' er-rubâ'iyât*, Süleymaniye Ktb. Halet ilave 238, vr. 192^b-196^b (kısaltması "Ebu Hanife Abdülkerim" şeklindedir) krş. Ahmet Ateş, "Hicri VI-VIII. (XII-XIV.) asırlarda Anadolu'da farsça eserler", *TM*, Cilt VII-VIII, Cüz, II, İstanbul 1945, s. 107-110.

³¹ Şams Al-Dîn Ahmed Al-Aflâkî Al-Ârifî, *Menâkıb Al-Ârifin*, nşr. T. Yazıcı, I-II, Ankara 1976², T.T.K.Y./Türkçe trc. Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menâkıbeleri*, çvr. Prof. Tahsin Yazıcı, I-II, İstanbul 1973, Hürriyet Yay. (Kısaltması "Eflâkî" olarak gösterilmiştir).

gelen kaynaklarımızdan biridir. Ancak Ahmed Eflâkî, Sipehsâlâr'ın *Risâlesi*'ni büyük ölçüde ıktıbas etmiştir.

Anadolu'da yaşamış meşhur mutasavvıflardan Evhadü'd-Dîn Hâmid Kirmanî (öl. 1237)'nin menkabelerini anlatan bir mecmua da *Menakıb-ı Evhadü'd-Dîn*³²dir. Bu eserde de kavvâl, kannâ, nahhas ve tüccarla ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Münşeât Mecmuaları:

Konumuz ile ilgili kaynaklardan birisi "Türkiye Selçuk devri inşa sanatının en güzel örneklerinden" olan *Ravzat el-Kuttâb ve Hadikat el-Elbâb*³³'dir. Ebû Bekr İbn el-Zeki (öl. takr. 694/1294-1295) tarafından yazılmış bu eser, tabiblerin tespiti açısından faydalı olmuştur.

Faydalandığımız kaynaklardan biri olan Mevlânâ'nın mektupları da *Mektubât-ı Mevlânâ Celâleddîn* başlığı altında yayınlanmıştır³⁴.

İlhanlı veziri Reşidüddîn Tabib (1248-1318)'in eserlerinden biri de *Mukatebât-ı (veya Münşe'ât-ı) Reşîdî* başlığı altındaki mektuplarıdır. Reşidüddîn Tabib muhtelif emirlere, oğullarına ve öteki memurlara devlet işleri konusunda nasihatları da ihtiva eden mektuplar yazmıştır³⁵. Bu eser maiyyetinden Muhammed Eberkuhî tarafından toplanmış olup, Anadolu'nun iktisadî tarihi yanı sıra meslekler ile ilgili bilgiler de içermektedir.

O. Turan'ın yayınladığı Resmî vesikalar ile ilgili eserin³⁶ bir kısmını da münşeât mecmuaları teşkil eder. Ayrıca bu eserde menşûr, fetih-nâme ve muahede-nâmelerde bulunmaktadır. Adı geçen eser; avcılık, mutribler, doktorlar ve ticaret ile ilgili bilgiler vermektedir.

Fütüvvet-nâme:

XIII. yüzyılda ve Anadolu'da yazıldığı öne sürülen Türkçe bir eser, "*Fütüvvet-nâme*"dir. Müellifi Çoban oğlu Halil'in oğlu Yahyâ Burgazî olarak

³² *Menakıb-ı Evhadü'd-Dîn Hâmid İbn-i Ebi'l-Fahr-ı Kirmanî*, nşr. B. Firûzanfer, Tehran 1969.

³³ Yay. Ali Sevim, Ankara 1972, T.T.K.Y.

³⁴ Düzelten Ahmed Remzi (Akyürek), İstanbul 1937.

³⁵ *Mukatebât-ı Reşîdî*, nşr. Muhammed Şefî, Lahore 1947.

³⁶ *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1958.

kabul edilmektedir³⁷. Bu eser hangi meslek sahiplerine fütüvvet verilmeyeceğini açıklamasıyla çalışmamıza konu olmuştur.

Tasavvufî eserler:

Faydalandığımız tasavvufî eserlerden biri, Necm Razî (1177/1178-1256)'nin mutasavvıfların usul ve akidelerinden bahseden *Mirsad el-'İbâd*³⁸ adlı kitabıdır. Necm Razî bu eserini h. 620/1223'de Sivas'da Sultan I. Alâeddin Keykûbad adına yazmıştır.

Seyahatnâmeler:

Türkiye'den geçen gerek doğulu ve gerekse batılı seyyahların, biri dışında, verdikleri bilgiler pek önemli değildir ve konumuz açısından bizi hayal kırıklığına uğratmışlardır. Bunlar içinde Doğulu seyyah Nasır-ı Husrev³⁹ zaten Türkiye Selçukluları'nın kuruluşundan önce 1045-1052 yıllarında yaptığı seyahat sırasında Güney-doğu Anadolu'dan geçmiştir. XIII. yüzyılın ortalarına doğru ve ikinci yarısında Türkiye'de seyahat eden Batılı seyyahlar; Simon De Saint-Quentin⁴⁰, William of Rubruck⁴¹ ve Marco Polo (1254-takr. 1324)⁴²dur. Doğulu seyyahlardan İbn Battuta⁴³ ise konumuzla ilgili olarak birçok yönlerden faydalı bilgiler vermiştir. Evliya Çelebi⁴⁴'nin eseri, çok geç bir devre seyyahı olmasına rağmen, mesleklerin devamını göstermesi bakımından, Osmanlı dönemi için verdiği bilgiler önemlidir.

³⁷ nşr. Abdülbakî Gölpinarlı, "Burgazî ve Fütüvvet-Nâme"si *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15. cilt, no. 1-4, İstanbul 1955, s. 76-153.

³⁸ Necm Razî (Necmeddin Ebûbekr b. Muhammed b. Şahâver b. Anuşirvan Râzî ma'ruf be Dâye), *Mîsad el-'İbâd* (nşr. Dr. Muhammed Emin Riyahî, hş. 1352¹-1373⁵ (Kısaltması Necm Razî şeklindedir).

³⁹ *Sefernâme*, nşr. Muhammed Debir-i Siyakî, Tehran hş. 1344/Trk. trc. *Sefernâme*, çevr. Abdülvehhab Tarzi, İstanbul 1994.

⁴⁰ *Histoire des Tartares*, nşr. Jean Richard, Paris 1965.

⁴¹ *The Journey of William of Rubruck To The Eastern Parts of The World 1253-55*, Latince-İngilizceye tercüme eden William Woodville Rockhill, London 1900.

⁴² *The Book of Ser Marco Polo, The Venetian Concerning The Kingdoms and Marvels of The East*, Translated and Edited with notes Henry Yule I-II, London 1929³.

⁴³ *Tuhfet el-Nuzzâr fî garâ'ib el-Emsâl ve 'Acâib el-Esfâr*, I, 1938/ Trk.trc. *Seyyah-nâme-yi İbn Battûta*, çevr. Mehmed Şerif, I, İstanbul 1333-1335.

⁴⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, nşr. Ahmed Cevdet, III, İstanbul h. 1314; Sadeleştiren T. Temelkuran, Necati Aktaş, III-IV, İstanbul 1986.

Coğrafi Eserler:

Coğrafi eserlere gelince, bunlardan da faydalandıklarımız içinde meslek sahipleriyle ilgili çok az bilgi vardır. Bu coğrafyacıardan biri İbn Sa'id⁴⁵'dir. Zekeriya Kazvinî (takr. 1203-1283)⁴⁶; kürk ticareti, Yabanlu pazarı ve esir ticareti (nahhâs) hakkında bilgi veriyor. Ebu'l-Fida (1273-1331)⁴⁷ ve Hamdullâh Kazvinî (öl. 1350)⁴⁸ ise daha çok Anadolu'da yetişen meyvelerden ve ürünlerden bahsediyorlar. El-Umerî (öl. 1349)⁴⁹ ise, eserinin Anadolu kısmında, ölçüler, meyveler, at yetiştiriciliği, bal, fiyatlar ve köle ticaretiyle ilgili bilgiler zikrediyor.

Vakfiyeler ve öteki kaynaklar:

Konumuz açısından meslek unvanlarının tespitinde vakfiyeler de önemli ölçüde yararlı olmuştur. Vakfiyelerle ilgili olarak; Prof. Dr. O. Turan, Prof. Dr. A. Temir, Prof. Dr. R. Yinanç, Prof. Dr. B. Yediyıldız ve Prof. Dr. İ. Kayaoğlu değerli yayınlar yapmışlardır. Ayrıca Dr. S. Kucur ve S. Bayram-A.H. Karabacak'ın vakfiyeler konusundaki çalışmalarından da yararlanılmıştır. Türkiye Selçukluları hakkındaki resmî vesikalar, kitabeler, mülknâme, köy satışı ve temliknâmelerle ilgili yayınlar da çalışmamız açısından faydalı olmuştur. Bu çalışmalar metin içinde ve bibliyografyada ayrıca gösterileceğinden burada belirtmeğe gerek duymuyorum.

İbn Haldun (1332-1406), eseri *Mukaddime*⁵⁰'yi Türkiye Selçukluları'nın yıkılışından takriben yetmiş yıl sonra yazmıştır. O, bu eserinde bazı meslekler hakkında görüş bildirmektedir. İbn Haldun'un yaşadığı ülkeler Anadolu'dan uzak olmasına rağmen, zikr ettiği bazı mesleklerin nasıl çalıştığı hakkında verdiği bilgiler çalıştığımız konuda fikir sahibi olmamıza imkân sağlamaktadır.

⁴⁵ *Kitabü basti'l-Arz fi't-Tûl ve'l-Arz* (nşr. Hunis-Hovan Kırnıt), Titvan 1958.

⁴⁶ *Asâr el-Bilâd ve'l-Ahbâr el-'İbâd*, Beyrut 1960.

⁴⁷ *Géographie D'ABOULFÉDA*, Traduite De'l-Arabe En Français, Et Accompagnée De notes Par. M. Stanislas Guyard, Paris 1883.

⁴⁸ *Nüzhet el-Kulûb*, nşr. Muhammed Debir-i Siyâkî, Tehran 1958.

⁴⁹ *Al-'Umarî's Bericht über Anatolien in seinem werke Masâlik al-absâr fi mamâlik al-am-sâr*, nşr. Franz Taeschner, Leipzig 1929.

⁵⁰ *Mukaddime II*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1983, Dergah Yay.; *Mukaddime II*, çevr. Z.K. Ugan, İstanbul 1991, MEB. Şark-İslâm Klâsikleri.

Araştırmalar:

Türkiye Selçukluları devrindeki meslek sahipleriyle ilgili olarak doğrudan bir araştırma yapılmamıştır. Ancak Türkiye Selçukluları'nın dışında bu konuda, tespit edebildiğimiz kadarıyla, bazı eserler mevcuttur. Bunlardan birisi M.Ö. VIII. yüzyılda Asur başşehirindeki sarayda çalışanlar ile ilgilidir⁵¹. Meslekleri de ihtiva eden çok önemli bir çalışma Peygamber devri üzerine yapılmıştır⁵². Ortaçağda Müslümanlar'ın yaşayışları hakkında yazılmış bir eser de meslek sahipleri bakımından dikkat çekiyor⁵³. Ali Mazaherî bu eserinde X-XIII. yüzyıllarda Arap ülkeleri, İran ve Türkistan'daki hayat ve meslekler konusunda da bilgi veriyor. Ancak onun eserinde bu dönem Anadolu hakkındaki bilgiler yok denecek kadar azdır. Yine de o dönemdeki meslek sahiplerinin nasıl çalıştığını öğrenmek açısından verdiği bilgiler zaman zaman değerlendirilmiştir. Bir başka çalışma ise İran'ın geleneksel sanatları üzerinedir⁵⁴. Bu eserde, az da olsa verilen tarihî bilgilerin yanısıra daha çok modern çağdaki meslek sahiplerinin hangi âletleri kullandığı ve nasıl çalıştığı üzerinde durulmuştur.

⁵¹ Wilson, J.V.K., *The Nimrud Wine Lists*, Hertford 1972.

⁵² Muhammed Abdülhay el-Kettanî, *Et-Teratibu'l-İdariyye Nizâm el-Hukume el-Nebeviye*, I-III, Beyrut tarihsiz/ilâvelerle çeviren Dr. Ahmet Özel, *Et-Terâtübü'l-İdariyye, Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I-III, İstanbul 1978.

⁵³ Ali Mazaherî, *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, çev. Bahriye Üçok, İstanbul 1972.

⁵⁴ Wulff, H.E., *The Traditional Crafts of Persia, Their Development, Technology, and Influence on Eastern and Western Civilizations*, Cambridge 1966.

1 - GİYİM-TEKSTİL SANAYİ

Bezzâz (A. بزاز):bezci, kumaş tüccarı, manifaturacı/Textile mercant.

Lügat manasından da anlaşıldığına göre bezzâz, kumaş satan ve bugün de kullandığımız karşılığı ile manifaturacıdır. Kettânî⁵⁵ ise, bezin bir elbise türü ve özellikle ev eşyasından giysi olduğunun söylendiğini ifade ediyor. Hz. Peygamber zamanında bez ticaretiyle uğraşanlardan biri de Hz. Osman'dır. Yine bu dönemde Medine'de bir "Bezzâzlar Çarşısı/Sûk el-Bezzâzîn" vardı. Hz. Peygamber bu çarşıda bezzâzların yanında oturarak dört dirheme bir pantolon satın almıştı.

Türkiye Selçukluları döneminde bezzâzın dükkânında kumaşlar, ipekli-ler ve ayrıca bir ölçü aleti olarak demirden *arşın* bulunurdu⁵⁶. Bu dükkân-larda battaniye de satılmakta, şehzadeler için iyi bir battaniye 18 dinara alı-nabilmektedir⁵⁷. Gölpınarlı *Dîvân-ı Kebîr* tercümesinde, bezzâzı; bezci ve bez yıkayan olarak veriyor. Ayrıca açıklama kısmında, "Bezzâzlar bezleri boyadık-tan sonra dere yahut deniz kıyısında çalılara sererler, güneş ve yel bunları çabucak kurutur, bu yüzden bezciler açık havayı isterler" demektedir⁵⁸. Ancak bu açıklama doğru değildir. Kanaatimce Gölpınarlı, meslek olarak bezzâz ile kassârı karıştırmıştır (bkz. Kassâr).

Bezzâzlar, dükkânları dışında, çarşı hâlinde⁵⁹ organize olmakta (سوق البزازين), ayrıca bezzâzlar hanı (الخان البزازي) da bulunmakta

⁵⁵ el-Kettânî, *et-Terâûbu'l-İdâriyye*, Beyrut tarihsiz, cild II./Türkçe trc. Dr. Ahmet Özel, İstanbul 1991, II, s. 263-264.

⁵⁶ Celâl ed-Dîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Belhî er-Rumî, *Kitab-ı Mesnevî-i Ma'nevî*, nşr. R.A. Nicholson, C. I-IV, London 1925-1929, G.M.S. VI, s. 360/Türkçe trc. Veled İzbudak-Gözden geçiren A. Gölpınarlı, İstanbul 1988, VI, s. 123.

⁵⁷ Şams al-dîn Ahmed Al-Aflâkî al-'Ârifî, Menâkib al-'Ârifîn, Yayınlayan T. Yazıcı, I-II, Ankara 1961/Türkçe trc. Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çevr. T.Yazıcı, İstanbul 1973, I-II, Hürriyet Yayınları, Farsça metin s. 927/Trk. trc. II, s. 295.

⁵⁸ Mevlâna Celâleddin, *Dîvân-ı Kebîr*, Hazırhyan Abdûlbâkî Gölpınarlı, Eskişehir 1992, I-VII, Bk. II, s. 496.

⁵⁹ Prof.Dr. Fuad Köprülü'ye göre (*Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1984² s. 63); "Büyük şehirlerde muhtelif sanatlar erbabının muayyen yerlerde -Kapalı veya açık- çarşıları var-dır; onlar oradaki dükkânlarında çalışırlar; şehirlerin genişliğine, bâzı san'atların orada daha gelişmiş ve toplu bir hâlde bulunmasına göre, bu çarşıların büyüklüğü, sayısı değişir". Nitekim

idi. Nitekim Kırşehir'in dışında bu şekilde bir çarşı ve han vardı⁶⁰. Konya'da Alâeddin Tepesi'nin hemen doğusunda Bezzâzistan (Bezciler Hanı) bulunmakta idi⁶¹. Ayrıca Sivas, Amasya ve Tokat'da Bezzâzîn çarşıları tespit edilmektedir⁶². Beyşehir'de de bir Bezzâziye Hanı mevcuttu⁶³. Vakfiye kayıtlarından anlaşıldığına göre Sivas'ta mevcut 78 dükkândan 61'i manifaturacılar (bezzâzîn) çarşısında yer almaktaydı⁶⁴.

Tespit edilebilen bezzâzlar:

Konya'da Ebu'l-Hasanoğlu⁶⁵

Konya'da Muhammed b. Sa'd b. Muhammed⁶⁶

Kayseri'de Hristiyan Yanıl(?)⁶⁷

Bir mülknâme şahidi⁶⁸

Sivas Dârüşşifası'nda şahit Şemseddin Alişir b. Ali⁶⁹

Öte yandan İbn-i Bibi'ye göre (Tıpkı basım, s. 416-417/Trk. trc. I, s. 418-419), Sultan I. Alâeddin Keykubad, Sultan Celâleddin Mengüberti'ye karşı

Köprülü'nün bu görüşüne uygun olarak Anadolu'da çeşitli meslek sahiplerinin bir arada çarşılar veya hanlar oluşturduklarını göreceğiz.

⁶⁰ Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989², Arapça metin s. 23 ve 41/Trk. trc. s. 106 ve 115.

⁶¹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 548-49.; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 62, 65.

⁶² Bk. R. Yınaç, "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazî Medresesi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, XV, Ankara 1982, s. 8; S. Kucur, *Sivas, Tokat Ve Amasya'da Selçuklu Ve Beylikler Devri Vakıfları - Vakfiyelere Göre-*, İstanbul 1993, s. 26, 29, 79 (Basılmamış doktora tezi).

⁶³ İ.H. Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi* (Neşre Hazırlayan Prof. Dr. Ahmet SAVRAN), Erzurum 1991, s. 220-223, 280-281.

⁶⁴ Bk. R. Yınaç, "Sivas Âbideleri ve Vakıfları" VD, sayı: XXII, Ankara 1991, s. 26, 39.; A.H. Bayat, "Anadolu Selçuklu Hastahane Vakfiyelerinin Tek Örneği Olarak Sivas Darüşşifası Vakfiyesi", *Türk Kültürü Ahyk Dergi*, sayı: 333, Ankara 1991, s. 12.

⁶⁵ S. Bayram-A.H. Karabacak, "Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri" VD, XIII, Ankara 1981, s. 38.

⁶⁶ O. Turan, "II. İzzeddin Keykâvüs'e Aid Bir Temlik-Nâme" *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s. 170 ve 176.

⁶⁷ O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten* sayı 45, Ankara 1948, s. 93 ve 112.

⁶⁸ H. Sahillioğlu, "İkinci Keykâvüs'ün Bir Mülknâmesi", VD, VIII, Ankara 1969, s. 65. İ.H. Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, İstanbul 1974, s. 368 ve 375.

⁶⁹ Yınaç, "Sivas Âbideleri", VD, XXII, s. 37; Bayat, aynı eser, s. 10.

seferi sırasında (1230), Alâiye (Alanya) kalesi dizdarı Kıbrıslı bezzâzlar ile işbirliği yaparak Selçuk hâkimiyetinden çıkmak istemişti. Selçuklu sultanı üç gün içinde Alâiye'ye giderek kale dizdarını öldürttü⁷⁰.

Derzi (F. درزي): Terzi / Tailor.

İbn Haldun'a göre⁷¹, "dokunan kumaşları halk bedeninin ölçülerine göre biçer, parçalara ayırırlar. Bedenin, organların şekline ve yerine göre bu parçaları birbirine uluyarak dikerler. Böylece yekpare bir elbise ortaya çıkmış olur. Bu çeşit elbiseleri dikme sanatına "terzilik" derler.. Dokumacılık ve terzilik sanatının dünyadaki geçmişi eskidir. Bu sanatlar eski oldukları için halk onları Hz. İdris'e nispet etmekte (ve terzilerin pirî İdris Nebi'dir demektedir).

Asurlular'ın saray zanaatkârları arasında meslek erbabı olarak terziler de bulunmakta idi⁷² İslâm devrinde de terzilik görülen mesleklerden biri idi. Hz. Âişe'nin bir rivayetine dayanarak, Hz. Peygamber'in ev işleri ve çoğu zaman da terzilik yaptığı ileri sürülmüştür. Hz. Peygamber'in Ka'be anahtarını kendisine verdiği Osman b. Talha da terzi (hayyât) idi⁷³.

Terzi, Selçuklu devrinde de bugünkü gibi, kumaşı ve elbiseyi ölçerek keşip biçmekte ve dikmektedir⁷⁴. Söz gelişi, terzi kaftanı adamın boyuna göre biçer, bunun dışında kabâ veya cübbe ve gömlek dikerdi⁷⁵. Kullandığı malzemenin biri kumaştır. Ayrıca iplik, ibrişim ve âlet olarak da makas kullanmaktadır⁷⁶. Bunlara onun küçük, fakat en önemli âletlerinden biri olan iğneyi de katmak gerekir⁷⁷. Ancak terziler bazen kumaşı keserlerken bir parça-

⁷⁰ Olaylar için bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 374, not: 80.

⁷¹ Bk. *Mukaddime*, Trk. trc. Uludağ, II, s. 958-59; Ugan, II, s. 394-396.

⁷² Bk. J.V.K. Wilson, *The Nimrud Wine Lists*, Hertford 1972, s. 67.

⁷³ Bk. Kettânî, Arapça II, s. 60/Trk. trc. II, s. 288.

⁷⁴ Bk. Ebû Hanîfe Abdülkerim, *Mecma' er-rubâ'iyât*, Süleymaniye Ktb. Halet ilave no. 238 vr. 193^b/A.Ateş, "Hicri VI-VIII (XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *TM*, cilt VII-VIII, İstanbul 1945, s. 107. *Mesnevî*, I, s. 197/Trk.trc. I, s. 257; II, s. 318/Trk.trc. II, s. 100.; *Divân-ı Kebir*, IV, s. 64.; Sultan Veled, *Maârif*, s. 346.

⁷⁵ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 345/Trk.trc. VI, s. 101.; Celâleddin Rûmî, *Kitab-ı Fihî Mâfih*, Tahran, hş. 1348, s. 112/Trk.trc. Mevlânâ, *Fihî Mâfih* (çvr. M.Ü. Anbarcıoğlu), İstanbul 1969³, s. 175.; *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II, s. 327.

⁷⁶ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 368 vdd. ve 462/Trk.trc. VI, s. 134-136 ve 264.; *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 83.

⁷⁷ Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 64.

sını çalabilmektedir. Nitekim *Mesnevî*'de bununla ilgili bir hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâyeye göre Cigeroğlu denilen bir terzi hırsızlıkta önde gelenlerden biridir. Öte yandan bir Türk, "Benden bir iplik bile çalamaz" diyerek arkadaşlarıyla bahse girer, fakat terzi anlattığı hikâyeler ve fıkralarla Türk'ü güldürmüş ve kumaştan istediği kadar çalmıştır⁷⁸.

Terzilik mesleği de, diğerleri gibi, küçük yaştan öğrenilmektedir, "söz gelişi küçük bir çocuğu terzi dükkânına verdikleri zaman çocuğun ustasına itaat etmesi lazımdır. Usta ona ilinti verirse ilintilemeli, teğel alması gerekirse teğel almalıdır. İşte küçük çocuk terzilik öğrenmek istiyorsa kendi tasarrufunu bırakıp, ustasının emri altına girmelidir"⁷⁹.

Terziler de öteki mesleklerde olduğu gibi çarşı hâlinde bir araya toplanmaktadır. Cacaoğlu Vakfiyesine göre⁸⁰ Kırşehir'de Terziler Çarşısı (سوق الحياطين) vardı. Vakfiye kayıtlarına göre, Sivas'taki 78 âdet dükkândan sekizi terzi idi ve bir çarşı olarak çalışıyorlardı⁸¹. Konya'da da Terziler Çarşısı zikredilmiştir⁸².

Sultan I. İzzeddîn Keykavus (1211-1220), Mengüçük hânedanından Melik Fahreddîn Behramşâh'ın kızı ile evlenmişti. Bu düğün hazırlıkları için Fahreddîn Behramşâh'ın her taraftan getirttiği zanaatkârlar arasında terziler de bulunuyordu. Bunlar kumaşları kesme, biçme, işleme ve mücevherlerle süsleme işlerini yapular⁸³.

Mevlânâ'nın müridleri arasında da terzi vardı⁸⁴. Onun türbesinin bekçisi de Şeyh Bahaeddîn Hayyât hazretleri idi⁸⁵. II. İzzeddîn Keykavus'un temlik-nâmesinin şahitlerinden biri terzi (hayyât) Salahâddîn Sufî idi⁸⁶. Sahip

⁷⁸ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 367 vdd./Trk.trc. VI, s. 132, 134-138.

⁷⁹ Bk. *Fihî Mâfih*, s. 54/Trk.trc. s. 85.

⁸⁰ Bk. Arapça metin s. 31/Türkçe trc., s. 110.

⁸¹ Bk. Yinanç, "Sivas Abideleri", VD, XXII, s. 26, 39; Bayat, aynı eser, s. 12. Dükkân için ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 244.

⁸² Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 857.

⁸³ Bk. İbn-i Bîbî, *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye Fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, Tıpkıbasım, hazırlayan, A.S. Erzi, Ankara 1956, s. 174/Türkçe trc. Hazırlayan Mürsel Öztürk, I-II, Ankara 1996, I, s. 194.

⁸⁴ Bk. Eflâkî, I, s. 151/Trk.trc.I, 207.

⁸⁵ Bk. aynı eser, II, s. 933/Trk.trc.II, s. 299.

⁸⁶ Turan, "Temlik-Nâme", s. 170 ve 175.

Ata'nın Sivas Gökmedrese vakfiyesinde ismi geçenlerden biri de Terzi Cemâleddîn Ali olup, bir de mescid yaptırmıştır⁸⁷.

Dikiş ile ilgili olarak Türkiye Selçukluları devrinde görülen bir âdeti, bugün de varlığını devam ettirmesi bakımından belirtmek gerekir, “..Bir gün Mevlânâ'nın karısı Kira hatun (Tanrı ondan râzı olsun) Mevlânâ'nın yırtılan feracesini, Mevlânâ'nın üzerinde dikiyordu. Bir elbiseyi insanın üzerinde dikerken ağza bir şey almak bilinen bir âdettir. Meselâ bir yaprak, bir saman çöpü veya bir kağıt parçası alınır. Böyle bir şey ağza almadan dikmeyi çok uğursuz sayarlar. Kira hatun'un hatırından: “Acaba Mevlâna da mübarek ağzına bir şey aldı mı? diye geçti. Mevlânâ hemen: “Bunun ehemmiyeti yok; sen adamakıllı dik. İşte ben ağzıma: “Kul hüv'allahü ahad' de o Allah tek-tir... (K., CXII) i aldım ve Allah'ı dişimle adamakıllı yakaladım,” buyurdu⁸⁸.

Dokumacı:

İnsanların hava şartlarına göre korunma ihtiyacı dokumacılık mesleğinin ortaya çıkmasında rol oynamış olmalıdır. Bunu İbn Haldun⁸⁹ şöyle açıklıyor; “İnsanlar bedeni soğuk ve sıcakla karşı korumak için dokunmuş elbiselerle örtmek zorundadırlar. Bunun için (yünden pamuktan ve ketenden) ip-lik eğirirler. Bu suretle yekpare kumaşlar elde ederler. Bu işe “eğirme ve dokuma” adını verirler.”

Asurlular devrinde sarayda çalışan zanaatkârlar arasında dokumacı (ısparu/ing.weaver) da bulunmakta idi⁹⁰. Öte yandan Hz. Peygamber döneminde de bir kadının hırka dokuduğu zikredilir. Ayrıca Zubeyr b. Avvâm, Amr b. Âs ve Âmir b. Küreyz dokumacı (nessac) olup, yün (sof) ve ibrişim-den kumaş imâl etmekte imişler⁹¹. Türkiye Selçukluları devrinde dokumacılar için birden fazla kelime kullanılmıştır:

⁸⁷ Bk. Bayram-Karabacak, s. 54.; Yinanç, aynı eser, s. 17.

⁸⁸ Bk. Eflâkî, I, s. 251/Trk. trc. I, s. 278. Krş. A. Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menâkıbü'l-Âıfîn'in Değerlendirilmesi)*, Konya 1977, s. 50.

⁸⁹ Bk. Mukaddime, Trk.trc. Uludağ, II, s. 957-58; Ugan, II, s. 394.

⁹⁰ Bk. Wilson, *Nimrud*, s. 67.

⁹¹ Kettânî, Arapça metin, s. 58-60/Trk.trc.II, s. 286-287.

Câme-bâf (F. جامه باف): Dokumacı / Weaver.

Bez ve kumaş dışında çadır bezi⁹² ve perde⁹³ dokumakta idiler. Dokumacının kullandığı âletlerden biri mekikdir⁹⁴. Lâkabından anlaşılacağı üzere Şeyh Haccâc-ı Nessâc, Bahâ Veled'in ölümünden (628/1230-31) sonra dokumacılıkla (جامه بافی) meşgul olmaktadır. Hatta zaman zaman biriktirdiği iki-üç yüz kadar (parayı), daha sonra Mevlânâ'nın ayakkabıları içine dökerdi⁹⁵. Moğollar'ın Türkiye Selçukluları'nı mağlup ettiği Köseadağ Savaşı'ndan sonra onların korkusundan Malatya'da ikamet eden halk tabakaları şehri bırakıp gitmişti. Şehirden ayrılanlar içinde dokumacılar da vardı⁹⁶. Marco Polo'ya göre⁹⁷, Ermeniler ve Rumlar büyük ölçüde kırmızı (cramoisy) ve diğer renklerde güzel ve zengin ipekli kumaşlar dokurlardı.

Culâhe, Cûllâh (F. جولاهه ، جولاه):

Dokumacı için kullanılan başka bir kelime de culâhe veya cullâh'dır⁹⁸. O çalıştığı sırada tefe ve tarağını işletmektedir⁹⁹. Sivas'da çulha (dokumacı) olarak Fart adında bir Hristiyanın adı geçiyor¹⁰⁰.

Nessâc (A. نساج):

Dokumacı için tespit ettiğimiz meslek ifade eden bir diğer terim nessâc'dır. Selçuklu döneminde yukarıda belirttiğimiz üzere, Şeyh Haccâc'ın lâ-

⁹² Bk. *Fihî Mâfih*, s. 93 /Trk. trc. s. 146.

⁹³ Bk. Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, *Dîvân-ı Kâmil-i Şems-i Tebrizi* (Mukaddime ve şerh-i hâl: Üstad Bedî üz-zaman Firuzanfer), Havaşi ve taalikat: M. Derviş, Hş. 1366⁷, I, s. 532/*Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), III, 226.

⁹⁴ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 318. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), III, 155.

⁹⁵ Bk. *Eflâkî*, I, s. 33,40/Trk. trc. I, s. 131.

⁹⁶ Bk. Gregory Abûl-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Türkçeye çevr. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987², II, s. 543.

⁹⁷ Bk. *The Book of Ser Marco Polo, The Venetian Concerning The Kingdoms and Marvels of the East*, Translated and Edited With notes, Henry Yule I-II, London 1929³, s. 43; krş. Vryonis, S. Jr. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor...*, Berkeley-London 1971, s. 182-183.

⁹⁸ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 305/Trk.trc. VI, s. 49; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 60; II, s. 318. Osmanlı devri için bk. F. Emecen, Cullâh mad. *DİA*.

⁹⁹ Defe (Tefe), culha tezgahının tarağının kurulduğu yayı, bk. Şemseddîn Samî, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul h. 1317, s. 612.

¹⁰⁰ Bayat, "Anadolu Hastahane Vakfiyeleri...", s. 13.

kabı nessâc olarak geçmektedir. Mevlânâ tarafından zikredilen Şeyh Ebû Bekr-i Buhârî de nessâc idi¹⁰¹

Bâfende (بافنده):

Dokumacıya Farsça bafende de denilmektedir¹⁰².

Hulle-bâf (A.-F. حله باف):

Mevlâna elbise dokuyucularına ayrıca “hulle-bâf” demektedir¹⁰³.

İbn Battuta¹⁰⁴, Ladik (Denizli)de pamuktan altın işlemeli kumaş dokunduğunu ve bu kumaşın beldeye nisbetle meşhur olduğunu zikrediyor. Bu dokumacıların çoğunluğunu Rum kadınlar oluşturmaktaymış. Kumaşları meşhur bir şehir de Erzincan’dır ve kumaşlar bu şehre nisbetle dokunmaktadır.

Türkiye Selçukluları döneminde dokumacıların ürettikleri ve Anadolu’da kullanılan bazı kumaşların isimleri hakkında kaynaklardan bilgi edinmek mümkün olmaktadır. İlhanlı veziri Reşideddîn Tabib, oğlu Mecdeddîn’e Gazan Han zamanında (1294-1304) yazdığı mektubunda mutat olan hâsılatı toplamakla görevlendirmiş ve bu malların bir listesini vermiştir¹⁰⁵.

Reşideddîn’in Mektupları’na göre kumaşlar ve muhtemelen üretildikleri yerler:

¹⁰¹ Bk. *Fihî Mafih*, 110/Trk.trc. s. 172 ve 387.; Eflâkî, I, s. 151/Trk.trc. s. 207. Nessâc için ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 101.

¹⁰² Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 372, 532.; Necm-i Razî, *Mîrsâd el-’ibâd*, nşr. Muhammed Emin Riyâhî, Tehran hş. 1373⁵/1995, s. 112.

¹⁰³ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, s. 529/*Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 153.

¹⁰⁴ Bk. İbn Battûta, *Tuhfet el-Nuzzâr fi garâ’ib el-emsâl ve ‘acâ’ib el-esfâr*, 1938, I, s. 184 ve 190/Trk.trc. *Seyyahat-nâmey-i İbn Battûta*, Mehmed Şerif, İstanbul 1333-1335, I, s. 318, 328. Kırş. M. Şeker, *İbn Battûta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahilik*, Ankara 1993, s. 16, 24.

¹⁰⁵ Bk. *Mukâtebât-ı Reşidî* (nşr. Muhammed Şefî’), Lahore 1947, s. 118, 191, 193.; Kırş. Z.V. Togan, “Reşideddîn’in Mektuplarında Anadolu’nun İktisadî ve Medenî Hayatına ait Kayıtlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 nci Cilt, no. 1-4. İstanbul 1955, s. 42 not. 5.

Erzincan, Kemha ¹⁰⁶ ,	200 top	
Erzincan,	Katife elvan,	10.000 zira ¹⁰⁷
Erzincan,	Iskarlat ¹⁰⁸	10.000 zira
Rum (Orta Anadolu),	Iskarlat,	10.000 let (parça)
Rum (Orta Anadolu),	Kettân-ı Kırımî (Kırım keteni),	20.000 zira ¹⁰⁹
Rum (Orta Anadolu),	Ansar Rusya (?)	100 parça
Rum (Orta Anadolu),	Kemha,	200 top
Rum (Orta Anadolu),	Sof ¹⁰⁹ ,	4.000 top
Rum (Orta Anadolu),	Başka kumaşlar,	1.000 top
Rum (Orta Anadolu),	Murabba'-ı Muhattem ¹¹⁰ ve tafsile-i sair,	4.000 top.
Mardin,	Sof,	3.000 kıta
Mardin,	Murabba ¹¹¹	1.000 kıta
Mardin,	Adiye (?)	1.000 kıta
Hısın Keyfâ,	Sof,	10.00 kıta
Siirt, Kirbas-ı ¹¹²	'Adiye,	10.000 zira ¹⁰⁹

¹⁰⁶ Ayrıca bk. Eflâkî, II, s. 947./Trk.trc. II, s. 308; İbn Battûta, Trk. trc. I, s. 336. Kemha; Atlas ve Kutnu ayarında kadifeye yakın, havsız ipekli bir kumaştır, bk. M.E. Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", *Tarih Dergisi*, sayı: 33, İstanbul 1982, s. 321. Antaliye Kemha Kumaşı için bk. Aksarayî, s. 62. Krş. Togan, Z.V., *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970 s. 303.

¹⁰⁷ Zira' bir uzunluk ölçüsü olup, İslâmiyette bu ölçünün sayısı fazladır, bk. W.Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, İstanbul 1990, s. 67 vdd.

¹⁰⁸ Has boyalı ve kırmızı, pek parlak bir cins eski Venedik çuhasının adı, bk. Özen, aynı eser, s. 318. Ayrıca bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 169./Trk.trc. I, s. 189; Sümer, F. *Yabancı Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1985, s. 15 ve 17.

¹⁰⁹ Ayrıca bk. Eflâkî, II, s. 947./Trk.trc. II, s. 308; Sof, Tifük yününden ve keçi kılından dokunmuş kumaşın ve bundan yapılan cübbenin adı, Bk. Özen, aynı eser, s. 333. M.Z. Oral, "Selçukilerde Giyim Eşyası" *Türkiye Etnografya Dergisi*, Sayı 5, Ankara 1963, s. 17.

¹¹⁰ Muhattem, Mozaik şeklinde hârelî işlenmiş kumaş, bk. Özen, aynı eser, s. 327.

¹¹¹ Ankara'da dokunan bir cins kumaş, sof da denir, bk. Özen, aynı eser, s. 327.

¹¹² Kirbas, astarlık bezin eski adı, keten ipliğinden dokunurdu, bk. Özen, aynı eser, s. 322.

Diğer kaynaklara göre tespit edilen kumaşlar;

Sivas, sof¹¹³

Bürümcük¹¹⁴

Mır'ız (مر عیز)¹¹⁵

Kusey (قسي)¹¹⁶

Nah (نَخ) denilen altın işlemeli bir kumaş¹¹⁷

İpekli kumaş (diba)¹¹⁸

İskenderanî¹¹⁹

Uttâbî ('Utâbî)¹²⁰

Peşmine (پشمينه)¹²¹

Çuha¹²²

¹¹³ Bk. Hamdullah Müstevfi Kazvî'nî, *Nüzhel el-Kulûb*, nşr. Muhammed Debîr Siyâkî, Tehran 1958, s. 109.

¹¹⁴ İbn Battûta, Arapça, s. 194/Trk. trc. I, s. 336. Bürümcük, tamamıyla ham ipekten ve bazan da pamuk karıştırılarak yapılan yerli dokuması, kırıkcık ince bez, kumaş, bk. Özen, aynı eser, s. 306.

¹¹⁵ Bk. İbn Battûta, aynı yerler. Acaba Bolu yöresinde yünden dokunan bir kumaş olan İğriz mı?

¹¹⁶ İbn Battûta (s. 194)'nın Arapça metninde (قسي) olarak geçmekte, ancak Türkçe tercümeye (قدسي) şeklinde yazılmaktadır, bk. s. 336.

¹¹⁷ Aksarayî, s. 62, İbn Battûta, Arapça s. 194/Trk.trc. I, s. 335.

¹¹⁸ Aynı eser, Arapça s. 196/Trk.trc. I, s. 339. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 604. İpek ipliğiyle dokunmuş kumaşlara denir, bk. Özen, aynı eser, s. 318. İbn-i Bibî (Tıpkı basım, s. 411/Trk.trc. I, s. 414)'de Rum ipeklisi (dibây-ı Rumî) zikrediliyor. İpekliler XII ve XIII. yüzyıllarda tarularak satıldığından dükkancılar onları ağırlaştırarak için hafifçe kolalamaktan çekinmezlerdi, bkz. Ali Mazaherî, s. 247.

¹¹⁹ Bk. Eflâkî, I, s. 474/Trk. trc. I, 434.

¹²⁰ İbn-i Bibî, Tıpkıbasım, s. 62, 696, Türkçe trc. I, s. 82, II, s. 209; Eflâkî, aynı yerler. Utâbî, bir çeşit ipek kumaş, bk. F. Steingass, *Persian-English Dictionary*, London 1977⁶, s. 835. Ancak İbn-i Bibî'nin eserini Türkçeye çeviren Mürsel Öztürk bu kelimeyi "Attabî" olarak okumuş ve "Adını dokunduğu yer olan Bağdat'ın Attab mahallesinden alan muhtelif renkte bir kumaş türü" şeklinde açıklamıştır, bk. I, s. 82, not. 269.

¹²¹ *Divân-ı Kâmil*, III, s. 102. Bk. Eflâkî, I, s. 474/Trk. trc. I, s. 434. Peşmine, yünden dokunmuş kumaş, bk. Özen, aynı eser, s. 329.

¹²² İbn-i Bibî, Tıpkıbasım, s. 32/Trk.trc.I, s. 52.; Eflâkî, II, s. 947/Trk.trc.II, s. 308. Ayrıca bk. E. Merçil, "Na'ı-Baha Ve Kullanılışına Dair Örnekler" *Belleten* sayı: 227, Ankara 1996, s. 23. Çuha, Yünden sıkı olarak dokunmuş, dayanıklı ve havlı bir kumaş, Özen, aynı eser, s. 309.

Atlas¹²³

Hıtaî (Hataî)¹²⁴

Kutnî/Kutnu¹²⁵

Keten¹²⁶

Zerbâft¹²⁷

Dibâc-ı Zerkubî¹²⁸

Kettan-ı Rusî¹²⁹

Eksun (İksun)¹³⁰

Futa¹³¹

Duzende¹³² (F. دوزنده): bk. Derzi

Gâzur¹³³ (F. گاوز): bk. Kassâr

¹²³ Bk. İbn-i Bibî, Tıpkıbasım, s. 32 ve 62, 120, 210/Trk.trc.I, s. 52, 82, 140, 228. Atlas, çoğunlukla kadın giyiminde kullanılan, ipekten dokunmuş, parlak bir kumaş olup, en güzelleri İstanbul'da işlenmiştir, bk. Özen, aynı eser, s. 302. Nitekim İbn-i Bibî, s. 32'de Atlas-ı İstanbulî olarak zikrediyor.

¹²⁴ Bk. Şihâbeddin Muhammed Nesevî, *Süet-i Celâleddin Mingburnu*, nşr. Müctebâ Minovî, Tehran 1965, s. 234; Hıtaî (Hataî), bir ipekli kumaşın adıdır, bk. Özen, aynı eser, s. 316.

¹²⁵ Bk. İbn-i Bibî, Tıpkıbasım, s. 62, 696/Trk. trc. I, s. 82, II, s. 209. Kutnu, pamuklu kumaşlara verilen isim, bk. Özen, aynı eser, s. 324.

¹²⁶ Bk. İbn-i Bibî, Tıpkıbasım, s. 32/Trk.trc. I, s. 52.

¹²⁷ Bk. İbn-i Bibî, Tıpkıbasım, s. 32 ve 62/Trk. trc. I, s. 52 ve 82; *Tevârih-i Al-i Selçuk*, s. 202. Zerbâft, bazı motifleri sırma ve altın tellerle dokunan kumaş, Oral, "Selçukilerde Giyim Eşyası", s. 20; Özen, aynı eser, s. 340.

¹²⁸ Aksarayı metninde (s. 62), bu kumaş (نیمه (!) ذرکونی) şeklinde geçmektedir. Togan bunu "dibe-i Zerkubi" okumakta ve Hülâgu Han zamanında Anadolu Selçukluları'na tarh edilen vergi içinde 3.000 parça dibac kumaş olarak açıklamaktadır, bk. *U.T. T. Giriş*, s. 303 ve 481. Dibac (veya İstüfe), sırma veya sırma taklidi tel ile işlenmiş bir kumaş adı olup, eni 45 cm. dir. Anadolu'nun birçok yerinde gelin elbisesi yapımında kullanılır, bk. Özen, aynı eser, 311, 318.

¹²⁹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 155/Trk. trc. s. 176.

¹³⁰ *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 533. Aynı eser not 2'ye göre, bir çeşit siyah ve pahalı ipek kumaş. Steingass (s. 89) ise, (Prensesler tarafından giyilen) özellikle bir çeşit siyah saten olarak tarif ediyor.

¹³¹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, III, s. 102, Futa, ipekli peştemal, bk. Özen, s. 314.

¹³² Bk. Necm-i Razi, s. 112.

¹³³ Gâzur için bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 220, 401, 447, 492, II, 426, 501, Sultan Veled, *Dîvân*, s. 30, *Dîvân-ı Seyfeddin Muhammed Ferganî*, nşr. Z.Safa, Tehran, 1962, I, s. 82. Muhyevî-i

Hayyât (A. خياط): bk. Derzi

Kassâr (A. قسار): Çırpıcı, yıkayıcı, elbise yıkayıcısı, çamaşırcı/ Fuller, bleacher.

Yukarıdaki anlamlara uygun olarak Mevlânâ¹³⁴, elbiseyi yıkamak istiyor-
san bez yıkayanların mahallesinden yüz çevirme diyor. Ayrıca kassârlar yıka-
dıklarının kuruması için güneşi ve açık havayı severler¹³⁵. “Güneşe bak hele;
yıldızların padişahiyken tuttu da bez yıkayandan özür dilemek için çık-
geldi”¹³⁶. Elbise giyenler de onların temizlenmesi için çamaşırcıya muhtaç-
dırlar¹³⁷. Kırşehir etrafındaki Kassârın nehri (نهر قسارين) muhtemelen kas-
sârların çamaşırları yıkayıp temizledikleri yerdir.¹³⁸ Kırşehir’de bu meslek
erbabının toplandığı bir yer olarak Kassârlar çarşısı (سوق القصارين) bulun-
makta idi¹³⁹. Sivas içinde de bir Kassârlar çarşısı vardı¹⁴⁰.

Kattân (A. قطن): Pamuk temizleyicisi veya eğiricisi/Cleaner or spinner
of cotton.

Bu meslek ile uğraşanlar hakkında fazla bir bilgi yoktur. Ancak bu mes-
lek sahiplerinden biri, Mevlânâ’nın halifelerinden Ulu Arif Çelebi’nin iti-
barlı dostlarından Nâsiredîn Kattânî-i Mevlevî’dir¹⁴¹. Ayrıca Konya imaret
vakfiyesinde ismi geçen iki kişi daha vardır; Konyalı Pamukçu Siraceddîn ve
Kattân (Pamukçu) Şemseddîn’dir¹⁴². Kırşehir’de bu meslek erbabının toplu

Engüriye’i bir şiirinde gâzurun sermayesinin güneş ve su (sermaye-yi gâzur âfitâb u âbest) oldu-
ğunu söylüyor. Bk. Ebû Hanîfe Abdülkerim, vr. 193^b, 194^b/Ateş, s. 107-108.; Muhammed Emîn
Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Türkçesi Mehmet Kanar, İstanbul 1995, s.
60-61.

¹³⁴ Bk. *Mesnevî*, I, 238/Trk.trc.I, s. 309.

¹³⁵ Bk. Aynı eser, II, s. 290/Trk.trc.II, s. 61; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), II, s. 240.
Seyfeddin Ferganî, aynı eser, I, s. 82.

¹³⁶ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, II, s. 425.; III, s. 35.

¹³⁷ Bk. *Mesnevî*, II, s. 445/Trk.trc.II, s. 270.

¹³⁸ Cacaoğlu, Arapça metin 28/Trk.trc.s. 109.

¹³⁹ Bk. Aynı eser, s. 32 ve 45/Trk.trc.s.111 ve 117. Ali Mazaheri’ye göre (s. 257),
Çamaşırcılar peşlerinde kaurlarıyla sokaklarda dolaşırlar, müşterilerinden kirli çamaşırları top-
layarak ırmak kenarına götürürler ve orada yıkarlardı. Daha sonra da bu temizlenmiş çamaşırlar-
ları müşterilerine iade ederlerdi.

¹⁴⁰ Bk. Bayram -Karabacak, s. 56.

¹⁴¹ Bk. Eflâkî, II, s. 897/Trk.trc.II, s. 275.

¹⁴² Bk. Bayram-Karabacak, s. 39.

olarak çalışukları bir han (الخان القطني) da tespit edilmektedir¹⁴³. Pamuk eğiren kadınların kullandıkları âletler, öreke ve iğ idi, “Örekeyi ateşe at, artık pamuk eğirme... boynun iğ'e döndü bu yüzden”¹⁴⁴.

Kazzâz (A. قَزَّاز): İpekçi, ipek satan/ Silk merchant.

El-Umerî'ye göre¹⁴⁵Balıkesir'de bol miktarda ipek çıkar. Buradan Hristiyan memleketlerine naklederler. Buranın ipeği ve kumaşı, Rumlar'ın İstanbul'daki ipek ve kumaşına uyar. İstanbul kumaşları en çok bu ipekten yapılır. Bu meslek ile ilgili olarak Selçuklular devrinde Sivas'da Kazzâz Receb adında biri yaşamıştır¹⁴⁶. Yine Sivas'da Kazlı (İpekçi) Dölik'in zikri geçiyor¹⁴⁷. Sultan II. İzzeddin Keykavus'un mülknâmesi'nin şahitlerinden biri de “kazzâz” Ya'kûb b. Reşid (?) b. Derviş idi¹⁴⁸. XIV. yüzyılda yazılmış anonim bir münşe'at mecmuasındaki bir belgeye göre¹⁴⁹, İlhanlı döneminde insanlar çocuklarını para karşılığında belirli bir süreyle sanat öğrenmesi için meslek sahiplerinin yanına hizmete vermekte idiler. Nitekim bu örneklerden birinde dibâcılık (kazzâz) yapan Cemâleddin Hüseyin b. Ahmed Dibâcî'nin hizmetine; bir yıllık süreyle 50 Tebriz şehri saf gümüş dinarı karşılığı sanatı yapması, emanet ve diyaneti yerine getirmesi ve o işle meşgul olması için, bir çocuk verilmişti. Muhtemelen sanatı öğrenmesi maksadıyla Selçuklu döneminde Anadolu'da da bu uygulama yapılmış olmalıdır. Nitekim Anadolu'da da çocukların küçük yaştan itibaren meslek öğrenmekte oldukları hususunda bir örneğe sahibiz (Bk. Derzi).

Kettân (A. كَتَان):Ketenci, keten satan kimse/Seller of linen cloth.

Hakkında fazla bir bilgi bulamadığımız mesleklerden biri de kettân'dır. Ancak Kırşehir'de bunlara ait bir çarşı olduğu anlaşılmaktadır

¹⁴³ Bk. Cacaoğlu, s. 34/Trk.trc. s. 112.

¹⁴⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, II, s. 375.

¹⁴⁵ *Al-'Umari's Bericht über Anatolien in seinem Werke Masâlik al-absâr fi mamâlik al-amsâr*, nşr. Franz Taeschner, I, Text, Leipzig 1929, s. 43/Trk.trc. Yaşar Yücel, *XIII-XV, Yüzyıllar Kuzey-Bau Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 197.

¹⁴⁶ Bk. Bayram-Karabacak, s. 56.

¹⁴⁷ Bk. Bayat, “Anadolu Hastahane Vakfiyeleri..”, s. 13.

¹⁴⁸ Bk. Sahillioğlu, “Mülknâme”, s. 65.; Konyalı, *Niğde Aksaray Tarihi*, s. 368 ve 374.

¹⁴⁹ Bk. O.G. Özgüdenli, “İlhanlı Devrine Ait Anonim Bir Münşe'at Mecmu'ası: Risâla Al-Sâhibiyya”, Basıma hazır makale. Bu makalesini kullanmama izin verdiği için sayın Arş.gör. Özgüdenli'ye teşekkür ederim.

(سوق الكتانين)¹⁵⁰. Sultan I. İzzeddîn Keykavus'un elçisi Şeyh Mecd ed-dîn İshak'ın Abbasî halifesi Nâsırlidînillâh'a gönderdiği kumaşlar arasında "kettân-ı Rusî" bulunmaktadır (1211)¹⁵¹. Ayrıca Reşideddîn'in Anadolu'dan istediği mallar içinde de "kettânî-i Kırımıî"nin ismi geçmektedir¹⁵². Eflakî¹⁵³de meslek unvanı kettânî olan Şeyh Ebû Bekr'i zikrediyor.

Kirbâsî (A. کرباسی): Keten ve pamuklu bez satıcısı/ Vendur of linen, linen draper¹⁵⁴.

Kirbâs, daha önce de zikredildiği üzere, keten veya pamuk ipliğinden dokunan astarlık bezin eski adıdır¹⁵⁵. İşte bu kumaşın satıcısına da kirbâsî denilmektedir. Meslek olarak kirbâsî *Dîvân-ı Kâmil*'de geçmektedir¹⁵⁶. Reşideddîn'in Anadolu'dan toplanmasını istediği maddeler arasında Siirt'den 10.000 arşın "âdi kirbâs" bulunmakta idi¹⁵⁷.

Kohne-dûz (F. کهنه دوز): Eskici, yamacı / Patcher, repairer.

Mesnevî'den anlaşıldığına göre¹⁵⁸, bu mesleğin karşılığı "ayakkabı tamircisi"dir. Mevlânâ bu konuda şöyle diyor:

Şimdilik ayakkabı dikiciliğine razı ol, sabret..

Yoksa sabretmezsen *yamacı*, *eskici* olur kalırsın

Eskicilerde sabır ve hilm olsaydı hepsi de öğrenir,

Yeni ayakkabı diker, ayakkabıcı olurlardı.

¹⁵⁰ Bk. Cacaoğlu, Arapça metin 34/Trk.trc. s. 112. Ancak tercümede "bezçiler pazarı" olarak geçmektedir.

¹⁵¹ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım, s. 155/ Trk. trc. s. 176. Kettân-ı Rusî için ayrıca bk. Özgüdenli aynı makale.

¹⁵² Bk. Reşideddîn, *Mektublar*, s. 188, Krş. Togan, "Anadolu'ya ait Kayıtlar", s. 42 not.5.

¹⁵³ Bk. I, s. 348-349/Trk.trc. I, s. 347.

¹⁵⁴ Bk. Steingass, s. 1021.

¹⁵⁵ Bk. Özen, "Türkçede Kumaş Adları", s. 322-323.

¹⁵⁶ Bk. I, s. 41.

¹⁵⁷ Bk. Reşideddîn, *Mektublar*, s. 191, Krş. Togan, aynı eser, aynı yer.

¹⁵⁸ Bk. IV, s. 477/Trk.trc.IV, s. 268-269.

Kohne-furûş (F. كنه فروش): Eski elbise satıcısı / Seller of used clothes¹⁵⁹.

Bu mesleği *Dîvân-ı Kâmil*'de tespit ettik;¹⁶⁰

Nevbet-i *kohne-furûşân* der guzeşt

Nev-furuşânîm ve in bâzâr-ı mâst.

Külâh-dûz (F. كلاه دوز): Külâhcı, şapkacı / Hat maker.

Ebû Hanife Abdülkerim¹⁶¹'in saydığı meslekler arasında külâh-dûzun da zikri geçiyor. Şapka diken ve satan bu meslek ile ilgili olarak Konya'da Yeni Çarşı'da bir sıra külâhcılar dükkânı vardı¹⁶². Kayseri'de de Külâh-dûzân mahallesi bulunuyordu¹⁶³. Bu meslek sahiblerinden biri de Mevlânâ'nın muhitinden Akşehirli Şeyh Sinaneddîn-i Külâh-dûz idi¹⁶⁴. Ayrıca *Dîvân-ı Kebir*¹⁶⁵'de de bu meslek söz konusu ediliyor;

Başım bile gitse varsın gitsin, baş o bana;

Külâhtan da kurtuldum, baştan da külâh dikenden de.

Eflâkî kendi zamanında giyilen beyaz külâhı Muhammed adında bir uc beynin icad ettiğini belirtiyor¹⁶⁶. Sultan I. Alaeddin devrinde ise "Keykubadî külâh" zikrediliyor¹⁶⁷.

Ayrıca Altun-Aba Medresesi'nin vakfiyesinde ismi Behram b. İsa (?) b. Konevî el-Kalânîsî olan bir şahsın zikri geçmektedir¹⁶⁸. Kalânîsî de Arapça "külâhcı" demektir.

¹⁵⁹ Bk. Steingass, s. 1067.

¹⁶⁰ Bk. I, s. 168.

¹⁶¹ Bk. *Mecma' er-rubâ'iyât*, vr. 193^b/Ateş, s. 107.

¹⁶² Bayram-Karabacak, s. 39. Ali Mazaherî'ye göre (s. 248), sarıklar ve külâhlar "Sarıkçılar Çarşısı"nda imal edilirdi. Başlıklar (Külâhlar) keçeden veya iyice kolalanmış kumaştan olsun, mukavva veya pirinç samanından yapılmış bir kalıbın üzerine gerilirdi.

¹⁶³ Bk. *Menâkıb-ı Evhadeddin Hâmid Ebi'l-Kirmânî*, nşr. Bedî'ez-Zemân Firûzanfer, Tehran hş. 1347, s. 158. Krş. Mikail Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu ve Gelişmesi", *Kelime* 8/86, Ayı basım, s. 2.

¹⁶⁴ Eflâkî, s. 605/Trk.trc. II, s. 70. Bu şahıs Akşehir'de Külâh-dûz Mescidi yaptırmıştır. Bk. Konyalı, İ.H., *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir*, İstanbul 1945, s. 271.

¹⁶⁵ Bk. Gölpınarlı, III, s. 330/Ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 97.

¹⁶⁶ Bk. *Menâkıb el-Ârifîn*, s. 485/Trk. trc. I, s. 442.

¹⁶⁷ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkı basım), s. 216/Trk.Trç. I, s. 234, Krş. M.Z. Oral, "Selçukilerde Giyim Eşyası", s. 14, 18.

¹⁶⁸ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I" *Belleten* sayı: 42, s. 225; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 840.

Pâre-dûz (F. پاره دوز): Yamacı, eskici/ Potcher.

Eski ayakkabı ve elbiseleri yamayan¹⁶⁹ bu meslek sahibi dükkânda iş görmektedir. Ayrıca eski hırkaları da yamamaktadır¹⁷⁰. Bu meslek, *Dîvân-ı Kâmil*¹⁷¹'de de tespit edilmiştir.

Şeh cihanî ve hem pâre-dûz üstadî

Be-kun nazar-ı suy-ı eczây-ı pâre pâre-i mâ.

Penbe-furûş (F. پنبه فروش): Pamukçu, pamuk-satıcı/Seller of raw cotton.

Kelimenin terkiibinden bu mesleğin pamuk satıcılığı ile uğraştığı anlaşıyor. Ancak bu meslek hakkında fazla bir bilgi yoktur. Konya'da bulunan Penbe-furûşân Medresesi (مدرسه پنبه فروشان)¹⁷²'nden bu meslek erbâbının bir çarşı hâlinde organize olduğu kabul ediliyor¹⁷³.

Rişte-Keş/İplikçi (F. رشته کش \ ابلکچی):İplikçi / Spinner.

Altun-aba Medresesi'nde mütevellî olarak tayin edilen İplikçi oğlu nedeniyle tespit edilen bir meslektir¹⁷⁴. O. Turan'a göre¹⁷⁵, Konya'da Yenipazar adıyla zikredilen yer, mütevellî olan İplikçi ailesine nispetle İplik Pazarı veya Farsça tercümesiye Pazar-ı Rişte adıyla anılmıştır. Ancak bu âileden Hacı Ebû Bekir b. Mes'ud tarafından medresenin h. 733/m.1332-1333'de yaptırılan tamiri sırasında konulmuş olan kitabedeki ifade bizi bu meslek hakkında tereddüte düşürmüştür¹⁷⁶. Kitabede Ebû Bekir b. Mes'ud el-maruf bi-Kiteci (ketenci) şeklinde verilen isme göre bu şahsın mesleği acaba ketenci yani

¹⁶⁹ Bk. *Ferheng-i Amid*, s. 250.

¹⁷⁰ *Mesneti*, III, s. 251/ Trk. trc. III, s. 359; IV, s. 429/Trk.trc.IV, s. 206.

¹⁷¹ Bk. I, s. 94; II, s. 136.

¹⁷² Bk. Eflâkî, s. 86, 295-296, 618. Krş.T.Yazıcı, Tebrizi mad. İA. s. 101. Ancak Konyalı (*Konya Tarihi*, s. 887), bu medresenin Altun Abla Medresesi'nin başka bir adı olması ihtimali vardır, demektedir.

¹⁷³ Bk. T. Baykara, *Konya*, s. 64.

¹⁷⁴ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri 1", s. 201, 230. Necm-i Razi (s. 112) ise iplikçi kelimesini Farsça risende (ریسنده) olarak zikrediyor.

¹⁷⁵ Bk. Aynı eser, s. 206. Baykara (*Konya*, s. 65) ise, iplikçilerin "suk-ı atık"de olduğunu ileri sürüyor.

¹⁷⁶ Bk. Turan, aynı eser, s. 201 not: 12.

kettân mı idi? Öte yandan Konyalı¹⁷⁷, bu kelimeyi kişci (كيشجي) yani samurcu olarak kabul etmektedir.

O. Turan¹⁷⁸, Sivas'da da bir İplikçiler Pazarı olduğunu ileri sürmektedir¹⁷⁹.

Sakta (A. سقط): Eskici /Dealer in secondhand wares, cobbler.

İkinci elden eşyalar satan bu meslek mensubunu Eskiciler çarşısı (pazarı) (سوق السقوط) nedeniyle tespit edebiliyoruz. Adı geçen çarşı Kırşehir'de idi¹⁸⁰.

Sabbâğ (A. صباغ): Boyacı / Dyer.

Metinlerde zikri geçen mesleklerden biri de elbise ve bez boyacısı yani sabbâğ'dır¹⁸¹. İslâmın ilk devresinde de boyacılar mevcuttu. Hattâ Hz. Peygamber, "İnsanların en yalancıları boyacılar ve mücevher yapımcılarıdır" buyurmuştur¹⁸². Bunlarla elbise boyacıları ve mücevher yapımcıları kastedilmiştir¹⁸³. Türkiye Selçukluları döneminde Mevlevî muhitinde Arif Çelebi'nin Niğde'deki halifesi Nâsiheddin Sabbâğ idi¹⁸⁴. Ayrıca Kırşehir'de bir boyacı dükkânının (/Masbağa)varlığı da tespit edilmektedir¹⁸⁵. Mevlânâ¹⁸⁵'nın bir

¹⁷⁷ Bk. *Konya Tarihi*, s. 405. Z. Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998, s. 30-31. Ayrıca Konyalı bu pazara; İplik pazarı, İplikçiler çarşısı, Hoşafçılar çarşısı, Kişçiler/Samurcular pazarı denildiğini belirtiyor, bk. *Konya Tarihi*, s. 408, 820-821.

¹⁷⁸ Bk. *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1971, s. 121.

¹⁷⁹ Ali Mazaheri'ye göre (s. 247); İplikçiler çarşısı iplik yapmak üzere bir çok öteberi almaya gelen her sınıftan kadınlarla dolu olurdu.

¹⁸⁰ Bk. Cacaoğlu, 34-35/Trk.trc. s. 112. Ali Mazaheri (s. 268-269), Doğu şehirlerinde çaputçular denilen bir meslektan bahsediyor. Bunlar sokakları dolaşp, eski giysi ve çaput alırlar, karşılığında kadınlara türlü boylarda iğne verirler. Sonra bu eskiler cins cins ayrılarak özellikle ayakkabıcılara satılmak üzere sergilenirdi.

¹⁸¹ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VII, s. 559/*Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 529.

¹⁸² Bk. Kettâni, Arapça metin II, s. 91/Trk.trc. s. II, s. 314.

¹⁸³ Eflâkî, s. 913 / Trk. trc. s. 286.

¹⁸⁴ Cacaoğlu, Arapça metin, s. 32/Trk.trc. s. 111. Ancak Arapça metinde "masbağa" sin (س) ile yazılmıştır. A. Akşit; Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî'nin eseri *Bezmu Rezm*'de zikredilen Dervâze-i Sabbagi'ye dayanarak Selçuklular devrinde Kayseri'de "Boyacılar Çarşısı"nın mevcut olduğunu öne sürüyor bk. "Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Fiziki Yapısı", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1988), Kayseri 1998, s. 38, 43.

¹⁸⁵ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 194.

beytinde de boyacı geçiyor, "... onun aşkıysa bez boyamacısı, boyamacının yanında şişecinin ne işi var?".

Şüyende¹⁸⁶ (F. شوينده): Yıkayıcı / Washer, Bk. Kassâr.

Yüncü (? يو كج): /Wool Stapler?; wool-merchant

Sultan I. İzzeddîn Keykavus'un yaptırdığı Sivas Dârüşşifası vakfiyesi metninde Ereğli rabazında Yüncü Yermubi b. Hüseyin'in zikri geçmektedir. Yine bu metne göre, Yüncü Yermubî'nin dükkânları da vardır¹⁸⁷. Ancak bu meslek erbâbının nasıl çalıştığı hususunda herhangi bir bilgi yoktur.

Zer-dûz (F. ذردوز): Sırma işleyen, sırmacı / Embroiderer.

Türkiye Selçukluları devrinde nasıl iş gördüğü hakkında bilgi bulunmamasına rağmen tespit edebildiğimiz mesleklerden biri de zer-dûz'dur¹⁸⁸

¹⁸⁶ Bk. Necm-i Razi, s. 112.

¹⁸⁷ Bk. Yınanç, "Sivas Abideleri", VD, XXII, s. 36.

¹⁸⁸ Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 193^b/Ateş, s. 107; Riyâhî, s. 59.

2 - HAYVANCILIK VE DERİCİLİK İLE İLGİLİ MESLEKLER

At yetiştirici / Horse dealer.

Bu meslek ile uğraşanlar tayları alıp yetiştirdikten sonra satmakta idiler. Nitekim Mevlânâ'nın müritlerinden biri olan Celâleddin Kassab, Arap atlarının taylarını alıp yetiştirdikten sonra büyüklere (ekâbir) satmaktaydı. Bu şahsın tavrasında (istabl) daima iyi atlar bulunurdu¹⁸⁹. Sultan II. Kılıç Arslan'ın en nüfuzlu ve kudretli adamlarından Süleyman (Solymas) elçi olarak İmparator Manuel Komnenos'a gönderilmişti (1172 veya 1173). Süleyman, Bizans imparatoruna kendi ahırlarından "yörük atlar" hediye etmişti¹⁹⁰. At yetiştiricilerinden biri de zamanın sayılı zenginlerinden Nusreteddin Çelebi olmalıdır. Pervane Muineddin Mehmed Bey onun 700 baş atına el koymuştu¹⁹¹. Öte yandan Marco Polo da Anadolu (Turcomania)'dan geçerken Türkmenler'in fevkâlade atlar ve değerli katarlar yetiştirdiklerini zikretmektedir (1271/1272)¹⁹². XIII. yüzyılda Selçuklu Türkiye'sinde yabancılar Türk atlarının çoğunu Yabancı Pazarı ile büyük bir ticaret merkezi olan Sivas'tan temin etmekte idiler¹⁹³.

Beylikler devrinde Anadolu'da yetiştirilen atlar içinde Germiyan İli'ndekiler birincidir. Bu bölgedeki atlar en pahalı cinsten olup, her birinin soyunu belirten seçereleri vardır. Candaroğulları Beyliği ülkesinde de Anadolu'nun igdiş edilmiş atları yetiştirilmekte idi. Bu atların da Arap atları gibi soy kütükleri vardı. Bu atlar yerinde bile çok kıymetli ve pahalıdır, hatta bir tanesi bin altın dinara veya daha fazlasına satılmaktadır¹⁹⁴. Öte yandan İlhanlı veziri Reşideddin'in Anadolu (Rum), Diyarbekir, Tebriz ve Şiraz'da haraları vardı ve buralarda 30.000 at ve kısarak beslenirdi¹⁹⁵.

¹⁸⁹ Bk. Eflâkî, s. 93/Trk.trc. I, s. 168.

¹⁹⁰ Bk. Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. F. Işıltan, Ankara 1995, s. 85. - Olaylar için bk. Turan, *Türkiye*, s. 206.

¹⁹¹ Bk. Aksarayî, s. 247-248/Trk. trc. M. Nuri Gencosman, *Selçukî Devletleri Tarihi*, Ankara 1943, s. 293.

¹⁹² Bk. I, s. 43. Krş. Vryonis, s. 182-183.

¹⁹³ Bk. F. Sümer, *Türkler'de Atçılık ve Binicilik*, I, 1983, s. 16-17.

¹⁹⁴ Bk. el-Umerî, Arapça metin, s. 23 ve 25/Trk.trc. Yücel, s. 184 ve 191. Krş. M.Ç. Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 36.

¹⁹⁵ Bk. Reşideddin, *Mektublar*, s.235. Krş. Togan, "Anadolu'ya Ait Kayıtlar", s.37.

Atların alınıp satılması için pazarlar oluşmuştu¹⁹⁶. Mevlânâ devrinde Konya'da bir At Pazarı (Esb Pazar)'nın varlığını tespit edebiliyoruz¹⁹⁷. Nitekim Cimri olayında Karamanlılar At Pazarı'ndaki Çaşnigîr kapısını yakarak şehre girmişlerdi¹⁹⁸.

Baytar (A. بيطار): /Veterinarian.

Hayvancılık ile ilgili mesleklerden biri de onları tedavi eden baytarlıktır¹⁹⁹. As b. Vâil (öl. 622) İslâm devrinin başında yaşamış baytarlardan biridir²⁰⁰. Türkiye Selçukluları zamanında devlet adamı Celâleddîn Karatay'ın kervansaray vakfiyesinde tespit edilen mesleklerden biri de baytarlık idi. Bu vakfiyeye göre²⁰¹, vakıfların gelirinden baytarlığı iyi bilen hâzık (usta) baytara yılda yüz dirhem (yarısı elli dirhem) para ve yirmidört mudd zahire verilecekti (Ayrıca bk. na'lbant).

Cellâb (A. جلاب): Celep/ Drover, cattle dealer.

Anlamı esir ve sığırları şehirden şehire götürerek satan kişi olarak açıklanıyorsa da²⁰², metinde geçtiği şekliyle²⁰³ hayvan ticaretiyle uğraşan meslek sahibidir.

Çoban (شبان, جوبان): /Shepherd.

Hayvancılık ile ilgili mesleklerden biri de çobanlıktır. Devrin kaynaklarında çobanların, klâsik olarak, yaptığı işlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Çoban sürünün etrafında dolaşır, koyunları-kuzuları önüne katıp güder, onların durumunu bilirdi. Ayrıca sürüye bekçilik eden köpeği vardı. Çoban koyunları soğuktan, sıcaktan korur, koyunlara kızıp bağırırsa da bu bağırışı sev-

¹⁹⁶ Ali Mazaheri'ye göre (s. 253) diğer binek ve yemek maksadıyla satılan hayvanlar için "hayvan pazarları" mevcuttu.

¹⁹⁷ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 668, Eflâkî, s. 273/Trk, trc. I, s. 293, Krş. Baykara, *Konya*, s. 58. Evliya Çelebi'ye göre (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, nşr. Ahmed Cevdet, İstanbul 1314, III, s. 19) Atpazarı kapısı Konya Kalesi'nin 12 kapısından biri idi. Bu kapının üzerinde zincirlerle asılmış bir kuru at kafasına gem vurup koymuşlardı. Krş. Sarre, F. *Konya Köşkü*, çvr. Ş. Uzlu, Ankara 1989², s. 97; Baykara, *Konya*, s. 41.

¹⁹⁸ Bk. İbn-i Bibî, *Tıpkıbasım*, s. 691/Trk.trc.II, s. 205; Krş. Baykara, aynı eser, s. 55.

¹⁹⁹ Ali Mazaheri'ye göre (s. 245); Demirciler çarşısındaki işçilerden bir kısmı veteriner geçinir, hayvanları nallar, kan alır, onları igdiş eder ve "üçyüz yirmi türlü at hastalığı"nı bilirdi.

²⁰⁰ Bk. K. Kırkbıyık, Baytarlık mad. *DİA*. V. ,s. 278.

²⁰¹ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III", *Belleten* sayı: 45, s. 95 ve 114.

²⁰² Bk. Necm-i Razi, s. 594, s. Steingass, s. 367.

²⁰³ Bk. Necm-i Razi, s. 112.

gidendir²⁰⁴. Hayvanların boynuna taktıkları çingirak ise ceres (جريس) olarak adlandırılıyordu²⁰⁵.

Türkiye Selçukluları devrinde de Türkmenler hayvancılık ile uğraşmakta olup, büyük sürülere sahiptiler. Kilikya hâkimi Rupen ülkesinde bulunan Türkmen çobanlarının birçoğunu öldürmüş ve davalarını zaptetmişti (1180)²⁰⁶. Türkler Anadolu'da batı yönünde de ilerlemişler ve Dorylaion (Phrygia'da) civarında yaz aylarında koyun ve sığır sürülerini buranın verimli otlaklarında dolaştırmışlardı. Ancak İmparator Manuel Komnenos (1143-1180)'un Dorylaion'da yeni bir şehir kurup içine Bizans garnizonu yerleştirmesi bu hayvan yetiştiricilerini kızdırmıştı. İmparator Manuel daha sonra Andronikos Angelos'u Lampe ile Graosgola arasında bir kale olan Kharaks'da bulunan Türkler üzerine gönderdi. Andronikos, Kharaks'a yürüdü, fakat herhangi bir yararlık gösteremedi. O aksine otlaklardaki sürüleri yağmalamayı ve bir kaç Türk çobanı esir etmeyi yeterli görmüştü²⁰⁷. Pervane Muineddîn Muhammed Bey, Nusreteddîn Çelebi'nin el koyduğu malları arasında 10.000 koyun bulunuyordu²⁰⁸. Vezir Reşideddîn'in Anadolu (Rum)'da ve başka vilâyetlerde (Bağdat, Diyarbakir..) baktırdığı 250.000 kadar koyunu ve başka hayvanları vardı. Bunların yün ve bağırsaklarının geliri Tebriz'deki Rab'i Reşidî'ye tahsis edilmişti²⁰⁹. El-'Umerî'ye göre²¹⁰, Anadolu'da atlar, koyunlar ve inekler çok miktarda yetiştirilmektedir. Çünkü bu tür hayvanlar çok doğum yaptığından bu ülkelerde daha bol bulunmaktadır. Şam, Diyarbakır, Irak ve İran taraflarına koyunu buralardan temin ederler. Hiç şüphe yok ki, bu diyarların koyunları eti ve yağı itibarıyla lezzetli olup, çok iştah açıcı bir tadı vardır... Koyunların fiyatlarına gelince, seçip aldığın bir baş koyunun değeri oniki dirhemdir.

Bu hayvan sürülerinin barındıkları ağıllar da vardı, söz gelişi, Kayseri dışında Sivas yolundan güneye doğru Türkler'in ağıllarına ve Kemer yoluyla

²⁰⁴ Bk. *Mesnevî*, III, s. 104/ Trk.trc. s. 148, 339.; IV, s. 291/Trk.trc. IV, s. 19.; V, s. 211/Trk.trc.V, s. 271; VI, s. 281, 527/Trk. trc. VI, s. 117, 350.; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), III, s. 174.; VI, s. 7, 249.

²⁰⁵ *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 50, not.2.

²⁰⁶ Bk. Ebu'l-Ferec, Trk.trc.II, s. 426.

²⁰⁷ Bk. Niketas Khoniates, s. 122 ve 135.

²⁰⁸ Aksarayî, s. 247-248/Trk.trc. s. 293.

²⁰⁹ Bk. Reşideddîn, *Mektublar*, s. 235; Krş. Togan, "Anadolu'ya Ait Kayıtlar", s. 37.

²¹⁰ Arapça metin, s. 19-20./Trk.trc.s.181-182.

meşhur ağıla ulaşırdı²¹¹. Ayrıca bu hayvanların cinsine göre satıldıkları yerlerde pazarlar oluşmuştu. Nitekim Sivas'da bir "koyun pazarı" vardı²¹².

Sultan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev Bizans'da bulunduğu sırada, bazı emîrler tarafından ikinci defa tahta da'vet edilmiş ve bu iş için de Zekeriya Hâcib görevlendirilmişti. Bu beyler Gıyâseddîn Keyhüsrev'e da'vet için gönderilen mektupları bir çoban asası (عصاً شبانی) içine saklamışlardı²¹³.

Debbâğ (A. دباغ): Tabakçı, deri terbiye eden / Tanner, currier.

Hayvanların kurutulmuş olan derilerinin sanayîde kullanmadan önce tabaklanması ve terbiye olunması gerekmektedir. İşte bu işlemi yapan zanaatkâra debbâğ denilmektedir. Dericilikle uğraşanlara verilen başka bir isim "cellâdî (جلا دی)"dir²¹⁴. Asurlular döneminde deri işçilerine "Lu' askappāni" denilmekteydi²¹⁵. Hz. Peygamber döneminde Hâris b. Subayre debbâğ idi²¹⁶.

Türkiye Selçukluları devrinde de bu meslek varlığını korumuştur. Meşhur mutasavvıf Ahi Evran (öl. 1262 veya 1300-1317)'ın da debbâğ olduğuna dair bir anane mevcuttur, bu nedenle Türk debbâğ esnafının pîri olarak kabul edilmektedir²¹⁷. Her ne kadar debbâğın nasıl çalıştığı hakkında fazla bir bilgi yoksa da, Mevlânâ bu konuda bazı ip uçları vermektedir. Ona göre²¹⁸, Tabak (debbâğ) posta pislikler sürer durur ve bu işi binlerce defa tekrarlar. Maksadı derideki gizli illetin çıkmasıdır. Çünkü tabağın istediği şey derinin temizlenmesidir²¹⁹. Mevlânâ²²⁰ ayrıca Attâr pazarına gelen ve buradaki güzel kokular nedeniyle bayılan bir tabağ hikâye etmektedir. Bu işde

²¹¹ Bk. Yinanç, VD. XXII, s. 36.

²¹² Bk. Bayram-Karabacak, s. 35.

²¹³ Bk. İbn-i Bîbî, Tıpkıbasım, s. 77/Trk. Trc. I, s. 97.

²¹⁴ Bk. Aynı eser, s. 737/Trk. trc. II, s. 245. Ancak bu kelime Türkçe çeviride cellât olarak ifade edilmiştir.

²¹⁵ Bk. Wilson, s. 64.

²¹⁶ Bk. Kettânî, Arapça metin, II, s. 92/Trk.trc.II, s. 315.

²¹⁷ Bk. F. Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)", çevr. F. Işıltan, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt 15, sayı: 1-4, Ayı basım s. 23-24.

²¹⁸ Bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s. 464 ve 529 / *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 153, 192.

²¹⁹ Osmanlı devrinde de Konya'da debbâğlar zanaatkârlar içinde en mahirleridir ve derileri Meram Dağı'ndan çıkan çivîd renginde bir çeşit çiçek ile tabaklayıp çeşitli renklerde imal ederlerdi. Bu deriler Arabistan ve İran'da meşhurdu, bk. Evliya Çelebi, III, s. 23. Derinin temizlenmesi için ayrıca bk. Ali Mazaheri, s. 269.

²²⁰ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 293/Trk.trc.IV, s. 22-24.

fakihler ve sufiler de çalışmakta, onlar dibağat²²¹ edilecek derilerin yünlerini yolarak para kazanmakta idiler. Bu şekilde temizlenen deriler debbağlara gönderilirdi. Sultan II. Keyhusrev b. Keykubad devrinde (1237-1245), Mes'ud b. Şerefşah adlı bir şahıs 637/1239 yılında Konya'da yaptırdığı bir hangâhı, hırfet (sanat) ehli olan fakih ve sufilere vakfetmişti. Bu hangâhta deri tüylerini koparmak suretiyle elde edilecek menfaati onların aralarında eşit olarak paylaşılması şart koşulmuştu²²². Öte yandan ölen hayvanların derileri yüzülüp saulmakta idi²²³.

Debbağların çalıştığı yere debbağistan (veya tabakhane) denilmektedir. Bu tabakhaneler genelde su kenarlarında ve şehir dışında bulunmaktadır. Nitekim Mevlânâ'nın dostlarından Hüsâmeddîn-i Debbâğ, şehirden (Konya) çıkan bir ırmağın kenarında bulunan tabakhaneden bahsetmektedir²²⁴. Cacaoğlu vakfiyesinde²²⁵ de muhtemelen bu tabakçılar ile ilgili olarak Konya şehrinin dışında Tabakçılar Kapısı (درب دبّاغین) 'nın zikri geçmektedir. Debbağlar ayrıca toplu hâlde (bugünkü organize sanayi bölgeleri gibi) bir çarşı oluşturmakta idiler. Şemseddîn Altun-Aba'nın Konya'da yaptırdığı Yeni Han debbağların yerinde idi²²⁶. Yine Şemseddîn Altun-Aba Konya'daki medresesi için debbağların oturdukları handaki beşte bir hissesini vakfetmiştir²²⁷. Kayseri'de de böyle bir çarşı mevcut olmalıdır. Baycu Noyan Köseadağ Savaşı (1243)'ndan sonra önce Sivas'a, ardından Kayseri'ye ilerlemişti. Moğol ordusu şehri kuşattığı zaman Sivas kapısı burcuna karşı Debbağlar tarafına (بطرف دبّاغین) üç mancınık kurdurmuştu²²⁸. Sahip Ata'nın Akşehir'de yaptırdığı eserleri ile ilgili vakfiyede Tabaklar (Debbağlar) hamamının zikri geçmekte²²⁹, bu da bize adı geçen şehirde de tabakların toplu olarak çalıştığını göstermektedir²³⁰.

²²¹ Dibağat, hayvan derilerini sepileyip meşin, sahtiyan, kösele vesair i'mali sanatı, bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 602.

²²² Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 387-388.

²²³ İbn Battûta, Trk. trc. s. 348. Krş. Şeker, s. 67.

²²⁴ Bk. Eflâki, I, s. 507/Trk.trc.I, s. 457.

²²⁵ Bk. Arapça metin, s. 37/Trk.trc.114.

²²⁶ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I", s. 233; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 836; Baykara, *Konya*, s. 56.

²²⁷ Bk. Turan, aynı eser, aynı yer.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 827, 836-837.

²²⁸ Bk. İbn-i Bibî, Tıpkıbasım, s. 528/Trk.trc.II, s. 73. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 440. Osmanlı devri için bk. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, s. 178.

²²⁹ Bk. Konyalı, Akşehir, s. 282, 305.

²³⁰ Nitekim Seyyit Mehmet Hoyran zaviyesinin gelirleri arasında Akşehir'deki Debbağlar çarşısında dükkanlar bulunmakta idi, bk. aynı eser, s. 441.

Selçuklu Türkiye'si'nde deri işçiliğinin geçerli olduğu sık sık zikredilen debbağ isimlerinden anlaşılmaktadır, söz gelişi Cacaoğlu vakfiyesinde Hüseyin el-Debbağ, Tabakçı (Debbağ) Şihab ve Eminateddin el-Debbağ'ın adları geçmektedir²³¹. Bu meslekten başka bir zanaatkar ise Aksaray'da yaşamış olan Hacı Ali Debbağ'dır²³².

Ayakkabıcı / Shoe maker.

Dericilik ile ilgili mesleklerden biri de ayakkabıcılıktır. Bu meslek ile ilgili dört kelime tespit edebiliyoruz: İşkâf (A. اسكاف), Kefş-ger (F. كفشگر), Haffâf-Kavvâf (A. الخفاف) ve Türkçe Başmakçı²³³.

Kunduracı dükkânında malzeme olarak güzel deriler ve tahtadan kalıplar bulunurdu²³⁴. Ayakkabıcılar mesleklerini icrâ ederken iki ellerini kullanıyorlardı, "Ayakkabıcının iki eli de işlemesiydi, kedi boyuna heybeye girmezdi"²³⁵.

Kunduracı dükkânları da çarşı olarak bir arada çalışmakta idiler. Nitekim Kırşehir'de Kunduracılar Çarşısı (سوق الخفافين ، سوق الاسكافه)²³⁶, Konya'da Haffâfistan²³⁷ ve 622/ 1223 tarihli bir vakfiyeye göre de²³⁸. Amasya'da Ayakkabıcılar (Hazain) Çarşısı bulunmaktadır. Sivas'da da 78 dükkândan dokuzu ayakkabıcı idi ve çarşı olarak bir arada çalışıyorlardı²³⁹. Ali Mazaheri'ye göre (s. 247-8), "ayakkabıcıların kimisi yalnız sipariş ve ölçü üzerine çalıştığı hâlde büyük çoğunluk, yalnız hazır işi satardı. ..Ayakkabıcıların siparişleri hiçbir zaman vaktinde teslim etmemek âdetle-riydi... Bunlar tamamiyle işli, altın veya gümüş sırmalı terlikler de yaparlardı".

²³¹ Bk. Arapça metin, s. 28, 34 ve 52 / Trk. trc. s. 109, 112 ve 121.

²³² Bk. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, II, s. 1581.

²³³ Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 193^b/Ateş, s. 107. *Fîhi Mâfih*, s. 125 ve 166/Trk.trc. s. 195 ve 256; *Mesnevî*, II, s.26/Trk. trc., s. 24; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 60/ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 392.; IV, s. 192; Başmakçı olarak Kırşehir'in Başmakçılar köyünden tespit edebiliyoruz, bk. Cacaoğlu, Arapça metin, s. 38/Trk.trc. s. 114.

²³⁴ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 360/Trk.trc. VI, s. 123.

²³⁵ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 544./ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VI, s. 307.

²³⁶ Bk. Cacaoğlu, Arapça metin, s. 32 ve 34/Trk.trc. s. 111-112.

²³⁷ Bk. Konyalı, *Konya Tarihî*, s. 316; Atçeken, *Selçuklu Yapıları*, s. 251.

²³⁸ Bk. Yinanç, R., "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları", VD, XV, Ankara 1982, s. 12. Kucur, *Selçuklu Vakıfları*, s. 29.

²³⁹ Yinanç, VD, XXII, s. 26, 39.; Bayat, "Anadolu Hastahane Vakfiyeleri", s. 13.

Muineddîn Pervâne'den elçilik vazifesiyle Mevlânâ'nın huzuruna gelen Şeyh Şerefeddîn Mavsîlî ziyaretten sonra Hoca Mecdeddîn Merağî'ye, dostlara ayakkabı parası olarak ikibin dirhem vermişti. Hoca Mecdeddîn zengin ve hayır sahibi bir adamdı ve herşeyini Mevlânâ'ya feda etmişti, ayakkabı ve çizmelerden ikişer üçer takım yaptırmış, birkaç sandığa koyup saklamıştı. Mevlânâ güyendelere ve halka bahşiş vereceği zaman bunları hazır bulundurdu²⁴⁰.

Bu meslek erbâbından tespit edebildiğimiz bir isim Ruzbe (روزبه الخفاف) olup, Kırşehir'de adına bir mahalle vardır. Başka bir kunduracı ise İskilib'deki Hasan el-İskâf'dır²⁴¹. Diğer bir haffâf ise Hacı Gazî el-Konevî'dir²⁴². İslâm devrinde ise bir kadın ayakkabıcının Zeyneb b. Cahş'ın elişlerinde mâhir olduğu, deri tabaklayıp (ayakkabı v.s.) diktiği zikredilmektedir²⁴³. İbn-i Bibî'ye göre²⁴⁴, Selçuklu döneminde Türkmenler çarık giymektedir.

Ayakkabı tamircisi /Cobler.

Öte yandan eskiyen ayakkabılar tamir edilip, giyilmektedir. Tamircilere keşdûz,²⁴⁵ iskâf²⁴⁶ ve harrâz (الخران)²⁴⁷denilmektedir. Celâleddîn Karatay, Kayseri,Elbistan arası İlbaşı (Zamantı) nahiyesine bağlı Karadayı (Karatay) köyünde yaptırdığı kervansaray vakfiyesinde²⁴⁸, her yolcunun ayakkabısını tamir eden ayakkabıcıya (iskâf) yılda yüz dirhem (yarısı elli dirhem) para ve yirmidört mudd zahire verilmesini şart koşmuştu. İbn Battûta, Antalya'da Şeyh Şihâbeddîn Hamevî'nin medresesinde konuk olduğunda, kendisini ahi reislerinden ve kundura dikicisi (الخرانين) olan bir kişi ziyafete davet etmişti. Ehl-i sanattan yaklaşık iki yüz arkadaşı bu şahsı başkanlığa seçmişlerdi²⁴⁹.

²⁴⁰ Enîâkî, s. 256-257/Trk.trc.I, s. 282.

²⁴¹ Bk. Cacaoğlu, Arapça metin, s. 36, 55, 57/Trk. trc. s. 113, 123-124.

²⁴² Bk. Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I", s. 226.

²⁴³ Bk. Kettanî, Arapça metin, s. II, s. 52/Trk.trc.II, s. 281.

²⁴⁴ Bk. Tıpkıbasım, 696/Trk.trc.II, s. 209; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 285-286, Krş. Oral, "Selçukilerde Giyim Eşyası", s. 14-15.; Ö. Sûslü, *Tasvirilere göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989, s. 168.

²⁴⁵ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc.IV, s. 13, Krş. Wulff, *The Traditional Crafts of Persia*, s. 234.

²⁴⁶ Bk. Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III", s. 95 ve 114.

²⁴⁷ Bk. İbn Battûta, Arapça metin, s.181.

²⁴⁸ Bk. Turan, aynı eser, aynı yer.

²⁴⁹ Bk. İbn Battûta, Arapça metin, s. 181/Trk.trc.s. 313. Krş. Şeker, s. 76.

Mûze-dûz (F. موزه دوز): Çizmeci / Boat-maker.

Deri işleriyle ilgili mesleklerden biri olup, kaynaklarda bir kez tespit edilebilmiştir²⁵⁰. Bu bakımdan mûze-dûzun nasıl çalıştığı hususunda da şimdilik bir bilgi yoktur. Hoca Mecdeddîn Merağî, Mevlânâ'nın halka ve gûyendelere vereceği bahşîş içinde çizme(mûze) de yaptırmıştı²⁵¹. Öte yandan Sultan I. Gıyâseddîn Keyhusrev Bizans ile yaptığı savaşta şehit düşmüştü (1211) ve bu savaş sırasında ayağında çizmeler vardı²⁵². Sultan II. İzzeddîn Keykavus 1258 Ağustos'u'nda Merağa'da Hülagu'nun huzuruna çıkmıştı. Selçuklu sultanı Baycu Noyan ile savaştığı için (1256), kendisini affettirmek maksadıyla "gayet iyi ve padişahane" bir çizme yaptırmış ve çizmenin tabanına kendi resmini nakşettirerek İlhanlı hükümdarına sunmuştu²⁵³. Selçuklular devrinde Anadolu'da Türkler'in büyük bir kısmı sarı renkte çizmeler giymekte olup, çizmelerin üzerleri desenlidir." Bunların konçları bazen düz, bazen de diz kapağına kadar yuvarlak dizlik şeklinde yapılmaktadır"²⁵⁴.

Na'lband (A.F. نعلبند): Nalbant / Farrier, shoeing-smith.

Genel anlamıyla na'lband; atlara ve benzer hayvanlara nal takan zanaat-kâr olup, Türkçesi takavcı'dır²⁵⁵. *Mecmâ'el-rubâ'îyât*'da zikri geçen şairlerden biri olan Hekim Mahmûd-ı Engûriye-î bir nalbant hakkında şiir söylüyor ve onun kullandığı âletlerden biri olan örs (sindân)den bahsediyor²⁵⁶. Ancak tespit ettiğimiz kadarıyla Türkiye Selçukluları devrinde na'lband, baytar olarak iş görmektedir. Mevlânâ'nın anlattığı bir hikâyede; zayıflayan bir eşiği na'lbanda göstererek neden zayıflamakta olduğunu öğrenmek istemişlerdi. Başka bir hikâyede ise, savaştan yaralı dönen Arap atlarının yaralarına na'lbandlar bakmıştı. Yaralı atlar ahırlara geldikten sonra ayakları sağlam iplerle mükemmel bağlanıyor, na'lbandlar sıra sıra dizilip hançerlerle atların beden-

²⁵⁰ Bk. Mesnevî, IV, s. 477/Trk.trc.IV, s. 268. Ancak Türkçeye ayakkabı dikicisi olarak çevrilmiştir.

²⁵¹ Bk. Eflâkî, I, s. 257/Trk.trc.I, s. 282.

²⁵² Anonim Farsça *Selçuk-Nâme, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III, nşr. ve trc. Uzluk, F.N., Ankara 1952, metin s. 43/Trk.trc. s. 28. Krş. Oral, "Selçukilerde Giyim Eşyası" s. 14-15.

²⁵³ Resîdeddîn Tabîb Fazlullah, *Câmi üt-Tevarih*, nşr. Behmen Kerimî, Tehran hş. 1338, II, s. 717. Krş. Sümer, F., "Anadolu'da Moğollar", *SAD I*, Ankara 1970, s. 33.

²⁵⁴ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, V., Ankara 1978, s. 115. Bk. Süslü, *Tasvirilere Göre*, s. 167-168.

²⁵⁵ Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 1464.

²⁵⁶ Bk. Ebû Hanîfe Abdülkerim, vr. 195^a/Ateş, s. 109; Riyâhi, s. 61.

lerini yarıyor ve yaralardan temrenleri (ok uçları) çıkarıyorlardı²⁵⁷. Buna mukabil XIV. yüzyılın sonlarında Osmanlı döneminde Tokat'da Na'lıcılar Çarşısı'nın bulunması²⁵⁸, na'lbantların atlara ve öteki hayvanlara nal takma işini de yaptıklarını gösteriyor. Öte yandan kızı Hümayî Hatun (öl. 750 Şevval/Aralık 1349-Ocak 1350) ve oğlu Hıdır (öl. Cumada I. ortası 754/18 Haziran 1353)'ın Aksaray'daki mezar taşlarından bu şehirde yaşamış Murad adlı bir na'lbantun varlığını tespit edebiliyoruz²⁵⁹.

Pâlân-ger (F. پلانگر): Palanduz, palan diken veya yapan, semerci/ Maker of pack-saddles.

Palan; binek hayvanlarına ve bazan ata vurulan bir çeşit eger olarak tarif ediliyor²⁶⁰. Bunu üreten meslek sahibi ise pâlân-ger (veya pâlândûz) olarak adlandırılmaktadır²⁶¹. Pâlân-ger, *Dîvân-ı Kâmil*'de geçmektedir²⁶²:

Çe duzed pâlân-ger her câ ki reved? Pâlân.

Pûstîn-dûz (F. پوستیندوز): Kürkçü / Furrier.

Hayvanlardan elde edilen ürünler ile uğraşan mesleklerden biri de pûstîn-dûzan yani kürkçülerdir. Bunların da bir arada çarşı şeklinde çalıştıkları anlaşıyor. Nitekim Mevlânâ devrinde Konya'da bir Kürkçüler Hamamı'nın mevcut olması bunu göstermektedir²⁶³. Ayrıca Sivas'da Sahib Ata'nın yaptırdığı Gök Medresesi'nin vakıfları arasında bir kürkçü dükkânı (Samuran dükkânı) bulunmakta idi²⁶⁴.

Öte yandan Kırım ve Güney Rusya halkı deniz yoluyla Anadolu'ya güzel kürkler götürmekteydi. İslâm dünyasında ince kürklerin kullanılması bir moda olmuştu. Kırım veya Anadolu'da çıkan bir savaş bunların ihracını geciktirdiğinde şikâyetlere sebep oluyordu. Bu kürk ticaretinde Suğdak önemli

²⁵⁷ Bk. *Mesnevî*, V, s. 87 ve 152/Trk.trc. I, s. 282.

²⁵⁸ Bk. Kucur, s. 78,80,87.; Evliya Çelebi (Seyahatnâme, III, s. 203) Sivas'da bir Nalbantlar Hanı zikretmektedir.

²⁵⁹ Bk. İ.H. Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, İstanbul 1974, II, s. 1539, 1575.

²⁶⁰ *Kamus-ı Türkî*, s. 346.

²⁶¹ Bk. Wulff, s. 234.

²⁶² Bk. II, s. 208.

²⁶³ Bk. Eflâkî, I, s. 35/Trk. trc.I, s. 127. Kürkçünün çalışması ve malzemesi için bk. Wulff, s. 232-233.

²⁶⁴ Bk. Bayram-Karabacak, s. 58.

bir rol oynuyordu, tüccarlar gemiler ile buraya elbise getirirler, Kıpçaklar da gelen bu gemilerden ihtiyaçlarını karşılarıydı. Aldıkları mallar karşılığında tüccarlara cariyeler ve esirler verdikleri gibi, hayvan kürkleri ve özellikle sincap derisi satıyorlardı²⁶⁵. Kürklerin alınıp satıldığı yerlerden biri de Yabanlu Pazarı idi.²⁶⁶ Kürk Selçuklu Türkiye'si'nde de moda olmuştu. Gerek saray ve gerekse günlük hayatta kürk giymek ve hediye etmek için kullanılmaktaydı. Sultan Alâeddîn Keykubad'ın Celâleddîn Hârezmşâh'a gönderdiği hediyeler arasında samur ve kunduz kürkleri bulunmaktaydı²⁶⁷. Konya'da şiddetli kış ortasında delikanlılar ağır kürkler giymekteydiler²⁶⁸. Tabib Ekmeleddîn bir gün Mevlânâ'nın ziyaretine gitmişti. Bu sırada Ekmeleddîn güzel elbiseler giymiş, samur kürklü bir ıskarlet çuhasını da omuzuna atmıştı. Alemeddîn Kayser de tertiplemiş olduğu büyük bir semâda eşi benzeri olmayan vaşak kürkü ile kaplı ve altın düğmeli kırmızı skarlet çuhasından yapılmış bir elbiseyi Mevlânâ'ya giydirmişti²⁶⁹. İlhanlı veziri Reşideddîn'in büyük âlimlere gönderdiği hediyeler arasında sincap kürkleri de bulunmakta idi²⁷⁰. Bütün bu bilgilerin ışığı altında Anadolu'da kürkçülüğün de önde gelen mesleklerden olduğu anlaşılıyor.

Ra'î²⁷¹ (A. راعى): Bk. Çoban.

Rikâb-dâr, Bk. Seyis.

Samancı (? صامانجى): Straw dealer.

Hayvanların beslenmek için yedikleri gıdalardan biri olan samanın çarşıdan parayla satın alındığını İbn Battûta'nın anlattığı bir hikâyeden anlıyoruz²⁷². İbn Battûta Mudurnu'da iken hizmetkârlarından birini saman satın

²⁶⁵ Bk. İbn el-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih* (nşr. C. Tornberg), Beyrut 1979, XIII, s. 386/Trk.trc. İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, çevr. A. Ağırakça-A.Özaydın, İstanbul 1987, XII, s. 346. Krş. W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çevr. E.Z. Karal, Ankara 1975, s. 328-329.

²⁶⁶ Bk. Zekeriya b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvinî, *Asâr el-Bilâd ve'l-Ahbâr el-'İbâd*, Beyrut 1960, s. 531. Kış. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 15-16.

²⁶⁷ Bk. Nesevî (Farsça metin), s. 234.

²⁶⁸ Eflâkî, I, s. 198/Trk.trc.I, s. 240.

²⁶⁹ Aynı eser, I, s. 404 ve 479/Trk.trc, I, s. 385-386 ve 444.

²⁷⁰ Bk. Reşideddîn, *Mektublar*, s. 63, 66, 68 ve 173.; Krş. Togan, "Anadoluya Ait Kayıtlar", s. 34-35.

²⁷¹ Bk. Necm-i Razi, s. 112.

²⁷² Arapça metin, s. 200/Trk.trc., s. 347. Krş. Şeker, s. 61, 67. Ali Mazaherî (s. 253) de eşek ve katır sahiplerinin hayvanları için ot, saman veya yeşil ot almak üzere saman pazarına gitdiklerini belirtiyor.

almak için göndermişti. Bu olaydan Anadolu'da samancıların da var olduğu anlaşılıyor.

Serrâc (A. سراج): Saraç / Saddler, vender of saddles.

Serrâc; eger vesair at takımı yapan ve satan bir zanaatkârdır²⁷³. Selçuklular devrinde Kırşehir, Tokat ve Amasya'da saraçlar çarşısı mevcuttu²⁷⁴. Türkiye Selçuklu sultanı I. Alâeddîn Keykubad'ın usta olduğu mesleklerden biri de saraçlık idi²⁷⁵. Şemseddîn Altun-Aba'nın Konya'daki medresesi için düzenlediği vakfiyede saraç olarak Mahmûd Konevî es-Serrâc adında bir şahıs tespit edebiliyoruz²⁷⁶. Mesleği saraçlık olan Cemâleddîn Muhammed'e âit Konya dışında bir bağ vardı²⁷⁷. Borç vermeyeyle ilgili 23 Rebi II. 697 (7 Şubat 1298) tarihli bir vesikada adı geçen şahıslardan biri de Serrac Danişmend'dir²⁷⁸.

Seyis (A. ساييس): Seyis / Groom.

Seyis ata bakıp tumar eden hizmetkârdır. Kaynaklardan çıkarılan bilgilere göre seyisin görevi ahırda olup, atlara ve kaurılara bakar ve ahırda yattı²⁷⁹. Eflâkî²⁸⁰'nin ifadesinden seyisliğin ayak takımının (veya aşağı tabakadan insanların) yaptığı işlerden olduğu anlaşılıyor. Ayrıca bazı metinlerde de seyisin zikri geçmektedir²⁸¹. Selçuklu devrinde bu mesleği ifade eden başka kelimeler de kullanılmıştır; rikâbdâr (A. ريكابدار)²⁸² ve sûtürban (F. ستوريان)²⁸³.

²⁷³ Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 714.

²⁷⁴ Bk. Cacaoğlu, Arapça metin, s. 40/Trk.trc. s. 115; Kucur, s. 79.; Yinanç, "Halifet Gazi", s. 8-9.

²⁷⁵ Bk. İbn-i Bibî, Tıpkıbasım, s. 228/Trk.trc.I, s. 247.

²⁷⁶ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I", s. 225.

²⁷⁷ Yinanç, "Sivas Abideleri", VD, XXII, s. 19, 35.

²⁷⁸ Bk. O.Turan, "Selçuk Türkiyesi'nde Faizle Para İkrasına Dair Hukukî Bir Vesika", "Belleten" sayı: 62, Ankara 1952, s. 258 ve 260. Serrac için ayrıca bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 195^a/Ateş, s. 109.

²⁷⁹ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 339 ve 341/Trk.trc. VI, s. 93 ve 96.

²⁸⁰ Bk. *Menakib el-'Ârifin*, I, s. 514/Trk.trc. I, s. 462.

²⁸¹ Bk. Aynı eser, II, s. 932/Trk.trc.II, s. 298.; *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, 362.; *Mektubât-ı Mevlânâ Celâl ed-Din*, Düzelten Ahmed Remzi (Akyürek), İstanbul 1937, s. 67.

²⁸² Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 193^b/Ateş, s. 107.

²⁸³ Bk. *Necm-i Razî*, s. 112.

3 - GIDA İLE İLGİLİ MESLEKLER

İnsanların beslenmeden yaşaması mümkün değildir. Bunu sağlamak için de gıda alması gerekmektedir. Bir gıda maddesi ister hayvanî ister nebatî olsun yiyecek bir duruma gelebilmesi için bazen çeşitli işlemlerden geçmektedir. Nitekim zamanımızda da bir gıdanın ve besin maddesinin yiyecek duruma gelmesinde çeşitli meslek erbâbının katkısı olmaktadır. Türkiye Selçukluları devrinde de durum bundan farklı değildi ve gıda işinde çeşitli meslekler mevcuttu.

Assâr (A. عَصَار): Cendereci, üzüm veya zeytini press yapan sıkın kişi./ Oil presser, presser of grapes.

Kaynaklarda zikri geçen bir meslektir, “üzümsün sen, üzüm sıkıcı; süz, sık, fakat elini bulaştırma”²⁸⁴. Bu işin yapıldığı yere ma’sara denilmekte idi, “nice konuk var ki şu cibre”²⁸⁵ sıkılan yerde (ma’sara) pekmez olmuş gitmiş”²⁸⁶. Sultan II. İzzeddîn Keykavus’a ait bir temlik-nâmede şâhitlerden biri de cendereci Hacı Mehmed idi²⁸⁷.

Aşpez (F. أَشْبِز), bk. Tabbâh.

Attâr (A. اَطَّار): Attâr/Dealer in perfumes, drugs, spices or groceries.

Attârın yaptığı iş açısından çeşitli açıklamaları vardır:

a) Güzel kokular ve yağlar satan kişi, Hz. Peygamber döneminde bu özelliğiyle ön plâna çıkmıştı, hatta bu devrede güzel koku satan kadın da vardı²⁸⁸.

b) Tabiî ilaçlar satan kişi. Attârların dükkânları bir ölçüde eczahânele-
rin ilk örnekleridir. Attâr tabiblerin reçetelerine göre, müshil, macun, mer-
hem ve kuvvet verici ilâçlar hazırlarlardı. Ayrıca kurutulmuş çeşitli otlar, yap-

²⁸⁴ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 41, II, s. 38, 124./ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı) III, s. 35 ve IV, s.

34.

²⁸⁵ Cibre; suyu alınan üzüm v.s. meyve posası, bk. *Kamus-ı Türk*, s. 470.

²⁸⁶ *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 167/ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VII, s. 294.

²⁸⁷ Bk. Turan, “Temlik-Nâme”, s. 170 ve 175.

²⁸⁸ Bk. Kettanî, s. Arapça metin II, s. 33, 39-40./Trk.trc.s. 265, 271.

raklar, kök çiçekler, tohumlar, meyveler ve şifalı otlar satarlardı²⁸⁹. *Dîvân-ı Kâmil*'de²⁹⁰ hastalara ilâcın (devâ) devâhâne (eczahâne) den geldiği zikrediliyor. Burada devâhâne ile belki de attâr dükkânı kastedilmiş olmalıdır.

c) Mahalle aralarında bazı baharatlarla iğne-iplik v.s. satan dükkâncı (Aktar)²⁹¹.

Attârların Türkiye Selçukluları devrinde nasıl çalıştıkları hususunda kaynaklarda bilgi bulmak mümkündür. Attârın bir dükkânı vardır. Burası ne istersen elde edebileceğin ve alış-veriş için herşeyin var olduğu bir yerdir. Dükkânda şeker, ilâc satarlar, şekerler çuvalların içindedir. İlâc ve şeker kağıta sararak verirler. Attâr müşteri elinde ne kadar para getirdiyse onun değeri kadar mal verir. Ona göre bir veya iki kile ölçerler. Attâr dükkândaki tablalara veya kutulara dünyanın çeşitli yerlerinden gelmiş mallardan söz gelişi, ilâc, biber ve sakızdan avuç avuç veya azar azar ve birbirine karıştırmadan ayrı ayrı koyar. Aslında bu malların depoları vardır, fazla mal istendiğinde bu depolardan getirtilir²⁹². Sattukları şeker kelle şeker olup, bunu kırmak için âletleri vardı. Malları tartmak için terazi ve dirhem veya dirhem vazifesi gören taş kullanıyorlardı. Hilebaz ve gönlü bozuk attâr dirhem ve taş yerine malları toprakla da tartardı²⁹³. Eflâki'nin verdiği bilgiden attârlarda gül bulunduğu ve bunların uzak ülkelere kadar gidip mallar getirdiği anlaşıyor. Nitekim Şerefeddîn-i Hindî adındaki bir tacir Hindistan'a kadar gitmekte ve Anadolu'ya nadir mallar getirmekte idi²⁹⁴.

Bu meslek sahipleri de dükkânlar hâlinde bir Attârlar Pazarı²⁹⁵ veya çarşılar oluşturmuşlardır. Bunlardan ikisini Konya'da²⁹⁶ ve Sivas'da²⁹⁷ tespit edebiliyoruz.

²⁸⁹ Fazla bilgi için bk. N. Sarı, Attar mad., *DİA*, IV, s. 94. Ayrıca bk. Süslü, *Tasvirilere Göre*, s. 16.

²⁹⁰ Bk. I, s. 323.

²⁹¹ Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 939-940.

²⁹² Bk. *Fihî Mâfih*, s. 29-30, 62/Trk.trc. s. 46-47, 97-128.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 64, III, s.70./*Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VII s. 69.; Aksarayî, s. 95.; Sultan Veled, *Maârif*, s. 190-191.

²⁹³ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 315-316/Trk.trc. IV, s. 51-53.

²⁹⁴ Bk. *Menakib el-'Ârifin*, I, s. 91/Trk.trc. I, s. 167.

²⁹⁵ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 292/Trk.trc.IV, s. 21. Ancak burada "güzel koku satanların pazarı" şeklinde tercüme edilmiştir.; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 227/*Dîvân-ı Kebir*, V, s. 409.; Eflâki, I, s. 156/Trk.trc.I, s. 210.

²⁹⁶ Bk. aynı eserler, aynı yerler.; Baykara, Konya, s. 58.

²⁹⁷ Bk. Bayram-Karabacak, s. 54, 57-59.; Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 121.

Mevlânâ'nın en yakın müritleri arasında Hoca Şemseddîn-i Attâr bulunmaktaydı²⁹⁸. Sultan II. İzzeddîn Keykavus devrinde pervaneliğe tayin edilen kişi Fahreddîn Ebû Bekr Attâr'dır²⁹⁹. Bunlardan birinin adına Konya'da Attâr Armağan Şâh mahallesi vardı³⁰⁰. Selçuklu devrinde tespit edebildiğimiz bir attâr da İsmâ'il b. 'Abdurrahman Konevî el-Attâr idi³⁰¹. Sivas'daki Attârlar Çarşısı'ndaki dükkân sahiplerinden biri ise Attâr Seyfeddîn Fehmi idi³⁰². Konya'nın Hızırilyas Zaviyesi'ne Selçuklu emirlerinden Kemâleddîn Oğulbey h. 646/m.1248 yılında çok gelirli bir vakıf tesis etmiştir. Buna ait vakfiyede³⁰³, iki attârın ismini tespit edebiliyoruz; Ahmed b. Yahya b. Mahmûd ve Yûsuf b. İsmail. Türkiye Selçuklu döneminin muhtemelen son zamanlarında yaşamış bir attâr da, Muhammed Beg b. Hümâmeddîn (öl. Receb 750/Eylül-Ekim 1349)'dir.³⁰⁴ Attarlık yapanlardan birinin de Ahmed Eflâkî olduğu anlaşıyor³⁰⁵.

Bağbân (F. باغبان): Bağcı-bahçıvan/ Gardener, a vine-dresser.

Bahçıvan Selçuklu döneminde de bugün yaptığı işleri yapıyordu. Nitekim sanatını bilen bahçıvan, bahçe ve meyve gelişsin, güzelleşsin diye bahçedeki otları yolar, fidanlar yücelsin, meyve versin diye zayıf ve zararlı dalları budardı³⁰⁶. Bahçıvan bahçeye girip ağaçlara bakınca, dalların uçlarındaki meyveyi görmeden, "Bu hurmadır, şu incirdir, öbürü nardır, öteki armut, beriki de elmadır" diye hüküm verebilirdi³⁰⁷. Ayrıca Selçuklu devrinde de bahçıvanlar meyveleri aşılarlardı. Söz gelişi acı olan zerdaliyi kesip onun yerine tatlı şeftali veya kayısı aşılar. Buna bahar mevsimi ve mart ayı tesir ederse bu şeftali veya kayısı büyür ve gelişirdi³⁰⁸. Bahçıvan gül bahçesine de bakar, ayrıca bahçelerde kovan yaparak bal elde ederdi³⁰⁹. Kullandıkları âlet-

²⁹⁸ Bk. Eflâkî, I, s. 333, 567/Trk.trc.I, s. 499.

²⁹⁹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 550, 552, 556-558./Trk.trc.II, s. 88-95, 121.

³⁰⁰ Bk. Bayram-Karabacak, s. 34 ve 39.

³⁰¹ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I", s. 225.

³⁰² Bk. Bayram-Karabacak, s. 59.

³⁰³ Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 922.

³⁰⁴ Bk. Aynı mlf. *Aksaray Tarihi*, II, s. 1528.

³⁰⁵ Bk. *Menakib' el-Ârifin*, Önsöz, s. 10.

³⁰⁶ Bk. *Mesnevî*, I, s. 237/Trk.trc.I, s. 308.; Sultan Veled, *Maârif*, s. 155-156.

³⁰⁷ Bk. *Fîhi Mâfih*, s. 101 ve 151/Trk.trc. 158 ve 233.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II, s. 74.

³⁰⁸ Bk. Sultan Veled, *Maârif*, s. 71, 362.

³⁰⁹ Bk. *Fîhi Mâfih*, s. 221/Trk.trc.s. 335.; Eflâkî, II, 748/Trk.trc.II, s. 173.

lerden biri bel'dir³¹⁰. Bağcı ise tabiatıyla üzüm elde etmekteydi³¹¹. Mevlânâ'nın müritlerinden Fahreddin-i Divdest bağının bir yıllık ürününü dokuzbin dirheme satmıştı³¹². Hüsameddin Çelebi'nin müritlerinden biri usta bir bahçıvan olan Şeyh Muhammed idi³¹³. Ayrıca kaynaklarda zaman zaman bağbânın zikri geçmektedir³¹⁴.

Bakkâl (A. بَقَّال) : /Grocer.

Gıda maddeleri ile uğraşan meslek sahiplerinden bakkalların kaynaklarda zikri geçmesine rağmen yaptıkları iş hususunda fazla bir bilgi yoktur³¹⁵. Belki de attârla aynı işi yapmaktadır. Sattıkları mallarla ilgili olarak sadece gülyâğı tespit edilmiştir³¹⁶. Mevlânâ'nın müritleri arasında da bakkal vardı. Yüksek bürokratlar bu konuda, "Mevlânâ'nın müritleri acayip insanlardır. Çoğu aşağı tabakadan ve zanaat sahibi kimselerdir..." diyerek arkadaşlarını kötülemekle meşgul olmuşlardı³¹⁷.

Bakkâl dükkânları da çarşı olarak bir arada idiler. Nitekim Sivas'da³¹⁸, Tokat³¹⁹ da ve Kırşehir'de³²⁰ Bakkâllar Çarşısı (سوق البقالين) bulunuyordu. Selçuk Türkiye'si'nde bakkâllık yapan bazı şahısların isimleri de tespit edilebilmektedir:

Hacı Bakkâl³²¹,

³¹⁰ Bk. *Divân-ı Kebîr*, V, s. 450.

³¹¹ Bk. Aynı eser, I, s. 17.

³¹² Bk. Eflâkî, II, s. 605/Trk.trc.II, s. 173. Krş. Baykara, *Konya*, s. 54 n.81.

³¹³ Bk. Aynı eser, II, s. 773/Trk.trc.II, s. 190. Krş. A.Y. Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Majinal Süfilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 64.

³¹⁴ Bk. Aksarayî, s. 157, 273.; *Mesnevî*, I, s. 77/Trk.trc.I, s. 101.; II, s. 332/Trk.trc.II, s. 120; IV, s. 309/Trk.trc.IV, s. 43.; *Divân-ı Kâmil*, I, s. 9, 211, 269, II, s. 154, 236, 266, 304, 363, 568.; *Divân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 17, 117, 274.; II, s. 389.; III, s. 10, 175, 399.; VI, s. 5. Sultan Veled, *Velednâme ez Sultân Veled* (nşr. Celâleddin Humâi-M.Bânu Humâi) Tehran hş. 1367, s. 69, 209, 220.

³¹⁵ Bk. *Mesnevî*, I, s. 17/Trk.trc.I, s. 20.; V, s. 196/Trk.trc.V, s. 250; *Fihî Mâfih*, s. 85/Trk. s. 134-135.; *Velednâme*, s. 234/Sultan Veled, *İbûdâ-Nâme*, çvr. Abdûlbakî Gölpınarlı, Ankara 1976, s. 347. Sultan Veled, *Divân-ı Sultan Veled* (nşr.F.Nafiz Uzluk), 1941, s. 511.

³¹⁶ Bk. *Mesnevî*, I, s. 17/Trk.trc.I, s. 20. İlhanlı döneminde bir bakkalın sattıkları arasında; bal, yağ, nohut, sumak ve nar bulunmaktadır, bk. Özgüdenli, aynı makale.

³¹⁷ Bk. Eflâkî, I, s. 151/Trk.trc.I, s. 207.

³¹⁸ Bk. Bayram-Karabacak, s. 54.

³¹⁹ Bk. Kucur, s. 79.

³²⁰ Bk. Cacaoğlu, Arapça metin s. 30-31, 34-35/Trk.s.110-112.

³²¹ Bk. Bayram-Karabacak, s. 58.

Bayezid b. Muhammed el-Bakkâl³²²,

El-Hac Hayreddin Halil b. Hıdır el-Bakkâl³²³,

Hüseyin Bakkâl³²⁴.

Balcı (بالي ?) : /Dealer in honey.

Mevlânâ'nın zaman zaman bahsettiği yiyeceklerden biri de baldır³²⁵. Halvete çekilen Baba İlyas-ı Horasanî müritlerinin yiyecekleri yemeklere şeker bulunmadığı zaman bal karıştırmakta idiler³²⁶. Meslek olarak balcının zikri geçmemesine rağmen el-Umerî'nin³²⁷ verdiği bilgilerden Anadolu'da bal üretildiği, üretilen bu balın satıldığı ve fiyatının da pek ucuz olduğu görülüyor. Bir rıtl balın kıymeti de üç dirhemi geçmemektedir. Öte yandan Türkiye Selçukluları'nın kuruluşundan 25-30 yıl önce Anadolu'dan geçen Nâsır-ı Husrev, Bitlis'ten bal aldıklarını, bunun yüz batmanının değerinin bir dinar tuttuğunu ve şehirdeki bir adamın bir yılda üçyüz-dört yüz tulum balı olduğunu zikrediyor³²⁸.

Çiftçiler:

İnsanların beslenmesinde önemli rolü oynayan üreticilerden biri de çiftçilerdir. Nitekim, "Çiftçilik (felahet) sanatların en eskisidir. Çünkü insan hayatını ikmâl eden (ve yaşamasını tamamlayıcı bir unsuru olan) gıda maddeleri umumiyetle o vasıta ile elde edilir. Zira öbür şeylerin hiçbirisi olmadan insanın var olması mümkündür. Ama gıda maddeleri olmadan (yaşaması) mümkün değildir. Bu sanatın (ve mesleğin) semeresi gıda maddelerini ve hububatı elde etmektir. Bunun için toprak sürülür, ekilir, biten mahsule ba-

³²² Bk. Turan, "Temlik-nâme", s. 170 ve 175.

³²³ Bk. S. Bayram, "Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan Er-Ru-fai'nin 655/1257 M. Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile 996 H./1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Velî Silsile-i Namesi, VD., XXIII, Ankara 1994, s. 43.

³²⁴ Bk. Yınanç, "Sivas Âbideleri", VD, XXII, s. 40.; Bayat, "Anadolu Selçuklu Vakfiyeleri", s. 13.

³²⁵ Bk. *Divân-ı Kebir*, I, s. 15, 286, 288, 293; *Mesnevi*, II, s. 21, Krş. M. Cunbur, "Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde ve Divân-ı Kebir'inde Yemekler" *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri* (31 Ekim-1 Kasım 1981), Ankara 1982, s. 83.

³²⁶ Bk. Kemal Erarslan, "Baba İlyas-ı Horasanî'ye Ait Halvete İlgili Manzum Bir Risâle", *TM. XX*, İstanbul 1997, s. 135, 149.

³²⁷ Bk. Arapça metin, s. 20, 36/Trk.trc. s. 182, 192.

³²⁸ Bk. *Sefernâme*, nşr. Muhammed Debîr-i Siyâkî, Tehran, hş. 1344, s. 10/Trk.trc. A. Tar-zı, İstanbul 1994, s. 10.

kılır. Zamanında sulanır, olgunlaştıncaya kadar mahsul geliştirilir, sonra başaklar hasat edilir, taneler kabuklarından çıkarılır³²⁹. Çiftçiler için kaynaklarda birden fazla kelime geçmektedir³³⁰:

Berzger (F. برزگر): /Farmer, a ploughman, sower.

Ehl-i Zer' (A. اهل زرع):

El-Zürrâ (A. الزراع):

Muzari'-a (A. مزارع)³³¹:

Fellâh (A. فلاح):

İlk İslâm Devleti'nin başından itibaren ziraate ve ağaç dikimine önem verilmişti³³². Türkiye Selçukluları devrinde ise, devletin ülke içinde kuvvet ve kudret sahibi olarak düzeni sağladığı zamanlar çiftçiler rahat idiler. Onlar zamanı gelince tohumlarını ekiyor ve bu işi yapana karende deniyordu³³³. Ekinler olgunlaştınca da biçerek ürünü topluyorlar, daha sonra onu harmanda döğeniyor ve rüzgârla samanını ayırıyorlardı³³⁴. Biçme işini de direvende denilen çalışanlar yapıyordu³³⁵. Ancak düzen bozulduğu zaman çiftçiler de zorluklarla karşılaşmakta, akınlar veya savaşlarda onların ekinleri yakılmakta ve elde ettikleri ürünler yağmalanmakta idi³³⁶. Ayrıca vergi toplamak bahanesiyle ürünlerine el konuyordu. Çiftçiler için diğer bir tehlike de oturdukları yerlerden boş olan topraklara iskân ettirilmeleri idi.

Türkler'in Anadolu'ya yerleşmek için yaptıkları akınlar sırasında çiftçiler zarar görmüşlerdi. 1079-1080 yıllarındaki bu akınlar nedeniyle şikâyetçi

³²⁹ Bk. *Mukaddime*, Trk.trc. Uludağ, II, s. 949-950; Ugan, II, s. 382.

³³⁰ Bk. *Mesnevî*, II, s. 264/Trk.trc.II, s. 24; Aksarayî, s. 220/Trk.trc. s. 273.; *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi* III, s. 80/Trk.trc. s. 56-57.; İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 428, 450.; Ebu'l-Ferec, II, s. 511.; Umerî, Arapça metin, s. 36/Trk.trc.s. 192.; Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III", s. 96 ve 115.; Bayat, aynı eser, s.9.

³³¹ Muzari' için bk. Necm-i Râzî, s. 149, 513, 515, 519. Aynı müellif, muzari'a ve muzdûru şöyle târif ediyor, "mal ve mülkleri az olup, diğerlerinin mülkünü ekerler ve onlar için çiftçilik yaparlar", bk. aynı eser, s. 519 ve 666.

³³² Bk. Kettanî, Trk.trc.II, s. 274, 279-280.; III, s. 6.

³³³ Bk. Necm-i Râzî, s. 517.

³³⁴ Bk. Sultan Veled, *Maârif*, s. 137.

³³⁵ Bk. Necm-i Râzî, s. 517.

³³⁶ Niketas Khoniates, s. 122.

olanlardan biri de Urfalı Mateos'dur³³⁷. Dânişmendli Emîr Gazî bir kuşatmadan sonra 10 Aralık 1124'de Selçuklu Tuğrul Arslan ve annesi Ayşe Hâtun'dan Malatya'yı teslim almıştı. Halk bu kuşatma nedeniyle kıtlık ve sıkıntı çekmişti. Emîr Gazî onları tesellî etmiş, çiftçilere tohumluk buğday vermiş, koyun ve sığır dağıtmıştı³³⁸. Zaman zaman Selçuklular ve Dânişmendliler gruplar hâlinde Hristiyan çiftçileri kendi ülkelerine nakl ve iskân etmişlerdi³³⁹. Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev ilk saltanat döneminde (1192-1197) Bizans ile arası açılmış ve buraya bir sefer tertiblemişti. Selçuklu sultanı, Menderes nehri boyunca Frigya'daki Antioch (Antiocheia) şehrine kadar ilerlediği bu seferde, özellikle Karia ve Tantalus halkından beşbin esir alarak bunları nüfusu azalmış olan Akşehir bölgesinde yerleştirmiş, onlara yeniden hayat kurmaları için her türlü yardımı yapmış, ziraat âletleri ve tohum dağıtmış ve beş yıl vergiden muaf tutmuştu³⁴⁰.

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Hârezmşâh Celâleddin ve Moğol akınları ile harap olmuş Ahlat ve çevresinin yeniden düzenlenmesi için bölgeye Vezir Ziyâeddin Kara Arslan, Müstevfi Sa'deddin Erdebili ve Tâceddin Pervane'den oluşan bir heyet gönderdi. Bu heyet bölgenin işlerini düzenleyecekti. Nitekim Ahlat'a ulaşan bu devlet adamları divân kurarak kayıpları yazdılar. Dağılmış olan çiftçi ve dihkânları eski topraklarına davet ettiler. Onlara tohum ve hayvan verdiler. Ayrıca bir süre normal vergiler için müsamaha gösterdiler. Onları çiftçilik ve ziraata özendirdiler (1232)³⁴¹.

Sultan I. Alâeddin Keykubad Âmid şehrine sahip olmayı çok arzu etmekteydi. O bu maksadla üç yıllık bir plân hazırladı. Bu plâna göre; birinci yıl askerlerle Âmid halkının ürünü yakılacak, hayvan sürüleri yağmalanacak, dihkânları ve çiftçiler (dehâkin ve muzari'ân) esir alınacaktı³⁴². Buna mukabil el-Umerî³⁴³ Anadolu'yu ziyaret ettiği zaman; Germiyan İli'nde yaşayan

³³⁷ Bk. *Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çevr. H.D. Andreasyan, Ankara 1962, s. 155-156. Krş. Vryonis, s. 172.

³³⁸ Bk. Ebu'l-Ferac II, s. 359. Krş. A. Özaydın-İ.Bostan-F. Başar, "*Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal*" *İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, s. 59.

³³⁹ Bk. Turan, *Türkiye*, s. 235.

³⁴⁰ Bk. Turan, aynı eser, s. 240.; Merçil, E., *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s. 130-131; Vryonis, s. 129.

³⁴¹ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 427-428/Trk.trc.I, s. 427-428. Turan, aynı eser, s. 377.

³⁴² Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 450/Trk.trc.I, s. 446.; Turan, aynı eser, s. 384.

³⁴³ Bk. Arapça metin, s. 36/Trk.trc.I, s. 192-193.

halkın, çiftçilerin ve ekincilerin vakitleri pek hoştu. Bunlar sanki gümüşlü sabahlarda altınla akşamlarda yaşıyorlardı, demektedir.

Asiyabân (F. آسیابان): Değirmenci / Miller.

Çiftçilerin elde ettiği ürünün öğütülmesi ve un hâline getirilmesi işini değirmenci yapıyordu. “Gönül buğdaya benziyor, bizse değirmeniz sanki; değirmen nerden bilecek bu dönüş niçin?

Beden sanki taş, suyu da düşünceler; Taş der ki: Olayı su bilir.

Su da, değirmenciye sor der; şu suyu akıtan o.

Değirmenci der ki: A ekmek yiyen, şu değirmen dönmeseydi kim ekmeğe olurdu?”.³⁴⁴ Tabii olarak değirmencinin iş yeri değirmendir, “Buğdayı değirmende ezmeseydin ondan ekmek yapılabilir miydi.. bizim soframızı bezeyebilir miydi?”³⁴⁵ Kaynaklarda değirmencinin yanısıra iş yeri olan değirmenin de varlığını tespit edebiliyoruz³⁴⁶. Değirmenler su ve rüzgarla çalışırdı. Ancak kaynaklarda tespit edebildiklerimiz su ile işleyen değirmenlerdir³⁴⁷. Öte yandan değirmen taşını döndüren eşeğe “harâs” deniyordu³⁴⁸.

Kırşehir’deki değirmenlerden biri Kostantin adıyla tanınmıştır³⁴⁹. Kayseri’de bugün mevcut olmayan Deksadice adlı bir köyün sınırında da Kirkor adını taşıyan bir değirmen zikrediliyor³⁵⁰. Bu değirmenlerin adından anlaşıldığına göre muhtemelen bunları işleten değirmenciler gayr-i müslim olmalıdır.

Biryan-ger, bk. Şevvâ

Direvende (F. د رنده): Orakçı, biçici / Reaper, mover. Bk. Çiftçiler ve Hûşe-çîn.

³⁴⁴ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, 77 / *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 142. Eflâki de (I, s. 371 / Trk. trc I, s. 363) aynı beyitleri tekrarlıyor.

³⁴⁵ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc. IV, s. 190.

³⁴⁶ Bk. *Fîhi Mâfih*, s. 174 / Trk.trc. s. 268.; *Mesnevî*, VI, s. 346 / Trk.trc. VI, s. 102; 529 / Trk. trc. VI, s. 353.; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 7 / *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 11.; Cacaoğlu, bk. indeks.

³⁴⁷ Bk. *Fîhi Mâfih*, aynı yer.; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 77 / *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı) IV, s. 142.: Yinanç, “Sivas Abideleri”, VD, XXII, s. 19.

³⁴⁸ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 652.

³⁴⁹ Bk. Cacaoğlu, s. 124.

³⁵⁰ Bk. Yinanç, “Sivas Abideleri”, VD, XXII, s. 21.

Hûşe-çîn (? F. خوشه چین): Başak toplayıcılar, başakçı / Reaping or glean-
ing corn.

Öte yandan çiftçilere harman zamanı³⁵¹ yardım edenler de vardı. Bunlardan biri de huşe-çîn denilen başak toplayıcılar idi. Nitekim onlar için bazı kayıtlar vardır, “Sen harman sahibisin, ben başak toplayıcı” ve “Başak devşirenler geçip gittiler de şu başak devşiren otura kaldı; öyle ağırlaştı, öyle ağırlaştı ki harmandaki yığına döndü”³⁵². Öte yandan B. Ögel’e göre³⁵³, “Ekin biçtikten sonra demetlere giremeyen ve tarlada kalan başaklar, bunları toplamak zahmetine katlanan fakir köylülerin hakkı olarak görülmüştür. Artık başakları toplayanlara da; Türkler arasında *başakçı* adı verilmişti... Bu arada özel olarak tutulmuş veya ortakçı *başakçılar* da düşünülebilir”.

Gendum-furûş (F. کندم فروش): /Seller of wheat.

Cev-furûş³⁵⁴ (F. جوفروش): /Seller of barley.

Çiftçiler bir kısım ürünü kendilerine tohumluk ve yemek için ayırdıktan sonra satmakta idiler. Bunları köylülerden alıp satan ticaret erbabı vardı. Buğday satanlara muhtemelen gendum-furûş, arpa satanlara ise cev-furûş denilmekteydi. Selçuklu dönemindeki alım-satımda ambardaki buğdaydan bir avuç buğday gösterirler. O bir avuç buğdaydan geri kalanının nasıl olduğu ve değirmen dönünce nasıl bir un elde edileceği anlaşıldı³⁵⁵.

Buğday satanların da diğer serbest meslek sahipleri gibi topluca bulundukları pazarları vardı. Karatay Medresesi’nin vakıfları zikredilirken Konya’nın içinde bir Buğday Pazarı (سوق الحنطة)’ından bahsedilmekte-

³⁵¹ Mevlânâ’nın “Benim kardeşim” dediği Ahi Mehmed Seyyidabadî’nin de çiftçilik yaptığı anlaşıyor. O, Mevlânâ’yla ilgili bir rivayetinde, “Harman zamanı idi. Büyük bir buğday harmanı vardı...” demişti. Bk. Eflâkî, I, s. 543-544/Trk.tıc.I, s. 483.

³⁵² Bk. Divân-ı Kâmil, I, s. 292 ve 343/Divân-ı Kebîr (Gölpınarlı), I, s. 259.; *Veled-nâme*, s. 110.

³⁵³ Fazla bilgi için bk. *Türk Kültür Tarihine Giriş*, II, *Türklerde Ziraat Kültürü*, Ankara 1978, s. 30-32.

³⁵⁴ Cev-furûşun “hilekâr, dolandırıcı”yla ilgili bir terimde de zikri geçmektedir, bk. *Aksarayî*, s. 210.

³⁵⁵ Bk. *Divân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 11.

dir³⁵⁶. Ayrıca Sivas'ta³⁵⁷ ve Tokat'da³⁵⁸ da buğday pazarları bulunmakta idi. Sahip Ata'nın Akşehir'de yaptığı eserler ile ilgili vakfiyede Tahıl (Buğday) Pazarı zikredilmektedir³⁵⁹.

Buğday ve arpa fiyatlarına gelince; Geyhatu Moğollar'ın umumî valisi olarak sekiz yıl Anadolu'da bulunduğu sırada, Konya'dan Ilgın'a gitmek istemiş ve Ilgın yöresinde bir çiftçi (fellâh)nin buğday ektiği ve tohum saçtığını görmüştü. Daha sonra o atundan inerek çiftçinin eteğinden tohumları kendi eteğine alarak tarlaya saçtı. Geyhatu bu işlemi yaparken Türkçe olarak, "Yükü beş akçaya, yükü beş akçaya" demişti. Yani bununla bir eşek yükü buğdayın beş akçeye satıldığını ifade etmek istemişti (1291)³⁶⁰. El-Umerî'ye³⁶¹ göre, bir mudd buğday ortalama onbeş dirhemdir. Arpa da böyledir, yahut fiyatı biraz daha düşüktür.

Birinc-furûş (F. برنج فروش): Pirinççi / Rice-seller.

Gıda maddelerinden biri olan ve Türkler tarafından çok kullanılan pirinç ve onunla ilgili pirinç satıcıları hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur. Pirinç satanlar da toplu hâlde iş yapıyorlardı. Nitekim Şemseddin-i Tebrizi Konya'ya geldiği vakit Pirinç-furûşan (Pirinçciler) Hânı'na inmişti³⁶². El-Umerî'ye³⁶³ göre, Germiyan İli'nde bulunan Şarköy şehrinde pirinçten başka birşey yetişmiyordu.

Fırıncı-Ekmekçi / Baker, bread-seller.

Kaynaklarda fırıncı mesleğiyle ilgili olarak dört kelime tespit edebiliyoruz:

³⁵⁶ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III", s. 81, 131 ve 141.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 861.

³⁵⁷ Bk. Bayram-Karabacak, s. 35 ve 56.

³⁵⁸ Bk. Kucur, s. 87.

³⁵⁹ Bk. Konyalı, *Akşehir*; s. 282 ve not 246. Tahıl pazarı için ayrıca bk. Ali Mazaherî, s. 253.

³⁶⁰ Bk. Anonim *Selçuk-nâme*, Farsça metin 80/Trk.trc. s. 56-57. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 603 not 85.

³⁶¹ Bk. Arapça metin, s. 36/Trk.trc. s. 192.

³⁶² Bk. Ferîdun bin Ahmed Sipehsâlâr, *Risale-i Feridun b. Ahmed Sipehsâlâr der Ahval-i Mevlânâ Celâleddin Mevlevî* (nşr. Sa'id Nefîsî, Tehran hş. 1325, s. 126/Trk. trc. *Mevlânâ ve Etrafındakiler* (Risâle), çev. T. Yazıcı, İstanbul 1977, s. 124.; T. Yazıcı, Tebrizi mad. *İ.A.s.* 101.

³⁶³ Bk. Arapça metin s. 35/Trk.trc.s. 191.

Habbâz (A. خَبَّاز)³⁶⁴

Nânbâ (F. نَانِبَا)

Nân-pez (F. نَانِ پَز)³⁶⁵

Nan-vâ (F. نَانَوَا)³⁶⁶

Asur metinlerinde de ekmekçi zikrediliyor.³⁶⁷ Hz. Peygamber devrinde ise, meslek olarak ekmekçinin varlığı tartışma konusudur.³⁶⁸

Ekmekçilerin fırında ekmeği pişirdikleri yer tandır (tennur, تنور)³⁶⁹ dir. Ekmeklerin saıldığı yer ise kaynaklarda ekmekçi dükkânı (dükkân-ı nânâ) veya fırın olarak geçmektedir. Dükkânlarda terazi de bulunmaktadır.³⁷⁰ Mevlânâ³⁷¹ bir benzetme yaparak ekmekçinin bir ekmeği nasıl hazırlayıp pişirdiğini anlatmaktadır, “Ekmekçi elindeki hamuru gâh yumuşaklıkla, gâh sert bir hâlde yoğurur durur, elinin altında undan çak çak diye sesler çıkar. Gâh hamuru uzatır, tahta üstünde yassı bir hâlde getirir, gâh bir araya toplar. Hamura gâh su döker, gâh tuz eker. Sonra tandıra yayar, ateşle onu mehenge vurur.” Fırıncı o dönemde de bugünkü gibi çalışmaktadır; bedeninin üst kısmı çıplak olup, beyaz uzun ve dar paçalı bir pantolondon giymektedir. Unu hamur yapmak için bir hamur kabı kullanmaktadır. Ekmekleri dizi dizi raflara yerleştirmiştir.³⁷² Ekmekler yuvarlak veya uzun pide şeklinde yapıldır.³⁷³ Ekmekçinin ihtiyacı olan bir unsur da değirmendir. Çünkü değirmen taşı dönerek buğdayı un hâline getirir... Ekmekçinin kazancı da o yüzdendir.³⁷⁴ Yine Mevlânâ'ya göre, ekmekçi para kazanması için halkın aç olmasını ister. Fakat onların açlığına gönlü razı olmaz, yoksa

³⁶⁴ Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 193^b/Ateş, s. 107.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 470, 499, 703.

³⁶⁵ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 272.; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 371.

³⁶⁶ Bk. *Necm-i Razî*, s. 12.

³⁶⁷ Bk. Wilson, s. 28, 78, 81.

³⁶⁸ Bk. Kettanî, Arapça metin II, s. 108/Trk.trc. II, 330-332. Fırıncılar için ayrıca bk. Ali Mazaheri, s. 257-258.

³⁶⁹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 703, 709; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 288.

³⁷⁰ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 7, 455, II, s. 31, 235/*Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), IV, s. 71.;

Mesnevî, VI, s. 346/Trk.trc.VI, s. 102; Eflâkî, I, s. 552/Trk.trc.I, s. 488.

³⁷¹ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 499/Trk.trc.VI, s. 313.

³⁷² Bk. Süslü, *Tasvirler Göre*, s. 16.

³⁷³ Sultan Veled, *Maârif*, s. 244, 298.

³⁷⁴ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 12/*Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 39; Eflâkî, I, s. 371/Trk.trc.

ekmek satamaz. Ayrıca ekmek yapmak için hamura maya katmak gerekir. Maya katılmazsa yüzyıl geçse de hamurdan ekmek elde edilemez³⁷⁵. Deyr-i Eflatun Manastırı'nda bulunan bir rahibin Mevlânâ'nın müridi olmasıyla ilgili bir hikâye nakledilirken, bir fırının (*فرن خباز*) kızdırılmış olduğu anlatılmaktadır³⁷⁶. Öte yandan Necm-i Razi³⁷⁷ ekmek yapımı için şöyle bir açıklamada bulunuyor. "Büyükler bir lokma ekmek pişene kadar üçyüzaltmış kişi iş yapar derler".

Vakfiyelerde de ekmekçi dükkânları zikredilmektedir, söz gelişi Sivas içinde muhtelif yerlerde ekmekçi dükkânları vardı³⁷⁸. Celâleddîn Karatay'ın vakıfları içinde biri Kayseri'de, öteki Meşhed köyünde iki fırın bulunmaktaydı³⁷⁹. Cacaoğlu vakfiyesinde de Kırşehir dışında üç ekmekçi dükkânı (*خبازي*) ve üç fırın zikrediliyor³⁸⁰.

Baha Veled Konya'ya geldiğine onun makbul müridi olan iki gençten birisi ekmekçilik (*خبازي*) yapıyordu³⁸¹. Bu meslek sahibi şahıs olarak Ekmekçi Mustafa adlı birisi tespit edilebiliyor³⁸². Bir köy satışıyla ilgili vesikada zikri geçen şahitler; Ekmekçi Hüsameddîn Hüseyin b. Receb b. Mehmed el-Simrî ve Keraid (?) idiler³⁸³. Şemseddîn Tebrizî Konya'ya ilk gelişinde Halkabağış kapısında bir yol üzerinde üç dirhem-i sultanî buldu. O zaman yüzirmi pul bir dirhem tutuyordu. Beyaz ve güzel bir ekmek de bir pula satılıyordu³⁸⁴. İbn Battûta³⁸⁵, Kastamonu'da on kişiye yetecek ekmeği iki dirheme satın aldıklarını anlatıyor. Buğdayın yanısıra metinlerde arpa (*نان جو* - *cev*) ile kepek ekmeği (*نان سپوس* - *supûs*)nin zikri geçmektedir:

³⁷⁵ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 337. "... Hamurumu sen yağurmazsan mayam nasıl tutar?", *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 286. Krş. Cunbur "Yemekler", s. 74-75.

³⁷⁶ Bk. Eflâkî, I, s. 552/Trk.trc.I, s. 488.

³⁷⁷ Bk. *Mîrsad el-'ibâd*, s. 517.

³⁷⁸ Bk. Bayram-Karabacak, s. 54, 57-58.

³⁷⁹ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III", s. 104 ve 106/ s. 124 ve 126.

³⁸⁰ Bk. Cacaoğlu, s. 30 ve 33/s. 110 ve 112.

³⁸¹ Bk. Eflâkî, I, s. 29/Trk.trc.I, s. 123.

³⁸² Bk. Yinanç, "Halifet Gazi", s. 12.

³⁸³ Bk. Turan, O., "Selçuklu Devrine Âid Köy Satışı Hakkında Bir Vesika", VD, sayı :X, Ankara 1973, s. 127.

³⁸⁴ Bk. Eflâkî, II, s. 629/Trk.trc.II, s. 86. Beyaz ekmek için ayrıca bk. *Mesnevî*, Trk.trc.I, s.

308. Krş. Cunbur, "Yemekler", s. 74.

³⁸⁵ Bk. Arapça metin, s. 202/Trk.trc. s. 351. Krş. Şeker, s. 63.

Gerçekten arpa ekmeği sana haramdır.

Nefsinin önüne kepek ekmeği koy³⁸⁶

O dönemde yufka ekmeği³⁸⁷ ve lavaş ekmeği³⁸⁸ de yeniyordu.

Fukkâ'i (A. فقاعي): Bira imâlatçısı veya satıcısı, kar, buz ve şerbet satıcısı/ Seller of beer; also of snow or ice and syrup³⁸⁹.

Türkiye Selçukluları döneminde zikri geçen mesleklerden biridir³⁹⁰. Sultan II. İzzeddîn Keykavus, oğlu Gıyâseddîn II. Mesud'a verdiği nasihat sırasında bazı mesleklerden aşağılık kişileri devlet büyüklüğüne yüksettiğini ifade etmişti. Onun söylediği dört meslekten biri, fukka'-i-bendi idi³⁹¹. Ayrıca metinlerde meyve suyu veya şerbetin konduğu testiler de "kuzey-i fukkâ' veya fukâ" olarak zikredilmektedir³⁹². Öte yandan şerbetçi mesleğini sokaklarda da icrâ etmekte ve şerbeti satarken bağırmakta ve müşterilerine servisi bardakla yapmaktadır³⁹³. Şerbet ve meyve suyu olarak tespit edebildiklerimiz, bal şerbeti, gûlsuyu şerbeti, nardenk şerbeti ve üzüm suyudur³⁹⁴. Ali Mazaheri'ye göre (s. 250), şerbetçilerin dükkânları da vardı ve burada şuruplar, limonlu bal şerbeti, şıra, ayran, buzlu su, nişasta ve bal ile yapılan kar şerbeti satılırdı.

³⁸⁶ Bk. Eflâki, I, s. 70/Trk.trc. I, s. 151; II, s. 640/Trk.trc.II, s. 94. Ayrıca Arpa ekmeği için bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, II, s. 145-146; Cunbur, a.g.m., s. 75.

³⁸⁷ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 319.; *Mesnevî*, Trk.trc. I, s. 166, II, 168.; krş. Cunbur, a.g.m., s. 74. Ekmek çeşitleri için bk. Ögel, aynı eser, IV, s. 39-43. Buğday ekmeği için bk. Yediylıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan", s. 287. Wulff (s. 291)da, İran'da pişirilen sekiz çeşit ekmeğin listesini ve nasıl yapıldığı açıklıyor.

³⁸⁸ Bk. Kemal Erarslan, Baba İlyas, *TM*. XX, s. 135, 149.

³⁸⁹ Bk. Steingass, s. 934.

³⁹⁰ Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 193^b. Ateş (s. 107) bu kelimeyi "meyhaneci" olarak Türkçe'ye çevirmiştir.

³⁹¹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 737. Ancak bu eserin *Muhtasar*'ını tercüme eden M. Nuri Gençosman (*Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, Ankara 1941, s. 301) ve M. Öztürk (Türkçe tercüme, II, s. 245) bu mesleği "nalbant" olarak çevirmişlerdir.

³⁹² Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 86 ve not 4 (Bu notta fukka' arpa ve pirinçten yapılan içki olarak açıklanıyor); Eflâki, I, s. 208/Trk.trc. I, s. 247.

³⁹³ Bk. Sultan Veled, *Maârif*, Trk.trc. s. 298.

³⁹⁴ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc.I, s. 56; IV, s. 254, VI, s. 36; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 659.

Helva-ger (A-F. حلواكر): Helvacı / Confectioner.

Gıda ile ilgili olarak kaynaklarda zikri geçen ender tatlılardan biri helva'dır³⁹⁵. Helva yapıp satan kişilere "helva-ger" denilmekteydi³⁹⁶. Kaynaklardan Selçuklu devrinde de helvanın nasıl bir malzeme ile yapıldığını öğrenmek mümkün görünüyor. Helva; şeker, yağ, fıstık, belki de şeker yoksa bal veya pekmez ile yapılıyordu³⁹⁷. Ayrıca bu tatlı "helva tavası"nda pişiriliyordu³⁹⁸. Mevlânâ³⁹⁹ ayrıca ceviz helvasıyla, badem helvasından da bahsediyor, "...cevizlerle, bademlerle, şekerlerle yoğrulmuş badem helvası.."

Helva genelde dükkânlarda (دكان حلوائی) satılmaktaydı. Bütün helvacılar işe başladıkları zaman şekerlerle, fıstıklarla dopdolu dükkânlar açmakta idiler⁴⁰⁰. Bu dükkânlar aynı zamanda toplu olarak bir çarşı (سوق الحلوين) meydana getiriyorlardı. Bunun bir örneğini Kırşehir'de görüyoruz⁴⁰¹. Ayrıca evlerde de helva yapılıyordu⁴⁰². Dükkânların yanısıra çocuklar da para kazanmak için sokaklarda helva satıyorlardı. Bir çocuk ile yapılan pazarlık sonucu bir tabak (veya tepsi) helva yarım dinara satın alınabiliyordu⁴⁰³. İbn Battûta⁴⁰⁴ da buna benzer bir hikâye zikrediyor. Bu hikâyeye göre; Mevlânâ'nın Konya'daki medresesine bir gün helva satan bir adam gelir, başında tabak içinde parça parça kesilmiş helva bulunmakta ve her parçasını bir fülûsa⁴⁰⁵ satmaktaydı. Ayrıca iki dirhemlik bal helvası satın alındığında, İbn Battûta ve etrafındakilere yeterli oluyordu⁴⁰⁶.

³⁹⁵ Tatlılardan biri de gülbeşeker olup, bir çeşit reçel veya gül şurubudur. Bk. *Dîvân-ı Kâmil* I, s. 22, II, s. 503; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, 13, 72, 325, 409-410. Ayrıca bk. Kamus-ı Türkî, s. 1175; Cunbur, "Yemekler", s. 78-79.

³⁹⁶ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 315/Trk.trc. VI, s. 52; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 276, 305; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 91 ve V, s. 73.

³⁹⁷ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 309, IV, s. 352, V, s. 53, VI, s. 108 ve 258. Ayrıca bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, IV, s. 357, 403-4.

³⁹⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* VII, s. 422. Ayrıca "Helva kazanı"ndan da söz ediliyor, bk. aynı eser, I, s. 395. Cunbur, aynı eser, s. 78.

³⁹⁹ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 108, II, s. 94; *Mesnevî*, Trk.trc. II, s. 88.

⁴⁰⁰ *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 394 ve 476; *Dîvân-ı Kebîr*, V, s. 53 ve 124; Eflâkî, I, s. 163/Trk.trc. s. 215. Osmanlı devrinde de Konya'da bir helvacı çarşısı vardı. Bu şehrin helvaları ve helvacıları meşhurdu, bk. Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, III, s.22-23.

⁴⁰¹ Bk. Cacaoğlu, s. 34-35/Trk.trc. s. 112-113.

⁴⁰² Bk. Eflâkî, I, s. 169/Trk.trc. I, s. 219-220. Krş. Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 51.

⁴⁰³ Bk. *Mesnevî*, II, s. 268-269/Trk.trc. s. 31 vdd.; VI, s. 514/Trk.trc. VI, s. 332. Krş. Cunbur, aynı eser, s. 78.

⁴⁰⁴ Bk. Arapça metin, s. 187/Trk.trc. s. 323.

⁴⁰⁵ Bakır sikke, ufak akçe, bk. *Kamus-ı Türkî* s.1003.

⁴⁰⁶ Bk. İbn Battûta, Arapça metin s. 202/Trk.trc. s. 351.

Herrâs (A. هراس): Herise denilen yemeği yapıp satan/ Vendor or preparer of a sort of pottage called herisa.

Steingass'a göre⁴⁰⁷, bir çeşit türlü yemeği, sebze çorbasıdır. T. Yazıcı⁴⁰⁸, bunu bir nev'i yemek olarak tarif ediyor. Buğday, et ve özellikle tavuk suyuyla, bilhassa gerdan etinden yapılmış bir yemek (keşkek) olarak da zikri geçiyor⁴⁰⁹. Osmanlı Devrinde Mekke civarında bulgur lapasına "herise" denmekteymiş⁴¹⁰. Mevlânâ'nın torunu Ârif Çelebi'nin bu yemekten yediği zikrediliyor⁴¹¹, "Veled hazretleri nakletti ki: Bir gün medresenin kapısında oturmuştum. Bir çocuğun elinde bir kâse herise ile geçtiğini gördüm. Ârif ona: "Gel" diye bağırdı. Çocuk gelince, herise kâsesini onun elinden aldı ve kendi önüne koyup yedi". Ayrıca bu yemek satılmakta ve satıldığı yer de kaynakta "dükkân-ı Herrâs" olarak geçmektedir⁴¹².

İncir-furûş (A-F. انجير فروش): İncirci, incir satan/Fig-seller

İncir satan meslek sahibini Mevlânâ'nın eserinde⁴¹³ tespit ediyoruz, "Kardeş incir satsana, incir satmaktan daha iyi ne iş olabilir?"

Kannâd (A. قَنَاد)⁴¹⁴: Şekerci / Maker of sugar candy, confectioner. Bk. Şeker-rîz.

Kârende (F. کارنده): Ekinci, dikici, / Sower. Bk. Çiftçiler.

Kassâb (A. قصاب): Kasap / Butcher.

Asurlular'da M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren varlığı görülen bir meslek olup, metinlerde tâbiḥu-butcher and meat-cook (kasap ve et pişirici) şek-

⁴⁰⁷ Bk. geniş tarifi için, s. 1497. Aynı zamanda bu mesleği icra edenlere "herise-peş ve herise-ger" de denilmektedir, bk. Steingass, aynı yer.

⁴⁰⁸ Bk. Eflâkî, Trk.trc.II, s. 362.

⁴⁰⁹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 409; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), VII, s. 690 ve 704. Ayrıca bk. Cumbur, "Yemekler", s. 76. Ali Mazaherî (s. 259) bu yemeği, koyun veya sığır eti, nohut veya fasulye ve irmikten pişirilmiş tarçınlı bir çorba olarak tarif ediyor.

⁴¹⁰ Bk. Surayı Faroqî, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, çevr. E. Kılıç, İstanbul 1997, s. 225.

⁴¹¹ Bk. Eflâkî, II, s. 836 ve 889/Trk.trc.II, s. 233-234 ve 270.

⁴¹² Bk. Aksarayî, s. 126.

⁴¹³ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 427-428/ *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), V, s. 281.; Ayrıca bk. Eflâkî, L s. 484/Trk.trc.I, s. 441-442.

⁴¹⁴ Bk. Necm-i Râzî, s. 38.

linde zikredilmektedir⁴¹⁵. İslâm devrinin başlangıcında da kasabın aynı zamanda yemek yaptığı anlaşıyor⁴¹⁶. Acaba tabbah-aşçı kelimesiyle tâbiḥu-aynı kökten mi geliyor? Hz. Peygamber zamanında da kasap olanlar vardı. Öte yandan Hz. Peygamber'in nazarında değersiz (aşağılık) mesleklerden biri de kasaplıktı ve kasaptan sakınması güç olmakla birlikte bulaştıkları pislik sebebiyle hoşlanmamakta idi⁴¹⁷. XIII. yüzyılda Anadolu'da yazıldığı kabul edilen bir *Fütüvvet-nâme*'ye göre⁴¹⁸ de, fütüvvetin verilmediği birkaç meslek sahibinden biri de kasabdır.

Kasap kuzu, koyun ve sığır kesmekte, soluğuyla şişirmekte ve sonra da derisini yüzmektedir. Hayvanları kesmeden önce tartıda ağır gelsin diye ot verip semirtmekte ve kepekle beslemektedir. Kasaplar keserken inada kalkıştı mı koyunu tutup başını ard oyluğuna büklerlerdi. Kasabın da mesleği icabı bir dükkânı (دكان قصاب) vardır ve burada çalışmaktadır⁴¹⁹. Kasab dükkânında etleri asmak için kanara (قناره) denilen kasap çengeli kullanılmaktadır⁴²⁰. Sultan Veled'e göre; "Bir kasap, yüzbin koyunu yenmiş ve götürülmüş zanneder, belki koyunlar ne kadar çok olursa o kadar memnun olur"⁴²¹.

Salhâne köpeğiyle ilgili yapılan bir benzetmeden⁴²², o dönemde salhânenin de mevcut olduğu anlaşıyor. Salhâne, hayvanların toplu olarak kasaplar için kesilip derilerinin yüzüldüğü yerdir. Bunlar temizlik için şehrin dışında bir yerde kurulurdu⁴²³. Nitekim Konya'nın dış kısmında Bâb-ı Meslâh (Salhâne kapısı) vardı⁴²⁴. Kasaplar da çarşı (veya pazar) hâlinde

⁴¹⁵ Bk. Wilson, s. 28 ve 78.

⁴¹⁶ Bk. Kettanî, s. 105/Trk.trc.II, s. 327.

⁴¹⁷ Bk. Kettanî, s. 106/Trk.trc.II, s. 328.

⁴¹⁸ A. Gölpinarlı, "Burgazî ve 'Fütüvvet-Nâme'si, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15. cilt, sayı: 1-4, İstanbul 1955, s. 86 ve 122.

⁴¹⁹ Bk. Aksarayî, s. 238/Trk.trc. s. 286.; *Mesnevî*, III, s. 84 ve 213/Trk.trc.III, s. 120 ve 305-306.; IV, s. 356/Trk.trc.IV, s. 109.; VI, s. 361 ve 543/Trk.trc.VI, s. 124 ve 372.; *Divân-ı Kebîr* (Gölpinarlı), VII, s. 426.; Eflâkî, I, s. 174/Trk.trc.I, s. 223.; Bayram-Karabacak, s. 54 ve 58.

⁴²⁰ Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 136, 479, Krş. Süslü, *Tasvirilere Göre*, s. 16.

⁴²¹ Bk. *Maârif*, s. 315.

⁴²² Bk. *Divân-ı Kebîr* (Gölpinarlı), IV, s. 412.

⁴²³ Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 732.

⁴²⁴ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III", s. 151 ve 156. Ancak tercümede "Kasaphane kapısı" olarak çevrilmiştir.

toplu olarak çalışmakta idiler. Konya⁴²⁵, Kırşehir⁴²⁶, Sivas⁴²⁷ ve Kayseri dışında⁴²⁸ Kasaplar Çarşısı bulunuyordu.

İbn Battûta Anadolu'da bulunduğu sırada (1333), Kastamonu'da bir semiz koyunun yarısı iki dirheme satın alınabiliyordu⁴²⁹.

Bahâ el-Veled Konya'ya geldiğinde ona mürit olan iki talihli gençten biri kasablık yapıyordu. Mevlânâ ise bir öküzü kurban etmek isteyen Konya şehrinin kasaplarıyla karşılaşmıştı. Gayr-ı Müslimler de kasaplık yapmakta idiler. Bunlardan biri Ermeni kasap Taniel⁴³⁰, Mevlânâ'nın müriti olmuştu. Yine Mevlânâ'nın müritlerinden biri Celâleddin Kassab idi⁴³¹. Selçuklu devrindeki köy satışıyla ilgili vesikada zikri geçen şahitlerden biri de Kasap İvazoglu Nûreddin Murad'dır⁴³².

Sellâh (A. سلاخ): Kasap.

Kasap için kullanılan başka bir kelime ise sellâh'dır⁴³³.

Matbahî (A. مطبخي)⁴³⁴: Aşçı /Cook. Bk. Tabbah.

Mîve-furûş (F. میوه فروش): Meyveci, meyve satan / Fruiterer.

Meyveci Mevlânâ⁴³⁵ tarafından zikredilmektedir, "Meyve satanlar, her tepenin başında meyveler saçtılar, davullar çaldılar". Acaba bu meyveciler hangi meyveleri yetiştiriyor ve satıyorlardı? Devrin coğrafyacıları ve müelliflerinden bu konuda bilgi sahibi olmak mümkündür. Ntekim;

El-Umerî'ye göre⁴³⁶, Anadolu'da hemen hemen her yerde çeşitli meyve yetişmektedir ve ucuzdur. Deniz kıyısında ise az miktarda narenciye üretilmektedir⁴³⁷.

⁴²⁵ Bk. Eflâkî, I, s. 504.; Turan, aynı eser, aynı yer.

⁴²⁶ Bk. Cacaoğlu, Arapça metin, s. 32 ve 40/Türkçe trc.s. 111 ve 115.

⁴²⁷ Bk. Bayram-Karabacak, s. 54.; Kucur, s. 27 ve 48.

⁴²⁸ Bk. Turan, aynı eser, s. 93/Trk.trc. s. 112.

⁴²⁹ Bk. Arapça metin, s. 202/Trk.trc. s. 351. Krş.Şeker, s. 63.

⁴³⁰ Tanik veya Tenik için bk. Vryonis, s. 387 not.

⁴³¹ Bk. Eflâkî, I, s. 29, 153, 372-373/Trk.trc.I, s. 123, 208, 363-364.

⁴³² Bk. Turan "Köy Satış" s. 128.

⁴³³ Bk. Eflâkî, I, s. 175/Trk.trc.I, s. 223.

⁴³⁴ Bk. Necm-i Razi, s. 112 ve 658.

⁴³⁵ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 476 / *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı) V, s. 53.

⁴³⁶ Bk. *Mesalikü'l-Ebsar*, Arapça metin, s. 19/Trk.trc. s. 181.

⁴³⁷ Ayrıca Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 365/Trk.trc.I, s. 373.

Reşideddîn'in *Mektubları*'na göre meyveler ve muhtemelen yetiştikleri yerler şöyledir⁴³⁸;

Ahlat, elma⁴³⁹

Mardin, nar, üzüm, incir⁴⁴⁰, hinduvâne (kavun)⁴⁴¹, meviz (kuru üzüm)

Sincar, incir, nar çekirdeği (habbi rumman)

Erzincan, elma, armut⁴⁴², kayısı, üzüm⁴⁴³.

İbn Battûta'ya göre meyveler ve yetiştikleri yerler⁴⁴⁴;

Konya, kayısı⁴⁴⁵ (Kamereddin adıyla meşhur)

Antalya, kayısı (Kamereddin adıyla meşhur)

Sinop, incir ve üzüm

İznik, ceviz, kestane⁴⁴⁶, üzüm

İznik civarı, nar

Birgi'de ceviz. Yine bu seyyaha göre⁴⁴⁷; erik, elma, şeftali⁴⁴⁸ ve kayısı kurtulmaktadır.

⁴³⁸ Bk. s. 198-200, 202, 203. Krş. Togan, "Anadolu'ya ait kayıtlar", s. 42 not, 5.

⁴³⁹ Elma için ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 236, 259; III, s. 36; *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 15; IV, s. 72; *Mesnevî*, Trk.trc. I, s. 54; III, s. 54; III, s. 133, IV, s. 152.

⁴⁴⁰ Ayrıca incir için bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 237.; Hamdullâh Mustevfi Kazvinî, *Nûzhet el-Kulûb*, nşr. Muhammed Debîr-Siyakî, Tehran 1958, s. 124., Eflâki, I, s. 484/Trk.trc. I, s. 441-442.

⁴⁴¹ Ayrıca kavun için bk. Eflâki, II, s. 643/Trk.trc. II, s. 96.

⁴⁴² Ayrıca bk. *Mesnevî*, Trk.trc. I, s. 283-284, III, s. 133.

⁴⁴³ Ayrıca bk. *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 17-18, 69; IV, s. 72.

⁴⁴⁴ Bk. Trk.trc. s. 312, 322, 342, 351, 354. Krş. Şeker, s. 61 ve 65.

⁴⁴⁵ Bu kayısı kurutulup Mısır ve Şam'a ihraç ediliyordu. Kayısı için ayrıca bk. Kazvinî s. 114.; Eflâki, I, s. 538 ve II, s. 936/Trk.trc. I, s. 480 ve II, s. 301. Evliya Çelebi (*Seyahatnâme*, III, s. 22) de Kamerüddeve ve Kamereddin adıyla iki kayısının meşhur olduğunu zikrediyor.

⁴⁴⁶ İbn Battûta'ya göre, İznik'de ceviz ve kestane boldur ve fiyatı da ehvendir. Burada bir dirhemlik kestane ve bir dirhemlik ceviz on kişiye yeter ve artardı, bk. Trk. s. 342 ve 351.

⁴⁴⁷ Bk. aynı eser, s. 348. Krş. Şeker, s. 61.

⁴⁴⁸ Ayrıca şeftali için bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 527; II, s. 236, 259, III, s. 36/*Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II, s. 374, IV, s. 72.; *Veled-nâme*, s. 255.

Sultan Veled'in zikrettiği meyveler arasında; badem⁴⁴⁹, ceviz ve hurma⁴⁵⁰ bulunmaktadır. Ayrıca bir de Ebû Cehl karpuzundan bahsetmektedir⁴⁵¹.

Hamdullâh Müstevfî'ye göre⁴⁵²; Aksaray, Konya, Malatya, Sincar ve Nusaybin'de yetişen meyvelerden biri de üzümdür.

Ebu'l-Fida'ya göre⁴⁵³; Suruc'da nar, armut, erik ve ayva⁴⁵⁴; Siirt'de incir, üzüm, nar; Konya'da Kamededdin olarak meşhur kayısı, Amasya'da üzüm ve Malatya'da ceviz⁴⁵⁵ yetiştirilmekte idi. Fındık ve fıstık da zikri geçen meyvelerdendir⁴⁵⁶. Öte yandan el-Umeri'ye göre⁴⁵⁷, Denizli'de nar yetişmektedir ve bin nar bir dirheme satılmaktadır. Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Darü's-Sulehâsi'nda sabah kahvaltısı için karpuz, üzüm ve benzeri meyveler satın alınıyordu⁴⁵⁸. Öte yandan Ali Mazaherî (s. 253-254)'ye göre, ortaçağda müslümanların yaşadıkları şehirlerde bu meyvelerin satıldığı "taze meyve pazarları" vardı.

Mücemmid⁴⁵⁹ (A. مجمد): Buzcu /Seller of ice.

İnsanların yazın sıcaklığında içecekleri su, şerbet ve hoşaf gibi besin maddelerini soğutarak biraz serinlemek istemeleri tabiidir. Mevlânâ zaman za-

⁴⁴⁹ Ayrıca badem için bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 703.; *Dîvân-ı Kebir*, IV, s. 73; *Mesnevî*, Trk.trc. III, s. 112; Kemal Erarslan, "Baba İlyas" *TM*. XX, s. 136, 154.

⁴⁵⁰ Her ne kadar hurma bölgeleri Anadolu Türkleri'ne uzaksa da, bu meyve hakkında da bilgiler vardır, bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi* II, s. 298-299. Ayrıca bk. *Dîvân-ı Kebir* IV, s. 73.; *Veled-nâme*, s. 103, 255.

⁴⁵¹ Bk. *Maârif*, s.25-26. 90, 108, 321.

⁴⁵² Bk. *Nüzhet el-Kulûb*, s. 110-111 ve 114-115. Ayrıca bk. Eflâkî, II, s. 842/Trk.trc. II, s. 238; Nasir Nusrev'e göre (*Sefernâme*, s. 11/Trk.trc. s. 11), Erzen'de ikiyüz batman üzümü bir dinara satıyorlardı. Buna "Ermauus" üzümü diyorlardı.

⁴⁵³ Bk. *Géographie D'Aboulféda*, Traduite De'l-Arabe En Français, Et Accompagnée De Notes PAR M. Stanislas Guyard, Paris 1883, s. 52, 63, 137-138.

⁴⁵⁴ Ayva için ayrıca bk. *Mesnevî*, Trk.trc. I, s. 54.; *Dîvân-ı Kebir*, IV, s. 72.

⁴⁵⁵ Ceviz ve badem için ayrıca bk. *Mesnevî*, I, s. 56.; II, s. 36, III, 112.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 237, 302, 540, 660, III, s. 32; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 37; Kemal Erarslan, aynı eser, s. 136 ve 154.

⁴⁵⁶ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 476/*Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 53; *Mesnevî*, II, s. 27, III, s. 112; Kemal Erarslan, aynı eser, s. 136 ve 154.

⁴⁵⁷ Arapça metin, s. 37/ Trk.trc. s. 193. Ayrıca nar için bk. *Mesnevî*, Trk.trc. I, s. 54, 56-57, III, s. 133. *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 69, IV, s. 72-73.; *Veled-nâme*, s. 103.

⁴⁵⁸ Bk. Yedi yıldız, aynı eser, s. 287. Kavun ve karpuz için ayrıca bk. *Mesnevî*, II, s. 116, *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 69, IV, s. 73; *Menakıb-ı Evhad*, s. 265-266.

⁴⁵⁹ Seyfeddin Muhammed Ferganî (*Dîvân*, I, s. 82) bu mesleği "Yah-furûş" olarak zikredi-

man buzun sudan olduğunu, eritince tekrar suya dönüştüğünü belirtiyor⁴⁶⁰. Öte yandan Mevlânâ hastalandığı zaman Ekmeleddin Tabib, "Mevlânâ hazretleri sudan perhiz etsinler" demişti. Bunun üzerine Mevlânâ derhal buyurdu, buz (celid) getirdiler. Bunları ufaladı ve buz parçalarını (yah-pare) yemeğe başladı⁴⁶¹. Yine Mevlânâ, "Bu buz kalmaz, erir-gider; tez-sat, bu ticareti Tanrı'dan öğren"⁴⁶². diyerek, buzun satıldığını ve bu işin bir meslek hâline geldiğini ifade etmiş olmalıdır.

Türkiye Selçukluları devrinde bu iş için muhtemelen dağlarda buz hâline gelmiş karlardan istifade edilmektedir. Ayrıca buz elde etmek için mevcut buzhâneler kış mevsiminde dondurulmakta idiler⁴⁶³. Nitekim Konya'da Selçuklu eseri üç tane buzhâne (yahdan) mevcuttu, "üçü de doğudan batıya doğru uzanmakta ve kapıları doğuya açılmaktadır. Buzhânelerin arkalarında kışın su doldurarak dondurmak için birer havuz vardır. Kışın şiddetli soğuklarında şehir ırmağından bu havuzlara açılan su dondurulur, sonra da küllüklükle, kazmalarla kırılarak arkalarındaki kapılardan buzhânelerin içine atılır. Buzhâneler dolduktan sonra kapıların ve deliklerin önlerine toprak yığılmak sureti ile içeriye sıcak ve eritici havanın girmemesi temin edilir. Sıcak günlerde kapıları açılarak piyasaya buz verilir"⁴⁶⁴. Konya'da Reiseddin Alişir b. el-Hasan el-Kayserî'nin bir buzhânesi vardı⁴⁶⁵. Kırşehir'de Aksaray yolu üzerinde de bir buzhâne bulunuyordu⁴⁶⁶.

Revvâs (A. رِوَّاس): Kelle-paçacı /Who cooks head and feet.

Kaynaklarda revvâs ve ser-peş (F. سر پز) olarak geçmektedir⁴⁶⁷. Mevlânâ⁴⁶⁸ da bu mesleği zikr ediyor, "Pişmiş baş satanların dükkânlarında olduğu gibi sayısız başlarla yürekler". Nitekim Mevlânâ döneminde Konya'da kelleci dükkânları mevcuttu. Seyyid-Sırdan olarak meşhur Burhanü'l-hak

⁴⁶⁰ Bk. *Fihî Mâfih*, Trk.trc. s. 167; *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 177.

⁴⁶¹ Bk. *Eflâkî*, I, s. 123/Trk.trc.I,s. 188.

⁴⁶² Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 541/*Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VI, s. 368.

⁴⁶³ Bk. Baykara, *Konya*, s. 111. Bu konuda ayrıca bk. Ali Mazaherî, s. 256.

⁴⁶⁴ Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 267

⁴⁶⁵ Bk. Aynı eser, s. 268.

⁴⁶⁶ Bk. Cacaoğlu, Arapça metin, s. 27/Trk.trc. s. 109. Ali Mazaherî (s. 256-257)'ye göre, buz kantarlarda tarılır ve gezici, eşekli buz satıcılarına toptan verilir; bunlar da onu perakende satarlardı.

⁴⁶⁷ Bk. *Eflâkî*, I, s. 69, II, s. 630 ve 689/Trk.trc.I,s. 151, II, s. 87 ve 129.

⁴⁶⁸ Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 25/*Divân-ı Kâmil*, II, s. 91. Krş. Cunbur, "Yemekler", s. 76.

ve'd-din el-Hüseyin et-Tirmizî on-onbeş günde bir ancak yemek yerdi. Nefsi kendini sıkıştırdığı vakit kalkar, kelleci dükkânına (dükkân-ı revvâsî) giderdi⁴⁶⁹. Aksarayî⁴⁷⁰ de benzetme yoluyla dükkân-ı revvâsîyi zikretmektedir. Şemseddîn Tebrizî de yedi günde bir yarım ekmeği baş suyunda tirit yapıp yemektedir. Bir gün kelleci (ser-pez) onun bu âdetini sezerek tirit suyuna bir parça yağ ilâve etmişti. Bu yüzden Şemseddîn bir daha kelle-paça satan dükkânın (dükkân-ı revvâsî) önünden geçmedi⁴⁷¹. Mevlânâ da paça yemekte, fakat sonra şikâyetçi olmaktadır, "Birazcık tirit, birazcık paça yedim: fakat paçadan ziyan geldi başıma. Bundan böyle başla, paçayla işimiz yok.." ⁴⁷².

Sakka (A. سَكَا): Saka / Water of carrier.

Şemseddîn Samî'ye göre⁴⁷³ sakanın anlamı, kırba ile arkada veya hayvan ile su taşıyan adamdır. Hz. Peygamber devrinde sırtında su taşıyarak sakalık yapan Ebû Akîl'in ismi geçiyor⁴⁷⁴. Sakalar Türkiye Selçukluları döneminde de aynı şekilde insanlara hizmet etmekteydiler. Saka suyu eşek veya at sırtında evlere götürürdü⁴⁷⁵. Hayvanların boynunda çan vardı⁴⁷⁶. Suyu taşıdığı unsurlar kırba ve tulumdur⁴⁷⁷. Halkın su koymak için kullandığı kaplar ise testi ve küptür⁴⁷⁸.

Sahib Ata Fahreddîn'in yakın adamlarından biri Bedreddîn Ömer Saka idi ve bu şahsın itibarı yükselmiş, İlgin ve çevresine sübaşı olmuştu⁴⁷⁹. Mevlânâ'nın muhiplerinden biri de saka idi⁴⁸⁰.

⁴⁶⁹ Bk. Eflâkî, I, s. 69/Trk.trc. I, s. 151.

⁴⁷⁰ Bk. *Müsameretü'l-Ahbâr*, s. 126.

⁴⁷¹ Bk. Eflâkî, II, s. 630/Trk.trc.II, s. 87. Yine buna benzer bir olay Şam şehrinde olmuştur, bk. aynı eser, s. 689/Trk.trc., II, s. 129-130.; Sipehsâlâr, s. 123/Trk.trc. s. 121-122.

⁴⁷² Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), V, s. 233.

⁴⁷³ Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 726.

⁴⁷⁴ Bk. Kettanî, Arapça metin II, s. 104/Trk.trc.II, s. 325. Su kaynağından satuş için bk. aynı eser, II, s. 95/Trk.trc.II, s. 318.

⁴⁷⁵ Bk. *Mesnevî*, V, s. 151/Trk.trc. V, s. 194; VI, s.352/Trk.trc. s. 111, ; 462/Trk.trc.264.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 589, 712; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), IV, s. 364, VII, s. 97-98; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 75.

⁴⁷⁶ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), VII, s. 97-98.

⁴⁷⁷ Bk. aynı eser, II, s. 194.; III, s. 296, 358.; IV, s. 141, 317, 402.; V, s. 85, 436.; VII, s. 71, 516. Ayrıca bk. Ali Mazaherî, s. 259.

⁴⁷⁸ Bk. aynı eser, III, s. 283, 400; IV, s. 317.; V, s. 436.

⁴⁷⁹ Bk. Anonim Farsça *Selçuk-nâme*, s. 70-71/Trk.trc. s. 48. Turan (*Türkiye*, s. 590 n.) Bedreddin Ömer'i Kadıcuk'un kölesi olarak gösteriyor. Bize göre Kadıcuk'un kölesi daha sonra zikri geçen Balabanoğlu idi.

⁴⁸⁰ Bk. Eflâkî, I, s. 378-379/Trk.trc. I, s. 368.

Semmân (A. سمان): Yağcı / Seller of butter.

Lügat manası, hâlis, süzme yağ yapan veya satan kimsedir⁴⁸¹. Bu meslek ve insanların hayvanî veya nebatî hangi yağı kullandıkları hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak vakfiyelerden edindiğimiz bilgilere göre, yağcıların toplu hâlde bulundukları han veya çarşılar vardır. Nitekim Sivas'da Semmânî hanı⁴⁸² ve Tokat'da Yağcılar Hanı⁴⁸³ mevcuttu. İbn Battûta Mudurnu'da hizmetkârlarından birini yağ alması için çarşıya göndermişti⁴⁸⁴. Mevlânâ⁴⁸⁵ ise, "bilgin olmadıkça iç yağından sızdırılmış yağ çıkaramazsın..." demektedir. O devirde yağlar tulumlar içinde muhafaza edilmekteydi⁴⁸⁶. Öte yandan Baba İlyas-ı Horasanî'nin müritleri sadeya (sayâğ) kullanmakta idiler⁴⁸⁷. Bu bilgiler belki de Türkiye Selçukluları'nın hâkim oldukları bölgelerde insanların daha çok hayvanî yağ kullandıklarının bir işareti olabilir⁴⁸⁸.

Ser-Pez, Bk. Revvâs.

Sirke-furûş (F. سرکه فروش): Sirkeci / Seller of vinegar.

Kaynaklarda zikri geçmesine rağmen⁴⁸⁹, mesleğini nasıl yaptığı hususunda bir bilgi sahibi olamıyoruz. Sadece sirkenin küplerde muhafaza edildiği anlaşıyor⁴⁹⁰. Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanında Eyyubîleri bozguna uğratarak Harput'u ele geçiren Selçuklu ordusu kumandanları arasında Puser-i Sirkeci (? پسر سرکجی / Sirkecioğlu) adlı bir şahsın da zikri geçmektedir⁴⁹¹.

⁴⁸¹ Devellioğlu, s. 1122.

⁴⁸² Bk. Bayram-Karabacak, s. 35, 58.; Yinanç, "Sivas Abideleri", s. 17.

⁴⁸³ Bk. Kucur, s. 62.

⁴⁸⁴ Bk. Arapça metin, s. 200/Trk.trc. s. 34. Krş. Şeker, s. 61, 67.

⁴⁸⁵ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı) II, s. 63.

⁴⁸⁶ Bk. İbn Battûta, Arapça metin, s. 191/Trk.trc. s. 331. Krş. Şeker, s. 61

⁴⁸⁷ Bk. K. Erarslan "Baba İlyas", *TM*, XX, s. 135 ve 151.

⁴⁸⁸ Ali Mazaheri (s. 261), ortaçağda Müslümanların bölgelere göre susam, keten tohumu yağı ve zeytinyağı kullandıklarını zikrediyor.

⁴⁸⁹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 153, 197, II, s. 96, 290/ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 191, 358, III, s. 114, 334, 407, VII, s. 568.; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 403.

⁴⁹⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VI, s. 336.

⁴⁹¹ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 440/Trk.trc.I, s. 438. Ayrıca bk. E. Merçil, "Selçuklular* da Emîr-i Dâd Müessesesi", *Belleten* sayı: 225, Ankara 1995, s. 334.

Şekerci:

Bu meslek ile ilgili iki kelime tespit edebiliyoruz. Biri imalâtçı (şeker-riz), öteki satıcı (şeker-furûş) dur.

Şeker-rîz (F. شکر ریز): Şekerci, şeker yapan-imalâtçı / Maker of sugar, confectionery.

Şeker imal edenlerin zaman zaman kaynaklarda zikri geçmekteyse de⁴⁹², bunlar için önemli bilgi akide şekerî ile ilgilidir. Mevlânâ, "Akîdeyi bu çeşit, tatlı yapın; bu ağdadan böyle şekerleştüm ben" diyerek bir ölçüde akide şekerinin nasıl yapıldığını açıklıyor⁴⁹³. Gölpınarlı⁴⁹⁴'nın da belirttiği üzere, "bugün de akide şekerî dediğimiz şekerin o zaman da bulunduğu" anlaşıyor. Selçuklu devrinde badem şekerî de mevcuttu. Mevlânâ'nın bulunduğu bir düğünde davetlilerden biri, "Badem şekerî de mevcuttur? Getirsinler" diye bağırmişti⁴⁹⁵. Mevlânâ ayrıca "teberzed" şekerinden bahsediyor⁴⁹⁶.

Şeker-furûş (F. شکر فروش): Şekerci, şeker satan / Sugar merchant.

Şeker satanların mesleklerini icrâ ettikleri bir dükkânları vardır⁴⁹⁷. Mevlânâ şiirlerinde açıkca şekerin Anadolu'ya büyük kervanlarla Mısır'dan geldiğini belirtiyor,

"Mısır'da Rum ülkesine şeker çekip duruyoruz."⁴⁹⁸

"Bir şeker alıcısı, Mısır'dan kervan geldi diye haber verdi,

⁴⁹² Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s.50, 108, 158, 230 / *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II, s 48, 68

⁴⁹³ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VI, s. 233.

⁴⁹⁴ Bk. *Dîvân-ı Kebir* VI, s. 233 no. 2.

⁴⁹⁵ Bk. *Mesnevî*, Trk. trc. I, s. 120. Eflâkî, I, s. 449 / Trk.trc.I, s. 417. Krş. Cunbur, "Yemekler", s. 78. Ali Mazaherî'ye göre (s. 249-250), "şekerci ustaları, şekerlemelere biçim verme alanında birbirleriyle yarışarlardı. Hoş bir geleneğe göre bu gibi şekerlemeler düğün günü yeni evlilere sunulurdu. Bunlar, içinde yaprakları ve çiçeği ile birlikte bir gül bulunan ve hepsi de şekerden yapılmış bir vazodan meydana gelirdi."

⁴⁹⁶ Bk. *Dîvân-ı Kebir* VII, s. 243. Teberzed şekerî, şeker kamışından yapılan ak renkte, pek sağlam bir şeker, bk. aynı eser, VII, s. 703. Ayrıca bk. Necm-i Razi, s. 38.

⁴⁹⁷ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s.227 ve II, s. 421 / *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 325, 328, III, s. 334 ve VII, s. 243. Mevlânâ tarafından (*Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 717), dükkân-ı kand olarak da zikrediliyor.

⁴⁹⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, V, s. 18. Ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil* I, s. 204, 258, 336, 464.

Yüz deve, hepsi de şeker kamışı yüklü; yârabbi, ne de güzel armağan⁴⁹⁹. Başka bir yerde de şöyle geçiyor, "Mısır'a gittim; bir şeker satın aldım"⁵⁰⁰. Bir Geneviz gemisi de 1289 yılında İskenderiye'den Alâiye'ye şeker getirmişti⁵⁰¹.

Şekerci şekerî tablalara koyarak satmaktaydı⁵⁰². Mevlânâ'nın, "o şekerden bir kantar da bu yana getir" şeklindeki ifadesinden⁵⁰³, şeker satış işleminin ağırlık ölçüsünün kantar⁵⁰⁴ olduğunu ileri sürmek mümkün görünüyor. Ancak Sultan Veled'e göre⁵⁰⁵, "şeker bir batman⁵⁰⁶ ağırlığında ve kalıp hâlinde olur"du.

Tabîî o dönemde de büyük kervanlarla getirilen şekerin depolandığı ve toptan satışının yapıldığı hanlar veya çarşılar olmalıdır. Nitekim Şemseddin Tebrizî Anadolu'ya geldiği zaman bir rivayete göre, Şekerciler Hanı (Hân-ı Şeker-furûşân)'na inmişti⁵⁰⁷. Yine Tebriz'den gelen bir tacir aynı handa konaklamıştı⁵⁰⁸. Konyalı şeker satıcı (şeker-furûş) Hasan b. Şa'ban h. 617 Recebi'nin guresinde/Eylül 1220'de Şeker-furûş Mescidi'ni yaptırmıştı⁵⁰⁹.

Şekerciler ile ilgili bir konu da Anadolu'da şeker-hâne (Şeker imalâthanesi)nin mevcut olup olmadığıdır. Şeker-hânenin varlığını ortaya atan ilk bilim adamı rahmetli Prof. Dr. O. Turan'dır⁵¹⁰. O, "İbn Bibî de 'Alâiye düzlüğünde bir "şeker-hâne" olduğunu ve Alâeddîn Keykubad tarafından inşa edildiğini" bildirmektedir ki, "bu o zaman bu sahillerde limon ve portakal gibi şeker kamışının da mevcut bulunmasıyla mümkündür" demektedir. Prof. İ. Kayaoğlu⁵¹¹ da bu fikre iştirak ediyor. Ancak rahmetli Prof. Dr. Faruk

⁴⁹⁹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 567/*Dîvân-ı Kebir*, V, s. 357. Başka bir yerde de Mısır'dan iki-yüz katar şeker geldiği zikrediliyor, aynı eser, I, s. 464.

⁵⁰⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, VII, s. 2.

⁵⁰¹ Bk. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, s. 610.

⁵⁰² Bk. *Dîvân-ı Kebir*, VI, s. 199.

⁵⁰³ Bk. aynı eser, s. 278.

⁵⁰⁴ Kantarın ağırlığı 56.443 kilodur, bk. Hinz, W. *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, s. 33.

⁵⁰⁵ Bk. Sultan Veled, *Maârif*, s. 244-245; Ayrıca bk. Özgüdenli, aynı makale.

⁵⁰⁶ Batman için bk. Hinz, s. 13 ve 26.

⁵⁰⁷ Bk. Eflâkî, I, s. 86/Trk.trc.I, s. 163. Ancak Eflâkî daha sonra bu hanı şeker-rîzân hanı olarak da zikrediyor, Trk.trc. II, s. 618. Krş.T.Yazıcı, Tebrizî mad. *İA*, s. 101.

⁵⁰⁸ Bk. Eflâkî, I, s. 95/Trk.trc.I, s. 169.

⁵⁰⁹ Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 541-542. Atçeken, *Selçuklu Yapıları*, s. 48-49. Ayrıca bu şahsın türbesi de Konya'dadır., Bk. H. Önkâl, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996, s. 319-320.

⁵¹⁰ Bk. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 267.

⁵¹¹ Bk. "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIV, sayı: 24, Ankara 1981, s. 370.

Sümer⁵¹², isim vermeden O. Turan'ı tenkit ederek şikâr-hânenin (av köşkü) şeker-hâne şeklinde anlaşıldığını belirtmektedir. İbn Bibî'nin zikrettiği⁵¹³ (شکر خانه) de belkide şikâr kelimesinin muhaffefi olan şeker kullanılmıştır ve F. Sümer haklı görünmektedir.

Öte yandan yukarda belirttiğimiz bilgiler, Mısır'dan işlenmemiş şeker (şeker kamışı) ithâl edilmesi, akide, badem şekeri ve parmak gibi uzun bir şekilde şeker⁵¹⁴ yapılması Anadolu'da şeker imalâtının ve imalâthânelerinin mevcut olduğunu göstermektedir. Nitekim Mevlânâ'nın beyitleri bunu destekler mahiyettedir⁵¹⁵:

Yek hamle-i diğer be-şeker-hâne derâyim.

Gez Mısır çunin kand be-har-var der âmed.

Şeker-hâneye bir hamle daha yapalım,

Mısır'dan böylesine eşek yüküyle şeker çıktı.

Başka bir yerde de Mevlânâ yine imalâtta bahsediyor⁵¹⁶:

Şeker parçası olduğunu bildin mi,

Şeker yapılan ve satılan yere layık olduğunu da bilirsin.

Şevvâ' (A. شوا): Kebapçı / Roaster (of meat).

Meslek olarak kebabçıya Farsça biryân-ger (بریان گر) şeklinde raslıyoruz⁵¹⁷. Ayrıca kaynaklarda zaman zaman kebaptan bahsedilmesi⁵¹⁸, ayrıca bir kebab evi (dükkânı)nin adının geçmesi böyle bir mesleğin varlığını kabul etmemize imkân sağlıyor. Söz gelişi Mevlânâ'nın ziyan verdiği için yemediği yemeklerden biri de kebabdır⁵¹⁹. Öte yanda sadece et değil, ciğer ve kuşlar

⁵¹² Bk. *Yabanlu Pazarı*, s. 9.

⁵¹³ Bk. Tıpkıbasım, s. 272/Trk.trc.I.s. 290.

⁵¹⁴ Sultan Veled, *Maârif*, s. 244.

⁵¹⁵ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 258. Ayrıca benzetme yoluyla şeker-hânenin geçtiği yerler aynı eser, I, s. 234 ve 318, II, s. 88.

⁵¹⁶ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc. IV, s. 30.

⁵¹⁷ Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 193^b/Ateş, s. 107.

⁵¹⁸ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 665 / *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 397, 384; V, s. 268, 345, 445, 448.; VII, s. 97.

⁵¹⁹ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, V, s. 233.

da kebab olarak pişiriliyordu⁵²⁰. Kebab evine gelince (البيت الشوي) Kırşehir'de Ermeniler Pazarı'nda bulunuyordu⁵²¹. Etlerin geçirildiği şişlerden [bâb-zen بابزن ve sih-i kebab (سيج كباب)]de bahsedilmesi⁵²², şiş kebab yapıldığını gösteriyor⁵²³. Sultan Alâeddin Keykubad da Çaşniğir Nasreddin Ali'nin önüne koyduğu kebab edilmiş bir kuşu yedikten sonra zehirlenmişti⁵²⁴.

Öte yandan Asur metinlerinde etlerin kabâbu tekniğiyle ateşte pişirilmesi, kebabçılığın eski devirlerden itibaren bilindiğini ortaya koymaktadır⁵²⁵. İslâm devrinde de Ebû Râfi, Hz. Muhammed'e kebab yapmaktaydı⁵²⁶.

Tabbâh (A. طبّاح): Aşçı / Cook.

Daha önce Asur metinlerinde tâbihi kelimesinin kasap ve et pişirici anlamına geldiğini, İslâm devrinin başlarında kasabın bazen yemek yaptığını zikretmiştik (Bk. Kassab). Asur metinlerinde görülen pâhizâni her ne kadar kebab pişirmekteyse de, bir ölçüde aşçı (cook-boys) olarak kabul edilmektedir⁵²⁷. Hz. Peygamber döneminde de aşçılık yapanlar mevcuttu⁵²⁸.

Selçuklu döneminde de meslek olarak aşçı ve aşçılığı tespit edebiliyoruz⁵²⁹. Kullandığı âletlerden biri kepçe idi⁵³⁰. Memlûk Sultanı I. Baybars (1260-1277) Anadolu'yu ele geçirmek istiyordu. O yakın adamlarından iki-üç kişiyle, durumunu ve yolları öğrenmek için, Anadolu'ya gelmiş, hatta daha sonra bunu ispatlamak için de yüzüğünü bir aşçı dükkânında aşçıya yediği yemek karşılığı rehin olarak bırakmıştı⁵³¹. Sultan II. İzzeddin Keykavus ile Rükneddin IV. Kılıç Arslan arasındaki taht mücadelesi

⁵²⁰ Bk. aynı eser, I, s. 35; VI, s. 265 / *Divân-ı Kâmil*, II, s. 219.

⁵²¹ Bk. Cacaoglu, Arapça metin s.31/Trk.trc.s. 110.

⁵²² Bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s. 372, II, s. 193, 510; *Mesnevi*, Trk.trc. IV, s. 151. Anadolu kebab şişi için bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, IV, s. 234.; Cumbur "Yemekler", s. 76-77.

⁵²³ Ayrıca bk. Ögel, aynı eser, s. 395, 397.

⁵²⁴ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 461/Trk.trc.I.s. 456. Kırş.Turan, *Türkiye*, s. 389.

⁵²⁵ Bk. Wilson, s. 87.

⁵²⁶ Bk. Kettani, Arapça metin II, s. 108/Trk.trc.II.s. 330.

⁵²⁷ Bk. Wilson, 29, 86-87.

⁵²⁸ Bk. Kettani, Arapça metin II, s. 107-108/Trk.trc. II, s. 328-329.

⁵²⁹ Bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s. 326, III, s. 46/ *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 33.

⁵³⁰ Bk. *Divân-ı Kebir*, IV, s.120.

⁵³¹ Bk. *Tahrir-i Tarih-i Vassâf* (haz. Abdül Muhammed Âyetü), Tehran hş. 1346, s. 53-54.

sırasında, II. İzzeddin Keykavus kardeşini yakalayıp öldürmek ve tek başına hükümdar olmak istiyordu. Bunu anlayan bazı devlet ileri gelenleri Rükneddin Kılıç Arslan'ı Konya'dan kaçırarak Kayseri'ye götürdüler ve orada tahta çıkardılar. Rivayete göre⁵³², bu kaçırma olayı sırasında Rükneddin IV. Kılıç Arslan'a aşçı elbiseleri giydirmişler, başına pişmiş etle dolu bir sini koymuşlar ve geceleyin saraydan bu kılıkla çıkarak Kayseri'ye kaçırmışlardı (1254).

Aşçılar da zaman zaman çarşı hâlinde bir araya gelerek müşteriye hizmet etmekte idiler. Buna bir örnek olarak Sivas'daki Aşçılar Çarşısı'nı zikredebiliriz⁵³³.

Cacaoğlu Nureddin'in vakfiyesinin şahitlerinden biri de Kutlu el-Tabbâh idi⁵³⁴. Sultan Veled'in müritlerinden Şeyh Ali adındaki bir derviş de nefis yemekler pişirmekteydi⁵³⁵.

Vakıf olarak tahsis edilen yerlerde de zaman zaman aşçı temin edilmesi şart koşulmakta idi. Sahip Ata'nın Sivas'daki Gök Medrese Vakfiyesi'ne göre⁵³⁶, aşçıya ayda gümüş onbeş dirhem-i sultanî para ve hergün bir yemek verilecekti. Öte yandan Niksarlı Ali Pehlivan dârü's-sulehası'nda çalışan bir aşçının yıllık ücreti 150 dirhemdi ve kendisine hergün üç okkalık bir ekmek ve yemek veriliyordu⁵³⁷.

Selçuk dönemi için tespit edebildiğimiz bazı yiyecek ve içecekler:

Hotab (خوطاب)⁵³⁸

Kulice (کليجه)⁵³⁹

⁵³² Bk. Ebu'l-Ferec, II, s. 560. Olaylar için bk. Turan, *Türkiye*, s. 474.

⁵³³ Bk. Bayram-Karabacak, s. 56; Turan, Sivas Şehri, s. 121. Kırşehir Caca Bey Medresesi'ndeki, muhtemelen 1330 tarihli, bir kitabeğe göre, bu dönemde yürürlükte olan aşçılık (aşpezi) vergisi kaldırılıyordu, bk. W.Hinz, "Ortaçağ Yakın Şarkına Aid Vergi Kitabeleri" çvr. Fikret İşiltan, *Belleten* sayı: 52, Ankara 1949, s. 779. Geç dönemde de olsa bu bilgiye dayanarak, Türkiye Selçukluları devrinde aşçılardan vergi alındığını öne sürebiliriz.

⁵³⁴ Bk. Vakfiye, Arapça metin, s. 80/Trk.trc.s. 141.

⁵³⁵ Eflâki, II, s. 944/Trk.trc. II, s. 306.

⁵³⁶ Bk. Bayram-Karabacak, s. 55-57. Ayrıca aşçıların vakfiyelerde görevlendirilmeleri için bk. İ. Kayaoglu, "Râhatoğlu ve Vakfiyesi", *VD*, XIII, Ankara 1981, s. 6.; Kucur, s. 69, 93-94.

⁵³⁷ Bk. B. Yedişildiz, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dârü's-sulehası", s. 287.

⁵³⁸ Bk. Eflâki I, s. 376-377/Trk.trc. I, s. 367.; II, s. 941/Trk.II, s. 304. T. Yazıcı (aynı eser, I, s. 538), o devirde yapılan bir tür yemek olarak tarif ediyor.

⁵³⁹ Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 143.; Eflâki, I, s. 447/Trk.trc. I, s. 415-416 (Burada Türkçe'ye simit olarak çevrilmiştir).

Kalya (قلیہ) ⁵⁴⁰	Kadid (Pasturma قدید) ⁵⁴¹
Kalya-i Birinci (قلیہ برنجی) ⁵⁴²	Balık ⁵⁴³
Boranî (بورانی) ⁵⁴⁴	Bazlamac ⁵⁴⁵
Şorba (Çorba- شوربا) ⁵⁴⁶	Yoğurt ⁵⁴⁷
Mercimek çorbası ⁵⁴⁸	Dug (Ayran) ⁵⁴⁹
Yağlı ördek (بط مسمّن) ⁵⁵⁰	Bure (بوره سلطان) ⁵⁵¹
Biberli Pilav (ابرنجی مفلل) ⁵⁵²	Börek ⁵⁵³
Tirid (Sirîd ثرید) ⁵⁵⁴	Şalgam Turşusu (ترشء شلجم) ⁵⁵⁵

⁵⁴⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 306, IV, s. 120; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 599, 628; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 100. Kızartılmış parça et, bk. *Ferheng-i 'Amîd*, s. 799 Cunbur (Yemekler, s. 76) bu yemeğin ciğerle yapıldığını tahmin ediyor.

⁵⁴¹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 541; Eflâkî, I, s. 329/Trk.trc.I, s. 334.

⁵⁴² Kızartılmış edi pilav, bk. Eflâkî, I, s. 343/Trk.trc. I, s. 343.

⁵⁴³ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 460/Trk.trc. I, s. 455. Ayrıca bk. Sayyâd-ı Mâhi.

⁵⁴⁴ *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 599, 628; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 120. Pirinçle karışık ısıpanak veya diğer sebze yemeği, Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 308; Başka bir tarife göre, yoğurtlu patlıcan veya suda pişirilip yağda kızartılan sebzelerdir. Yoğurt veya sirke gibi şeylerle yenir, bk. *Ferheng-i Ziya*, I, s. 372.

⁵⁴⁵ Bk. Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958, s. 37. Bazlama; Kalın açılmış yufka ekmeği, küçük saç pidesi, bk. *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, I, İstanbul 1943.

⁵⁴⁶ Bk. *Mesnevî*, I, s. 269; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 149, 381, 740; *Dîvân-ı Kebir*, V, s. 196.

⁵⁴⁷ Bk. Eflâkî, I, s. 443/Trk.trc. I, s. 412. Mevlânâ bir kase yoğurt içine çokça sarımsak koyarak yemiştir.

⁵⁴⁸ Bk. *Mesnevî*, I, s. 269.

⁵⁴⁹ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 244; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 740; Sultan Veled, *Maârif*, s. 334; aynı mlf. *Dîvân*, s. 375.; Eflâkî, I, s. 445/Trk.trc. I, s. 414.; II, s. 1017 ve 1074.

⁵⁵⁰ Bk. Eflâkî, I, s. 329/Trk.trc.I, s. 333-334

⁵⁵¹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 96. Bir çeşit şekerli-bademli hamur işi, bk. aynı yer not.3; *Ferheng-i Ziya*, I, s. 372.

⁵⁵² Bk. Eflâkî, I, s. 329/Trk.trc. I, s. 333-334.

⁵⁵³ *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 379; *Mesnevî*, Trk.trc. VI, s. 50, Cunbur, "Yemekler" s. 77.

⁵⁵⁴ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 46, 105; *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 287; *Mesnevî*, III, s. 24; IV, s. 60; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 100; Eflâkî, I, s. 86, 405/Trk.trc. I, s. 163, 386-387. Ayrıca bk. Revvâs, ; Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, IV, s. 401; Cunbur "Yemekler", s. 77.

⁵⁵⁵ Bk. Eflâkî, I, s. 63/Trk.trc. I, s. 147.

Tutmaç (تتماچ) ⁵⁵⁶	Nukl ⁵⁵⁷
Bulamac (بولاماج) ⁵⁵⁸	Süt ve Peynir ⁵⁵⁹
Kebap (Biryan) ⁵⁶⁰	Herise ⁵⁶¹
Kuru gıdalar:	Tatlılar:
Mercimek (عدس) ⁵⁶²	Helva ⁵⁶³
Bulgur ⁵⁶⁴	Gülbeşeker ⁵⁶⁵
Nohut ⁵⁶⁶	Zerde ⁵⁶⁷
Tarhana ⁵⁶⁸	Mayhoş hoşaf ⁵⁶⁹
	Pekmez (نوشاب) ⁵⁷⁰
	Bal ⁵⁷¹
	Falûde (Palûze) ⁵⁷²
	Kadayıf ⁵⁷³

⁵⁵⁶ Bk. *Fihî Mâfih*, s. 13.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 23, 514; İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 654. Tutmaç, Türkler'in milli yemeklerinden biridir, bugün Tokat, Sivas, Amasya, Çorum, Ankara, Yozgat bölgelerinde ve Avarlar arasında yapılmaktadır. Yapılışı için bk. F. Sümer *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı-Destanları*, Ankara 1972², s. 393-394; Ögel, aynı eser, s. 401-403.

⁵⁵⁷ Bk. İbn-i Bibi, (Tıpkıbasım), s. 61/Trk.trc. I, s. 456; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 703, 718, *Mesnevî*, IV, s. 264; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 58. Nukl, bir çeşit mezidir.

⁵⁵⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 319, V, s. 452. Un, şeker ve yağ ile pişirilen bir çeşit yemek, *Kamus-ı Türkî*, s. 319.

⁵⁵⁹ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, 15, 286, 288, 293.

⁵⁶⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 379; Eflâkî, I, s. 437, II, 988/Trk.trc. I, s. 408, II, s. 337. Ayrıca bk. Şevâ. ; M.Z. Oral, "Selçuk Devri Yemekleri ve Ekmekleri", *Türk Etnografya Dergisi*, sayı: 1, Ankara 1956, s. 73-74.

⁵⁶¹ Bk. Herrâs.

⁵⁶² Bk. *Mesnevî*, Trk.trc I, s. 7, VI, s. 60. Krş, Cunbur, "Yemekler" s. 77, 79.

⁵⁶³ Bk. Helva-ger.

⁵⁶⁴ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, II, s. 709.

⁵⁶⁵ Bk. Helva-ger.

⁵⁶⁶ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc. II, s. 28; Erarslan, "Baba İlyâs", s. 135, 152.

⁵⁶⁷ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 73.

⁵⁶⁸ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 685, III, s. 24.

⁵⁶⁹ Bk. Eflâkî, I, s. 292/Trk.trc. I, s. 307.

⁵⁷⁰ *Mesnevî*, II, s. 87, 284; Eflâkî, II, s. 842/Trk.trc. II, s. 238.

⁵⁷¹ Bk. Balcı.

⁵⁷² Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 510.

⁵⁷³ Bk. Aynı eser, II, s. 293. Cunbur, aynı eser, s. 79.

Bulaşıkçı (بولا شيقچى) : / Dish washer.

Dîvân-ı Kebîr (Gölpınarlı, II, s. 170)'de zikri geçiyor, "...Onun aşk mutfağında koca dediğin de kim? Bir bulaşıkçı ancak.." Burada zikri geçen bulaşıkçı aşçı dükkânında mı yoksa evde mi hizmet görüyordu, tespit edilemiyor.

Tere-furûş (F. تره فروش) : Tere satıcısı / Fruiterer.

Tere; salata yerine yenen az yakıcı dar ve uzun bir yapraktır⁵⁷¹. Tere-furûş ise Steingass'a göre⁵⁷⁵, A greengrocer yani sebzeçi, manav, zerzevatçı anlamındadır. Bu mesleğin varlığı tespit edilmesine rağmen⁵⁷⁶, işini nasıl yaptığı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Muhtemelen bu meslek sahipleri insanların sebze ihtiyaçlarını karşılamak için bostan yapıyorlardı. Bunlardan biri belki de Emîr Necmeddîn Dizdâr idi, o bostanda hıyar yetiştiriyordu⁵⁷⁷. Ayrıca Mevlânâ, nane ve tereden bahsetmektedir⁵⁷⁸. Bunların dışında; sebze olarak pırasa⁵⁷⁹, kereviz⁵⁸⁰, ıspanak⁵⁸¹, fasulye⁵⁸², kabak⁵⁸³, patlıcan⁵⁸⁴, soğan ve sarmısak⁵⁸⁵, börülce⁵⁸⁶, şalgam⁵⁸⁷ ve havuç⁵⁸⁸ yetiştirilmekte idi.

Tuzcu (طوزجى) : Seller of salt.

İnsanların önemli ihtiyaç maddelerinden biri olan tuz ve elde edildiği tuzla⁵⁸⁹ hakkında kaynaklarda bilgi bulmamız mümkündür. Ancak bunu satan tuzcu veya tuzladan elde etmek için uğraşanlar ile ilgili olarak her hangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁵⁷¹ Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 401.

⁵⁷⁵ Bk. s. 298.

⁵⁷⁶ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 345; IV, s. 12; Eflâkî, I, s. 161/Trk.tcr. I, s. 14; Sultan Veled, *Maârif*, s. 343.

⁵⁷⁷ Bk. Eflâkî, II, s.902/Trk.trc. II, s. 278.

⁵⁷⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, s. 53; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 628.

⁵⁷⁹ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc. IV, s. 260.

⁵⁸⁰ Bk. aynı eser, I, s. 29.

⁵⁸¹ Bk. aynı eser, I, s. 193.

⁵⁸² Bk. *Cunbur*, aynı eser, s. 78.

⁵⁸³ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), IV, s. 73.

⁵⁸⁴ Bk. *Cunbur*, aynı eser, s. 77.

⁵⁸⁵ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc. II, s. 88, IV, s. 50, 145, VI, s. 390.

⁵⁸⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 69.

⁵⁸⁷ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 628; *Mesnevî*, Trk.trc. IV, s. 89; Eflâkî, II, s. 915/Trk.trc. II, s.

⁵⁸⁸ Bk. Eflâkî aynı yer.; *Veled-nâme*, s. 66.

⁵⁸⁹ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 35.; II, 240; V, s. 32.; Sultan Veled, *Dîvân* s. 561.

Moğollar'ın Anadolu'ya hâkim oldukları dönemde Sultan II. İzzeddîn Keykavus, Ali Bahadır adlı adamını Malatya'ya göndermişti. Ancak Baycu Noyan Malatya'yı ele geçirmiş ve buraya vali olarak Fahreddîn Ali'yi tayin etmişti. Baycu 1258 Eylülü'nde Doğu Anadolu'dan ayrıldı. Ali Bahadır bundan istifade ederek Aga-çerileri hizmetine alarak Malatya'yı kuşattı. Bu nedenle şehirde kıtlık başgösterdi ve "bir merkep yükü tuz, sultanın beyaz sikelerinden 400'ü mukabilinde satıldı"⁵⁹⁰. Fahreddîn Kazvinî Anadolu'ya geldiği zaman (1283), yeni âdetler çıkarmış, tuzu böyle satmayınız, koyun vergisini böyle yapmayınız, diye emretmişti⁵⁹¹. İbn Battûta Kastamonu'ya giderken satın alınan yiyecek maddeleri arasında baharat, sebze ve tuz da bulunuyordu⁵⁹².

Rahatoğlu vakfiyesinin vakıfları arasında 3 tuzlanın zikri geçiyor (Çakrı, Tuzlacık ile Bingöl)⁵⁹³. Öte yandan bu maddenin alınıp satıldığı yer, tuz-pazarı şeklinde zikredilmektedir ve Konya'da böyle bir pazar vardır⁵⁹⁴.

İnsanlar yiyeceklerde kullandıkları tuzu, tuzluklarda (nemekdân) muhafaza etmekte idiler⁵⁹⁵. Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebir* (V.s. 452) neşrinde "tuzluk" kelimesinin Türkçe olarak geçtiğini belirtiyor⁵⁹⁶.

⁵⁹⁰ Bk. Ebu'l-Ferec, II, s. 565. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 488.

⁵⁹¹ Bk. Anonim *Selçuk-nâme*, Farsça metin s. 75/Trk.trc. s. 52.

⁵⁹² Bk. s. 200/Trk.trc.s. 348. Krş.Şeker, s. 62.

⁵⁹³ Bk. Kayaoğlu, VD, XIII, s. 5. Kucur, s. 69 ve 71. Seyyah V. de Beauvais'e göre, Anadolu'da sekiz tuzla bulunmaktaydı, bk. naklen Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 266.

⁵⁹⁴ Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 926.

⁵⁹⁵ Bk. *Dîvân-ı Kamil*, I, s. 203, 318.

⁵⁹⁶ Tuzluk için ayrıca bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, IV, s. 315.

4 - GÜNLÜK HAYAT

- EV EŞYASI VE ÂLETLERİ İLE İLGİLİ MESLEKLER

Âbgîne-ger (F. آبگینه کر): Camcı / Glass-Maker.

Türkiye Selçukluları devrinde varlığını tespit edebildiğimiz mesleklerden biri de âbgîne-ger'dir⁵⁹⁷. Türkiye Selçukluları devrinde sofrta takımları arasında cam tabaklar bulunmuştur⁵⁹⁸. Acaba bunları hangi meslek sahibi yapıyordu?

Âyine-ger (F. آینه کر): Aynacı / Maker of mirror.

İnsanların kendisini görmesini sağlayan ayna denen âleti yapan veya satan meslek erbâbına âyine-ger denilmekte idi. Bu meslek zaman zaman kaynaklarda zikredilmektedir;

Akıl aynadır, aynacı ona kıvılcımlarla eziyet etmektedir..⁵⁹⁹

Ne zamanadek aynamı cilâliyacaksın? Bâri hiç olmazsa aynacıdan utan⁶⁰⁰.

Her zerre, önüne bir ayna almış da bunu diyor, o aynacıya can vermişim⁶⁰¹.

Gönlüm, ayna gibi susarak söylemede; hem de acaip bir aynacının elinde gönlüm.

O aynacının yüzünden..⁶⁰²

Bevvâb, bk. Derbân.

Billûrî (A. بلوری): Billûrcu / Maker or seller of cut-glass ware.

⁵⁹⁷ Bk. Necm-i Razî, s. 405.

⁵⁹⁸ Bk. M. Önder, "Selçuklu Devrine Ait Bir Cam Tabak", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1969, s. 1-5.

⁵⁹⁹ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 14.

⁶⁰⁰ Bk. aynı eser, IV, s. 193.

⁶⁰¹ Bk. aynı eser, V, s. 451.

⁶⁰² Bk. aynı eser, VI, s. 329. Ayrıca Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 8, 446.; II, s. 22.

Billûr, damarsız has cama (kristal) ve bundan yapılmış eşyaya denir⁶⁰³. Billûrdan eşya yapıp satana da billûrî denirdi. Sahib Ata'nın Konya imaret vakfiyesi'nde billûrî adıyla bilinen Cemâleddîn adında bir şahsın zikri geçmektedir⁶⁰⁴.

Derbân (F. veya Bevvâb دربان/بواب): Kapıcı / Porter, warder.

Günlük hayatla ilgili mesleklerden biri olarak muhtemelen büyük ev, konaklar veya vakıf kuruluşlarında⁶⁰⁵ hizmet görmektedir. Mevlânâ *Dîvân-ı Kebîr*'de zaman zaman kapıcıdan bahsediyor;

Nerde bu evin kapısı ki kapıcıya kullukta bulunahım?⁶⁰⁶

... kapıcı elimi çekerse elini kırarım onun⁶⁰⁷.

... iyi bir anahtar buldun ey güvendiğim kapıcım⁶⁰⁸.

kapıcı seni tutarsa günahı, vebali boynuma olsun.

Vallahi kapıcı, yüzünü görünce şaşır kalır, kapıyı açar..⁶⁰⁹

... bir de aşk yazısını oku da kapıcı nerde, kapıyı açar, sana göstereyim⁶¹⁰. Bütün bu bilgilere göre, kapıcı güvenilir bir kişi olmalıdır, görevi icabı anahtarları vardır ve kapı açar. Ayrıca ev veya konağın kapısı kışın kapanır ve sabah kapıcı tarafından açılırdı⁶¹¹. Tebrizli bir tacir Konya'da Şeyh Sadreddîn'i ziyaret ettiğinde "şeyhin kapısına gelince bir sürü hizmetkâr... hacipler, kapıcılar (bevvâb) ve harem ağaları gördü"⁶¹².

Fahhâr (A. فخار): bk. Kûze-ger.

⁶⁰³ Bk. Arseven, C.E., *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1975, I, s.249.

⁶⁰⁴ Bk. Bayram-Karabacak, s.39 ve 44 (Foto: 5).

⁶⁰⁵ Bk. Yediyıldız, "Vakıf İstilahları", s. 56.

⁶⁰⁶ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 92.

⁶⁰⁷ Bk. aynı eser, I, s. 106.

⁶⁰⁸ Bk. aynı eser, I, s. 126.

⁶⁰⁹ Bk. aynı eser, II, s. 172.

⁶¹⁰ Bk. aynı eser, IV, s. 80. Kapıcı için ayrıca bk. aynı eser, III, s. 216.; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 11, 391, 446, 512.; II, s. 6, 11, 34, 89, 110, 536.

⁶¹¹ Bk. Sipehsâlâr, s. 88-89/ Trk.trc. s. 91. Burada ashab-der (اصحاب در) olarak geçmektedir.

⁶¹² Bk. Eflâki, I, s. 96/Trk.trc.I,s. 170.

Ferrâş (A. فراش): Süpürgeci / One who spreads the carpets or cushions.

Ferrâşlar genelde sarayda her türlü ayak hizmetini görmekte olan görevliler idiler⁶¹³. Ancak tespit ettiğimiz kadarıyla evlerde etrafı süpüren hizmetlilere de ferrâş denilmekteydi. Ayrıca, “Vakıf kuruluşlarının halılarını yaymak, katlamak ve temizlemekle vazifeli kişi” olarak da tarif ediliyor⁶¹⁴.

Gölpınarlı da ferrâşı süpürgeci olarak tercüme ediyor, “Hani süpürgeciye süpür şu evi demiştin;..”⁶¹⁵

“Düşünceler toz-toprağıyla dolu bir meclis, kalk a süpürgeci, can döşemesini süpür”⁶¹⁶. *Fihi Mâfih* metninden anlaşıldığına göre (Trk.trc. s. 211-212), ferrâşın görevi evdedir. Bir sûfi de Mevlânâ’ya bir şeyhin hizmetinde bulunduğu sırada yaptığı işler arasında, iki yıl hangâhta ferrâşlık (Ferrâş-ı hângâh) olduğunu zikretmiştir⁶¹⁷.

Gehvâre-ger (F. گهواره گر): Beşikci/Maker and seller of cradles.

Gehvare’nin Türkçe karşılığı beşik, yani çocukların büyütüldüğü ve yatırılıp sallanarak uyutuldukları eşyadır⁶¹⁸. Hz. Peygamber zamanında da beşik (mehd) ve beşik yapanın mevcut olduğu anlaşıyor⁶¹⁹. Selçuklular döneminde de beşik kullanılıyordu. Mevlânâ’nın torunu Ârif Çelebi de küçüklüğünde beşikte yatmıştı, “Bir gün Mevlânâ hazretleri mübârek medresesinin sahanlığında geziniyor ve bilgiler saçıyordu.. Birdenbire bir kadının koltuğunda bir beşik olduğu hâlde cemaathaneden çıkarak Hüdavendigâr’ın evine doğru gittiği görüldü. Mevlânâ: “Bu kimin beşiğidir?” diye sordu. Kadın da: “Emîr Ârif’indir” diye cevap verdi⁶²⁰. Beşikleri yapan meslek erbâbına gehvâre-ger deniyordu. Bahâeddîn Veled’in müritlerinden Hâcegi Gehvâre-ger isminden de anlaşılaçağı üzere bu meslekten idi⁶²¹.

⁶¹³ Bk. Köymen, M.A., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III. Alp Arslan ve Zamanı, Ankara 1992, s. 9.

⁶¹⁴ Bk. Yediynldız, “Vakıf İstilahları”, s. 57.

⁶¹⁵ Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 145/ *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 249.

⁶¹⁶ Bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s. 123/ *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 153.

⁶¹⁷ Eflâkî, I, s. 475. Ferrâş için ayrıca bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s.201, 214, 506, 526; II, s. 145, 700.

⁶¹⁸ Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 294.

⁶¹⁹ Bk. Kettanî, Arapça metin, s. 61-62/Trk.trc.II,s. 289-290.

⁶²⁰ Bk. Eflâkî, II, s. 829-30, 832/Trk.trc.II, s. 229-231.

⁶²¹ Bk. Eflâkî, I, s. 24 ve 48/Trk.trc.I,s. 120 ve 137.

Hâcib (A. جاج): Perdeci, kapıcı / Door-keeper, porter.

Hâcib, saray teşkilâtında mabeyinci (chamberlain) olarak yer alan resmî bir görevlidir.⁶²² İncelediğimiz metinlerdeki bilgilere göre acaba hâcib, büyük ev ve konaklarda serbest meslek sahibi olarak da mı çalışıyordu? Lügatlerde⁶²³ hacib, derbân-kapıcı ve perdedâr-perdeci şeklinde açıklanıyor. Mevlânâ'nın eseri *Dîvân-ı Kebir*'de hâcib kelimesi zaman zaman geçmekte ve Gölpinarlı tarafından Türkçe'ye "perdeci" olarak çevrilmiştir;

Güneşe perdeci sensin, ümit bağlanacak, güvenilecek er sensin"⁶²⁴

Perdeciyim diye öne düşdün; vallahi perdeci değilsin; perdesin sen.

Kapı perdecisinin alâmetleri olur; hangi kapıdansın, bilirler seni"⁶²⁵.

Süleyman nasıl gizli olabilir ki gönülde divan kurmuş... can perde ardına girmiş de onun yüzünden perdeciler övünmede"⁶²⁶.

Bu son beytin Farsça karşılığında perdeci "hüccab (tk.hâcib)" şeklinde ifade edilmiştir⁶²⁷. Tebrizli bir tâcir Konya'da Şeyh Sadreddîn'i ziyarete gittiğinde "şeyhin kapısına gelince ... hacipler ..." görmüştü⁶²⁸.

Hâdim (A. خادم): Hizmetkâr / Domestic servant.

Hâdim, hizmetkâr karşılığı hür veya köle olan şahıslar hakkında kullanılır. Bunlar sultanın hizmetinde sarayda görev yaptıkları gibi, evlerde kadın veya erkek hizmetkâr olarak çalışanları da mevcuttur. Evlerde çalışanlar bu hizmetleri karşılığında ufak bir ücret alırlardı. İslâm dünyasında kölelerin yanısıra her zaman serbest çalışan hizmetkârlar da mevcut olmuştur, söz gelisi Enes b. Mâlik gençliğinde Hz. Muhammed'in hizmetine girmişti⁶²⁹. F. Köprülü'ye göre⁶³⁰, "Hâdisler arasında Hz. Peygamber'in hizmetkârlara karşı

⁶²² Bk. Köprülü, M.F., Hâcib mad., *İA*.

⁶²³ Bk. *Ferheng-i Amid*, s. 318.; *Kamus-ı Türkî*, s. 534.; Devellioğlu, s. 366.

⁶²⁴ Bk. I, s. 26.

⁶²⁵ Bk. V, s. 345.

⁶²⁶ Bk. VII, s. 294.

⁶²⁷ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 167.

⁶²⁸ Bk. Eflâkî, I, s. 96/Trk.trc.I.s. 170.

⁶²⁹ Bk. Köprülü, M.F., Hâdim mad., *İA*.

⁶³⁰ Bk. aynı eser.

iyi muameleyi tavsiye eden sözleri vardır. Ancak bunların köle mi yoksa serbest hizmetkârlar mı olduğunu anlamak mümkün olmamaktadır”.

Türkiye Selçukluları devrinde de türbelerde, tekkelerde ve evlerde çalışan hizmetçiler⁶³¹ ve hizmetçi kızların zikri geçmektedir⁶³². Ayrıca Eflâkî de hizmetkârdan söz etmektedir. Mevlânâ'nın müritlerinden Bahâeddîn-i Bahrî'nin bir Rum hizmetkârı (**خدمتگار**) olduğu, onunla Rumca konuşmasından anlaşılıyor⁶³³. Çelebi Hüsâmeddîn de Mevlânâ'nın müridi olduğu zaman hizmetkârlarına (**خدمتگاران**) yol vermişti⁶³⁴. Mevlânâ bir gün bir hizmetkâr görmüştü. Bu hizmetkâr tam bir aşkla omuzuna zembil almış, Çelebi Hüsâmeddîn'in evinin ihtiyacı olan şeyleri götürmekteymiş⁶³⁵. Tebrizli bir tâcir Konya'da Şeyh Sadreddîn'i ziyaret ettiğinde, kapısına gelince bir sürü hizmetkâr (**خدم**)... görmüştü⁶³⁶. Bir gün Büyük Kirâ Hatun, Mevlânâ'ya “Bütün evin hizmetkârlarına (**خدم**) kızıyor” diye Sultan Veled'den şikâyetle bulunmuştu⁶³⁷.

Halıcı : / Carpet maker.

Türkiye Selçukluları devrinde Anadolu'da dokunan halılar çok meşhur olup, tüccar vasıtasıyla dünyanın birçok yerine, son buluntulara göre, Tibet'e kadar ihrac edilmekte idi. Halıcılık konusunda etraflı çalışmalar ve araştırmalar yapıldığından bu konuda onlar için bibliyografya zikretmekle yetineceğim⁶³⁸.

⁶³¹ Bk. *Mesnevî*, II, s. 255, 258, 269-270/Trk.trc.II, s. 13, 17-18, 31-33.; IV, s. 290/Trk.trc.IV, s. 18.; Eflâkî, I, s. 224/Trk.trc.I, s. 258-259; II, s. 777/Trk.trc.II, s. 192. Bir hâdim-i zaviyeye (zaviye hizmetçisi) yılda 120 dirhem ücret ve ayrıca 15 mudd buğday veriliyordu, bk. Yediylâz, “Niksarlı Ahi Pehlivan”, s. 288.

⁶³² Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 377.; Eflâkî, I, s. 92/Trk.trc. s. 167.; s. 452/Trk.trc. s. 419.

⁶³³ Bk. Eflâkî, I, s. 343/Trk.trc.I, s. 343.

⁶³⁴ Bk. aynı eser, II, s. 738/Trk.trc.II, s. 166.

⁶³⁵ Bk. aynı eser, II, s. 781/Trk.trc.II, s. 195.

⁶³⁶ Bk. aynı eser, I, s. 96/Trk.trc.I, s. 170.

⁶³⁷ Bk. aynı eser, II, s. 791/Trk.trc.I, s. 202.

⁶³⁸ Bk. Durukan, A.-Ünal, M.S., *Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatı Bibliyografyası*, Ankara 1994, s. 73-76.

Hallâc (A. حلاج): Hallac / Cotton or wool fluffer who works with bow and mallet.

Hallâc, pamuk, yün, yatak ve yorgan atan kimse⁶³⁹. Bu işi yapan zanaat-kâr⁶⁴⁰ hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Ancak Mevlânâ'nın verdiği bilgiden hallâcın pamuk attığı, bunu yapmak için yay kullandığı ve dükkânda çalıştığı anlaşıyor, "Tebrizli Şems'in hallâc yayıyım ben, şu hallâc dükkânına ateşi düştü onun, tutuştu pamuklar"⁶⁴¹. Hallâcın çalıştığı dükkân-lara "hallâc-hâne denilmekteydi"⁶⁴². Aksarayî⁶⁴³ de hallâcı zikrederek şöyle diyor, "Her işin bir âleti, her sanaun bir usulü vardır. Hiç bir zaman demircilik âletiyle hallaçlık yapılamaz". Bir sema esnasında Emîr-i Mahfil Kemâleddîn, Mu'ineddin Pervane'ye Mevlânâ'nın zanaatkâr müridlerini kötülemekle meşgul iken Mevlânâ birden bağırır ve "Ey kahpenin kardeşi Bizim Mansûr⁶⁴⁴ hallâc değil miydi? Şeyh Ebû Bekr-i Buharî, dokumacı değil miydi? Şu öteki kâmil insan camcı (zeccâc) değil miydi? Onların sanatları kendi marifetlerine ne ziyan getirdi ki Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun diyorsun?" buyurmuştu⁶⁴⁵.

Celâleddîn Karatay'ın yaptırdığı kervansaray vakfiyesinin şâhitlerinden biri Yûsuf b. Şahâb el-Kayserî adlı bir hallac idi⁶⁴⁶. Cacaoğlu vakfiyesinde de⁶⁴⁷, ismi okunmayan bir hallâcın zikri geçiyor.

Hazzâf (A. خَزَاف): Çömlekci, çanak-çömlek satan / Seller or earthenware or coarse crackery, potter.

Hazaf (خَزَف), topraktan yapılmış çanak-çömlek gibi şeylere denir⁶⁴⁸. Çanak-çömlek yapan meslek sahibi ise hazzâf'dır⁶⁴⁹. Bu meslek İslâm devrinde de zikredilmektedir⁶⁵⁰. Selçuklu devrinde meslek olarak hazzâf, *Dîvân-ı*

⁶³⁹ Bk. Devellioğlu, s. 381.

⁶⁴⁰ Hallâcın zikri için bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 193^b/Ateş, s. 107.

⁶⁴¹ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı,) III, s. 227.

⁶⁴² Bk. Cacaoğlu, Arapça metin, s. 46/Trk.trc.s. 118.

⁶⁴³ Bk. *Müsameretü'l-Ahbâr*, s. 316/Trk.trc. s. 346.

⁶⁴⁴ El-Hallâc Ebu'l-Mugis el-Huseyn b. Mansûr el-Beyzavî, tasavvufa dair eserler müellifi olup, fikirlerinden dolayı kafası kesilmek ve yakılmak suretiyle idam edildi, bk. Massignon, L., Hallâc mad., *İA*.

⁶⁴⁵ Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri" III, s. 98 ve 118.

⁶⁴⁶ Bk. Eflâkî, I, s. 151/Trk.trc.I.s. 207.

⁶⁴⁷ Bk. Arapça metin, s. 46/Trk.trc. s. 117.

⁶⁴⁸ Bk. Kamus-ı Türkî, s. 580.

⁶⁴⁹ Bk. Devellioğlu, s. 418.

⁶⁵⁰ Bk. Kettanî, Trk.trc.III, s. 6.

Kâmil'de⁶⁵¹ geçmektedir. Konyalı ise,⁶⁵² Konya'da mevcut bir "çömlekci kâr-hânesi"nden bahsetmektedir.

Hizmetkâr, Bk. Hâdim.

Kûze-ger (F. كوزه گر): Testici, çömlekci / Potter.

Kûze, sözcüklerde karşılığı testi olarak geçmektedir⁶⁵³. Kûze-ger testi imal eden veya çömlekçilik ile uğraşan meslek sahibidir⁶⁵⁴. Testicinin kaynaklarda zikri geçmesine rağmen⁶⁵⁵, nasıl çalıştığı hususunda fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

Hiçbir testici yoktur ki içine su konmasını düşünmeden testisini, sırf testi yapmak için yapsın⁶⁵⁶.

Bir testi, testici olmadıkça kendiliğinden genişleyip büyüyemez⁶⁵⁷, yani testiye şekil veren bir testicidir. Testiler renkli olarak da yapılmaktadır⁶⁵⁸.

Fahhâr (A. فخار): Testici ve çömlekci için kullanılan başka bir kelime fahhâr'dır. Bu kelimeyle ilgili bilgiye göre⁶⁵⁹, testiler balçıktan (kilden) yapılmaktadır, "İki üç testi kırarsa ne çıkar, balçık yoğurup testi yapış sanatı (fahhârî) azalmadıya onun."

Sebû⁶⁶⁰-ger (A.F. سبوكر): testici mesleğini ifade için kullanılan bir kelime de sebû-gerdir⁶⁶¹.

⁶⁵¹ Bk. I, s. 60.

⁶⁵² Bk. *Konya Tarihi*, s. 827. Ancak vakfiyenin Arapça metin neşrinde Turan (Selçuk Devri Vakfiyeleri I, s. 232/, bu iki kelimeyi (فخارخانه) şeklinde ifade etmiştir.

⁶⁵³ Bk. *Kamus-ı Türkî*, s.1202; *Ferheng-i Amid*, s. 849.; Ziya Şükûn, *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencineî Güftar, Ferheng-i Ziya*, İstanbul 1967, II, s. 1604.

⁶⁵⁴ Bk. Steingass, s. 1061.

⁶⁵⁵ Bk. *Mesnevî*, II, s. 333/Trk.II, s. 120; III, s. 100/Trk.trc.III, s. 141; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 161. Necm-i Râzî, s. 72.

⁶⁵⁶ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 448/Trk.trc.IV, s. 231.

⁶⁵⁷ Bk. aynı eser, VI, s. 462/Trk.trc.VI, s. 263.

⁶⁵⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 136. Bu meslek sahipleri; ayaklarıyla hareket ettirdikleri bir tahta tekerleğin önünde oturur, her türlü eşyaya biçim verirlerdi. Bunların dükkânlarının arkasında fırınları vardı. Ancak yakacak pahalı olduğundan çömlekçilerin çoğu tezek yakarlardı. Bu meslek sahipleri kırılmış veya çatlamış porselenleri onarma işinde de usta idiler, bk. Ali Mazaheri, s. 250-251.

⁶⁵⁹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, 448/ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 202; Necm-i Râzî, s. 72.

⁶⁶⁰ Sebû, testi, şarap kabı, bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 706.

⁶⁶¹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 365.

Kûze-furûş (F. كوزه فروش): Testi satıcısı / Seller of jugs.

Mevlânâ'nın anlatığı bir hikâyede yaşlı bir testi satıcısı zikrediliyor. Bu testicinin şehrin çıkış kapılarından birinde bir testici dükkânı bulunuyordu. Bu hikâyede bir testinin fiyatı bir dinar olarak geçmektedir⁶⁶².

Kaffâl⁶⁶³ (A. قفال): Kilitçi / Locksmith.

Kufl (قفل): kilit, kaffâl da kilitçi, anahtarcı anlamındadır. Mevlânâ şiirlerinde kilitçiden şöyle söz ediyor;

Çabuk, daha çabuk bir anahtar yapıver a anahtarcı,
onun dişi, sıkıntıyı açsın anma⁶⁶⁴.

Eşi yok bir kilitçi, sözlerle kilit yapmada, anahtar düzmede.

Ben artık dükkânı kapadım; çünkü kapıları o açıyor⁶⁶⁵.

Bu beyitlerden anlaşıldığına göre, kilitçi anahtar ve kilit yapmakta ve belki de kilitli kalan kapıları açmaktadır. Ali Mazaheri'ye göre (s. 245) bunlar daima yeminli idiler. Eğer kilit sahibinden başkasına anahtar yaptıkları anlaşıldığında meslektan men edilirdi. Selçuklu döneminde nadir bir kilitçinin değeri iki üç dinardı⁶⁶⁶. Türkiye Selçuklu döneminin muhtemelen son zamanlarında Aksaray'da yaşamış bir kilitçi, Hacı el-Kaffâl'dır⁶⁶⁷.

Kâse-ger (F. کاسه گر): Kâseci / Maker of plates and dishes.

İnsanların yemeklerini içine koyduğu kâse⁶⁶⁸, Türkiye Selçukluları devrinde de kullanılmakta idi. Bu dönemde kâsenin içine hoşaf, yemek (kızartılmış etli pilav), yoğurt, ayran, şerbet, tirit, herise, meyve gibi yiyecekler konulmakta idi⁶⁶⁹. Mevlânâ iki eserinde kâse-gerden bahsetmektedir, "Hiçbir kâseci yoktur ki, kâseyi ancak kâse olmak için yapsın da içine yemek

⁶⁶² Bk. Eflâkî, I, s. 372/Trk.trc. I, s. 363-364.

⁶⁶³ Ancak Wulff (s. 66) bu meslek unvanı olarak ayrıca; kufl-sâz ve kilid-sâz kelimelerini kullanmaktadır.

⁶⁶⁴ Bk. *Divân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), IV, s. 300.

⁶⁶⁵ Bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s. 167/*Divân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), VII, s. 294.

⁶⁶⁶ Bk. Eflâkî, I, 86/Trk.trc.I, s. 163. Krş. Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 94 Kaffâl için ayrıca bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 644.

⁶⁶⁷ Konyalı, *Aksaray Tarihî*, s. 1572.

⁶⁶⁸ Selçuklu dönemide çini, bakır ve altın kâseler kullanılmaktaydı, bk. Eflâkî, I, s. 192, 292 727/Trk.trc.I, s. 235, 307 ve II, s. 157.; *Veled-nâme*, s. 75, 133.

⁶⁶⁹ Bk. aynı eser, I, s. 292, 319, 343, 443, II, 593-4, 689, 936-937/Trk.trc.I, s. 307, 326, 343, 412, II, s. 61, 129-130, 233, 301.

koymak için yapmasın"⁶⁷⁰. "...Her testi kıranın önünde ne vaktedek kâsecilik yapacaksın"⁶⁷¹. Mevlânâ'nın verdiği bilgiler ile bu mesleğin varlığı açıkça ortaya çıkıyor.

Kîse-ger (F. كيسه گر): Kese dikici /Purse-maker.

Kesenin çeşitli manaları vardır; 1- Küçük torba, 2- Cepte taşınan ve akçe koymağa mahsus küçük torba, 3 - Diğer bazı şeylerin kumaş vesairenin kılıfı, 4- Hamamda vücudun kirini çıkarmak için kullanılan kıldan sert kese⁶⁷². Ancak Eflâkî'deki⁶⁷³ bilgilerden Selçuklu döneminde daha çok paranın taşındığı kesenin kullanıldığı anlaşıyor. Mevlânâ'nın⁶⁷⁴ eserinde geçen kese dikiciler muhtemelen bu tür kese dikmekte idiler, "Bu ümitle korku senin istek, senin iştiağ dükkânında kese dikicilerdir".

Lihâf-dûz (A.F. لحاف دوز): Yorgancı / Quilt-maker.

Burada "lihâf" yorgan demektir, dûz ise Farsça duhten fiilinden "diken, dikici" anlamındadır. Cimri olayının vukû bulduğu yılda (1227), Aksaray'ın vergileri İlhanlı hükümdarı adına Anadolu mültezimlerinden Kızıl Hâmid'in uhdesindeydi. Kızıl Hâmid'in baş yardımcısı Şengit Aksarayî, lihâf-dûz idi⁶⁷⁵.

Sekkâk (A. سكاك): Bıçakçı / Cutler.

Türkiye Selçuklu sultanı I. Alâeddîn Keykubad'ın mâhir olduğu mesleklerden biri de bıçakçılık (سكاكي) idi⁶⁷⁶. Kırşehir'de bir sekkâkîn çarşısı (سوق السكاكين) vardı⁶⁷⁷. Sivas'da da bir "Bıçakçılar Çarşısı"nın mevcudiyeti⁶⁷⁸, bu meslek sahiplerinin toplu olarak çalıştıklarını gösteren başka bir örnektir. Ayrıca İbn Battûta Sivas'da Bıçakçı Ahi Ahmed'in arkadaşları tarafından

⁶⁷⁰ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 448/Trk.trc.IV, s. 231.

⁶⁷¹ Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 626/*Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VII, s. 391.

⁶⁷² Bk. *Kamus-ı Tûrkî*, s. 1225.

⁶⁷³ Bk. I, s. 402 ve 445/Trk.trc.I, s. 384 ve 414; II, s. 707, 789, 937/Trk.trc. II, s. 143, 200 ve 301.

⁶⁷⁴ Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı) IV, s. 217.

⁶⁷⁵ Bk. Aksarayî, s. 125/Trk.trc., s. 206.

⁶⁷⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 228/Trk.trc.I, s. 247. Wulff (s. 55) bu meslek unvanının bugünkü karşılığını kard-sâz olarak zikretmektedir.

⁶⁷⁷ Bk. Cacaoğlu, Arapça metin, s. 40/Trk.trc.I, s. 115.

⁶⁷⁸ Bayram-Karabacak, s. 59.

karşılandı. Yine İbn Battûta, “Türkçe bıçağın (sikkîn) manasına olup, bıçakçı bunun mensubudur” demektedir⁶⁷⁹.

Sebû-ger, bk. Kûze-ger.

Tabak-ger (A.F. طَبَقْ كَر): Tabakçı-Tabak yapan /Maker of plate.

Çok az zikri geçen mesleklerden biri olup, Eflâkî⁶⁸⁰’de bir şiirde görülmektedir,

Sen Tanrı’nın yakınlığından, tabak yapanın tabaktan uzak olmadığını anlıyorsun.

Zeccâc (A. زجاج):

Camcı, şişeci / Glass - manufacturer.

Kaynaklarda zikri geçmesine rağmen⁶⁸¹, mesleğini nasıl yaptığı hakkında bir bilgi yoktur.

Zenbilci; bunun için iki kelime tespit edebiliyoruz.:

Selle-bâf (F. سَلَّةَ بَاق): Sepetçi / Basket weaver.

Selle (سَلَّة) sepet demektir, selle-bâf sepet ve zenbil gibi şeyleri dokuyan, sepetçi anlamındadır⁶⁸². Bu meslek için söylenen ikinci kelime zenbil-bâf (زَنْبِيلَ بَاق)’dır. Hz. Süleyman meslek olarak sepet örücülüğü yapmaktaymış. Şemseddîn Tebrizî Tebriz’de iken Şeyh Ebû Bekr Tebrizî’nin müridi olmuştu. Bu Şeyh Ebû Bekr; sepetçi, sepet örücüsü (selle ve zenbil-bâf) idi⁶⁸³.

Taş-ger (F. طَشْكِر): Leğenci / Maker of basins.

Her ne kadar bakırcının dışında leğen imal eden bir meslek kaynaklarda tespit edemedikse de, sarayda, evlerde ve kervansaraylarda leğen (taş) kullanılması, ayrıca Selçuklu saray teşkilâtında taşdâr unvanıyla bir görevlinin bulunması bizi taştergin varlığını kabule imkân vermektedir⁶⁸⁴.

⁶⁷⁹ Arapça metin, s. 189/Trk.trc.s. 326. Krş.Şeker, 72, 87. Ali Mazaherî (s. 245), bıçakçılardan çeliği işleyerek alıcıların gözleri önüne yığınla bıçak, ustura, pens, makas, vb. gibi âletleri serdiklerini belirtiyor.

⁶⁸⁰ Bk. II, s. 959/Trk.trc. II, s. 316.

⁶⁸¹ Bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s. 209; II, s. 126; 703; Eflâkî, I, s. 151/Trk.trc.I, s. 207.

⁶⁸² Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 733.

⁶⁸³ Bk. Eflâkî, I, s. 85, 246, 309, 615 / Trk.trc.I, s. 162, 274, 319. Krş. Yazıcı, Tebrizi mad.,

İA

⁶⁸⁴ Leğenin kullanılmasıyla ilgili olarak bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 297/Trk.trc.I, s. 312; 387/Trk.trc.I, s. 390; *Divân-ı Kebir*, V, s. 453; Eflâkî, I, s. 237, 518; II, s. 588, 616, 867; *Menakıb-ı Evhadeddin*, s. 70, 141.

5 - İNŞAAT İŞLERİ İLE İLGİLİ MESLEKLER

Türkler 1071'den sonra Anadolu'yu feth edip kendilerine yurt edindikten sonra burada devletler kurdular. Bunlardan biri olan Türkiye Selçukluları da öteki Türk devletleri gibi Anadolu'da sivil, askerî ve dinî maksadlı, söz gelişi medrese, mektep, tekke, zaviye, hangâh, hastahâne, kütüphâne, hamam, köprü, çeşme, kale, sur, köşk, saray, câmi ve türbe gibi birçok yapı inşâ ettirmişlerdi.

İbn Haldun'a göre⁶⁸⁵, ilk ve en eski sanatlardan biri de mimarî, bina yapma sanatıdır. "Bu da ikamet etmek ve korunmak için evlerin ve konutların edinilmesi ile ilgili faaliyetin (ve usulün) bilinmesinden ibarettir." Bu sanatla uğraşan sanatkarlar (ve mimarlar) muhtelif türler. Bu inşaat faaliyetleri esnasında bir yapıda çalışanlar şu şekilde grublandırılmıştır⁶⁸⁶:

- İşveren
- Harcama-İdarî yetkili (bina emini, inşaat mutemedi, inşaat mütevellisi)
- Başmimar (Genel ve kısmî tasarım, yönetici mimar)
- Mimarlar
- Çiniciler
- Nakkaşlar
- Hattatlar
- Usta taşcılar (Taş süsleme işleyicileri)
- Sengtraşlar (Taş yontucuları)
- Neccârlar (Ağaç işleri sanatçıları)
- Haddadlar (Demirciler)
- İşçiler
- vs.

⁶⁸⁵ Mimarlık sanatı ve binaların yapıları ile ilgili olarak bk. *Mukaddime*, Trk.trc. Uludağ, II, s. 950-955; Ugan, II, s. 383-391.

⁶⁸⁶ Bk. Z. Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 11-12.

Mimarlar; bu sanatkârları ifade için Arapça üç kelime kullanılmıştır: bennâ, mimar ve amel-i.

a) Bennâ (A. بَنَّ): / Builder, mason architect.

Mevlânâ'nın eserlerinde bennâ, yani mimarın nasıl çalıştığı ile ilgili olarak bazı ipuçları bulmak mümkündür. Söz gelişi, bir yapı ustası (bennâ) çırağına, “Bu yapılan saray için şu kadar ağaç, şu kadar tuğla, kiremit, taş ve şu kadar da saman gider” diye haber verir. Saray tamam olup, (söylediğinden) ne az, ne de çok malzeme harcanmamış olunca çırağın ustasına olan güveni artar⁶⁸⁷. Görüldüğü gibi verilen bu bilgiyle bir mimarın yapıda malzeme olarak neler kullandığı bir ölçüde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bir mimar kullanacağı malzemenin hesabını önceden yaparak çırağına söylemektedir. Mevlânâ⁶⁸⁸ başka bir yerde, “Meselâ bu evi yapan mimar, bu evden daha lâtifdir. Çünkü o mimar bunun gibi veya bundan başka, yüzlerce ve binlerce birbirine benzemeyen evler ve plânlar yapabilir” diyor. Böylece o devirde bennâların birçok ev yaptığını ve bunları tamamlamak için de plânlar tasarladığı ortaya çıkıyor. Bunları işler hâle getirmek için âlet gerekiyordu ve “mimar da âlete hâkimdi”⁶⁸⁹.

Tarihî olaylar içinde de bennânın zikri geçiyor. Sultan I. Alâeddin Keykûbad Alâ'îye şehri ve kalesini inşa ettirirken çalışanlar arasında bennâyân-ı mâhir (mâhir yapı ustaları) da vardı (1221)⁶⁹⁰. Yine Sultan Alâeddin Keykûbad devrinde Selçuklu ordusu bir kuşatmadan sonra Çemişkezek'e sahip olmuştu (1226). Selçuklu sultanı zarar gören kalenin tamiri için görevlendirdiği sanatkârlar arasında bennâlar da bulunuyordu⁶⁹¹.

Maaşa bağlı bir bennânın aylık geliri 30 gümtüş dirhem-i sultanî idi⁶⁹². Z. Sönmez'in⁶⁹³ tespit ettiği mimarlar içinde meslek unvanı “bennâ” olan üç sanatkâr mevcuttur: Yakub b. Ebubekir el-Malatî, Muhammed b. Muhammed b. Osman el-Tusî ve Husrev.

⁶⁸⁷ Bk. *Fîhi Mâfih*, s. 203/Trk.trc. s. 309.

⁶⁸⁸ Bk. aynı eser, s. 213/Trk.trc. 322.

⁶⁸⁹ Bk. Mesnevî, V, s. 198/Trk.trc. V,s. 253.

⁶⁹⁰ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 249/Trk.trc.I,s. 267. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 336-337.

⁶⁹¹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 288/Trk.trc.I,s. 305.

⁶⁹² Bk. Kucur, s. 45.

⁶⁹³ Bk. *Sanatçılar*, s. 244. 257.

b) Mimar (A. معمار):

Mimarlar yeni yapı inşâ etmenin yanı sıra tamirat da yapmakta idiler ve bir evde mevcut yarıkları ve delikleri kapatmak için samanlı balçık kullanmaktaydılar⁶⁹⁴. Öte yandan Mevlânâ bir beytinde “mimarbaşı”⁶⁹⁵dan söz ediyor;

Nerde ağız açtıysam sen ağzımı kapattın;

bırakmadın ki söyleyeyim, ne diyeyim sana a mimarbaşı?

Mevlânâ’nın evindeki bir ocağı (baca) bir Rum mimar yapmıştı⁶⁹⁶. Mevlânâ’nın türbesinin mimarları, Abdülvâhid b. Selim ile Bedreddîn Tebrizî idiler⁶⁹⁷. Sinop’un fethinden sonra (1214), Sultan I. İzzeddin Keykavus kuşatmanın etkisiyle kale duvarlarının gövdesinde ve burçlarında meydana gelen çatlakları ve yarıkları tamir ettirdi. Bu maksadla ülkenin her tarafından sanatkârlar gelerek inşaatta görev aldılar (h. 612/M.1215-1216). Bunlar arasında; Ebû Ali b. Ebû Raha el-Kettânî el-Halebî, Mimar Sebastos Kayserî ve Mimar Mübarezzeddîn Mesud b. Artuğ (Artuk) el-Kayserevî bulunuyordu⁶⁹⁸.

Sultan I. Alâeddin Keykûbad Konya surlarının inşâsı için önce mimarlar ve ressamı topladı, sonra da emirler ile şehrin etrafını dolaştılar. Bu sırada surların, burcların ve kapıların yerleri belirlendi ve projeler çizildi (resm zedend). Sultan Alâeddîn Keykûbad dört kapı ve birkaç burc ile bedeninin hazineli-hassadan yapılmasını, diğerlerini de kudretleri nisbetinde ülke emirleri arasında bölünmesini emretti⁶⁹⁹, (1221). Bu olay İbn-i Bibî’nin Türkçe muhtasarı’nda⁷⁰⁰ görevliler açısından daha teferruatlı anlatılıyor. Buna göre, “sultan buyurdu divânın çabuk dest muhasibleri, mühendisleri, bennâları, şahney-i imaret ve üstad mimarlar ve hazik ressamı hazır oldu-

⁶⁹⁴ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, V, s. 186, 196, 326.

⁶⁹⁵ Bu unvan muhtemelen “Mimarû’l-emîr” veya “Emîr-i mimar” ile aynı olmalıdır? bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), III, s. 186.

⁶⁹⁶ Eflâkî, I, s. 476-477/Trk.trc.I, s. 436. Krş. Vryonis, s. 236, 389.

⁶⁹⁷ Bk. Eflâkî, I, s. 141 ve 193/Trk.trc.I, s. 200 ve 236 ve 236. Krş. Sönmez, *Sanatçılar*, s. 457.; Aynı mlf. Abdülvâhid b. Selim mad., *DİA*.

⁶⁹⁸ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 154/Trk.trc. I, s. 175.; Yınanç, “Sivas Abideleri ve Vakıfları”, VD. XXII, s. 19.; Sönmez, aynı eser, s. 203.

⁶⁹⁹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 254/Trk.trc.I, s. 273. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 332.

⁷⁰⁰ Bk. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 253.

lar". Bu metinde özellikle şahney-i imaret dikkati çekiyor, acaba görevi yapılan inşaatın emniyetini veya kontrolünü sağlamak mıydı?.

Sultan Alâeddîn Keykûbad, Kubâd-âbâd sarayının inşası için aynı zamanda emîr-i şikâr (av emîri) olan emîr-i mimar Sadeddîn Köpek'i görevlendirmişti. Sultan Kubad-âbâd sarayının kendi fikrine göre yapılacak binasının plânını çizmişti⁷⁰¹. Nitekim Sultan Alâeddîn Keykûbad'ın usta olduğu sanatlar içinde mimarlık da vardı⁷⁰². Yine Sultan Alâeddîn Keykûbad zamanında, Urfa bir kuşatmadan sonra Eyyubîler'in elinden alınmıştı (1235). Sultan Urfa'yı yeniden tahkim etmiş, burada askerlerin yanı sıra mimarlar ve marangozlar bırakmıştı⁷⁰³.

Sahib Ata'nın Konya imaret vakfiyesinde maaş alan bir mimarın aylığı otuz dirhemdi⁷⁰⁴. Sahibiye Medresesi'nde ise mimar, aylık 50 gümüş dirhem-i sultanî almakta idi⁷⁰⁵.

Türkiye Selçuklu devri yapıları üzerindeki çalışmalarda 31 mimar ismi tespit edilmiştir. Bunların büyük bir kısmı Müslüman'dır. Ancak üçü; Siryanus, Sebastos Kayserî ve Kalûyân el-Konevî gayri müslimdir. Ayrıca Kölük b. Abdullah'ın adı dini ve milliyeti tam olarak aydınlanamamıştır⁷⁰⁶. Selçuk ve Beylikler devriyle ilgili olarak Sultan I. Alâeddîn Keykûbad dahil kaynaklarda 10 mimarın daha ismi geçmektedir⁷⁰⁷. Tespit edilen 31 sanatkârdan dokuzunun meslek unvanı mimardır⁷⁰⁸:

Hoca Nûştegin el-Cemâlî

Emîneddîn Mirgün

Sebastos Kayserî

Mubarizeddîn Mes'ûd b. Artuğ (? Artuk) el-Kayserî

Cemâleddîn Cestan b. Yakûb el-Kayserî

⁷⁰¹ Bk. İbn Bibi (Tıpkıbasım), s.353/Trk.trc. I, s.363. Krş. Sönmez, *Sanatçılar*, s.456.

⁷⁰² Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 228/Trk.trc.I,s. 247.

⁷⁰³ Bk. Ebu'l-Ferec, II, s. 535.

⁷⁰⁴ Bk. Bayram-Karabacak, s. 40.

⁷⁰⁵ Bk. aynı eser, s. 55.; Kucur, s. 45.

⁷⁰⁶ Bk. Sönmez, *Sanatçılar*, s. VIII-IX ve 177-308.

⁷⁰⁷ Bk. aynı eser, s. 455-457.

⁷⁰⁸ Bk. aynı eser, s. 177, 187, 211, 213, 253, 268, 296, 299-300.; Bayburduoğlu, Z., *Anadolu'da Selçuk Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum 1993, s. 295-296.

Muhammed b. el-Ferec (? Ferruh)

Sa'd el-Kayserî

Abdülvahid b. Selim

Bedreddîn Tebrizî

Ayrıca meslek unvanı olarak “üstad”da kullanılmıştır; Sıddık b. Mahmud ve Kaluyan b. Karabuda (?) el-Konevî⁷⁰⁹.

Mühendis (A. مهندس) : /Measurer, engineer, geometrician.

İnşaat işlerinde görev yapan sanatkârlardan biri de mühendistir. Bu meslek, “Her çeşit malzeme ve mukavemet hesaplarını iyi bilen ve matematikte ihtisası olup, her türlü inşaat tekniğine vâkıf bulunan insan” olarak tarif ediliyor⁷¹⁰. Kaynaklardan yaptığı işle ilgili olarak bazı bilgiler elde etmek mümkündür. Söz gelişi, bir mühendis (Trk.trc.’de mimar olarak geçiyor) içinden tahmin edip bir evin; genişliğinin, boyunun, sofasının ve sahanlığının ne kadar olduğuna karar verebilir. Mühendis evin süretini, plânını yapar, bir kağıda çizer. Hatta evin temelini atmayı tahayyül eder⁷¹¹. Mühendis çalışma esnasında şekiller çizer ve ölçüler için ortaya rakamlar döker, bir evin hesaplarını yapar⁷¹².

Sultan I. Alâeddîn Keykûbad’ın Konya surlarının yapımı için topladığı sanatkârlar arasında mühendisler de vardı⁷¹³. Yine Sultan Alâeddîn Keykûbad devrinde Selçuklu ordusu Çemişkezek’i ele geçirmişti (1226). Bu sırada zarar gören kalenin tamiri için görevlendirilen sanatkârlar arasında mühendisler de bulunuyordu⁷¹⁴.

⁷⁰⁹ Bk. Sönmez, *Sanatçılar*, s. 238 ve 282.

⁷¹⁰ Bk. Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, III, s. 1480.

⁷¹¹ Bk. *Fihî Mâfih*, s. 120/Trk.trc. s. 188; 139-140/Trk.trc. s. 214-215; 166/Trk.trc. s. 255; 228/Trk.trc. s. 347.

⁷¹² Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 83; VII, s. 354 ve 471/Ayrıca bk. aynı eser, I, s. 371; III, s. 330.; V, s. 61/ *Divân-ı Kâmil*, I, s. 535.; *Mesnevî*, II, s. 299/Trk.trc. s. 73-74; Aksarayî, s. 157/Trk.trc. s. 233. İbn Haldun’a göre (Uludağ, II, s. 954; Ugan, II, s. 390), bu sanatın ehli olan (mühendis ve mimar), hendese (geometri) ile ilgili bir takım şeyler bilmek durumundadır.

⁷¹³ Bk. *Tevârih-i Âli Selçuk*, s. 253.

⁷¹⁴ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 288/Trk.trc.s. 305. Mühendis unvanı için ayrıca bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 661.

Ressâm (A. رسام): Designer, describer.

Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre ressamın yaptığı işleri ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi yapı işlerinde çizimler yapmak (çizici-desinatör), ikincisi de resim sanatıyla uğraşmaktır⁷¹⁵.

a) Yapı işlerinde ressam; Sultan I. Alâeddîn Keykubûd Ala'îye şehir ve kalesinin yapılması için bennâ, amele ve resamlara emir vermişti (1221)⁷¹⁶. Yine Sultan I. Alâeddîn Keykûbad Konya surlarının inşası için önce mimarlar ve resamları topladı, sonra da şehrin etrafını dolaştılar. Sultanın emri üzerine burçların, sur bedenlerinin ve kapıların yerlerini resmettiler. Hazret-i sultana arz ettikleri zaman Alâeddîn Keykûbad bunları büyük bir dikkatle inceledi ve bazı yerlerini düzeltip değiştirdi⁷¹⁷. İnşaat faaliyetleri bittikten sonra, "Ham gümüşe benzeyen kayalar üzerine çeşitli kabartma resim ve heykeller (temasil) yaptılar. Yumuşak taşlar ve mermerler üzerine altın yaldızla *Kur'an* ayetlerinden, Peygamber hadislerinin en çok tanınanlarından, *Şehnâme*'nin beyitlerinden ve vecizelerinden parçalar yazarak, onların üzerinde hiç boş yer bırakmadılar"⁷¹⁸.

b) Resim sanatıyla uğraşan ve sanatkârane resim yapan resamlar; Bunlar hakkında özellikle *Divân-ı Kebir*'de bilgiler bulunmaktadır, söz gelişi:

Ressamım, her an güzel resmi yaparım, fakat seni gördüm mü bütün yaptığım resimleri huzurunda yıtar, bozarım.

Yüzlerce resim yaparım, âdeta can veririm onlara, fakat senin güzelliğini görünce hepsini de ateşlere atar, yakarım⁷¹⁹.

Gözümü hiçbir güzelin güzelliği görünmüyor; *ressam* can bedenine gayb âleminde şekiller vermede, onu bir başka çeşit bezemede⁷²⁰.

⁷¹⁵ Bk. İslâmın başlangıç dönemindeki ressam (musavvir) ile ilgili olarak bk. Kettanî, Arapça metin II, s. 66-72/Trk.trc. II, s. 293-298.

⁷¹⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 249/Trk.trc. 267.

⁷¹⁷ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 254.; *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 253. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 332.; Aynı mlf, *Selçuklular Tarihi*, s. 291.

⁷¹⁸ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 254/Trk.trc. I.s. 273. Bu resimler ile İlkçağ'dan ve Bizans'dan kalma heykellerin surlara yerleştirilmesi için bk. Önder, M., "Konya Kal'ası ve figürlü eserleri" VI. *Türk Tarih Kongresi. Kongreye sunulan Bildiriler*, Ankara 1967, s. 151; Sarre, F., *Konya Köşkü*, Trk.çvr. Ş. Uzluk, Ankara 1989², s. VIII, 1-2.

⁷¹⁹ Bk. *Divân-ı Kebir*, II, s. 117.

⁷²⁰ Bk. aynı eser, II, s. 342.

Resim, *ressam* nasıl yaparsa öyle olur...

Resim nasıl olabilir? *Ressamın* fikrine uygun olur ancak...

Bir an olur, *ressam* gibi düşünür, resimler yaparsın⁷²¹.

A *ressamın* elinden çıkan seçme resim...

Kalem gibi o çevik, o usta *ressamın* elinde, insan resmini yapıyorsun⁷²²...

Ressamlar, kalemleri ellerine aldılar; yapukları güzelim resimler dağın-
ovanın, bağın-bahçenin güzelliğini belirtti; canım o *ressamların* yüzünden
sarhoş oldu.

Ressamdan başkasına bakma; *ressam* öylesine bir *ressamdır* ki, gam
resmini neş'e hâline sokar; katı taş, onun lûtufta iksiriyle akıyır olur, lâl kesir-
li⁷²³. Önüme hangi şekil çıksa onda *ressamı* görüyorum; Leylâ'nın aşkıyla
Mecnun gibi dönüp duruyorum⁷²⁴.

Resim, *ressamın* kaleminin ucunda döner, dolaşır...

Nakkaşların nakşını, *ressamların* yapukları resmi nereden bileceksin
sen?⁷²⁵

Eskiden hamamların soyunulacak yerlerindeki camekanlarıyla meyha-
nelere de resimler yapılmaktaydı. Türkiye Selçukluları devrinde de bu âdet
devam etmekteydi. Mevlânâ⁷²⁶, bu resimler konusunda da bize bilgiler veri-
yor:

... çocuklar gibi hamamdaki resimlere bakıp ağlama pek.

Çık hamamdan, gitme külhana; *soyunulacak yere* gel de şu resimleri
seyret.

O gönül alıcı resimleri gör; lâleliğin renklerine bak.

⁷²¹ Bk. aynı eser, III, s. 124, 126 ve 295.

⁷²² Bk. aynı eser, IV, s. 141, 291.

⁷²³ Bk. aynı eser, V, s. 412 ve 418.

⁷²⁴ Bk. aynı eser, V, s. 451.

⁷²⁵ Bk. aynı eser, VI, s. 178, 355.

⁷²⁶ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 192, 444; IV, s. 198, 415; V, s. 292, 445; VII, s. 321, 523. Öte yan-
dan Alara kalesi kasrının hamam kubbesindeki freskler için bk. Yetkin, Ş., "Sultan I. Alâeddîn
Keykubat'ın Alara Kalesi Kasrının Hamamındaki Freskler" *Sanat Tarihi Yılığ*, III, İstanbul
1970, s. 69-88.

Meyhâne camekânına çizilmiş resim, canlı gibi hareket eder mi hiç....

Tavşan dediğin, cansız bir şekil; hamam da öyle cansız *av hayvanları*nın resimleriyle dop-dolu.

Onun aşk hamamında canlara örtü yoktur; *hamamdaki resimler*, bir-bir ona karşı secdeye kapanırlar.

Bir de bakarsın ki, *hamamdaki resimlerin* her biri...

Mevlânâ'nın verdiği bilgilerde lâleler ve av hayvanlarından bahsedilmesi ressamların hamam ve meyhanelerde yaptıkları resimlerin konusunun büyük bir ihtimalle insanlarla ilgili olmadığı anlaşıyor. *Mesnevî*'deki bir hikâyeye göre (Trk.tcr. I, s. 277-278), Rum halkıyla Çinliler ressamlıkta bahse girmişler ve bunu Rum ressamlar kazanmıştı. Sultan I. Alâeddîn Keykûbad'ın usta olduğu sanatlardan biri de ressamlık (رسام) idi⁷²⁷.

Türkiye Selçukluları devrinde ressam yerine meslek unvanı olarak suretger (سورت گر)⁷²⁸, nakş-ger (نقش گر)⁷²⁹ ve nakkâş kelimeleri de kullanılmaktaydı.

Nakkâş (A. نقاش): Painter, embroider, a draughtsman.

Renkli resim ve süsler yapan sanatkârlar için kullanılan bir tâbirdir. Nakkâşlar, tarihçiler tarafından yazılan ve sultanların hayatını tasvir eden *şehnâmelerin* resimlerini yaparlardı. Ayrıca yağlı veya sulu boya ile binaların duvar, tavan vesairesini boyayıp, nakışlar ve çiçekler yapan sanatkâra da "nakkâş" denirdi⁷³⁰. "Hz. Peygamber'in hükümdarlara yazdığı mektuplarla diğer belgeleri mühürlemek için kerim adını yüzüğüne naksettirdiğine dair hadisler... nakış yapanların varlığını gerektirir". Nitekim Mugire b. Şube'nin hizmetçisi Ebû Lu'lue nakışçı, demirci ve marangoz idi⁷³¹.

⁷²⁷ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 228/Trk.tcr.I, s. 247.

⁷²⁸ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 382, 485; II, s. 40, 317, 400, 435, 448, 507, 548, 637; Eflâkî, I, s. 425.

⁷²⁹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 517. Türkiye Selçukluları dönemindeki ressam ve resimleri için bk. Uzluk, Ş., *Mevlevîlikte Resim Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957, s. 7-41.

⁷³⁰ Bk. *Kâmus-ı Türki*, s. 1467.; Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, III, s. 1497. Ali Mazaheri'ye göre (s. 251); nakkâşlar tabakları, vazoları, kupaları ve testileri süslerlerdi. Genel olarak onlar vazoonun altına adlarını ve yapım tarihini yazarlardı.

⁷³¹ Bk. Kettanî, Arapça metin, II, s. 64-65./Trk.tcr.II, s. 292.

Kaynaklarda tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye Selçukluları devrinde nakkâşların daha çok ressamlık yönü ağır basmaktadır. Mevlânâ eserlerinde zaman zaman nakkâşlardan söz etmektedir. Ancak yapılan tercüme-lerde nakkâş yerine genelde “ressam” kullanılmaktadır. Söz gelişi, Ressam olmadan resim olmadığı gibi, resimsiz de ressam olmaz; fakat resim fer’, ressam aslıdır⁷³².

Mesnevî’de de nakkâş ile ilgili bilgiler bulunmaktadır; Nakış (resim), nakkâşın ve kaleminin ana karnındaki çocuk gibi âciz ve eli bağlıdır.

Resim, ressamı nasıl ayıplıyabilir? Resme o ayıbı, o kötü görüntüsü veren ressamdır⁷³³.

Meselâ ressam iki türlü resim yapar; Güzellerin resimleriyle çirkin resimleri...

İki türlü resim de onun üstadlığının eseridir. Bu, ressamın çirkinliğine delil olamaz, bilâkis üstathığına delildir...

Eğer çirkinin resmini yapmayı bilmezse ressam nâkısır⁷³⁴.

Çirkin resim, ressamın çirkinliğini icab ettirmez ya. Çirkinini de yaptığına, yapabildiğine bir delil olur ancak.

Hattâ hem çirkin resmi, hem de güzel resmi yapabildiğinden ressamın, kuvvetli bir ressam olduğuna delildir⁷³⁵.

Hiçbir ressam var mıdır ki, yaptığı resmi, hiçbir menfaat ümidi gözetmeden yalnız resim yapmak için yapsın.

Hem resim yapmak için yapar, hem de uluların, büyüklerin bir vesileyle kederlerinden kurtulmalarını ister.

Çocukların neşelenmesini, bu resimle ölüp gitmiş dostların, dostlar tarafında hatırlanmasını diler⁷³⁶. Bu son beyitlerle Mevlânâ’nın, bir nakkâşın ne maksadla resim yaptığını gayet iyi bir şekilde açıkladığı kanaatindeyim.

⁷³² Bk. *Fihî Mâfih*, Trk.trc. s. 214.

⁷³³ Bk. I, s. 38 ve 187/Trk.trc.I, s. 49 ve 244.

⁷³⁴ *Mesnevî*, II, s. 387/Trk.trc. II, s. 195. Buna benzer ifadeleri Sultan Veled de kullanıyor, bk. *Maârif*, s. 109-110.

⁷³⁵ Bk. aynı eser, III, s. 77/Trk.trc.III, s. 111.

⁷³⁶ Bk. aynı eser, IV, s. 448/Trk.trc.IV, s. 231. Nakkâş için ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 214, 235, 353; II, s. 40, 637, 700; *Veled-nâme*, s. 12, 89, 214.

Nakkâş tabiri zaman zaman tarihî olaylarda da karşımıza çıkıyor. Gürcü kraliçesi Thamara, Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın oniki oğlu olduğunu, her birinin güzellik semasında birer ay ve şirinlik dünyasında birer sultan olduğunu iştmişti. Anadolu'ya bir nakkâş göndererek şehzadelerin ayrı ayrı resimlerini yaptırmıştı⁷³⁷. Öte yandan Mevlânâ'nın müridlerinden biri, Şeyh Bedreddîn Yavaş-ı Nakkâş el-Mevlevî idi⁷³⁸.

Türkiye Selçukluları devrinin önde gelen iki nakkâşı (ressamı) Kaluyan ve Aynüddeve Rumî idiler. Resim sanatında ve tasvirde eşler ve benzerleri yoktu. O dönemde İstanbul'da bir levha üzerine Meryem ve Hz. İsa'nın resmini yapmışlardı. Dünyanın her tarafından ressamlar gelmiş ve onun gibi bir tasvir yapamamışlardı. Bunun üzerine Aynüddeve onları görmek için İstanbul'da o resimlerin bulunduğu manastıra giderek bir yıl orada kaldı. Bir gece fırsat bularak o resmi koltuğuna alıp kaçtı. Konya'ya ulaştığı zaman Mevlânâ'yı ziyaretle şereflendi. İkisi arasında o resim için geçen konuşmalardan sonra Aynüddeve müslüman oldu⁷³⁹.

Sultan II. Gıyâseddîn Keyhusrev'in eşi Gürcü Hâtun da Mevlânâ'nın muhiplerinden ve has müritlerinden idi. Gürcü Hâtun tesadüfen Kayseri'ye gitmek istedi, ancak Mevlânâ hazretlerinin ayrılığı ateşinin yüküne tahammül edemezdi. O devrede resim yapmada ikinci bir Mani olan bir nakkâş, Aynüddeve Rumî idi. Sultan II. Gıyâseddîn Keyhusrev Mevlânâ'nın resmini çizmesi için ona hediyeler verdi. Ayrıca yollarda Gürcü Hâtun'a can yoldaşı olması için resmin son derecede güzel yapılması gerektiğini söyledi. Sonra Aynüddeve birkaç memurla (emîn) beraber bu meseleyi bildirmek üzere Mevlânâ hazretlerine geldi. Aynüddeve daha ağzını açmadan Mevlânâ, "Yapabilirsen ne âlâ" dedi. Nakkâş birkaç tabaka mahzenî kağıt getirdi, kalemî eline alarak Mevlânâ'ya döndü ve yüzünü çizmekle meşgul oldu. Bir yaprak kağıt üzerine son derecede güzel bir resim yaptı. İkinci sefer tekrar baktı. Fakat Mevlânâ'nın önce görmüş olduğu şekli değişmişti. Aynüddeve yirmi tabaka kağıt üzerine çeşit çeşit resimler çizdi, fakat her bakışında resmin başka bir şekle büründüğünü gördü. Hayrette kaldı, nara atıp kendin-

⁷³⁷ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 67-68/Trk.trc. I, s. 88.; *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 54. Krş. *Turan*, Türkiye, s. 254.

⁷³⁸ Bk. Eflâkî, s. 74, 190, 244/Trk.trc. I, s. 154-155, 234, 273. Krş. *Turan*, *Selçuklular Tarihi*, s. 289.

⁷³⁹ Bk. Eflâkî, s. 552-553/Trk.trc. I, s. 489-90. Krş. Vryonis, s. 237, 389.; Sönmez, *Sanatçılar*, s. 283-284.

den geçti ve kalemleri kırıp âcizler gibi secdeler etti... Kağıtları Gürcü Hâtun'a göturdüler. Gürcü Hâtun bütün o şekilleri sandığına koyup, seferde ve hazerde beraber taşıdı⁷⁴⁰.

Öte yandan Anadolu'da Selçuklular döneminde imar faaliyetlerinde isminde meslek unvanı olarak "nakkaş" bulunan sanatkâr da, Ahmed Nakkâş Hılâtî idi⁷⁴¹. Bu sanatkâr Divriği'ndeki Melike Turhan Dârüşşifası'nın mimarlığından çok kapısının tezyini kompozisyonunu hazırlamış ve taşla işlemiştir⁷⁴². Türkiye Selçukluları devrinde yaşayan nakkaşlar içinde "Varka vü Gülşah" Mesnevisi 'ndeki minyatürlerin ressamı, Nakkaş Abdülmü'min el-Hoyî de bulunmaktadır⁷⁴³.

Çini Ustaları:

Büyük Selçuklular'la gelişmeye başlayan çini sanatı XII-XIII. yüzyıl Türkiye Selçukluları devrinde en üst noktasına ulaşmış ve mimariye renk katan büyük bir zenginlik yaratmıştır. "Bu sanat tamamen Türkler'in yarattığı bir süsleme olması ile de ayrı bir değer taşır"⁷⁴⁴. Bugüne kadar Anadolu'da ayakta kalan Selçuklu eserlerinden bu sanatı yaratan çinici ustalarından bazıları tespit edilmiştir⁷⁴⁵:

Ahmed b. Bizl el-Merendî

Kerîmeddîn Erdişâh

Ya'kûb b. Ebû Bekr el-bennâ el-Malatî

Ahmed b. Ya'kûb

Üstad Muhammed b. Mahmûd el-Aksaravî

Muhammed b. Muhammed b. Osman el-bennâ el-Tusî

⁷⁴⁰ Bk. Eflâkî, s. 425/Trk.trc.I, s. 400-401. Krş. Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 289.; Vryonis, s. 237. Bu arada nakkaşların kalem ve kîlk (kamış-kalem) kullandığı anlaşıyor, bk. *Veled-name*, s. 89.

⁷⁴¹ Bk. Sönmez, *Sanatçılar*, s. 164-165.

⁷⁴² Bk. aynı eser, s. 165.

⁷⁴³ XIII. yüzyılın ilk yarısında yaşayan bu nakkâş için bk. Özergin M.K., "Selçuklu Sanatçısı Nakkaş Abdülmü'min el-Hoyî Hakkında", *Belleten* no. 134, Ankara 1970, s. 219-229.

⁷⁴⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Yetkin, Ş., *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986.

⁷⁴⁵ Bk. Sönmez, *Sanatçılar*, s. 45-46.; Bayburduoğlu, *Yapı Sanatçıları*, s. 297.

Hattât (A. حطاط): Calligraphist.

Hattât, güzel ve tezyini yazılar yazmakta mâhir sanatkâr⁷⁴⁶ veya diğer bir deyişle özellikle “İslâm yazıları içinde yüksek estetiği haiz olan yazıları güzel yazmayı kendisine meslek edinen sanatkâra verilmiş hususî bir” terimdir⁷⁴⁷. Hattâtlar sadece kağıt ve kitapda değil, yapıların iç ve dış süslemeleri, ağaç minberler, inşâ bölümlerine konulan kitabelerin yazılarını da yazmakta idiler.

Mevlânâ hattât için şöyle diyor, “Hiçbir hattât yoktur ki, özene bezene yazdığı yazıyı yalnız yazısını, yazısının güzelliğini göstermek için yazsın da okunmak için yazmasın”⁷⁴⁸. Türkiye Selçukluları devrinde de bazı hattât isimleri tespit edebiliyoruz. Eseri *Râhat üs-Sudûr*’u Sultan I. Gıyâseddîn Keyhusrev’e takdim eden tarihçi Ravendî de aynı zamanda bir hattât idi ve güzel yazı yazma usulü (Usul-ı hatt) hakkında bir kitap yazmıştı⁷⁴⁹. Selçuklu döneminin hattâtlarından birisi de Kayserili Necmeddin Yavaş’dır. Sultan I. İzzeddîn Keykavus Sinop’u fethettikten sonra bu şehir ve kalenin yeniden inşasını buyurmuştu. İnşaatı 1215’de tamamlanan içkalenin yapımı sırasında çalışan sanatkârlardan biri Hattât Necmeddîn Yavaş idi⁷⁵⁰. Öte yandan Sultan I. Alâeddîn Keykûbad emriyle Konya surlarının tamiri ve inşası tamamlandıktan sonra mermerler üzerine *Kur’an* âyetleri, Hz. Peygamber’in hadisleri, hikmetli sözler, *şeh-nâme* şiirleri yazılmış ve süslenmişti (1221)⁷⁵¹. Bu yazıları ve süsleri muhakkak hattâtlar yapmış olmalıdır. Cenabî’ye göre⁷⁵², kalenin inşası bitince sultan, Mevlânâ Celâleddîn Rumî’den suruna kazılmak üzere himaye kudretini hâiz kafiyele yahut kafiyesiz bir kitabe rica

⁷⁴⁶ Bk. Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, II, s. 692.

⁷⁴⁷ Bk. Binark, I., *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, Ankara 1975, s. 13.

⁷⁴⁸ *Mesnevi*, IV, s. 449/Trk.trc.IV, s. 232.

⁷⁴⁹ Bk. Ravendî, *Râhat-Us-Sudûr Ve Âyet-üs-Sûrûr*, Trk. çvr. A. Ateş, Ankara 1957, s. XVIII. 409-410.

⁷⁵⁰ Bk. Turan, *Türkiye*, s. 306 n. 87.; Sönmez, *Sanatçılar*, s. 203, 211, 213.

⁷⁵¹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 254/Trk.trc.I.s. 273.; *Tevaiih-i Âli Selçuk*, s. 258. krş. Turan, *Türkiye*, s. 332.

⁷⁵² Bk. M. Kesik, *Cenâbî Mustafa Efendi’nin El-’Aylemü’z-Zâhir Fî Ahvâli’l-Evâil ve’l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları İle İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri*, Basılmamış Y.L.T. İstanbul 1994, s. 21. Krş. Sarre, *Konya Köşkü*, s. 30. Ancak bu eseri Türkçe’ye çeviren Ş. Uzluk (s. 7), bu kıtanın söyleyicisinin Mevlânâ Celâleddîn olmadığını, babası Sultan-ül Ulema Muhammed Bahaeddîn Veled tarafından söylenmesinin daha kuvvetli ihtimal içerisinde olduğunu ileri sürüyor ve hakikatte böyle bir kitabe mevcut değildir, demektedir. Ayrıca bk. M. Önder, “Konya Kal’ası ve Figürlü eserleri”, s. 148.

etmişti. Şeyh de bir kıta yazarak göndermişti. Selçuklu veziri Şemseddin İsfahanî ilim ve sanat adamlarıyla sohbetle bulunurdu. Bu sohbetlere katılanlardan biri de Velîyeddin Ali Hattât Tebrizî idi. Vezir, “ikinci namazına kadar inci daneleri gibi değerli olan güzel yazma yeteneğini ve hat sanatlarını daha da ilerletmek için çaba gösterirdi”⁷⁵³.

Mevlânâ'nın muhitinde de hattâtlar bulunuyordu. Şeyh Salahaddin'in kızı Hediye Hâtunu kâtiplerin sultanı olarak zikredilen Hattât Mevlânâ Nizâmeddin ile evlendirmişlerdi. Hattât Nizâmeddin zamanının ikinci İbn Bevvab'ı ve İbn-i Mukley-i Hânî olarak kabul ediliyordu⁷⁵⁴. Mevlânâ'nın muhitinden ikinci bir hattâtın da Fahreddin-i Divdest olduğu anlaşıyor. O Mevlânâ için *Hakayık-ı Sulemî* adlı bir kitabı yazmıştı. Kendi ifadesine göre, eğer günde iki tabaka kağıt yazarsa, ücreti dört dirhem tutarmış⁷⁵⁵. Bu da bize bir hattâtın günlük kazancını göstermektedir. Öte yandan Kayseri Sarıoğlu ilçesine bağlı Palas kasabasındaki bir çeşme kitabesini Ali b. İzzeddin yazmıştır⁷⁵⁶. 1279 yılı başlarında telif edilen bir eserde⁷⁵⁷ ismi geçen bir hattât da Mevlânâ Şerefeddin Hattât'dır.

Selçuk hâkimiyet alanı dışında, fakat bu dönemde yaşamış olan hattâtlar da vardı. Harput (Elazığ) Sara Hâtun Câmîi minberi kapıları üzerindeki yazıları Sa'd isimli bir hattât yazmıştı. Başka bir hattât, Divriği Ulu Câmîi minberi üzerinde zikri geçen Mehmed'dir. Malatya Ulu Câmîi minberi üzerinde Hattât Ahmed b. Ya'kub'un ismi görünüyor⁷⁵⁸.

Yazı ustaları

Râvendî

Mevlânâ Nizâmeddin

Yazı ustaları (Yapılarda)⁷⁵⁹

Mehmed

Necmeddin Yavaş

⁷⁵³ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 573/Trk.trc.II, s. 107. Krş. Turan, *Türkiye* s. 463.

⁷⁵⁴ Bk. Sipehsalar, s. 154/Trk.trc., s. 150; Eflâkî, II, s. 726-728/Trk.trc. II, s. 157-158. İbn Mukle X. yüzyılda sülûs ve nesih yazılarını bularak geliştirmişti. İbn Bevvab ise XI. yüzyılın büyük hattâtlarından idi, bk. Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, s. 19.

⁷⁵⁵ Bk. Eflâkî, II, s. 604/ Trk.trc.II s. 69.

⁷⁵⁶ Bk. M Çayırdağ, “Niksar-Tokat-Gümenek ve Kayseri, Palasta Üç Kitabe” *Belleten* sayı: 218, Ankara 1993, s. 86.

⁷⁵⁷ Bk. Abû Bakr İbn al-Zakî, *Ravzat al-Kuttâb* ve *Hadîkat al-Albâb*, Ankara 1972, s. 4 ve 109.

⁷⁵⁸ Bk. Z. Oral, “Anadolu’da San’at değeri olan Ahşap Minberler, Kitabeler ve Tarihçeleri” *VD*, V, Ankara 1962, s. 35, 37-38, 46, 49-50.

⁷⁵⁹ Bk. Bayburtluoğlu, *Yapı Sanatçıları*, s. 298.

Mevlânâ Şerefeddîn	Murad b. Mahmûd
Fahreddin-i Divdest	Sa'd Ali
Veliyeddîn Ali Tebrizî	Ahmed b. Ya'kûb
	Yûsuf el-Hayalî
	Ali b. İzzeddîn

Haccâr (A. حجار): Taşçı / Stone mason.

Sanat tarihçilerinin yaptıkları araştırmalarından taşçıları belki de üç gruba ayırmak mümkün görünüyor; a) Usta taşçılar (taş süsleme işleyicileri), b) Sengtraşlar (taş yontucuları), c) Mezar taşçıları. İslâm döneminde saha-benin ileri gelenlerinden meşhur kumandan Sa'd b. Ebî Vakkas'ın taş yontucusu olduğu kaydedilmiştir⁷⁶⁰.

Türkiye Selçukluları devrinde taşçı ustaları belki de gezici idiler, değişik atelye veya gruplar hâlinde çalışıyorlardı. Büyük yapılarda ise ekip çalışması yapılmaktaydı⁷⁶¹. Sönmez'e göre⁷⁶², "Yapılardaki süslemesiz taşlar üzerinde görülen ve tamamının tesbiti şimdilik imkânsız görünen bazı işaretlerin de "sengtraş" denilen taş yontuculara âit olması kuvvetle muhtemeldir". Ancak bunların anlamları kesin olarak bilinmiyor.

Sultan Alâeddin Keykûbad 1221'de Konya, Sivas, Erzincan, Kayseri şehirlerinin surlarını yeniden elden geçirtmişti. Hamdullah Müstevfi⁷⁶³ bu konuda şöyle diyor, "Sultan Alâeddin Keykûbad Selçukî onun (yani şehirlerin) surunun taşını yontturmuştu (be-seng-tıraşide ber-âvurd).

Celâleddin Karatay'ın kervansarayının vakfiyesinin hudutları ifade edilirken, "Kayseri yakınında Sultan çayırı, yol ve iki yanı iki dağdan birinde taşçıların (ا حجارون) çalıştığı dağdan" bahsedilmektedir⁷⁶⁴. Buradaki taşçılar taşocağında çalışan işçiler (quarryman) olmalıdır. XIII. yüzyılda yazılmış

⁷⁶⁰ Bk. Kettâni, Trk.trc. II, s. 379.

⁷⁶¹ Bk. Ögel, S. *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, Ankara 1987², s. 148-153.

⁷⁶² Bk. *Sanatçılar*, s. 12.

⁷⁶³ Bk. *Nuzhet el-Kulûb*, s. 109-110, 113-114.

⁷⁶⁴ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III", s. 104 ve 124.

olan bir *Fütüvvet-nâme*⁷⁶⁵’de de, ahî seng-traş (taş yonucu/stone mason) ve dıraht-traş (ağaç yonucu) da olsa, terbiyeli olması gereklidir, denilmektedir. İbn Battûta⁷⁶⁶, Birgi’de bulunduğu sırada Aydınolu Mehmed Bey huzura bir göktaş getirtmiş ve bunun parçalanması için dört taşçıya emir vermişti. Taşçılar *demir çekicler* ile vurmalarına rağmen, taş üzerinde zerre kadar etkili olamamışlardı. XIV. yüzyılda yaşamış olduğu anlaşılan Melike Hâtun adlı bir kadının vakıflarından bazıları Ankara’nın yeni ismiyle Hacıdoğan (Doğan bey) mahallesinde Taşçılar sokaktadır⁷⁶⁷. Bu sokak taşçıların işyerlerinin toplu olarak bulunduğu bir yerimi gösteriyor?

Mezar taşçıları, bunlar da mesleklerinde belirli merhalelerden geçerek ilerliyorlardı. B. Karamağralı’ya göre, mezar taşçıları “gulam, şagird ve üstad” merhalelerinden geçerek yükselmekte idiler. Bu sanatkârlardan Ahlat’daki mezartaşlarında çalışanlar da tespit edilmiştir⁷⁶⁸. Öte yandan Türkiye Selçuk devri yapılarında çalışan bazı sanatçıların isimleri şöyledir:⁷⁶⁹

el-Hılafî

Mimar Yahya

Muhammed b. Mahmûd el-Aksarayî

Mimar Kalûyan el-Konevî (?)

Abdüssamed b. Necib el-Haccâr

Sultan II. İzzeddin Keykavus’un bir mülknâmesinde zikri geçen şahitlerden birinin mesleği haccâr (taşçı) idi, Abdüssamed b. Necib el-haccâr⁷⁷⁰.

⁷⁶⁵ Bk. “Burgâzi ve “Fütüvvet-Nâme”si” s. 128.

⁷⁶⁶ Bk. Arapça metin, s. 193/Trk.trc, s. 334.

⁷⁶⁷ Bk. Şahin, K., “Ankara’da Melike Hatun Vakıfları” VD, XXII, s. 77-78.

⁷⁶⁸ Bu konuda geniş bilgi için bk. Karamağralı, B., *Ahlat Mezartaşları*, Ankara 1972, s. 88-89.; Sönmez, Sanatçılar, s. 23 vd. Ancak bu eserlerde zikredilen ustalar Ahlatlı’dır ve Ahlat Selçuklular’ın elinde çok az bir süre kalmıştır, bk. Sümer, F., *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 56.

⁷⁶⁹ Bk. Sönmez, *Sanatçılar*, s. 15-17.

⁷⁷⁰ Sahillioğlu, “Mülknâme”, VD, VIII, s. 56-65.; Konyalı, *Niğde Aksaray Tarihi*, I, s. 368, 375, Hamidoğulları zamanında (1305-1423) yaşamış bu meslek sahipleri için bk. Konyalı, İ.H., *Nasreddin Hoca’nın Şehri Akşehir*, İstanbul 1945.

Marangoz : Carpenter.

Bu meslek kaynaklarda üç şekilde yazılmaktadır; a) Arapça neccâr (نجار), b) Farsça dūrû-ger (دریگر) ve c) tahta-ger (تحت کر). Rivayetlere göre bu sanatın ilk ustası Nûh peygamberdir⁷⁷¹.

M.Ö. VIII. yüzyılda Asur merkezindeki zanaatkârlar arasında marangozun zikri geçiyor. Bu devrede marangoza, nagâru (marangozlar: nangārâni) deniyordu⁷⁷². Hz. Peygamber döneminde de marangozluk ile uğraşan insanlar mevcuttu. Bunlardan biri Mugîre b. Şube'nin kölesi, Ebû Lu'lu'e idi⁷⁷³.

Marangozun Selçuklu devrinde kullandığı âletlerden bazıları şunlardır; keser, destere (erre اره), törpü⁷⁷⁴, balta (tüşe: تیشه)⁷⁷⁵ ve rende⁷⁷⁶, malzemesi ise tahta ve çividir⁷⁷⁷. Marangoz tahtanın üzerindeki yontulmamış budakları yontar ve rendelerdi⁷⁷⁸. Tahtayı yontmak, onu mahvetmek için değildir; doğramacının, marangozun gönlündeki isteğe uydurmak içindir⁷⁷⁹. Marangozlar çadır direği⁷⁸⁰, merdiven yapar⁷⁸¹, inşaatlarda çalışırlardı. Nitekim Eflâkî⁷⁸² de zikredilen bir olay onların çalışmaları hakkında bir fikir verebilir, “Mâhir dülgerlerin (neccâr-ı hâzık) hizmetinde o evlerin inşaatında çalışıyordum. Ustalar, tâbhanenin damını örtüp, büyük sofanın damı ile uğraşukları vakit ağaçların hepsini ölçtüler. Onlardan bir kalasın yarım gez⁷⁸³ kısa olduğunu gördüler. Bunun yerine şehirde başka bir ağaç aradılarsa da bulamadılar. Usta ve bütün dülgerler (neccârân) ne yapacaklarını şaşırdılar. Mevlânâ, birdenbire sema'dan çıkıp: “Ustalar ne düşünüyorlar?” diye bizim odamıza geldi. Hepsini baş koyarak bu ağacın kısa

⁷⁷¹ Bk. İbn Haldun, *Mukaddime*, Trk.trc. Uludağ, II, s. 957; Ugan, II, s. 393.

⁷⁷² Bk. Wilson, s. 65, 73, 99.

⁷⁷³ Kettanî, Arapça metin, s. 64/Trk.trc.II, s. 289, 292.

⁷⁷⁴ Bk. *Fîhi Mâfih*, s. 93/Trk.trc.s. 146.; *Divân-ı Veled*, s. 27/Trk.trc. s. 64; *Divân-ı Kebir*, IV, s. 57. Destere için ayrıca bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 428.; *Veledname*, s. 89.

⁷⁷⁵ Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 27.; *Veled-name*, s. 89-90.

⁷⁷⁶ Bk. *Mesnevî*, I, s. 197/Trk.trc.I, s. 257.

⁷⁷⁷ Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 27; *Mesnevî* V, s. 198/Trk.trc.V, s. 462/Trk.trc.VI, s. 264; İbn Haldun, aynı eser, Uludağ, II, s. 956; Ugan, II, s. 392-393. Wulff (s. 75-78), İran'da marangozların kullandıkları ağaçların (kerestenin) bir listesini vermektedir.

⁷⁷⁸ Bk. *Mesnevî*, I, s. 197/Trk.trc.I, s. 257.

⁷⁷⁹ Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 192.

⁷⁸⁰ Bk. *Fîhi Mâfih*, s. 108/Trk.trc. s. 170.

⁷⁸¹ Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 246.; IV, s. 57 ve 286; *Divân-ı Kâmil*, II, s. 148, 636.

⁷⁸² Bk. I, s. 242-243/Trk.trc.I, s. 271-272.

⁷⁸³ Gez, İran'da arşın için kullanılan bir tabirdir, ortalama 95 cm. dir. Bk. Hinz, s. 76.

olduğunu söylediler. Mevlânâ, “Hayır, hayır, böyle güzel bir ağaç kısa olamaz. Her hâlde siz onu yanlış ölçmüşsünüz” dedi. Benim ustam ayağa kalkıp Mevlânâ’nın önünde tekrar ölçtü, fakat ağaç eskiden ne idiye yine oydu. Bunun üzerine Mevlânâ yaklaşıp ağacı okşadı ve “Böyle düzgün bir ağaç nasıl kısa olur? Bu neccârların ölçüde yapukları hatadandır” dedi ve sonra “Şimdi bir daha ölç” buyurdu. Ustalar aynı gez ile tekrar ölçtüler (bir de baktılar ki) bu ağaç, diğer ağaçlardan yarım gezden fazla uzundur... ustalar sofayı aynı günde tamamladılar”. Görüldüğü gibi o dönemde ölçümlerde gez tabiri kullanılmaktadır.

Sultan I. Alâeddin Keykubad’ın usta olduğu mesleklerden biri de marangozluktur⁷⁸¹. Yine I. Alâeddin Keykubad Urfa’ya kısa bir süre için hâkim olduğu sırada şehri yeniden tahkim etti, burada askerler, mimarlar ve marangozlar bıraktı⁷⁸⁵. Türkiye Selçukluları devrinde marangozların da bir sük-çarşı hâlinde bir arada çalıştıkları görülmektedir. Nitekim Kırşehir haricinde bir marangozlar çarşısı (سوق النجارين) vardı⁷⁸⁶.

Türkiye Selçukluları dönemi yapılarındaki ağaç işleriyle uğraşan sanat-kârlardan bazıları tespit edilebilmiştir⁷⁸⁷. Bunlardan bir kısmı meslek unvanı olarak neccâr kullanmışlardır, söz gelişi; İbrahim b. Ebû Bekr er-Rumî en-Neccâr, Muhammed b. Ebû Bekr en-Neccâr ve En-Neccâr Davud b. Abdullâh. Mevlânâ’nın muhitinde bulunan Şeyh Mahmûd Neccâr⁷⁸⁸, Şeyh Sinâneddîn-i Neccâr⁷⁸⁹, Bedreddîn-i Neccâr-ı Mevlevî⁷⁹⁰ ve Tâceddîn Fahr en-Neccâr ve Tahta-ger⁷⁹¹. Cacaoğlu vakfiyesinde⁷⁹², Ahmed Neccâr adında bir meslek sahibi zikrediliyor. II. İzzeddîn Keykavus’a ait bir temlik-nâmenin şâhitlerinden biri de, Ebû Bekr b. el-hac Fâris el-Tiflisî en-Neccâr idi⁷⁹³.

⁷⁸¹ İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 228. Ancak Türkçe tercüme s. 247’de bu meslek atlanmıştır.

⁷⁸⁵ Bk. Ebu'l-Ferec, II, s. 535.

⁷⁸⁶ Bk. Arapça metin, s. 32-33/Trk.trc.s. 111.

⁷⁸⁷ Bk. Oral,, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, VD, sayı: 5, s. 23-79.

⁷⁸⁸ Bk. Eflâkî, I.s. 150, 277, 324, 437, 439, 608, 898.

⁷⁸⁹ Bk. aynı eser, I, s. 175/Trk.trc. I, s. 223-224.

⁷⁹⁰ Bk. aynı eser, I, s. 242-243/Trk.trc. I, s. 271-272.

⁷⁹¹ Bk. *Mektûbâtı Mevlânâ*, s. 126. O. Prof.M. Şemseddin Yalıtıkaya (Tahlil ve Tenkidler, TM. VI, İstanbul 1939, s. 337) bu şahsı tüccardan Fahreddin şeklinde zikretmektedir.

⁷⁹² Bk. Cacaoğlu, Trk.trc. I, s. 145.

⁷⁹³ Bk. Turan, “Temlik-Nâme”, s. 169 ve 175.

Mevlânâ'nın sandukasının işçiliğini ise Hümameddîn Muhammed adlı bir Konyalı ahşap ustası yapmıştır⁷⁹⁴.

Sanat tarihçileri tarafından tespit edilen ağaç işi ustaları⁷⁹⁵:

- Hoca Nûştegin b. Cemâlî
- Üstâd el-Hac Mengübertî el-Ahlaî
- İbrahim b. Ebû Bekr el-Rumî
- Ebû Sa'id b. İsmail el-Kazvinî
- Hacı Ali b. Ebû Bekr
- Hacı Ali b. el-Üstad
- Hacı Ömer b. Şeyh Osman
- Hacı Muhammed b. Şeyh Osman
- Ziyâ el-Erzurumî
- İlyas el-Musulî
- Ahmet b. İbrahim el-Tiflisî
- Hasan b. Muhammed
- Rüstem b. Halil
- Emîrhac Bey
- Abdülvâhid b. Selim
- Hümameddîn Muhammed b. Künnah (Günnah) el-Konevî
- Muhammed b. Ebû Bekr
- İsa
- Davud b. Abdullâh
- Abdülvâhid b. Süleyman
- Ebû Müslim (Selim)

Nahhâtî (A. نحاتي): Ağaç tornacısı, yontucu / Wood turner.

Ağaç işleriyle ilgili bir meslek de nahhâtlıktır. Farsça karşılığı muhtemelen *dıraht-traş*'dir. Sultan I. Alâeddîn Keykûbad'ın usta olduğu meslekler-

⁷⁹⁴ Bk. Sönmez, Abdülvahid b. Selim mad., *DİA*.

⁷⁹⁵ Bk. Sönmez, *Sanatçılar*, s. 37-39.; Bayburduoğlu, s. 29-82, 293.

den biri de nahnâ'î'dir⁷⁹⁶. Burgazî⁷⁹⁷ de daha önce zikrettiğimiz üzere, "Pes ahî terbiyet-dâr olsa gerek ve seng-traş ve dıraht-traş olsa" diyerek bu mesleği zikretmektedir.

Demirci: Blacksmith, a dealer in iron.

Bu meslek için Farsça ahenger (**اهنگر**), Arapça haddâd (**حداد**) kullanılmaktadır⁷⁹⁸. Selçuklu döneminde deyim sayılabilecek birçok cümlede demirci zikredilmektedir, söz gelişi, "Her işin bir âleti, her sanatın bir usulû vardır. Hiçbir zaman demircilik âletiyle hallaçlık yapılamaz"⁷⁹⁹. Demirciler de dükkânlarda çalışırlardı⁸⁰⁰. Cacaoğlu'nun vakıfları arasında görünen İskilib'deki mevcut dükkân demirci Kanglı'ya âitti⁸⁰¹. Demirci esnafı aynı zamanda çarşı olarak da biraraya toplanmışlardı. Söz gelişi o dönemde Sivas'da Demirciler Çarşısı⁸⁰² bulunmakta idi. Demircinin ocağı⁸⁰³, Mevlânâ'nın ifadesinden anlaşıldığı üzere ocağı (ateşdân) körükleyen bir körüğü⁸⁰⁴, örsü (**سندان** -sindân)⁸⁰⁵, kerpeteni⁸⁰⁶ ve tokmağı (**کدین** -kudîn)⁸⁰⁷ vardır. Demirci mesleği gereği demir döver, demir zincirleri kırabilirdi⁸⁰⁸. Sultan II. İzzeddîn Keykavus ölüm döşeğinde iken oğlu II. Gıyaseddîn Mes'ûd'a yaptığı vasiyette; aşağılık kimseleri yüksek mevkilere getirdiğini, onun bayağı adamları kendinden uzak bulundurmasını tenbih etmiştir. Sultanın saydığı bu aşağılık kimseler arasında demirci de zikredilmiştir⁸⁰⁹.

⁷⁹⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 228. Ancak Türkçe tercümede bu meslek bakırcılık olarak çevrilmiştir, s. 247.

⁷⁹⁷ Bk. s. 128.

⁷⁹⁸ Demirciliğin tarihi gelişimi ve İran için bk. Wulff, s. 48-52.; İslâmın başlangıç devri için bk. Kettanî, Arapça metin II, s. 73-75/Trk.trc. II, s. 299-300. Türkler'de demircilik için bk. Kafesoğlu, I., *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1983², s. 211-213.

⁷⁹⁹ Bk. Aksarayî, 316/Trk.trc. s. 346.

⁸⁰⁰ Bk. aynı eser, s. 275/Trk.trc. s. 312.

⁸⁰¹ Bk. Arapça metin s. 56/Trk.trc. s. 124.

⁸⁰² Bk. Turan, "Sivas Şehri", s. 121.; Bayram-Karabacak, s. 58.

⁸⁰³ Bk. *Mesnevî*, V, s. 89/Trk.trc. V, s. 115.

⁸⁰⁴ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 104. Ayrıca bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, IV, s. 279.

⁸⁰⁵ Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 194^b/Ateş, s. 108, *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 462.

⁸⁰⁶ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 3.

⁸⁰⁷ Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 194^b/Ateş, s. 108, Riyâhî, s. 60. Ancak Steingass (s. 1019) bu kelimeyi kassarlar tarafından kullanılan tahtadan tokmak olarak tarif ediyor.

⁸⁰⁸ Bk. *Mesnevî*, III, s. 95/Trk.trc. III, s. 135; V, s. 67/Trk.trc. V, s. 88.

⁸⁰⁹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 737/Trk.trc. II, s. 245.

Demirci için özellikle Mevlânâ'nın eserlerinde birçok ifadeler bulunmaktadır:

Kuyumcunun hüneri *demirciye* gitmez,

bu güzel huylunun huyu, öteki kötüye malolmaz⁸¹⁰,

Demirci zenci olursa yüzü, dumanla isle aynı renktedir.

Fakat beyaz adam demirciliğe kalkışırsa yüzü yer yer kararır kızarır⁸¹¹.

Gece gelsin de ay (yüzlü sevgilinin) yüzünü öpsün diye *demirci*, yüzünü simsiyah etmiştir⁸¹².

Sen, nasıl ululuğa aşıkсан bir sanatkâr da meselâ demirciliğe âşıktır⁸¹³.

Çünkü demir zincirleri *demirci* kırabilir, bir adam zindanın temelini kazıp duvarını yıkabilir⁸¹⁴.

Demirci, demir döverken yırtık pırtık bir elbiseye bürünse halk yanındaki itibarı eksilmez ki,⁸¹⁵

Demircilik sanatını bilmiyorsan demirci ocağından geçerken sakalını, bıyığını yakarsın⁸¹⁶.

Demirci, demire hâkimdir, mimar âlete hâkim⁸¹⁷.

Demir birkaç gün *demircinin* dükkânında eziyet çekmeyince, cevheri onun yüzünde belli olup değer kazanmaz⁸¹⁸.

Terzinin düşüncesi terziye doğru... *demircininki* demirciye doğru... gelir⁸¹⁹

Âşıklık, tunç işçiliğine, yahut da *demirciliğe* benzer; bu sanatlarla uğraşanların yüzleri, daima karadır.

⁸¹⁰ Bk. *Mesnevî*, I, s. 104/Trk. trc., I, s. 135.

⁸¹¹ Bk. aynı eser, II, s. 436 /Trk.trc. II, s. 259.

⁸¹² Bk. aynı eser, III, s. 30/Trk.trc. III, s. 43.

⁸¹³ Bk. aynı eser, III, s. 92/Trk.trc. III, s. 131.

⁸¹⁴ Bk. aynı eser, III, s. 95/Trk.trc. III, s. 135.

⁸¹⁵ Bk. aynı eser, V, s. 67/Trk.trc. V, s. 88.

⁸¹⁶ Bk. aynı eser, V, s. 89/Trk.trc. V, s. 115.

⁸¹⁷ Bk. aynı eser, V, s. 198/Trk.trc. V, s. 253.

⁸¹⁸ Bk. *Sipehsalar*, Trk.trc. s. 29.

⁸¹⁹ Bk. *Fîhi Mâfih*, s. 166/Trk.trc. s. 256.

Tunç işçisinin, *demircinin* yüzü, külhandan, kazandan kararır; fakat kazanın çevresi de tamamiyle kararır gider⁸²⁰.

A terzi *demircilik* senin elinden gelmez, işin değil senin; mademki nalin yok, ateşler yakma.

Önce demircilerden öğren; yoksa öğrenmeden girişme o işe⁸²¹.

Sultan I. Alâeddîn Keykûbad, Âmid şehrine hâkim olmayı çok istemekteydi. Bu maksatla bir demirciye mancınıklarda kullanmak üzere 2, 3, 5 ve 10 men ağırlıkta yuvarlak taşların kalıplarını yaptırmıştı (1236)⁸²². El-Umerî⁸²³'ye göre, Karamanoğulları'nın idaresindeki Ermenek İli'nde demir madeni (ocağı) vardı. Konya'daki Sırçalı Mescid'i XIII. yüzyıl sonlarında es-Seyyid el-Hac Ahmed b. Abdullah el-Arif bi-Demürci Hacı yaptırmıştı⁸²⁴. Türkiye Selçukluları'nın son zamanlarında yaşamış olan bu meslek mensuplarından Muhammed (Mehmed) el-Haddâd Aksaray'da Sine mezarlığı için bir musalla hediye ve vakf etmiştir (709/1309-1310)⁸²⁵.

Acürî (A. عَجْرِي): Tuğla imalâtçısı veya satıcısı/Brick maker or seller.

Türkiye Selçukluları devlet adamlarının önde gelenlerinden biri de Celâleddîn Karatay idi. O, Kayseri-Elbistan arasında İlbaşı (Zamanı) nahiyesine bağlı Karadayı (Karatay) köyü sınırları içinde bir kervansaray yaptırmıştı. Celâleddîn Karatay'ın bu kervansaray vakfiesinin zeylinde bir tuğla fırınının (فرن الاجر) zikri geçmektedir⁸²⁶. İnşaatlarda tuğla kullanıldığına ve fırın mevcut olduğuna göre, Selçuklu devrinde de tuğla üretilmekte ve satışı yapılmaktadır. Bu üretimi ve satışı *acürî*, *acür-pez*⁸²⁷ denilen tuğlacı yapmış olmalıdır.

⁸²⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 30/*Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 248.

⁸²¹ Bk. aynı eser, IV, s. 244. Ayrıca demirci için bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 472; II, s. 3, 5, 35; II, s. 268, 697.

⁸²² Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 451/Trk.trc. I, s. 447. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 384.

⁸²³ Bk. Arapça metin, s. 23/Trk.trc. s. 184.

⁸²⁴ Bk. Atçeken, *Selçuklu Yapıları*, s. 151-153.

⁸²⁵ Bk. Oral, M.Z., "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", VD, sayı: V, Ankara 1962, s. 225-226.; Konyalı, *Aksaray Tarihi*, II, s. 1506, 2496.

⁸²⁶ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III", s. 106 ve 126.

⁸²⁷ Bk. Devellioğlu, s. 9 ve Wulff, s. 115.

İşçiler:

Amele (A. عمل): İşçi / Worker, plain workmen.

Amele; işçi, rençber, ırgat ve gündelikle çalışan kişidir. İnşaat ve çiftlik işlerinde kol ve bilek gücü ile çalışacak insanlara ihtiyaç vardır. Bunlara, Türkiye Selçukluları devrinde de, bugün söylendiği şekliyle, *amele* deniliyordu. Celâleddin Karatay'ın yukarda zikrettiğimiz kervansaray inşaatında çalışanlar arasında amele de bulunmakta idi⁸²⁸. Sultan I. Alâeddin Keykûbad Alâiye şehir ve kalesini inşa ettirirken çalışanlar arasında amelenin de zikri geçmektedir (1221)⁸²⁹. Mevlânâ⁸³⁰ da ameleden bahsediyor;

Meclisinde oturdum, lûtfu gibi işe sarılmasını da gördüm,

Şeytanın bacağı kırma için yolunda ücretli bir amele oldum.

Muşāk (A. مشاق): Rençber, hizmetkâr / Servant, domestic.

Öte yandan inşaat işçisi olarak bir kelime daha kullanılmaktadır. Bu da müşak kelimesi olup, rençber, hizmetkâr anlamındadır. İlhanlı veziri Sadreddin Halidî, Erran kışlağında bir şehir kurmak istemiş ve burada her gün bin işçi (müşak) çalışmıştı⁸³¹. Mevlânâ Şemseddin-i Tebrizî de kendini bir işle meşgûl etmek istediği zaman gizlice harç yapmak üzere ırgatların (merdum-ı müşâkî) yanına gider, akşama kadar çalışırdı⁸³². Sultan Veled de medresenin damını sıvlatmak için Rum rençberler (müşākān) tutmuştu⁸³³. Bir gün Mevlânâ'nın müritlerinden Şeyh Salahaddin bağını yapmak için ücretle Türk rençberler (Müşākān-ı Türk) çalıştırmıştı. Bunu gören Mevlânâ, "Efendi yani Hudavend Salahaddin bağ yapımında Rum rençberler (Müşākān-ı Rûm), bozumunda Türk rençberler (muzdûrân-ı Türk) tutmak lâzımdır" demişti⁸³⁴. Mevlânâ⁸³⁵ kendisi de müşâkı zikrediyor;

Egri-büğrû, ne söylediysem sen doğrult, çünkü mühendis sensin,

bense bir ameleyim (müşāk) ancak.

Görüldüğü üzere müşāk denilen işçiler inşaat işlerinde çalıştıkları gibi, bağ ve bahçe işlerinde de çalışıyorlardı.

⁸²⁸ Bk. Aksarayî, s. 37/Trk.trc. s. 133.

⁸²⁹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 249/Trk.trc. I, s. 267. Krş. Turan, Türkiye, s. 336-337.

⁸³⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 105.

⁸³¹ Bk. Aksarayî, s. 235/Trk.trc. s. 284. Turan (*Türkiye*, s. 615), İlhanlı sultanının bu inşaatı Karabağ'da yaptırıldığını zikrediyor.

⁸³² Bk. Sipehsalar, s. 125/Trk.trc. s. 123; Eflâkî, II, s. 690/Trk.trc. II, s. 130.

⁸³³ Bk. aynı eser, II, s. 801-802/Trk.trc. II, s. 209.

⁸³⁴ Bk. aynı eser, II, s. 721/Trk.trc. II, s. 153.

Muzdûr (F. مزدور): İşçi / Mercenary, hired labourer.

İşçi anlamında kullanılan bir kelime de muzdûr'dur.⁸³⁶ Yukarıdaki hikâyede ve daha önce Necm-i Razi'nin muzari tarifinde görüldüğü gibi, muzdûr denilen işçi de bağlarda, çiftliklerde ve belki de inşaatlarda çalışmaktadır.

Celâleddîn Karatay'ın kervansaray inşaatında çalışanlar arasında zikri geçen erbâb-ı acûr (ارباب اجود) muhtemelen ücretliler-ücretli işçileri ifade etmektedir.⁸³⁷

Gil-endayende (F. گل انداینده): Sıvacı / Plasterer.

İnşaat işleriyle ilgili mesleklerden biri olan sıvacıyı bir kez tespit edebildik, "Sıvacıya çamur sıvamaya koyuldular"⁸³⁸.

Hişt-zen (F. خشت زن): Kerpiççi / Brick-maker.

İnşaat işlerinde kullanılan kerpiçi yapan meslek sahibidir. Mevlânâ⁸³⁹'ya göre;

Taşın yüzü pektir, gözü tek... dünya dolusu kerpiç olsa korkmaz.

Çünkü kerpiç, *kerpiççi* tarafından o hâle konmuştur, taşıysa Tanrı yapmıştır, ondan dolayı serttir, katıdır.

Kârîz(kehrîz)-ken (F. کاریزن): Kanal açıcı, toprak kazan kimse / Digger.

Ziraat yapılan alanlarda verimi artırmak için sulama yapılır ve bu iş kanallar vasıtasıyla gerçekleştirilirdi. Sulama için nehirlerden açılan kanallarda çalışanlara kârîz-ken denilmekteydi. Su iyi aksın, ekinler yeşersin, göversin diye her yıl arklar temizlenir, taranır ve kanalların içinde oluşmuş çamurlar temizlenirdi, "Sen de şu ekmeği ark temizleyenlere, ark açanlara ver.." ⁸⁴⁰. Anadolu'da bilhassa İlhanlı veziri Reşîdeddîn zamanında kanallar açıldığını tespit edebiliyoruz. Bu devrede Sivas'da dört yeraltı kanalı (kârîz) inşâ etti-

⁸³⁵ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 535/ *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), V, s. 61.

⁸³⁶ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, 292; Necm-i Razi, s. 519.

⁸³⁷ Bk. Aksarayî, s. 37.

⁸³⁸ Bk. *Mesnevî*, III, s. 28/Trk.trc. III, s. 38. Ayrıca gil-sazı için bk. *Veled-nâme*, s. 66.

⁸³⁹ Bk. *Mesnevî*, III, 236/Trk.trc. III, s. 338.

⁸⁴⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), II, s. 14.

rilmişti. Vezîr Reşîdeddîn Diyarbekir'deki görevlilere Dicle'den açacağı kanallar için emirler göndermiş, halkın bu iş için 20.000 işçi (ricâl-i hafr) vermesi gerektiğini bildirmişti⁸⁴¹.

Türkler kazma ile açıp su getirdikleri hendek için *arık* sözünü kullanmışlardı. Çiftçiler ve hayvancılar için arık hayatın önemli bir unsuru idi. Eski Anadolu'da da "ark açmak" sözüne raslıyoruz⁸⁴². Ayrıca Farsça karîz (کاريزی/kehriz açıcı) şeklinde meslek unvanı da kullanılmaktadır⁸⁴³.

⁸⁴¹ Bk. Reşîdeddîn, *Mektublar*, s. 157, 244-246.; Togan, "Anadolu'ya Ait Kayıtlar", s. 25, 37-39.

⁸⁴² Bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, II, s. 49-51.

⁸⁴³ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 211.

6 - SAĞLIK VE TEMİZLİK İLE İLGİLİ MESLEKLER

Âyine-dâr⁸⁴⁴ (F. آينه دار): Berber / Barber, a hairdresser.

Hız. Peygamber'i traş eden berberler (hallâk / حلاق) vardı. Bunlardan biri Ma'mer b. Nadle usturayla Hız. Peygamber'in başını traş etmişti⁸⁴⁵.

Türkiye Selçukluları devrinde berberlik mesleğini tespit etmemize rağmen nasıl çalıştığı hususunda fazla bir bilgi yoktur. Ancak bu konuda en iyi örneği yine Mevlânâ vermektedir. Onun zikrettiği bir hikâyeye göre⁸⁴⁶, "Saçı sakalı kır bir adam, iyi bir berberin önüne gider "Yiğitim, saçımdaki sakalımdaki akları ayır, yol. Bir yeni gelin aldım" der. Berber, adamın sakalını dipten traş ederek kılları önüne kor ve derki, "Benim bir işim çıktı sen ayırır-ver". Bu hikâyeden berberin o devrede erkeklerin saç ve sakallarını kesip düzelttiği anlaşılmaktadır. Nitekim bir gün bir berber Mevlânâ'nın sakalını kesiyordu. Berber; "Hudavendigar ne buyuruyor, nasıl yapayım?" dedi. Mevlânâ, "Kadınla erkeği birbirinden ayıracak kadar kes" dedi⁸⁴⁷. O dönemde berberler saç kesmek için makas kullanmaktaydılar⁸⁴⁸. Mevlevîlerden Hüsameddîn, "İbn-i Ayine-dâr" olarak meşhurdu⁸⁴⁹.

Kan alıcı:

Bu meslek unvanı için üç kelime kullanılmaktadır: a) Fassâd (A. فساد / Phlebotomist) b) Haccâm (A. حجام) c) Rek-zen (F. ركن).

Haccâm, Hız. Peygamber devrinde de görülen mesleklerden biridir. Hız. Peygamber'in hacamatçılarından birisi Ebû Hind idi. Ancak Hız. Peygamber'in nazarında değersiz (aşağılık) meslekler arasında hacamatçı da

⁸⁴⁴ Berber anlamında kullanılan başka bir kelime ise şâne-ger (شانه گر) dir. Bu kelime aynı zamanda "tarakçı" anlamında da kullanılmaktadır, bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 417.

⁸⁴⁵ Bk. Kettânî, Arapça metin II, s. 104-105/Trk.trc.II, s. 326.

⁸⁴⁶ Bk. *Mesnevî*, III, s. 412/Trk.trc. III, s. 111.

⁸⁴⁷ Bk. Eflâkî, I, s. 412/Trk.trc. I, s. 391.

⁸⁴⁸ Bk. aynı eser, I s. 391/Trk.trc. I, s. 377. Krş. Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 74.

⁸⁴⁹ Bk. Eflâkî, s. 141 ve 930/Trk.trc. I, s. 200. Âyine-dâr için ayrıca bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s.

bulunuyordu⁸⁵⁰. Hacamatçı neşter kullanır, çocuklar neşterden korkar ve hacamattan ağlarlardı. Hacamatçı işini para karşılığı yapar⁸⁵¹, insanların bedenindeki kanı hacamatçı şişesine alırdı⁸⁵². Zaman zaman Mevlânâ'nın da kan aldırıldığını görüyoruz. Nitekim o devrede inanışa göre nezle olanlar önce kan aldırır sonra da hamama giderlermiş. Mevlânâ da nezle olunca böyle yapmıştı⁸⁵³. Ağır hasta olanlar veya birden fenalaşan insanlar için de hacamatçıya başvurarak kan aldırırıldardı⁸⁵⁴. "...şehirin ileri gelenlerinden bir adam vardı. Bu adam, Hak ârifi Çelebi'nin velâyetini tamamen inkâr ediyor ve cehaletinden Çelebi Ârif hakkında çok vakitler yakışık almaz söz söylüyor, onun muhipleriyle tartışmalar yapıyordu... Çelebi de gazapla ona bir baktı. O adam hemen bir ah çekerek yere düştü, birdenbire değişti ve hırlamağa başladı... Kadı Necmeddîn'e "Falan kimsenin durumu şöyle oldu, ne yapmak lâzımdır?" dediler. O da: "Üzülecek bir şey değildir, başına kan hücum etmiş olmalıdır" dedi. Adamları gidip bir kan alıcı getirdiler, kan aldılar."⁸⁵⁵

Konya'da Selçuklu âilesinden Gömeç Hâtun'un vakıfları arasında "Haccâm bağı" zikrediliyor. Bu da bize adı geçen bağı bir haccâma ait olduğunu gösteriyor⁸⁵⁶.

Hamamda çalışanlar:

Germâbe-bân⁸⁵⁷ (F. گرما به بان):Hamamcı / Bath-keeper.

Hammâmî (A. حمّا می): Hamamcı

Bir hamamı idare eden hamamcının en önde gelen görevi hamamın her tarafını sıcak tutmaktır. Mevlânâ'ya göre⁸⁵⁸, "Hamamın sıcaklığı kül-

⁸⁵⁰ Bk. Kettanî, Arapça metin II, s. 104-106/Trk.trc. II, s. 326-328.

⁸⁵¹ Bk.Ebü Hanife Abdülkerim, vr. 193^b, 195^a/Ateş, s.108, Riyâhi, s. 60.; *Mesnevî*, I, 17/Trk.trc. I, s. 20 ve II, s. 347/Trk.trc. II, s. 140.; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı) , III, s. 299.

⁸⁵² Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, II, s. 345, V, s. 484, VII, s. 621; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 347. Ali Mazaheri'ye göre (s. 220), kan alıcılar hamamlarda da çalışırlardı. "Bunlar baş parmakları ile orta parmakları arasında tuttukları bir neşteri maharetle kullanırlardı. Deriyi kesükten sonra üzerine bir deliği bulunan bir cam bardak koyarlar, içini boşaltıp kan çekmek için ağızları ile havayı emerlerdi; bundan sonra küçük yarayı iyileştirici Hindistan cevizi suyu ile sıvayıp iyice bağlatırlardı".

⁸⁵³ Bk. Eflâkî, I, s. 125/Trk.trc.I, s. 189 ve 407/Trk.trc. 388.

⁸⁵⁴ Bk. Eflâkî, II, s. 867/Trk.trc.II,s. 255.

⁸⁵⁵ Bk. aynı eser, II, s. 866-867/Trk.trc.II,s. 254-255.

⁸⁵⁶ Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 602.

⁸⁵⁷ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 324.

⁸⁵⁸ Bk. *Fîhi Mâfih*, 11/Trk.trc. s. 19 ve 264; *Mesnevî*, Trk.trc.IV, s. 20-21.

handan hasıl olur. Ulu Tanrı ot, odun ve tezek gibi vasıtalar ortaya kor... bunlar hamamcı için inayet olur. Çünkü bunlardan hamamcının hamamı ısınır ve bunun da halka faydası dokunur". Böylece bir hamamı ısıtmak için Selçuklu döneminde ot, odun ve tezek kullanıldığı anlaşıyor. Hamamı sıcak tutmak külhancının görevidir. Bu nedenle hamamcı onu kontrol eder⁸⁵⁹. Ayrıca hamamcı kazan bozulup, su damlatmağa başlarsa bunu tamir ederdi⁸⁶⁰. Hamamdaki peştemalların sahibi hamamcıdır ve soyunulacak yerde⁸⁶¹ (câmekan-ı hammâm) bırakılan elbise ve cübbeleri de rehin olarak o muhafaza ederdi.

Vakfedilmiş yerlerde çalışan hamamcılar ise yıllık ücret alırlardı. Celâleddîn Karatay'ın kervansaray vakfiyesinin zeyline göre⁸⁶², hamamcıya her yıl yüzyirmi dirhem ve yirmidört mudd buğday verilecekti.

Sahip Ata'nın Sivas'daki Gök Medrese vakfiyesinde bu meslek ile uğraşanlardan biri olarak Hamamcı Ali'nin ismini tespit edebiliyoruz⁸⁶³. İsminde meslek unvanı olarak hammâmî bulunan bir başka şahıs ise 620/1223'de vefat eden Emînü'd-Dîn Ömer b. Mes'ûd el-Hammâmî'dir ve mezarı Ahlat'tadır⁸⁶⁴.

Külhancı: One who takes care of the furnaces at bath.

Hamamda çalışanlardan biri de hamamın külhanına⁸⁶⁵ ateş atan ve sıcaklığı kontrol eden işçidir. Bu işçi kaynaklarda külhan-ı tâb (F. کلخن تاب) ⁸⁶⁶ve tunî (F. توني) ⁸⁶⁷olarak zikredilir. Ayrıca reis-i külhanî (külhancıbaşı) denilen bu işçinin yanında bir de çırağı vardı⁸⁶⁸. Hamamı ısıtmak için kullanılan maddelerden biri olan tezeği de külhancı küfeyle taşımaktadır⁸⁶⁹. Mevlânâ⁸⁷⁰, bu işçiler için şunları söylüyor;

⁸⁵⁹ Bk. *Divân-ı Kâmil* I, s. 466/*Divân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), III, s. 198.

⁸⁶⁰ Bk. *Eflâkî*, I, s. 299/Trk.trc. I, s. 262.

⁸⁶¹ Bk. aynı eser, I, s. 244/Trk.trc. I, s. 272.

⁸⁶² Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III", s. 107 ve 127.

⁸⁶³ Bk. Bayram-Karabacak, s. 57.

⁸⁶⁴ Bk. Karamağralı, *Ahlat Mezartaşları*, s. 139-140.

⁸⁶⁵ Hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer, hamam ocağı, bk. Devellioğlu, s. 637.

⁸⁶⁶ Bk. *Fîhi Mâfîh*, 211/Trk.trc. s.320.; *Divân-ı Kâmil*, I, s. 466/*Divân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), III, s. 198; *Eflâkî*, I, s. 265/Trk.trc. I, s. 288.; II, s. 856/Trk.trc. II, s. 247.

⁸⁶⁷ Bk. *Fîhi Mâfîh*, 91/Trk.trc. s. 143.; *Mesnevî*, VI, s. 288/Trk.trc. IV, s. 20.

⁸⁶⁸ Bk. *Fîhi Mâfîh*, 211/Trk.trc. s. 320.

⁸⁶⁹ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc. IV, s. 21.

⁸⁷⁰ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc. IV, s. 20-21.

Külhandakiler de yüzlerindeki ve elbiselerindeki duman, is ve tozdan belli olurlar.

Yüzünü görmezsen kokusuna dikkat et.. koku her köre sopa gibidir. ...

Külhanda doğup temizlik nedir görmiyen kişiye mis koklatsan incinir, hasta olur.

Bu sözler külhancının hamamda hangi zor şartlar altında çalıştığını açıkça göstermektedir⁸⁷¹.

Dellâk (A. دَلَّاک): Tellak / Bath attendant, masseur.

Dellâk, hamamda müşterileri oğuşturup keseleyen ve yıkayan hizmetlidir⁸⁷². Nitekim kaynaklardan edindiğimiz bilgiler bu tarife uygundur. Dellâk müşterileri keseler, ovar ve kille yıkardı⁸⁷³. Bu işi yaparken de suyu dökmek için tas kullanırdı⁸⁷⁴. Ayrıca Mevlânâ, Nasuh adlı bir dellâkın kadınlar hamamında vukû bulan hikâyesini anlatmaktadır⁸⁷⁵. Dellâklar berberlik de yapıyorlardı. Nitekim Çoban Dellâk, bir gün Mevlânâ'nın başını traş ediyordu. Sakalını traş ederken fazla kesti. Mevlânâ, "Mademki tekrar bitecek, bu kadar kâfidir" buyurdu⁸⁷⁶. Burgazî'ye göre⁸⁷⁷, "Dellâke fütüvvet değmez... çün hammâma gire, kâfirler ile Müslümanları bir tutar".

Natur (A. ناطور veya ناطر): Natur / Servant at bath.

Bu kelimenin iki anlamı vardır; a) hamam hizmetçisi, hamam hademesinin başı, b) bağ ve bahçe bekçisi, bağcı⁸⁷⁸. Naturın varlığı kaynaklarda tespit edilmesine rağmen⁸⁷⁹ nasıl çalıştığı hakkında ancak bir vakfiye dolayısıyla bilgi sahibi olabiliyoruz. Natur hamama bakacak, oraya gelenleri yıkayacak, elbiselerin yıkanması için de hamama sabun alacaktı. Bu görevi yaparken kendisine, hamamın bakımı için yüz, gelenleri yıkamak için yirmi olmak

⁸⁷¹ Ayrıca bk. Sultan Veled, *Maârif*, s. 363.

⁸⁷² Bk. *Kamus-ı Türki*, s. 616.; Anadolu'nun bazı köylerinde tellâka yüncü denmekteymiş, bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, III, s. 107.

⁸⁷³ Bk. *Mesnevî*, V, s. 142, 148/Trk.trc. IV, s. 183 ve 190.

⁸⁷⁴ Bk. aynı eser, Trk.trc. V, s. 185.; Sultan Veled, *Maârif*, s.148.

⁸⁷⁵ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc. V, s. 183-191. Kadınların güzellik özenileri için tellâkların nasıl çalıştığı hakkında bk. Ali Mazaherî, s. 81-82.

⁸⁷⁶ Bk. Eflâkî, I, s. 449/Trk.trc. I, s. 417. Ayrıca bk. aynı eser, I, s. 394/Trk.trc. I, s. 378.

⁸⁷⁷ Bk. s. 121-122.

⁸⁷⁸ Bk. *Kamus-ı Türki*, s. 1448.

⁸⁷⁹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 709./*Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 324.

üzere yılda yüzyirmi dirhem ücret verilecekti⁸⁸⁰. Baha Veled'in müritlerinden biri Ahi-Nâtûr adında bir şahıs olup, Konya'da Kürkçüler Hamamı'nda idi⁸⁸¹. Cacaoğlu Vakfiyesi'nde tespit edebildiğimiz başka bir natır, Ayas el-Nâtûr'dur⁸⁸².

Sabûnî (A. صابونی): Sabun yapan ve satan/Maker or seller of soap.

Önemli temizlik malzemelerinden biri olan sabun Selçuklu döneminde üretilip satılmakta idi. Nitekim Şemseddîn Altun-Aba'nın vakfiye metninde sabun-hânenin (بيت صابون) zikri geçmektedir⁸⁸³. Niksarlı Ahi Pehlivan'ın dârü's-sulehâsında görevlendirilen naur, hamama gelenlerin elbiselerinin yıkanması için her yıl on rıtl sabun alıyordu⁸⁸⁴. Cacaoğlu Nüreddîn'in vakfiyesine göre⁸⁸⁵, hanikahın kapıcısına her ay bir okka, dârü's-sulehâ şeyhine ayda iki okka, zaviye aşçısına her ay bir okka sabun veriliyordu. Bu bilgiler bize sabun yapıp satan meslek sahibinin yani sabuncunun varlığını göstermektedir.

Hattân (A. ختآن): Sünnetçi / Circumciser.

Hakkında fazla bir bilgi bulunmayan mesleklerden biri de sünnetçiliktir. Ancak o dönemde yapılan sünnet düğünlerinden bahsedilmesi bu mesleğin varlığına bir işarettir. Nitekim Sultan I. Alâeddîn Keykûbad 1234 yılında Kayseri'de bulunduğu sırada Melik Âdil'in kızıdan (Melike-i Âdiliye) doğan şehzadelerin, padişahların âdetlerine göre sünnet törenlerinin (سنت ختآن) yapılmasını emretmişti⁸⁸⁶. Mevlânâ da bir sünnet düğününe katılmıştı. Burada yemekler yenilip sofraya kaldırıldıktan sonra Emir Alim Çelebi kürsüye oturup çocuğu tuttu (sünnetçiler) sünnet ettiler (ختنه کردند)⁸⁸⁷. Bu olay Alim Çelebi'nin kirvelik yaptığını göstermektedir. *Dîvân-ı Kebîr*⁸⁸⁸ de de

⁸⁸⁰ Bk. Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan", s. 287.

⁸⁸¹ Bk. Eflâkî, I, s. 35/Trk.trc. I, s. 127-128.

⁸⁸² Bk. Arapça metin, s. 26/Trk.trc. s. 108.

⁸⁸³ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I", s. 208 ve 232.

⁸⁸⁴ Bk. Yediyıldız, aynı eser, s. 287.

⁸⁸⁵ Bk. s. 100 ve 134. Daha önce zikrettiğimiz Kırşehir Caca Bey Medresesi'ndeki kitabeye göre halktan alınan sabun vergisi kaldırılıyor. Bu bilgiye dayanarak o dönemde Kırşehir'de sabun üretildiği, ancak Haleb'den de ithal edildiği ve bu ithal sabununu satın alanların da vergi ödedikleri öne sürülüyor, bk. Hinz, "Vergi Kitabeleri", s. 780.

⁸⁸⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 446/Trk.trc. I, s. 443.

⁸⁸⁷ Bk. Eflâkî, I, s. 319/Trk.trc. I, s. 326. Krş. Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 69.

⁸⁸⁸ Bk. VI, s. 289.

şöyle bir kayıt bulunuyor, “ o evde neşe var, semâ var, sünnet düğünü var...”. Öte yandan Şemseddîn Altun-aba'nın vakfiye metninde⁸⁸⁹ de sünnetçinin zikri geçmektedir. Bir hikâyeye göre⁸⁹⁰, müslümanlığı kabul edenler sünnet ediliyordu.

İşkeste-bend (F. اشکسته بند): Kırıkçı / Broken-setter.

Kırıkçının eli kırıkları sarar, iyileştirir. Onun (iyileşmeden bir yeri) kırması şüphesiz kırığı yapmak içindir. Şu hâlde kırmak, kırığı sarıp iyileştiren adamın hakkıdır. Usta kırıkçı nerede ayağı kırılmış bir hasta varsa oraya gider⁸⁹¹. Mevlânâ'ya göre⁸⁹², “başlardan bir baş yarıldı mı kırıkçı hep onun çevresinde döner, durur”.

Kâbile (A. قابله): Ebe /Midwife.

Hiz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in ebesi Ebû Râfi'nin hanımı Selma idi. Selma aynı zamanda Hiz. Fatıma'nın çocuklarının da ebesiydi⁸⁹³.

Türkiye Selçukluları devrinde sağlık personeli içinde önemli bir yer tutması gereken ebe için kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur⁸⁹⁴. Ancak Mevlânâ'nın eserlerinden ebenin varlığını tespit edebiliyoruz. Selçuklu devrinde de annelerde doğum ağrısı tutmadığı takdirde çocuğun dünyaya gelmek için hiçbir yol bulamayacağı görüşü hâkimdir. Nitekim bu konuda ebe, “Kadının ağrısı yok, ağrı lâzım, ağrı çocuğa yoldur” dermiş⁸⁹⁵. Yine Mevlânâ⁸⁹⁶ doğum ve ebeyle ilgili olarak şunları söylüyor, “Beden, candan gebe kalmıştır; doğum ağrısı da bedenin çektiği ağrıdır... Gebenin çektiği ağrıyı görme, ebenin ümidine bak”. Öte yandan İbn Haldun⁸⁹⁷, ebelerin nasıl doğum yaptırdığı, doğum dolayısıyla meydana gelen yara ve acıları ne şekilde tedavi ettiği, bu hastalıkların tedavisini en iyi bilenlerin onlar olduğu hakkında etraflı bilgi veriyor. Ayrıca, “aynı şekilde süttten kesilme zamanına

⁸⁸⁹ Bk. Turan, aynı eser, s. 234. Ali Mazaheri'ye göre (s.56), sünneti bir berber ustura ile yapmaktaydı, sonra da yara hazırlanmış saf ağaç külleriyle kapatılırdı.

⁸⁹⁰ Bk. *Menakıb-ı Evhad*, s. 123.

⁸⁹¹ Bk. *Mesnevî*, I, s. 197 ve 238/Trk.trc. I, s. 257 ve 309.

⁸⁹² Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, III, s. 161; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 434.

⁸⁹³ Bk. Kettaûî, Arapça metin II, s. 118/Trk.trc. II, s. 257 ve 309.

⁸⁹⁴ Ebenin diğer bölgelerdeki çalışması için bk. Ali Mazaheri, s. 47-48.

⁸⁹⁵ Bk. *Mesnevî*, II, s. 386/Trk.trc. II, s.193.

⁸⁹⁶ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı)- VII, s. 146.

⁸⁹⁷ *Mukaddime*, Uludağ, II, s. 959-963; Ugan, II, s. 396-403.

kadar devam eden süt emme müddeti içinde bebeğin bedenine arız olan hastalıkları ebelerin, mahir tabiblerden daha iyi bildiklerine şahit olmaktadır” demektedir. Bu bilgilere göre, ebeler aynı zamanda çocuk doktoru olarak da iş görmekte idiler.

Doktor: A doctor.

Türkiye Selçukluları devrinde bu meslek unvanı için üç kelime;

Tabib (A. طبيب)⁸⁹⁸

Hekim (A. حَكِيم)

Cerrah (A. جراح)

kullanılmaktadır. Belki de cerrâhî ameliyat uzmanı olarak ayrıca söz konusu etmek gerekecektir. Doktorluk konusunda bu sahanın uzmanlarının birçok çalışmaları mevcuttur⁸⁹⁹. Yine de doktorluk hakkında kaynaklarda tespit ettiklerimizi aktarmaya çalışacağız.

"Bir doktor, hastanın yanına geldiği zaman, onun iç doktoruna sorar. Senin içinde bir doktorun vardır ve bu da senin mizacıdır. Bir şeyi ya kabul eder, yahut etmez. Bunun için dışardan gelen doktor, "Falan şeyi yediğin zaman nasıl oldun? Kendini hafif mi, ağır mı hissettin? Uykun nasıldı?" diye ondan sorup, içindeki doktorun verdiği bilgiye göre, bir teşhis kor. İşte bunun için esas olan o iç doktorudur. Yani insanın mizacıdır. Bu doktor zayıflayıp mizaç bozulunca, zâfiyetten birçok şeyleri tamamen aksine görür ve yanlış âraz gösterir. Şekere acı, sirkeye tatlı der. Bu bakımdan hasta kendisine (iç hekimine) yardım etmesi ve mizacının evvelki hâline gelmesi için, haricî bir doktora muhtaç olmuştur. Bundan sonra, o kendini yine kendi doktoruna gösterir ve ondan direktif alır⁹⁰⁰... Bir hastanın aklı da kendisini doktora götürünceye kadar iyidir, faydalıdır; götürdükten sonra o artık bir rol oynamaz. Hastanın kendisini doktora teslim etmesi lâzım gelir⁹⁰¹. Doktorun gelip hastanın nabzını tutması soru, damarın atması cevaptır. Gaita (insan dışkısı) ya bakması soru(onun), rengi vesaire konuşmadan veri-

⁸⁹⁸ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, 474, 499, 687, 702, III, 77.; *Veled-nâme*, s. 123,140, 142.

⁸⁹⁹ Bk. Durukan-Ünal *Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatı Bibliyografyası*, s. 14, 60, 66-67. İslâmın ilk devri için bk. Kettanî, Trk.trc.II, s. 211-219.

⁹⁰⁰ Bk. *Fîhi Mâfih*, s. 149/Trk.trc. 78-79.

⁹⁰¹ Bk. aynı eser, s. 112/Trk.trc. s. 175.

len cevaptır⁹⁰². “Doktor tababetini icra etmek için herkesin hastalığını ister. Çünkü onun doktorluğu, halkın hastalığı ile vücut bulabilir. Fakat halkın hastalığına da razı olmaz. Eğer bunlara razı olsaydı onları iyi etmezdi”⁹⁰³. “Bir doktor, safra derdini, öteki doktor kuluncu, başka bir doktor sersamı, bir diğeri sıtma veya verem yahut zatülcenp hastalığını iyileştirse, bu doktorlar başka hastalıkları iyileştiremezler, demek doğru olmaz. Bunlar bu hastalıklara tutulmuş hastalarla karşılaşmışlar, tesadüfen bu hastalıkların tedavisi ellerine düşmüş ve bunları tedavi etmişlerdir”⁹⁰⁴.

Hekimler bir padişahın hastalanan halayıkı için “Canımızı feda edelim. Beraberce düşünüp beraberce tedavi edelim. Bizim her birimiz bir âlem Mesihî’dir, elimizde her hastalığa bir ilaç vardır” dediler. Ancak Mevlânâ’ya göre, “kibirlerinden Allah isterse (İnşallah) demediler. Allah da onlara insanların âcizliğini gösterdi”⁹⁰⁵. ...”Hekim, hastanın yüzünü görüp, nabzını sayıp, idrarını muayene etti. Hastalığın ârazını ve sebeplerini de dinledi. .. inlemesinden gördü ki, (halayık) gönül hastasıdır. Daha sonra oda boşaldı, hekim ile hastadan başka kimsecikler kalmadı. Hekim tatlılıkla, yumuşak yumuşak sorular sordu. Bu arada kızın anlatmasına kulak vermekte, nabzına ve nabzının atmasına dikkat etmekteydi. Hekim Semerkand’ı sorunca kızın nabzı attı çehresi kızardı, sarardı. Çünkü o, Semerkantlı bir kuyumcudan ayrılmıştı. Böylece o hekim, hastadan bu sırrı elde edip o dert ve belanın aslına erişti”⁹⁰⁶.

“Bu beden doktorları pek bilgilidirler senin hastalıklarını senden daha iyi bilirler. İdrara bakıp ahvalini anlar ...sonra nabızdan, benizden, kandan da her türlü hastalığın kokusunu alırlar... Nabızdan da, gözünden de, benzinin renginden de sende derhal yüzlerce hastalık bulur, anlarlar. Beden doktorları... hastalığı teşhis için idrara vesaireye muhtaçdır”⁹⁰⁷. Hekim, hastanın nabzını tutup iyileşme ümidi olmadığını anladığı zaman, gönlün ne dilerse onu yap, hatırına ne gelirse yap, geri durma da sabır ve perhiz sana

⁹⁰² Bk. aynı eser, s. 150/Trk.trc. s. 231.

⁹⁰³ Bk. aynı eser, s. 179/Trk.trc. s. 274.

⁹⁰⁴ Sultan Veled, *Maârif*, s. 249.

⁹⁰⁵ Bk. *Mesnevî*, I, s. 5-6/Trk.trc. I, s. 4.

⁹⁰⁶ Bk. aynı eser, I, s. 9-12/Trk.trc. I, s. 9-14.

⁹⁰⁷ Bk. aynı eser, IV, s. 384/Trk.trc. IV, s. 146-147.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 47; IV, s. 232; V, s. 389.; VII, s. 26; Sipehsalar, s. 59/Trk.trc. s. 64-66. İdrarı muayene etmek için aldıkları şişeye kârura (قارورة) deniliyordu, bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 44-45, 687, III, s. 99.

eziyet vermesin, diyebiliyordu⁹⁰⁸. Ayrıca doktor hastaya perhiz verebiliyordu⁹⁰⁹. Söz gelişi doktor hastanın başı ucuna gelip de ilâçları içmekten bı-kıp boza istediğini görse, hasta içsin de iyi olsun diye ilâçları boza testisi içine kor⁹¹⁰. Doktorlar idrarın (ürenin) rengi, kokusu ve teşekkülünün yanı-sıra tadına bakarak da hastalık teşhis edebiliyorlardı⁹¹¹.

Bazı hastalıklarda zaman zaman başka ülkelerden de doktorlar isten-mekteydi. Sultan I. İzzeddin Keykavus hastalandığı (verem) zaman doğu ve batının usta doktorlarını onu tedavi etmek için çağırdılar. Sultanı muayene eden doktorlar bu hastalığa Sivas suyunun iyi geleceğini söylediler. Böylece sultan Malatya yakınında Viranşehir'e götürüldü. Her gün Fırat suyundan şarabhâneye taze su getiriliyordu. Ancak bu bir fayda sağlamamış ve Sultan I. İzzeddin Keykavus vefat etmişti (616 Şevval/10 Aralık 1219-7 Ocak 1220)⁹¹². Urfalı doktor Hasnon da Türkiye Selçukluları devlet adamlarından Emîri Ahur Seyfeddin ile İhtiyareddin Hasan'ı tedavi etmişti (1227)⁹¹³.

Sahib Fahreddin Ali Moğollar'ın baskısı karşısında ne yapacağını şaşırıp kalmış, üzüntüsünden ishal olmuştu. Bir günde elli defa ayak yoluna gitti, yaşı da ilerlemişti. Doktor (Tabip) tedavisinde âciz kaldı, Sahib Ata 25 Şevvâl 687/22 Kasım 1288 tarihinde öldü⁹¹⁴.

Bir tıbbî tayin vesikasında bir hastahâne tabîbliğine tayin edilen dokto-run neler yapması gerektiği açıkca belirtilmektedir. Bu tayin vesikasına göre⁹¹⁵, doktor hastaları tedavide, ilâç ve meşrubatın terkibine, pastil, dane (habb) ve müshillerin eskilerin kitaplarında yazılardan fazla olmamasına dikkat edecek, fakir ve zengin arasında fark gözetmeyecek, hastahanelerde

⁹⁰⁸ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 349/Trk.trc. VI, s. 108.

⁹⁰⁹ Bk. *Divân-ı Kâmil*, III, s. 70. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VI, s. 368.

⁹¹⁰ Bk. Sipehsalar, s.70/Trk.trc. s. 75 ve Eflâkî, I, s. 208/Trk.trc. s. 274. Eflâkî boza yerine şerbet zikrediyor.

⁹¹¹ Bk. Ebu'l-Ferec, Trk.trc. II, s. 495.; Aynı mlf. *Tarih Muhtasar el-Düvel*, nşr. Salhani, 1983, s. 420.

⁹¹² Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 198/Trk.trc. I, s. 216.; *Tevarih-i Âl-i Selçuk*, s 183. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 319.

⁹¹³ Bk. Ebu'l-Ferec, II, s. 523.; Aynı mlf. *Muhtasar el-Düvel*, s. 442-443. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 229 not. 71.

⁹¹⁴ Bk. Anonim *Selçuk-nâme*, Farsça metin, s. 72/Trk.trc. s. 49.

⁹¹⁵ Bk. Hasan b.'Abdi'l-Mu'min El-Hoyî, *Günyetü'l-Kâtib ve Munyetü't-Tâlib*, *Rusûmu'r-Resâ'il Ve Nucumu'l-Fazâ'il*, nşr. A. S. Erzi, Ankara 1963, s. 38-39. Krş. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 51. Doktorlar hastalarını tedavi için yaralara merhem de tatbik etmiş olmalıdırlar, bk. *Divân-ı Kâmil*, III, s. 10.

up ilmi öğrenen öğrencilerin müşkil meselelerini açık delillerle aydınlatıcaktı.

Hekimlerin mesleklerini icra ettikleri dükkânları (muayene-haneleri) vardı⁹¹⁶.

Cerrâh: Surgeon

Sultan Rükneddîn II. Süleymanşâh (1197-1204)'ın gönlünde yer tutmuş olan (Ayaz) ismindeki gulâmı bir gün av esnasında susamış iken, ihtiyar bir kadının elindeki yoğurt kâsesini kaparak içindekini yemiş ve parasını da ödemişti. Yaşlı kadın ise saraya kadar giderek sultana gulâmdan şikâyetçi oldu. Daha sonra gulâm ortaya çıktı. Sultan II. Süleymanşâh kimin haklı olduğunu anlamak için derhal cerrâh getirilmesini ve gulâmın karnının yarılmasını emretmişti. Cerrâh bu emre uyarak gulâmın karnını açmış, mide ve bağırsaklarının yoğurt ile dolu olduğu görülmüştü⁹¹⁷.

Sultan I. İzzeddîn Keykavus'un Haleb seferi sırasında Selçuklu öncü kuvveti, Eyyubî hükümdarı Melik Eşref karşısında mağlûp olmuştu (1218). Bu sırada Emîr-i Meclis Mubarrizeddîn Behramşâh Eyyubîler'e esir düşmüştü. Melik Eşref onu iyi karşılamış, cerrâhlar çağrılarak yaraları sarılmıştı⁹¹⁸.

Sultan I. Alâeddîn Keykubad Eyyubî hükümdarı Melik Âdil'in kızı Gaziye Hâtun ile evlenmek üzere Malatya'ya gitmişti. Ancak bu yolculuk sırasında sultanın boynunda bir çıban çıkmış ve ağır hastalanmıştı. Ferideddîn Muhammed Câcermî, Bedreddîn b. Harirî, İzzeddîn b. Hubel Mavsîlî, Takîyeddîn Tabîb ve Safîyeddevle Nasranî gibi devrin önde gelen doktorları sultanın tedavisiyle meşgul oldular. Ancak onlar çıbana neşter⁹¹⁹ dokunursa büyük tehlike oluşacağını, pansuman ve ilaçlarla çıbanın tedavisinin mümkün olacağını ümid ediyorlardı. Sultan bir gün Cerrâh Vasil (فاسيل) 'i çağrılmalarını emretti. Vasil çıbanın istenilen olgunluğa ulaştığını görünce neşteri yaraya sapladı, derhal cerahat ve sarı sular boşanmağa başladı. Bu sırada

⁹¹⁶ Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 140/ *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 254. Doktorluk hakkında ayrıca bk. İbn Haldun, *Mukaddime*, Trk.trc., Uludağ, II, s. 964-967; Ugan, II, s. 403-409.

⁹¹⁷ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 64-65./Trk.trc. I, s. 84-85.

⁹¹⁸ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 193/Trk.trc. I, s. 211. Siyasî olaylar için bk. Turan, *Türkiye*, s. 315-316.

⁹¹⁹ Cerrâhın kullandığı âletlerden biri neşterdir, ayrıca bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 105/Trk.trc. I, s. 125.

Emîr-i Taşdâr Celâleddîn Karatay da görevi icabı, leğeni hazırlamıştı. Cerahat aktıkça sultan rahata kavuştu. Çıban tamamiyle temizlenince sultan uykuya dalmış ve geceyi istirahatla geçirmişti. Sultan uyanınca tekrar cerrahı istedi. Vasil sultanın yarasını pamuklarla doldurarak daha fazla rahatlamasını sağladı⁹²⁰.

Mevlânâ⁹²¹ cerrahın çalışmasıyla ilgili bir örnek vererek şöyle diyor, “birinin elini kesseler veya kırsalar, onu eğri olarak sarıp boynuna assalar, cerrâh (operatör) onu düzeltir ve eski hâline yerleştirir, getirir”.

Türkiye Selçukluları devrinde hekimler çürük dişleri de çekip çıkarıyorlardı, “Sevgilinin ağrıdan, hastalıktan kurtulması için hekim, çürük dişi çekip çıkarır”⁹²². Burgazî⁹²³, cerrâhlara da fütüvvet değmeyeceğini, çünkü cerrâhin daima yara ve ağrı düşündüğünü, gece-gündüz halkın yaralı olmasını istediğini, gönlünün de taştan katı olduğunu ileri sürüyor.

Türkiye Selçukluları devrinde doktorluk iddiasında bulunan bir şahsın tabîb olmadığı hakkındaki şikâyetler kadılara yapılmaktaydı⁹²⁴.

Cerrâhlar da bir arada çalışmakta idiler ve Kırşehir’de buna örnek olarak gösterebileceğimiz bir cerrâhlar çarşısı (سوق الجراحين) vardı⁹²⁵.

Devâ-sâz (A.F. دوا ساز): Eczacı/Apothecary, a chemist, a druggist.

Türkiye Selçukluları devrinde kullanılan ilâçları hazırlayan eczacılık mesleği de tespit edilebilmektedir⁹²⁶. Muhtemelen bunların macun ve şerbetler hazırlayıp dâruhâne (eczahâne)lerde sattıkları anlaşıyor⁹²⁷.

Tedavi ve kullanılan ilâçlar:

Sirkengübin (veya sirkencübin/iskencübin); bal ile sirkenin karıştırılmasından meydana gelen bir şerbetir. Ancak metinden anlaşıldığına göre,

⁹²⁰ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 296-297/Trk.trc. I, s. 312-313. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 359.

⁹²¹ Bk. *Fihî Mâfih*, s. 157/Trk.trc. I, s. 241.

⁹²² Bk. *Mesnevî*, I, s. 237/Trk.trc. I, s. 308.

⁹²³ Bk. s. 122.

⁹²⁴ Bk. Abû Bakr İbn al-Zakî, *Ravzat al-Kuttâb*, Giriş, s. 3, Metin, s. 268.

⁹²⁵ Bk. Cacaoğlu, Arapça metin s. 36/Trk.trc.s.113.

⁹²⁶ Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 470, 494.

⁹²⁷ Bk. Necmi Razî, s. 252-253.

fazla kullanılırsa safrayı artırır⁹²⁸. *Badem yağı* da fazla kullanıldığında kuruluk tesirini göstermeğe başlıyordu⁹²⁹. *Helile*, (هليله) tohumları ilâç olarak kullanılan bir bitkidir. Devellioğlu⁹³⁰, bu konuda “tohumları müshil olarak kullanılan bir nebat, kara helile” demektedir. Ancak metinde “karahelileyle kabız oldu, ferahlığı gitti” olarak geçmektedir⁹³¹. Buna mukabil Steingass (s. 1507), üç çeşit helile zikrediyor; helile-i zerd, helile-i siyah (kara)⁹³² ve helile-i Kâbulî. Gölpinarlı (*Dîvân-ı Kebir*, I, s. 418)’nın açıklamalarına göre, kelimenin aslı halîla’dır, halk dilinde helile olmuştur, karası mülâyimlik verir, sarısı ishali kesmek için kullanılırdı, latincesi *terminalia*’dır. Redhouse⁹³³’un tarifi ise “Debagat ve boya işlerinde kullanılan helile ağacı meyvası” şeklindedir. Mevlânâ daima ağzında sarı *helile* bulundururdu. Bunun sebebi “nefsine tat vermemek için helilenin acılığı ile ağzını acılaştırmak ister” şeklinde açıklanmıştır⁹³⁴.

Öte yandan beden hastasına şifalar veren macunlar hazırlanıyordu. Sultan Rükneddîn (IV. Kılıç Arslan) Erzincanlı Alâeddîn Tabîb’den Erzincan’da bulunduğu sırada kendisi için bir takım macunlar hazırlamasını rica etti. Alâeddîn Tabîb de bunun için üçbin dirhem-i sultanî harcayarak macunların hepsini hazırlamıştı⁹³⁵. Ayrıca Mevlânâ⁹³⁶ şöyle diyor, “hastaları iyileştirmek için ilâçlar getirdim, macunlar getirdim”. Sultan Veled’e göre (*Maârif*, s. 103) “İlâçların ve macunların bazı özellikleri vardır. Bu özelliklerinden dolayı onları isterler, satın alırlar ve kıymetlerini ona göre artırırılar.”. Doktorlar kökler (‘Akakîr)den de yararlanıyorlardı⁹³⁷. Gözlere de iyi görmesi

⁹²⁸ Bk. *Mesnevî*, Trk.tcr. I, s. 5; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpinarlı), V, s. 314 ve 502; İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 105/Trk.tcr. I, s. 125. Devellioğlu, s. 1147.

⁹²⁹ Bk. *Mesnevî*, Trk.tcr. I, s. 5.

⁹³⁰ Bk. s. 420.

⁹³¹ Bk. *Mesnevî*, Trk.tcr. I, s. 5. Helile için ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 44/*Dîvân-ı Kebir* (Gölpinarlı), III, s. 47.

⁹³² Aynı zamanda kılıç yapımında kullanılan maddelerden biridir, bk. A. Bakır “Ortaçağ İslâm Dünyasında Maden Sanayi” *Belleten*, sayı: 232, Ankara 1998, s. 576.

⁹³³ Bk. *Redhouse Yeni Türkçe, İngilizce Sözlük*, İstanbul 1968, s. 689.

⁹³⁴ Bk. Sipehsalar, 88/Trk.tcr. s. 90; Eflâkî, I, s. 335/Trk.tcr. I, s. 338. Öte yandan Âmile (veya Amla هليل) olarak zikredilen bir bitkinin de helile olduğu ve tıpta göz ilâcı olarak kullanıldığı belirtiliyor, bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 385; *Ferheğ-i Amid*, s. 76; Steingass, s. 100.

⁹³⁵ Bk. Eflâkî, I, s. 347/Trk.tcr.I,s. 345. Bu ilâcı Ekmeleddîn Tabîb’in hazırladığı rivayeti de vardır, bk. Sipehsalar, Trk.tcr. s. 85; Eflâkî, I, s. 33/Trk.tcr.I,s. 339. Her iki metinde de panzehir ıtırak-ı Farukî olarak geçiyor, krş. Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 34.

⁹³⁶ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpinarlı), V, s. 452.

⁹³⁷ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 44/*Dîvân-ı Kebir*, III, s. 47.

için *sürme* sürülmekte idi, “Hekim... sürmeyi getir bana... ve (hastaya) gözün her yanmış şeyi görseydi, yanmış ekmek yemezdin a yarı kör dedi”⁹³⁸. Hz. Peygamber de her gece uyurken gözlerini sürme taşı (Antimuvan/Antimony-rastuk taşı) ile sürmelerdi⁹³⁹.

Hazırlanan ilaçlardan biri de *müşhil* ilâcıdır. Tıp tahsili de yapmış olan Ebû Bekr İbn el-Zekî, Karahisar-ı Devle emiri Nusreteddin Hasan’a müşhil ilâcı hazırlamış ve bunu içmesi dolayısıyla bir mektup yazmıştır⁹⁴⁰. Öte yandan Mevlânâ’nın muhitindeki dostlardan onsekizi (onyedisi) için müşhile ihtiyaç nasıl olmuştu. Ekmeleddin Tabîb bunlar için gerekli ilâcı hazırlamıştı⁹⁴¹. Bu dönemde zikri geçen ilâçlardan biri de *belile* (بليله) dir⁹⁴². Bu he-lileye benzer Hindistan’da yetişen bir ağacın meyvesi olup, derisi tıbda kullanılmaktadır⁹⁴³. Ayrıca yaralı bir kişiyi, vücudundan temreni (ok ucu) çıkarmak için *afyon* vererek uyuturlardı⁹⁴⁴.

Kaynaklarda zikri geçen ilâçlardan biri de *Absinthe* (افسنتين Efsintin, ef-senteyn)⁹⁴⁵ dir.⁹⁴⁶ Eski tıpta hastalıktan dolayı oluşan titremelerde ciğeri kuvvetlendirmek, felç, sara ve mide hastalıklarında ilâç olarak kullanılmakta idi⁹⁴⁷. Mevlânâ⁹⁴⁸ bu ilâç için şunları söylüyor,

... ansızın bir seher çağı can hekimi bir küp dolusu *efsintin* getirdi de şu hasta bedenim, şu ağlayıp inliyen gönlüm dirildi, çevikleşti, başını yastuktan kaldırdı.

Yine bu dönemde kullanılan ilâçlardan biri de *mahmude*⁹⁴⁹ denilen bingöz otudur. Mevlânâ’nın müritlerinden bir genç Mısır’a gitmek için

⁹³⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VII, s. 329.

⁹³⁹ Bk. Kettanî, Trk.trc. II, s. 212.

⁹⁴⁰ Bk. *Ravzat üt-Küttâb*, s. 3, 52.

⁹⁴¹ Bk. Sipehsalar, s. 81, Trk.trc., s. 85; Eflâkî, I, s. 123/Trk.trc.I, s. 187.

⁹⁴² Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 44.

⁹⁴³ Bk. *Ferheng-i Amid*, s. 227.

⁹⁴⁴ Bk. *Mesnevî*, II, s. 328/Trk.trc.II, s. 115.

⁹⁴⁵ Çiçeği papatyaya benzeyen ve ilâçlarda kullanılan acı pelin otu, Bk. Redhouse, s. 4.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II, s. 484.

⁹⁴⁶ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 58, 204/ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II, s. 151.

⁹⁴⁷ Bk. *Ferheng-i Amid*, s. 141; Ebû Bekr Mutahhar Cemalî Yezdî, *Ferruh-nâme* (nşr. İrec Afşar), Tehran hş. 1346, s. 211.

⁹⁴⁸ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II, s. 151.

⁹⁴⁹ Mahmude otu, Çiçekleri süt rengi veya soluk sarıdır. Kökü ve kökünden elde edilen süt (Mahmude) müşhil olarak kullanılır, Bk. Baytop, T., *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara 1997², s. 200.; Bakır, aynı eser, s. 576.

Antakya'dan gemiye binmiş ve yolda Frenkler'in eline esir düşmüştü. Bu genç, Tanrı'nın ilhamıyla, yedi çeşit meyveden lezzetle içilebilen bir ilâç hazırlayıp içine biraz mahmude koymuş ve hasta olan Frenkler'in reisini iyileştirmişti. Bu sayede de esâretten kurtulmuştu⁹⁵⁰.

Gözü ağrıyanlara sürülen ilâçlardan biri ise *tutiya* olarak zikredilmektedir,⁹⁵¹ *tutiya* gözü kuruluktan koruyan bir ilâçtır⁹⁵². Mevlânâ da bu ilâçtan bahsediyor;

"...ey gözlerimizi sürmeliyen, ey can gözümûze tutya olan güzel"⁹⁵³

"İşin sonunda o veli-nimet, gözünü açtı da tutyayı gördün"⁹⁵⁴

Zikri geçen ilâçlardan biri *galiye*'dir⁹⁵⁵. *Galiye*; çok güzel kokulu bir ilâç olup, eski tıpta kullanılıyordu. *Terkibi; misk, amber vesair kokulardan meydana gelmekteydi, dimağ ve kalbi takviye ile, başağrısı ve ağız çarpılması için kullanılıyordu*⁹⁵⁶. Zehirlenmeye ve bazı hastalıklara karşı ve panzehir olarak kullanılan *tiryakın* terkilimini Tâc Bulgârî adındaki bir şahıs yapmıştı. Tac Bulgârî aynı zamanda Selçuklu hükümeti tarafından Bağdat'a elçi gönderilmişti⁹⁵⁷. "Bana panzehir ver diye doktorunun önüne baş koy, yalvar ona; çünkü... ben ne zehirler yuttum; ne zehirler içtim"⁹⁵⁸. Ayrıca *Dîvân-ı Kâmil* (II, s. 530 not. 3)'de zikri geçen ilâçlardan biri de *tebâşîr*dir ve bambudan yapılmaktadır.

⁹⁵⁰ Bk. Eflâkî, I, s.132/Trk.trc. II, s. 193-194.

⁹⁵¹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 580.; Eflâkî, I,s. 336/Trk.trc.I,s. 339.

⁹⁵² Bk. *Ferruh-nâme*, s. 223. Gölpinarlı (*Dîvân-ı Kebir*, I, s. 410) bu ilâcı, "Göze, sürme gibi çekilen ve gözü yaşartarak görüş kabiliyetini artıran, bu yüzden de eski tıpta kullanılan bir taş" şeklinde tarif ediyor.

⁹⁵³ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpinarlı), I,s. 15.

⁹⁵⁴ Bk. aynı eser, VII, s. 564.

⁹⁵⁵ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 97.

⁹⁵⁶ Bk. aynı eser, s. 97 not.; *Ferheng-i Amîd*, s. 740-741.

⁹⁵⁷ Bk. Ebu'l-Ferec, Trk.trc.II, s. 405-406.; aynı mlf. *Muhtasar üd-düvel*, s. 438. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 420. Öte yandan Prof. Dr. A.H. Bayat ("Mithridates'ten Mesire", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı: 4, İstanbul 1998, s. 68-69), bu konuda şunları zikrediyor, "M.Ö. 132-63 yılları arasında yaşayan Pontus kralı Mithridates'in kendisini zehirlemekten korumak amacıyla hazırladığı terkip, daha sonra Roma'da Neron (M.S. 37-68) zamanında Andromaque tarafından Thériaque (Tiryak) adıyla geliştirilmiş ve popüler olmuştu. Başlangıçta zehirlenmelere karşı kullanılan bu terkip daha sonraları her derde deva bir ilâç durumuna gelmiştir."

⁹⁵⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebir* I, 98, III, s. 45.

Mevlânâ da zaman zaman hastaların iyileşmesi hususunda kuvvet ve kudretini göstermekte ve onları sağlıklarına kavuşturmak için önerilerde bulunmakta idi. Onun dostlarından Fahreddîn-i Sivasî yüksek ateşli ve tehlikeli bir sıtmaya yakalanmış ve bir süre yatalak olmuş, bütün doktorlar tedavisinde âciz kalmışlardı. Mevlânâ kendisini ziyarete gittiğinde, onu bu hâlde görünce *sarmısak taneleri* tedarik etmeleri ve onları dövüp hastaya yedirmelerini buyurdu. Hasta hemen o gece terleyip iyileşmişti. Doktorlar, “Bu tedavi Mevlânâ’nın kudret elinin yaptığı bir tedavidir. Yoksa bunun tıp kaide-lerinde ve hikmet kanunlarında yeri yoktur” dediler⁹⁵⁹. Yine müritlerden Celâleddîn Feridun, Mevlânâ’ya uykusunun çokluğundan şikâyetçi olmuştu. Mevlânâ ona haşhaşın sütünü çıkarıp içmesini emretti⁹⁶⁰. Müritlerden Bahâeddîn Bahrî ılıcada fena hâlde hastalanmış ve hayatından ümid kesilmişti. Mevlânâ’nın buyruğuyla onu döşeğiyle birlikte kaldırıp ılıcanın hamamına götürdüler ve Dagdağı havuzuna soktular. Mevlânâ onu sıcak suyun içine sayılamayacak kadar batırıp çıkardı. Herkes usta bir doktorun hiç bir hastaya yapmadığı ve kimsenin görmediği bu garip tedavi karşısında şaşır-mışlardı... Mevlânâ, Bahâeddîn’i sudan çıkardı, bir süre dinlenmesini bu-yurdu. Hasta kalkar kalkmaz yemek istedi ve aniden iyileşti⁹⁶¹. Yine Mevlânâ, “Doktorlar şekerin safra yaptığını söylerlerse de buna kulak verme” demek-tedir⁹⁶².

Mevlânâ hastalandığı zaman Ekmeleddîn Tabib ve Gazanfer tedaviyle meşgul oldular. Her seferinde birlikte Mevlânâ’nın nabızlarını tutup, bir teşhis koymak için tıp kitaplarına başvurdular. Tekrar tekrar nabız yokladılarsa da her seferinde nabız başka bir şekilde gördüler. Sonunda bu hastalığı teşhisten âciz kaldılar. Mevlânâ 5 Cumada II 672 (17 Aralık 1273) tarihinde vefat etti⁹⁶³.

⁹⁵⁹ Bk. Sipehsalar, s. 101-102/Trk.trc. s. 102.; Eflâkî, I, s. 329/Trk.trc. I, s. 334. Krş. Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 80.

⁹⁶⁰ Bk. Sipehsalar, s. 102.

⁹⁶¹ Bk. Eflâkî, s. I, s. 563/Trk.trc. II, s. 496-497. İbn Batuta da şifa bulmak için insanların Bursa’daki kaplıcalara geldiklerini zikretmektedir, bk. Türkçe ter. s. 339. Krş. Şeker, s. 53-54. el-Herevî de Sultan-Önû’nde bir kaplıca (Ab-ı germ) zikrediyor, bk. *Kitâb az-Ziyârât, Guide des Lieux de Pèlerinage*, yay ve çev., Janine Sourdel-Thomine, Damas 1957, s. 131. Simon de Saint Quentin’in zikrettiği kaplıca (Ab-ı germ) ise Ilgın’dadır, bk. *Histoire des Tartares*, Paris, 1965, s. 67 not. 2.

⁹⁶² Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 96.

⁹⁶³ Bk. Sipehsalar, Trk. trc. s. 113-114. Krş. Köprülû, F., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1966², s. 196.

Emîr Arif Çelebi de, idrarını tutamamak hastalığına müptelâ olan Ahi Muhammed Divâne'yi iyileştirmişti⁹⁶⁴. Arif Çelebi kendisi de seyahatta bulunduğu sırada Amasya'ya gelmişti. Ancak Çelebi hazretlerine hava su değişmesinden ötürü bir rahatsızlık geldi, mübarek mizacı bozuldu. Bunun üzerine şehrin bütün doktorları onun mizacının düzelmesi için *su ile karışmış şarap* içmesini tavsiye etmişti⁹⁶⁵.

Şeyh Evhadeddîn Kirmanî de Kayseri'de gözlerinden rahatsızlanmış ve onu kehhalan (göz doktorları) ve tabibler tedavi etmeğe çalışmışlardı. Ancak şeyh müritlerinden Kâmil Tebrizî'nin getirdiği karpuzlardan yemiş ve daha sonra da gözlerini karpuz parçasıyla bağlamıştı. Bir süre sonra gözlerini açtığında iki ay süren hastalığın geçtiği görülmüştü⁹⁶⁶. Tutmaç denilen yemeğin de şarap içip başı ağrıyanlara iyi geldiği anlaşıyor. Selçuklu beylerinden Haturoğlu Şeref, Emir Taceddîn Hüseyin'e, "Dün akşam içtiğimiz şaraptan başım ağrıyor. Ben kulunuzun evinde bir-iki sahan tutmaç var. Eğer siz efendimiz andan yemek için kendinize zahmet verir de baş ağrısını giderirseniz, bu kadim kulunuzu sevindirirsiniz" demişti⁹⁶⁷.

Öte yandan Reşideddîn Tabib Anadolu valisi olan oğlu Celâleddîn'den Tebriz'de kurduğu hastahâne için Rûm ilâçları istemişti. Ayrıca ilâçların isimlerini ve miktarlarını da yazmıştı. Buna göre ilâçlar⁹⁶⁸:

Revgan-ı Efsentin-i Tokatî	5 men.
Revgan-ı Mastakî-yi Efrencî ⁹⁶⁹	10 men
Revgan-ı Kundus-ı Kırî ⁹⁷⁰ (Katran)	10 men
Revgan-ı Laden-i Kubrusî ⁹⁷¹	5 men

⁹⁶⁴ Bk. Eflâkî, II, 863/Trk.trc. II, s. 252.

⁹⁶⁵ Bk. aynı eser, II, s. 874/Trk.trc. III, s. 259-260.

⁹⁶⁶ Bk. *Menakıb-ı Evhad*, s. 265-266.

⁹⁶⁷ Bk. İbn Bibî (Tıpkıbasım), s. 654/Trk.trc. II, s. 173.

⁹⁶⁸ Bk. Reşideddîn, *Mektublar*, s. 55.

⁹⁶⁹ Mastakî; sakız, mastika. Üzüm yendikten sonra zararını defetmek için muhakkak mastaki yemek gerekir, bk. *Ferruh-nâme*, s. 123. Baba İlyas Horasanî'nin müritleri de yaptıkları yiyeceklere mastaki katmakta idiler, Kemal Erarslan, "Baba İlyas", *TM*, XX, s. 136 ve 154.

⁹⁷⁰ Kundus, bir çeşit bitki olup, kökü siyaha mâil içi ise sarıdır, öksürtücü bir ilâç olarak kullanılır, bk. Steingass, s. 1054.

⁹⁷¹ Çeşitli tarifleri vardır; laden, kadınların saç ve kaş boyası yapmak için zamkundan yararlanılan bir bitki, bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 1232.; Laden çiçeğinden çıkarılan bir hülâsa, lavanta yapımında kullanılır, Redhouse, s. 586.; Eski upta âdetten kesilen kadınların eteğinin altundan

Süsen-i Antaki⁹⁷²

10 men.

Ustu-hudus⁹⁷³

10 men.

Sivas Dârüşşifası'nın vakfiyesinde⁹⁷⁴ mütevellî; doktor, göz hekimleri (kehhâl) ve cerrâhların tahsisatını takdir etmekte.. tek yetkilidir. Öte yandan II. İzzeddîn Keykavus'un mülknâmesinin şahitlerinden biri tabibdir⁹⁷⁵.

Türkiye Selçukluları idaresinde Anadolu'da bulunan tespit ettiğimiz doktorlara gelince;

1 - Melik el-Hükema ve ettiba Ekmeleddîn Tabib⁹⁷⁶,2 - Ebû Bekr İbn el-Zekî⁹⁷⁷,3 - Gazanferî Tebrizî⁹⁷⁸,4 - Alâeddîn-i Erzincanî⁹⁷⁹,5 - Urfalı Tabib İsâ⁹⁸⁰,6 - Rıdvan b. Ali⁹⁸¹,

tütsü yapmak için kullanılan bir bitki, bk. *Ferruh-nâme*, s. 194.; Laden; pamuk otu, Baytop, aynı eser, s. 195.

⁹⁷² Ayrıca bk. Divân-ı Kebir (Gölpınarlı), V, s. 53. Zambak ve liliüm da denilmektedir, çeşitli işlevleri vardır; Balgamı iyileştirir, öksürüğe iyi gelir, sar'a ve felce faydalıdır. Beyaz süsen yarımbaş ağrısına iyidir. Gök renkli süsen mideyi kuvvetlendirir, asab bozukluğunu giderir. Eğer döğüp , sağır külağa konulursa sağırılığı iyileştirir. Aynı zamanda kan kesici olarak da kullanılır, bk. *Ferruh-nâme*, s. 144, 178-179. Ayrıca bk. Baytop, aynı eser, s. 252-253.

⁹⁷³ Ustu-hudus, Fransız lavanta çiçeği, sinir zayıflıklarına, hazımsızlığa ve kansızlığa iyi gelir, bk. *Ferheng-i Amid*, s. 122.

⁹⁷⁴ Bk. Yinanç, "Sivas Abideleri", VD, XXII, s. 27 ve 40.

⁹⁷⁵ Bk. Sahillioğlu, "Mülknâme", VD, VIII, s. 65.

⁹⁷⁶ Bk. Mevlânâ, *Mektublar*, s. 120; *Ravzat üt-küttab*, Giriş, s. 29, 48-49/Metin, s. 23, 111, 117, 122-123, 337, 372.; Sipehsalar, s. 80, 114/Trk.trc., s. 85, 113.; Eflâki, I, s. 399, 404, 473, 500/Trk.trc. I, s. 382, 387, 433, 452.

⁹⁷⁷ Bk. *Ravzat üt-Küttab*, Giriş, s. 3.; Gürkan, K.İ., "Selçuklu Hastaneleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, T.T.K.Y., s. 39.

⁹⁷⁸ Bk. Sipehsalar, s.115/Trk. trc. s. 113.; Ünver, S., *Selçuk Tababeti, XI-XIV üncü asırlar Büyük Selçuk İmparatorluğu ve Orta Zamanda Anadolu Türk Devletleri Tababeti Tarihine Dair*, Ankara 1940, s. 93.; İzgi C., "Gazanfer et-Tebrizi" mad., *DİA*, s. 433-434.

⁹⁷⁹ Bk. Eflâki, I, s. 337, 347/Trk.trc. I, s. 338, 345-346.

⁹⁸⁰ Bk. Ebu'l-Ferec, Trk.trc. II, s. 545.

⁹⁸¹ Bk. İbnü'l-Adim, *Buğyat at-Talab Fî Târih Halab, Selçuklularla İlgili Haltercümeleri*, yay., Ali Sevim, Ankara 1976, giriş, s. 94, metin, s. 311.; Turan , *Türkiye*, s. 441.; Aynı mlf. *Resmî Vesikalar*, s. 55.

- 7 - Cerrâh Vasil⁹⁸²,
- 8 - Urfalı Hasnon⁹⁸³,
- 9 - Ferîdeddîn Muhammed Câcermî⁹⁸⁴,
- 10- Bedreddîn b. Harirî⁹⁸⁵,
- 11- İzzeddîn b. Hubel Masilî⁹⁸⁶,
- 12- Takıyyeddîn Tabib⁹⁸⁷ (Ebû Bekr Yûsuf),
- 13- Safiyeddevle Nasranî⁹⁸⁸,
- 14- Burhaneddîn İbrahim b. Abdurrahman b. Ebû Bekr, Hekim Nakib⁹⁸⁹,
- 15 - Tabib Şerefeddîn el-Antakî Ya'kubî⁹⁹⁰,
- 16 -Ebû Sâlim en-Nasranî el-Ya'kubî, Kureba⁹⁹¹,
- 17 - el-Hekim Şem'un el-Harputî⁹⁹²,

⁹⁸² Bk. İbn-i Bibî (Tıpkı basım), s. 296-297.; Ünver, aynı eser, s. 90.; Turan, *Türkiye*, s. 350

⁹⁸³ Bk. Ebu'l-Ferec, Trk.trc. II, s. 523.; aynı mlf. *Muhtasar üd-Düvel*, s. 442-443.; Turan, *Türkiye*, s. 229 not. 71.; Aynı mlf. *Resmî Vesikalar*, s. 54.

⁹⁸⁴ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 296.; Ünver, s. 96.; Turan, *Türkiye*, s. 350.

⁹⁸⁵ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 296.; Ünver, s. 96.; Turan, *Türkiye*, s. 350.

⁹⁸⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 296.; Ünver, s. 90.; Turan, *Türkiye*, s. 350.; Aynı mlf. *Resmî vesikalar*, s. 51 ve 55. İzzeddîn'in babası İbn Hubel olarak meşhur hekimlerden biri idi. Esas adı Ali b. Ahmed Ebu'l-Hasan et-Tabib olan bu şahıs bir ara Ermenşahlar'ın idaresindeki Ahlat'da yaşamıştı. Muhadab (Mühezzebüddîn) olarak da zikri geçer, bk. Ebu'l-Ferec, Trk.trc. II, s. 495.; aynı mlf. *Muhtasar üd-Düvel*, s. 420.

⁹⁸⁷ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 296/Trk.trc. I, s. 312.; İbn el-Adim, giriş, s. 95/metin, s. 312-314.; *Muhtasar üd-Düvel*, s. 479-480.; Ünver, s. 96.; Turan *Türkiye*, s. 350.

⁹⁸⁸ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 296/Trk.trc. I, s. 312.; Ebu'l-Ferec, *Muhtasar üd-Düvel*, s. 501.; Ünver, s. 96.; Turan, *Türkiye*, s. 359.

⁹⁸⁹ Bk. İbn al-Adîm, *Buğyat*, Arapça metin, s. 312-314/ Giriş, s. 95; Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 51, 55, metin, s. 68.; Köker, A.H., "Selçuklular Devrinde Hekimler, *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet, 14 Mart 1991-Kayseri*, Kayseri, 1992, s. 19.; Esin Kahya, "Anadolu Selçuklularının Bilimsel Çalışmalarından Bazı Örnekler", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri*, İstanbul 1998, s. 151.

⁹⁹⁰ Bk. Ebu'l-Ferec, *Muhtasar üd-Düvel*, s. 477.; Ünver, s. 95.; Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 51, 156-157.

⁹⁹¹ Bk. Ebu'l-Ferec, *Muhtasar üd-Düvel*, s.444.; Ünver, s.92.; Turan, aynı eser, s. 54.

⁹⁹² Bk. Ebu'l-Ferec, aynı eser, s. 444.; Turan, aynı eser, s. 54.; Köker, s. 18.

- 18 - Harun Tabib (Ebu'l-Ferec'in babası)⁹⁹³,
- 19 - Ebu'l-Ferec⁹⁹⁴,
- 20 - Ali Sivasî⁹⁹⁵ (Ebû Abdullah Ali b. Muhammed b. Ali el-Sivasî),
- 21 - Kutbeddîn Şirazî⁹⁹⁶,
- 22 - Fahreddîn Ahlatî⁹⁹⁷,
- 23 - Şeyh Nureddîn-i Bimaristanî⁹⁹⁸,
- 24 - İbn el-Baytar⁹⁹⁹,
- 25- Şucaeddîn Ali b. Ebî Tâhir¹⁰⁰⁰,
- 26- Muhammed b. Ebi'l-Fezâil el-Mütetabbib el-Nahcuvânî¹⁰⁰¹,
- 27- Mevlânâ Emîr Hasan-ı Tabib¹⁰⁰²
- 28- Muzaffer Kurşî¹⁰⁰³,
- 29- Sa'deddîn Mes'ûd¹⁰⁰⁴,
- 30- Zeyneddîn¹⁰⁰⁵,
- 31- Alâeddîn b. El-Kehhâl Ali b. Abdülkerim b. es-Safedî¹⁰⁰⁶,
- 32- Cemâleddîn Ebu'l-Ferec b. Ali b. Muhammed b. El-Cevzî¹⁰⁰⁷.

⁹⁹³ Bk. Ebu'l-Ferec, Trk.ttc. s. 11-12.

⁹⁹⁴ Bk. Ebu'l-Ferec, aynı eser, s. 12.; Ünver, s. 93.

⁹⁹⁵ Bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, III, s. 225.

⁹⁹⁶ Bk. A. Ateş, "Anadolu'da Farsça Eserler" s. 117; Ünver, s. 95.; Wiedemann, E., Kutbeddîn mad., *İA* s. 1049-1051.

⁹⁹⁷ Bk. Ebu'l-Ferec, *Muhtasar üd-Düvel*, s. 501.; Köker, s. 18.

⁹⁹⁸ Eflâkî, II, s. 962-963/Trk.ttc. II, s. 319.; Ünver, s. 96.

⁹⁹⁹ Bk. Şeşen, R., "Eyyübîler Devrinde Tıp Eğitimi", *İslâm tetkikleri Dergisi*, cild: IX, İstanbul 1995, s. 232, 240.

¹⁰⁰⁰ Bk. Ünver, s. 96-97.

¹⁰⁰¹ Bk. Konyalı, *Niğde Aksaray Tarihi*, I, s. 368 ve 374.

¹⁰⁰² Eflâkî, II, s. 977/Trk.ttc. s. 329.

¹⁰⁰³ Bu şahıs, 608 (1211-1212)'den itibaren Anadolu (Bilâd-ı Rum)'da iki yıl süreyle tabiblik yapmış ve daha sonra 1215'de ölmüştür, bk. Yinanç, R., "Kayseri ve Sivas Darüşşifaları'nın vakıfları" *Bellesten*, Sa. 189-190, Ankara 1985, s. 299.

¹⁰⁰⁴ Bk. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 164 vdd.

¹⁰⁰⁵ Bk. *Divân-ı Kâmil*, III, s. 99.

¹⁰⁰⁶ Esin Kahya, aynı eser, s. 153.

¹⁰⁰⁷ Bk. aynı eser, s. 149-151.

33- Hubeyş (Huseyn) b. İbrahim et-Tiflîsî¹⁰⁰⁸

Tıp Tarihi konusunda araştırma yapanlar başka doktor isimleri de zikrediyorlar¹⁰⁰⁹, söz gelişi: Bedreddîn Tebrizî, Necmeddîn Nahcuvânî, Kemâleddîn Karatay ve Abdüllâtîf Bağdadî gibi. Ancak bunlardan Bedreddîn Tebrizî mimarlıktan başka Astronomi, Aritmetik, Simya ve Kimya, Narincat ve Sihir ilimleri bilirdi¹⁰¹⁰, doktor değildi. Necmeddîn Nahcuvânî de filozofdu¹⁰¹¹. O. Turan¹⁰¹², Süheyl Ünver'in Kemâleddîn Karatay'ı doktor zannetmesinin yanlış olduğunu ileri sürüyor. Abdüllâtîf Bağdadî ise, Erzincan'da tabîî ilimlere büyük bir rağbet gösteren Mengüçüklü 'Alâeddîn Dâvûdşâh'ın (1225-1228) hizmetinde çalışmıştır¹⁰¹³. Bizim tespit ettiğimiz doktorlar ise genelde Türkiye Selçukluları'nın hizmetinde çalışmış olanlar ile sultanları ve devlet adamlarını tedavi edenlerdir. Tıp tarihçilerinin zikrettiği bir kısım doktorlar da Eyyûbîler'in hizmetinde görev yapmışlardır¹⁰¹⁴. Yine Selçuklular devrinde Urfa'da yaşamış, fakat onlarla münasebeti tespiti edilemeyen büyük bir tabip de Gabriel idi¹⁰¹⁵.

¹⁰⁰⁸ Kutbeddin Melikşah b. II. Kılıç Arslan b. Mesûd adına *Kifâyat el-Tıbb* başlıklı bir tıp kitabı yazmış ve h. 629/1231-1232'de vefat etmiştir, bk. Ateş, "Anadolu'da Farsça Eserler", s. 97, 101.

¹⁰⁰⁹ Bk. Ünver, s. 94; Gürkan, s. 43.; Köker, s. 17-18.

¹⁰¹⁰ Bk. Eflâkî, I, s. 141/Trk.trc. I, s. 200.

¹⁰¹¹ Bk. Ebu'l-Ferec, *Muhtasar üd-Düvel*, s. 476. Aynı zamanda Selçuklu Devleti vezirliğine kadar yükselen bu şahıs için ayrıca bk. Turan, *Türkiye*, s. 469-470.

¹⁰¹² Bk. *Resmî Vesikalar*, s. 54 not . 192.

¹⁰¹³ Bk. Houtsma, M. Th., Abdüllâtîf mad., *İA* s. 92.

¹⁰¹⁴ Krş. Şeşen, "Eyyûbîler Devrinde Tıp Eğitimi", s. 221-242.

¹⁰¹⁵ Bk. Ebu'l-Ferec, Trk.trc. II, s. 524. Prof.Dr. Mikail Bayram'a göre ("Anadolu Selçukluları Dönemi Tababeti ile İlgili Bazı Notlar", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı: 4, İstanbul 1998, s. 149), "Ahi Evren Şeyh Nasirü'din Mahmud devrinin ünlü tabiplerinden olup, anatomiye dair *İlmü't-teşrih* adlı bir eseri de vardır". Bu makalede (s.151) zikri geçen doktorlardan biri de Ahi Evren'in arkadaşı olup Konya'ya yerleşen Malatyalı Tabip İmadü'd-din'dir.

7- EĞLENCE HAYATI İLE İLGİLİ MESLEKLER

İnsanların günlük hayatlarında karşılaştıkları yorgunluk, baskı ve bunalımlarından kurtulup rahatlayabilmeleri için en eski devirlerden beri toplumlarda bir eğlenme ihtiyacı mevcut olmuştur. Nitekim Türkiye Selçukluları döneminde de bu ihtiyaç devam etmiş, gerek saray çevresinde gerekse sarayın dışındaki halk toplulukları da eğlenmek için kendilerine zaman ayırmışlardır.

Canbâz (F. جنباذ): Canbaz / Acrobat, swindler.

Canbâz için kullanılan bir diğer meslek unvanı ise resen-bâz (رسنباز)¹⁰¹⁶dır. Canbâzın kelime olarak birkaç manası vardır. Ancak kaynaklardan çıkarabildiğimiz anlamıyla daha çok “ip canbâzı” olarak geçmektedir, yani ipte oynayıp, tehlikeli maharetler gösteren oyuncudur. Mevlânâ’nın eserinden bu konuda tespit edebildiğimiz bilgiler şunlardır; Şimdicek şu güzelim ip canbazlığını ben de... öğrendim¹⁰¹⁷.

Kalk a rint, işte ip buracıkta, hadi canbazlık edelim¹⁰¹⁸.

... İşte buracıkta ip canbazlığına girişmişiz diye dâvaya kalkışmada¹⁰¹⁹

Saçları, nerde bir iple oynayan canbaz, tez gelsin diyor...

A gönül, şu canbazlık için yürekli ol, tutsak ol-gitsin¹⁰²⁰;

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev ölüm döşeginde iken oğluna verdiği nasihatta; aşağılık kimseleri beyliklere yükselttiğini ve bu nedenle ülkeden uzaklaştığını söylemişti. Zikri geçen aşağılık kimseler arasında canbâz (resen-bâz) da vardı¹⁰²¹.

¹⁰¹⁶ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 180, 229, 241, II, s. 8, 244; III, s. 20.

¹⁰¹⁷ Bk. aynı eser, II, s. 8/ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s.101.

¹⁰¹⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 46.

¹⁰¹⁹ Bk. aynı eser, IV, s. 48.

¹⁰²⁰ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 229/ *Dîvân-ı Kebir*, V, s. 404. Canbaz için ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 97, 213. II, s. 195, III, s. 20.

¹⁰²¹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 737/Trk.trc. II, s. 245.

Fâhişe (A. فاحشه): Fahişe / Harlot, prostitute.

İslâm'da, haram olan kazanç türlerinden biri de fâhişelerin ücretidir¹⁰²². Bu meslek için zikri geçen diğer bir kelime luliyân (لوليان şarkıcı, rakkase, fâhişe)dir¹⁰²³. Türkiye Selçukluları devrinde fâhişeyle ilgili olarak şu bilgileri tespit edebiliyoruz; fâhişe güzelliğini altuna-gümüşe satar¹⁰²⁴, her gece bir dostu tarafından alınıp götürülür ve her gece bir kocanın koynuna girerdi¹⁰²⁵. Bunlar, Selçuklu devrinde, belki de mesleklerine uygun olduğu için, hanlarda kalırlardı¹⁰²⁶.

Eflâkî¹⁰²⁷ de bir fahişenin nasıl Mevlânâ'nın müriti olduğu hakkında bir olay anlatmaktadır, "Sahip İsfahani'nin hanında çok güzel bir fahişe kadın vardı. Yanında da çalışan birçok kız vardı. Bir gün Mevlânâ: "Rabia Rabia Rabia diye üç defa bağırdı kızlara da haber gitti. Hepsini birden dışarı fırlayıp Mevlânâ'nın ayağına kapandılar. Mevlânâ "Ne de büyük pehlivanlar, ne de büyük pehlivanlar.. Eğer siz bu yükleri zahmetleri çekmemiş olsaydınız, bu kadar nefsi levvame ve emmareyi¹⁰²⁸ kim yenerdi? İffetli ve namuslu kadınların iffet ve namusları nasıl anlaşılırdı?" buyurdu. Mevlânâ'nın bu sözlerini işiten devrin büyüklerinden biri: "Mevlânâ gibi büyük bir adamın, bir genelevin fahişeleriyle böyle ilgilenmesi ve onlara böyle iltifatlarda bulunması mânâsızdır," der. Bunu duyan Mevlânâ: "Bu kadın olduğu gibi hareket ediyor ve olduğu gibi riyasız görünüyor. Eğer sen de erkeksen onun gibi ol. İçin ve dışın bir olması için ikiyüzlülüğü ve iki renkliliği bırak. Eğer için dışın bir olmazsa işin bâuldir ve boştur," buyurdular. Sonunda bu güzel kadın, Rabia gibi tövbe ederek emrinde bulunan kızları azat etti, evinin eşyasını fakirlere dağıttı, ahiret kadınlarının talihlileri arasına geçti ve Mevlânâ'ya mürit olup çok hizmetlerde bulundu".

¹⁰²² Bk. Kettanî, Trk.trc. II, s. 246.

¹⁰²³ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 213, 258, 326, 491, 549.; II, s. 266.

¹⁰²⁴ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s.IV, s. 252.

¹⁰²⁵ Bk. aynı eser, VII, s. 234, 368.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 259.

¹⁰²⁶ Bk. Eflâkî, Trk.trc. I, s. 365, 490, Krş. Baykara, *Konya*, s. 65. Ali Mazaheri'ye göre (s.76), Ortaçağ'da her şehirde bâzâr-ı harâbât, yani genelev mahalleleri vardı. Bâzâr-ı harâbât bir sıra dükkândan oluşmaktaydı. Aynı müellif fâhişelerin nasıl çalıştığı hakkında da bilgi vermektedir, bk. aynı eser, s. 77.

¹⁰²⁷ Bk. I, s. 555/Trk.trc. I, s. 490-491.Krş. Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 68.

¹⁰²⁸ nefsi levvame, kötülükten sonra içe huzursuzluk, rahatsızlık veren nefis; nefsi em-mâre, insanı kötülüğe sürükleyen nefis, bk. Devellioğlu, s. 979.

İbn Battuta¹⁰²⁹'da Denizli'de güzel Rum cariyelerin satılmak suretiyle çalıstırıldıklarını ve bunların her birinin sahiplerine muayyen miktarda akçe verdiklerini zikretmektedir.

Gûyende (F. گوينده): Şarkıcı, hatip / Singer, orator, speaker.

Türkiye Selçukluları devrinde toplum içinde yeralan meslek sahiplerinden biri de gûyendeler idi. Bunlar da kavallar gibi Mevlevî muhitinde semâ'lara katılıyorlar¹⁰³⁰, şarkı söyleyip def çalıyorlar¹⁰³¹, rubai ve gazel söyleyip¹⁰³², cenaze önünde yer alarak mersiye okuyorlardı¹⁰³³. Ayrıca hamamlarda da şarkı söylüyorlardı¹⁰³⁴. Bunlara da kavallar gibi zaman zaman bahşiş olarak (ferecî) elbise, gömlek ve ayakkabı veriliyordu¹⁰³⁵. Mevlânâ'nın bir âdeti de, emîrler, melikler, şehrin büyükleri ve zengin müritler vasıtasıyla gayp âleminde dünyalık ne gelirse bunları Çelebi Hüsameddîn'e gönderirdi. İşlerin idaresini onun eline bırakırdı. Bir gün Emîr Tâceddîn Mu'tez, Aksaray'dan yedibin dirhem-i sultanî göndermişti¹⁰³⁶. Hüsameddin Çelebi bu paranın dağıtımında gûyendeleri de ihmal etmemişti¹⁰³⁷. Ayrıca Mevlânâ'nın ölümünden sonra Çelebi halifelik şartını gerektiği ve istediği gibi mükemmel bir şekilde yerine getirdi. Her yıl vakıfların gelirlerinden, büyüklerin yapıtığı nezirlerden (adaklar) ve her taraftan gelen hediyelerden para, eşya, elbise vesaireyi derecelerinin değerine göre bütün arkadaşlara dağıttı. Bu dağıtımdan gûyendeler de faydalanmıştı¹⁰³⁸. Görüldüğü üzere gûyendeler böylece geçimlerini sağlamakta idiler.

Sultanın has naibi olan Emîneddîn Mikâil¹⁰³⁹'in hanımının huzurunda her Cuma akşamı Konya'nın bütün hanımları toplanmakta idi. Mevlânâ da

¹⁰²⁹ Bk. Arapça metin, s. 184/Trk.trc. s. 318. Krş. Şeker, s. 24.; Togan, *U.T.Tarihine Giriş*, s. 209.

¹⁰³⁰ Bk. Eflâkî, I, s. 222/Trk.trc. I, s. 257; 429/Trk.trc. 403; II, s. 840/Trk.trc. II, s. 236.

¹⁰³¹ Bk. aynı eser, I, s. 232/Trk.trc. I, s. 264; II, s. 861/Trk.trc. II, s. 250.

¹⁰³² Bk. aynı eser, II, s. 588/Trk.trc. II, s. 58.; 952/Trk.trc. II, s. 312.

¹⁰³³ Bk. aynı eser, I, s. 232/Trk.trc. s. 265; II, s. 593/Trk.trc. II, s. 61, 823/Trk.trc. II, s. 224.

¹⁰³⁴ Bk. *Menakıb-ı Evhad*, s. 272.

¹⁰³⁵ Bk. Eflâkî, I, s. 257/Trk.trc. I, s. 282; II, s. 602, 731, 857, 895, 962/Trk.trc. II, s. 68, 160, 248, 273, 318.

¹⁰³⁶ Tâceddîn Mutez, İlhanlılar adına vezirlik rütbesiyle Anadolu'ya gelmiş ve muhtemelen 1277'de ölmüştür, bk. Turan, *Türkiye*, s. 525-526 ve 556. Tâceddîn Mutez, Mevlânâ'nın has müritlerinden olup, Mevlânâ ona "hemşehri" diye hitap ederdi, bk. Eflâkî, Trk.trc. I, s. 269-271.

¹⁰³⁷ Bk. Eflâkî, II, s. 752/Trk.trc. II, s. 176.

¹⁰³⁸ Bk. aynı eser, II, s. 777/Trk.trc. II, s. 192.

¹⁰³⁹ Emîneddîn Mikâil, Sultan II. İzzeddîn Keykavus devrinde saltanat naibi tayin edilmişti. O daha sonra Karamanlılara karşı Konya'yı savundu. Şehre hâkim olan Karamanlılar Emîneddîn Mikâil'i ele geçirerek öldürdüler (Mayıs 1277), bk. Turan, aynı eser, s. 493, 560-561.

Emîneddîn'in hanımının daveti üzerine onların yanına gelir, gece yarısına kadar şarkı söyleyen cariyeler (kenizekan-ı gûyende), nadir defçiler ve kadın neyzenler çalmağa başlar, Mevlânâ da sema'a kalkardı¹⁰⁴⁰.

Bu meslek sahibi içinde zikri geçenler; Şihabeddîn-i Gûyende¹⁰⁴¹ ve Şerefeddîn-i Osman-ı Gûyende¹⁰⁴² idiler. Ayrıca Mevlânâ'nın çok tatlı sesli bir gûyendesi vardı, fakat kamburdu¹⁰⁴³.

Hammar, bk. Meyhaneci

Hokkabâz (A. **حَقَّ بَاز**): Hokkabâz / Juggler.

Bu meslek ile ilgili olarak tespit edilen diğer unvanlar;

Şu'bede/şa'beze (F. **شعبذه**);

Şu'bede-baz veya saz (F. **شعبذه باز ، شعبذه ساز**)¹⁰⁴⁴;

Müşa'biz (A. **مشعبذ**) şeklindedir.

Sultan II. Kılıç Arslan İstanbul'a geldiğinde (1162), canbaz olduğu sanılan bir Türk bir kule-sütununa çıkararak uçmağı denemiş, fakat ölmüştü¹⁰⁴⁵. Sultan I. Alâeddîn Keykûbad'ın yakın adamlarından biri Hokkabazoğlu (**پسر حقه باز**) Seyfeddin Ebû Bekr idi¹⁰⁴⁶. Sultan Alâeddîn Keykûbad Kayseri'de tahta çıkıktan sonra şenlikler yapılmış ve bu gösterilerde hokkabazlar (müşa'biz) da yer almıştı¹⁰⁴⁷. Yine Sultan I. Alâeddîn Keykûbad'ın Eyyubîler'den Gaziye Hâtun ile evlenmesi münasebetiyle yapılan düğün eğlenceleri için Mısır, Şam, Anadolu memleketleriyle Musul çevresinden gelen sanatkârlar arasında hokkabazlar (**مشعبذان**) da vardı¹⁰⁴⁸ (takr. 1227).

¹⁰⁴⁰ Bk. Eflâkî, I, s. 490/Trk.trc. I, s. 445.

¹⁰⁴¹ Bk. Eflâkî, I, s. 222/Trk.trc. I, s. 257.

¹⁰⁴² Bk. aynı eser, I,s. 320/Trk.trc. I, s. 327.

¹⁰⁴³ bk. Eflâkî, Trk.trc. I, s. 264.

¹⁰⁴⁴ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 298.; Aksarayî, s. 172.; Eflâkî, II, s. 716.

¹⁰⁴⁵ Bk. Niketas, *Historia*, Trk.trc. s. 81-82.

¹⁰⁴⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 266, 498-499.

¹⁰⁴⁷ Bk. *Tevârih-i Al-i Selçuk*, s. 199.

¹⁰⁴⁸ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 298/Trk.trc. I, s. 313.

"Bazı şeyhler vardır ki bir şey söyler, o da dediği gibi vâki olur, keramet dâvasında bulunur yahut hokkabazlık veya simya ilminden bir şey öğrenmiş olur ve bunu da halkı yoldan çıkarmak için bir âlet olarak kullanır"¹⁰⁴⁹.

Babâî isyanına sebep olan Baba İlyas da henüz gençlik çağlarında kafasına şöret kazanmak ve çevresine mürit toplamak sevdasını yerleştirmişti. Bu nedenle o hokkabazlık (göz boyama/şu'bede) ve sihir sanatlarında eli çabuk ve ustaydı¹⁰⁵⁰. Ebu'l-Ferec¹⁰⁵¹ de Baba İlyas hakkında, "Birçok Türkmenler ona inandılar. Çünkü kendisi gösterişler yapıyordu" demektedir. Hokkabazların neler yaptığı Eflâkî¹⁰⁵² tarafından daha açık bir ifade ile anlatılmaktadır, "Seyyid Ahmed Rufâî'nin oğlu Seyyid Tâceddîn, dervişler, çelenk giyenler ve kendini ilahlaştıran bir grupla Konya'ya geldiler... Halkın çoğu, bu cemaatin delisi olup onlara pek fazla iltifat gösterdi. Çünkü bunlar ateşe kendilerini atmak, kızgın demiri ağızlarına sokmak, şeker yapmak, mumu lâden hâline getirmek, kamçıdan kan akıtmak, merkep yavrusuna binmek ve daha bunlar gibi başka hileli oyunlar yapıyorlardı... Bazı ârifler, bu gibi hokkabazlıklara, dervişlerin yemek kırıntıları ve şeyhlerin artıkları derler..."

Kavvâl (A. قوال): İrticalen şiir söyleyen, hikâye anlatan, hoş sohbet ve iyi konuşan / Professional story-teller.

I. Alâeddîn Keykubâd sultan ilân edildikten (1220) sonra, tutuklu bulunduğu Minşar kalesinden Sivas'a oradan da Konya'ya hareket etti. O Kayseri'ye geldiği zaman, bu şehrin subaşı Hokkabazoğlu Seyfeddîn Ebû Bekr beraberinde mutribler, nevbetiyyân ve kavvâlar olduğu hâlde sultanı istikbâle çıkmıştı¹⁰⁵³. Bu olaydan kavvâların karşılama törenlerine katıldığı anlaşıyor¹⁰⁵⁴. Sultan I. Alâeddîn Keykubâd Abbâsî halifesi Nâsır Lidinillâh'ın elçisi Şeyh Şihabeddîn Ömer Suhreverdi ile Konya'da görüştüktan sonra bir gezintiye çıkmışlar ve dönüşte sultanın kavvâları (kavvâlan-ı hass) sema'ya başlamışlardı¹⁰⁵⁵. Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın Türkiye Selçukluları Devleti'nde düzeni sağlamasıyla topluma bir güven gelmişti. Bu nedenle

¹⁰⁴⁹ Bk. Sultan Veled, *Maârif*, s. 327.

¹⁰⁵⁰ Bk. İbn-i Bibî, s. 498/Trk.trc. II., s. 49.

¹⁰⁵¹ Bk. Trk.trc. II, s. 540.

¹⁰⁵² Bk. II, s. 716/Trk.trc. II, s. 149. Krş. Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 68.

¹⁰⁵³ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 212/Trk.trc. I, s. 230; *Tevarih-i Al-i Selçuk*, s. 198.

¹⁰⁵⁴ Bk. *Menakıb-ı Evhad*, s. 123.

¹⁰⁵⁵ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 233/Trk.trc. I, s. 251.

kavvâlar ve mutriblerin maharetleri fazlalaşmış, yeni peşrevler ve parçalar bestelemişlerdi¹⁰⁵⁶. Yukarıda zikrettiğimiz Sultan Alâeddîn Keykûbad ile Gaziye Hâtun'un evlenmesi münasebetiyle tertiblenen şenliklerde kavvâlar da yer almışlardı¹⁰⁵⁷.

Vezir Şemseddîn Isfahani'nin tertiblediği eğlence meclislerinde kavvâlar da bulunurdu¹⁰⁵⁸. Mevlânâ'nın muhitinde de kavvâlar vardı ve genelde sema'larda yer alıyorlardı¹⁰⁵⁹. Bir gece Muineddîn Pervane'nin sarayında büyük bir sema' tertiblenmiş ve kavvâlar da orada bulunmuştu¹⁰⁶⁰. Bir sema'da Mevlânâ mest olduğu vakit kavvâları yakalayıp raksetmişti¹⁰⁶¹.

Öte yandan sema'da yer alan kavvâlara fereciler (bir çeşit elbise), sarık ve elbiseler veriliyor veya bağışlanıyordu¹⁰⁶². Bu bağışların yanısıra, kavvâların sema' sırasında def çaldıkları ve bunun içine para atılmasını bekledikleri ve geçimlerini bu yolla ve verilen hediyelerle sağladıkları anlaşılıyor. Nitekim Mevlânâ bir sema'da defin içine para atmıştı¹⁰⁶³. Başka bir olayda da Kemâl-ı Kavvâl bir sema' sırasında içinden, "Acaba bu sema'da benim tefime ne kadar atılacak?" diye geçmişti. Mevlânâ yerden bir avuç toprak alıp onun tefine attı ve "Al da gözüne sok" dedi. Kemâl-i Kavvâl tefinin altınla dolduğunu gördü. Mevlânâ şu gazele başladı:

Ey âşıklar, Ey âşıklar ben topırağı cevher yapıyorum.

Ey Çalgıcılar, Ey çalgıcılar (mutribân) tefinizi altınla dolduruyorum¹⁰⁶⁴.

Diğer taraftan bir büyüğün oğlu ölmüş, merhumun ana ve babası gü-yendelerin hazır olmalarını, cenazelerin önünde gazeller okumalarını istemişlerdi. Ancak Ahi Ahmed bunu engellemiş ve "Bu şeriatte bid'attır, câiz değildir" diyerek guyendelerin bir şey okumalarına müsaade etmemişti. Birdenbire Sultan Veled gelip, "Bizim kavvâlarımız niçin bir şey okumuyor-

¹⁰⁵⁶ Bk. aynı eser, s. 235 (sadece mutribler zikrediliyor); *Tevârih-i Al-i Selçuk*, s. 227.

¹⁰⁵⁷ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 298/Trk.trc. I, s. 313.

¹⁰⁵⁸ Bk. aynı eser, s. 573.

¹⁰⁵⁹ Bk. Eflâkî, I, s. 99/Trk.trc. I, s. 172, 182/Trk.trc. s. 228, 230/Trk.trc. 262, 489/Trk.trc. s. 444. Ayrıca bk. *Menakıb-ı Evhad*, s. 184.

¹⁰⁶⁰ Bk. Eflâkî, s. 99/Trk.trc. I, s. 172.

¹⁰⁶¹ Bk. aynı eser, I, s. 412/Trk.trc. I, s. 391.

¹⁰⁶² Bk. aynı eser, I, s. 175/Trk.trc. I, s. 223, 293/Trk.trc. I, s. 308, 404-5;/Trk.trc. I, s. 444; II, 794/Trk.trc. II, s. 204; *Menakıb-ı Evhad*, s. 184.

¹⁰⁶³ Bk. Eflâkî, I, s. 320/Trk.trc. I, s. 327.

¹⁰⁶⁴ Bk. aynı eser, I, s. 454/Trk.trc. I, s. 423.

lar...” dedi. Daha sonra olay Şeyhülislam Sadreddîn’e açılmış, o da, “Hak, Mevlânâ Bahâeddin tarafındadır. Onun buyurduğu gibidir...” demişti¹⁰⁶⁵. Örneklere baktığımızda kavvâlların da Türkiye Selçukluları devrinde mutribler sınıfından olduğu anlaşıyor.

Mevlânâ’nın muhitinde zikri geçen kavvâllar arasında bazı isimler tespit edebiliyoruz. Bunlar; Osman-ı Kavvâl¹⁰⁶⁶, Zeki Kavvâl¹⁰⁶⁷ ve Kemâl-i Kavval¹⁰⁶⁸ idi.

Kassâs (A. قصاص): Hikâyeci, meddah / Relators, narrators.

O devrede insanları eğlendiren ve vakit geçirmesini sağlayan mesleklerden biri de hikâyecilik idi. Hikâyeciler işlerini geceleyin yaparlar, hikâyeler okurlar, halk da onların başına toplanırdı. Hikâyeci dinleyici bulduğunda hikâyenin bütün cüzlerini okurdu. Dinleyici çok ise, hikâyecinin de sözü güzel olur ve ağzından sanki şekerler saçardı. Mevlânâ *Mesnevîs*’nde hikâyeciyi “meddah” olarak da zikrediyor¹⁰⁶⁹.

La’âb (A. لعب): Oyuncu / Player.

Hakkında fazla bilgi bulunmayan mesleklerden biridir. Sultan I. Alâeddîn Keykubad’ın Eyyubiler’den Gaziye Hâtun ile evlenmesi münasebeyle yapılan düğün eğlenceleri için Mısır, Şam, Anadolu memleketleriyle Musul çevresinden gelen sanatkârlar arasında güzel ve çevik hareketli oyuncular da (لعيان) bulunuyordu¹⁰⁷⁰.

Lu’bat-sâz (A-F. لعبت ساز): Oyuncakçı/ Maker or seller of toys.

Çocukların eğlenmelerini ve vakit geçirmelerini sağlayan meslek sahiplerinden biri de oyuncakçıdır. Oyuncakçı, mumdan türlü türlü şekiller, renk renk meyveler, çeşit çeşit oyuncaklar, ağaçlar, bahçeler ve saire yaparlardı. Ayrıca hamurdan da aslan, deve, kuş ve türlü türlü oyuncaklar yapılmaktadır. Çocuklar bunları ekmekten daha pahalı olarak satın alırlar ve “Benim

¹⁰⁶⁵ Bk. aynı eser, II, s. 823/Trk.trc. II, s. 224.

¹⁰⁶⁶ Bk. aynı eser, I, s. 222/Trk.trc. I, s. 257.

¹⁰⁶⁷ Bk. aynı eser, I, s. 320/Trk.trc. I, s. 327, 470/Trk.trc. I, s. 431.

¹⁰⁶⁸ Bk. aynı eser, I, s. 454/Trk.trc. I, s. 420. Kavvâl için ayrıca bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 202.; Necm-i Razi, 364; Sipehsalar, s. 81/Trk.trc. s. 81; *Veled-nâme*, s. 47.

¹⁰⁶⁹ Bk. VI, s. 368/Trk.trc. VI, s. 132-134. Ayrıca bk. Ali Mazaheri, s. 222-223.

¹⁰⁷⁰ İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 298/Trk.trc. I, s. 313. Krş. Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 301.

devem, kuşum” diye üzerine titrerlerdi¹⁰⁷¹. Ancak hamurdan oyuncakları kim yapıyordu, ekmekçi mi, oyuncakçı mı? Bu husûs Sultan Veled'in ifadesinden tam olarak anlaşılmıyor.

Mâr-gîr (F. مارگیر): Yılançı / Snake-charmer.

Mâr-gîr'in *Ferheng-i Amîd* (s. 904)'deki tarifi şöyledir; yılanları canlı olarak yakalayıp, halka göstererek karşılığında para toplayan kişi. Bu meslek ile ilgili örnek *Mesnevî*'de geçmektedir, bir hırsız bir yılancının yılanını çalmıştır¹⁰⁷². Yılancının zikredildiği başka bir olay, Türkiye Selçukluları hâkimiyet sahasının dışında Bağdat'da geçmektedir. Ancak bu olay yılancının işini nasıl yaptığını gösteren bir örnektir. Ayrıca yılanlılar şehir şehir gezererek yakaladıkları yılanları teşhir etmektedirler. Bağdat'da geçen hikâyeye göre; yılanlı halkı hayretlere düşürmek için dağlarda yılan tutar, şehre getirir ve eline çok para geçsin diye (teşhir etmek için) etrafında halkın toplanmasını beklerdi¹⁰⁷³.

Mashara (A. مسخره): Maskara / Buffoon.

Maskara mesleği daha ziyade saraylarda hükümdarların huzurunda geçerlidir. Onlar meslekleri icabı, hükümdarları memnun etmek ve eğlendirmek isterlerdi. Bunlar daima hikâyeler söyler, laüfeler eder, padişahı sevin-dirir ve güldürürdü¹⁰⁷⁴. “Bir maskara, padişahı memnun etmek, eğlendirmek istiyordu. Herkes ona bir şeyler vadetti. Çünkü padişah çok kızgındı. Nehrin kenarında kızgın kızgın dolaşıyordu. Maskara da, öbür kenarda padişahın yanında geziyordu. Padişah hiç bir şekilde onunla ilgilenmeyip mütemadiyen suya bakıyordu. Maskara çaresiz kalıp: “Ey padişah suyun içinde ne görüyorsun ki bu kadar bakıyorsun?” dedi. Padişah: “Kaltabanın birini görüyorum” cevabını verdi. Maskara: “Köleniz de kör değil efendim” dedi¹⁰⁷⁵. Sultan II. İzzeddîn Keykavus gurbette ölümün yaklaştığını hissettiği zaman

¹⁰⁷¹ Sultan Veled, *Maârif*, Trk.trc. s. 187, 304. Öte yandan Seyfeddîn Ferganî (*Divân*, I, s. 94), *nahl-bend* (نخابند - A maker of artificial flowers; a gardener, one who moulds figures of trees or fruits in wax) olarak bir meslek unvanından bahsediyor. Bu meslek sahibi bahçevanlığın yanı sıra mumdan ağaçlar veya meyveler yapardı.

¹⁰⁷² Bk. II, s. 254/Trk.trc. II, s. 11.

¹⁰⁷³ Bk. *Mesnevî*, III, s. 56-60/Trk.trc. III, s. 79 vdd; Mikail Bayram bu yılancının Ahi Evren olduğunu zikrediyor, bk. “Anadolu Selçukluları Dönemi Tababeti”, s. 149-150.

¹⁰⁷⁴ Bk. *Fîhi Mâfih*, s. 224/Trk.trc. s. 341.

¹⁰⁷⁵ Bk. aynı eser, s. 224/Trk.trc. 341-342.

oğluna ve maiyyetine yanında hazır bulunmalarını emretti. Daha sonra oğlu II. Mes'ûd'a nasihatla bulundu," ...Maskaralığı sanat edinen taife ile düşüp kalkma."¹⁰⁷⁶

Mevlânâ da zaman zaman *Dîvân-ı Kebirî*'nde maskaradan bahsediyor;

Ey zeman maskarası, evi-barkı yık, dağıt;¹⁰⁷⁷

Felek, kendini iki-üç eşek için eşek yapan maskaranın, aldanıp eşekleşen kişinin bıyığına güler durur¹⁰⁷⁸.

A maskara, aynada kara yüzünü, kör gözünü gördün de ahmaklar gibi tuttun, aynaya güldün, aynayla alaya kalkıştın...

Gönlü kararmış iki yüzlü yüzünle alay et; çünkü baştan ayağadek maskara alınacak bir kaltabandır o¹⁰⁷⁹.

Meyhaneci:

Bu meslek unvanı karşılığı birkaç kelime tespit edebiliyoruz;

a) **Hammâr (A. حمّار)**¹⁰⁸⁰: Meyhaneci / Vinter, tavern keeper, bar keep, a vine merchant.

a) **Mey-Furûş (F. مي فروش)**¹⁰⁸¹: Meyhaneci / Vinter, a wine-seller, tavern-keeper.

c) Meyhaneci karşılığı bir diğer kelime engûrî (F. انگوري) olmalıdır¹⁰⁸².

d) Şarap veya meyva suyu imalatçısına şîre-fişâr (F. شيره فشار) da denilmektedir¹⁰⁸³.

¹⁰⁷⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 737/Trk.trc. II, s. 245.

¹⁰⁷⁷ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 318.

¹⁰⁷⁸ Bk. aynı eser, II, s. 63.

¹⁰⁷⁹ Bk. aynı eser, IV, s. 29. Maskara için ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 202.

¹⁰⁸⁰ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, 8, 43, 127.; Zekerîya Kazvîni, s. 537.

¹⁰⁸¹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 429.; II, s. 642, 660.; Sipehsalar, Trk.trc. s. 97.; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 165.

¹⁰⁸² Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 41.

¹⁰⁸³ Bk. aynı eser, s. 358.

Meyhaneci şarabı küplerde muhafaza eder¹⁰⁸⁴, müşterilerine içkiyi kadeh¹⁰⁸⁵, tas¹⁰⁸⁶, ve testi¹⁰⁸⁷ ile verirdi. Meyhanecinin işyeri meyhanedir, kaynaklarda hum-hâne (خمخانه), şarab-hâne ve harâbât (خرابات) olarak da zikrediliyor¹⁰⁸⁸.

Muganni(ye) (A. مغنى / مغنية): Şarkıcı / Professional singer.

Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192)'in kızı Artuklular'dan Hısn Keyfâ hâkimi Nureddîn Muhammed ile evlenmişti. Daha sonra Nureddîn Muhammed bir muganniye'yi sevmişti. Bu olay neredeyse Selçuklular ile Eyyubîler arasında bir savaşa sebep olacaktı¹⁰⁸⁹. Rakiplerini ortadan kaldırmak isteyen Selçuklu emîrlerinden Sadeddîn Köpek, Pervane Tâceddîn'in şarkıcılardan bir carie ile gayr-i meşrû münasebette bulunduğunu öğrenmiş ve bu fırsattan yararlanarak Tâceddîn'i recm cezası (taşla öldürme)yla öldürtmüştü¹⁰⁹⁰. Selçuklu sultanı Rükneddîn IV. Kılıç Arslan ve Mevlânâ'nın da hazır bulunduğu bir sema'da sofrâ hazırlanmış ve sultanların âdeti üzere muganniler (şarkıcılar) şarkı söylemeğe başlamıştı¹⁰⁹¹.

Öte yandan sema'da muganni (erkek şarkıcı), namazda imam gibidir. Eğer muganni ağır söylerse, sema ağır, hafif söylerse hafif olur¹⁰⁹². Bu ifadenen anlaşıldığına göre, muganni bir anlamda sema'nın yöneticisi durumundadır.

¹⁰⁸⁴ *Divân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), II, s. 127; IV, s. 23; VII, s. 215.

¹⁰⁸⁵ Bk. aynı eser, V, s. 464; VI, s. 27; VII, s. 27.

¹⁰⁸⁶ Bk. aynı eser, II, s. 127; V, s. 464.

¹⁰⁸⁷ Bk. aynı eser, IV, s. 23; V, s. 464.

¹⁰⁸⁸ Bk. aynı eser, III, s. 46; V, s. 464; VII, s. 215; *Divân-ı Kâmil*, II, s. 10, 140, 431.; Sipehsalar, Trk.trc. s. 97.; Eflâkî, 834, 885/Trk.trc. II, s. 232, 267. Meyhaneci için ayrıca bk. *Divân-ı Kebîr* I, s. 99, 264, 281; II, s. 215; III, s. 390; IV, s. 38, 162, 168, 208, 396, 401; V, s. 409, 420, 450.

¹⁰⁸⁹ Bk. Şeşen R., "İmad al-Din al-Kâûb al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *SAD* III, Ankara 1971, s. 268; Turan, O., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 168.

¹⁰⁹⁰ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 473/Trk.trc.II, s. 28. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 410.

¹⁰⁹¹ Sipehsalar, s. 85/Trk.trc. s. 88.

¹⁰⁹² Bk. *Fihî Mâfih*, s. 213.

Mutrib¹⁰⁹³(e) (A. مطرب / مطربه): Çalgıcı-şarkıcı/A musician, a singer.

Selçuklu devrinin toplum hayatını neşelendiren en önemli unsurlardan biri mutrib (veya mutribe)lerdir¹⁰⁹⁴. Nitekim şarkıcılar def çalar¹⁰⁹⁵, sarhoşlar, çalgının nağmesiyle, çalgının nefesiyle gıdalanırlar. Çalgıyla çalgıcı da onları meyhaneye çeker götürür¹⁰⁹⁶. Mutrib insana zevk ve sevinç verir¹⁰⁹⁷. Tertiblenen eğlence meclislerinde mutrib veya mutribelerin sabaha kadar çaldıkları anlaşılıyor, söz gelişi Mevlânâ¹⁰⁹⁸ şöyle diyor, “Ey görüş sahibi çalgıcı, seher çağına dek şu perdeyi vur..”

...Ey kademi kutlu, gelişi tatlı çalgıcı, sabahadek çal gitsin¹⁰⁹⁹.

Ey sesi, nağmesi güzel mi güzel... tatlı dilber... sabahadek yatma, oturma, devam et çalgıya.

Bu çalgıcıların sesleri de güzeldir, cana canlar katmada gazel okumak-tadırlar, “Ey çalgıcı şu gazeli oku...”¹¹⁰⁰. Bazen çalgıcı uyutucu bir şarkı da okumağa başlardı¹¹⁰¹.

Mutribler karşılama törenlerine de katılıyorlardı¹¹⁰². Sultan I. İzzeddin Keykavus Mengücekler'den Erzincan hükümdarı Fahreddin Behramşâh'ın kızı Selçuk Hâtun ile nikâhlandı. Bu nikâh merasiminden sonra Sultan İzzeddin Keykavus emirlerinden Mubarizeddin Behramşâh'ı gelini almak üzere Erzincan'a gönderdi. Melik Fahreddin Behramşâh Selçuklu sultanının elçisini karşılamak üzere saray ve şehir çalgıcıları (mutribân-ı şehir ve hasse)nı önceden göndermişti. Mengüçöklü sarayındaki eğlence meclisinde de mutriblerden her sınıf kadın ve erkek hazır bulunmuştu. Esas düğün

¹⁰⁹³ İslâm dönemindeki şarkıcı ve çalgıcılar hakkındaki rivayetler için bk. Kettanî, Arapça metin, II, s. 121, 124-125/ Trk.trc. II, s. 341 vdd.

¹⁰⁹⁴ Bunlara nevâzende (نوازنده) de denilmektedir ve sarayda her birinin oturdukları belirli yerleri vardır. Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 238/Trk.trc.I, s. 257. Mutrib için ayrıca bk. Ebû Hanife, Abdülkerim vr. 193^b/Ateş, s. 107.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 253-255, 280, 365, 368. Sultan Veled, *Dîvân* s. 9, 30, 205, 217, 352, 469, 502, 552.; *Veled-nâme*, 13, 47-48, 51, 91.

¹⁰⁹⁵ Bk. *Mesnevî*, III, s. 8/Trk.trc. III, s. 9.; *Dîvân-ı Kebîr*, III, s. 136; IV, s. 137.

¹⁰⁹⁶ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 309/Trk. VI, s. 55.

¹⁰⁹⁷ Bk. *Fîhi Mâfih*, s. 181/Trk.trc. s. 277.

¹⁰⁹⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s.112.

¹⁰⁹⁹ Bk. aynı eser, I, s. 190; II, s. 16-17.

¹¹⁰⁰ Bk. aynı eser, I, s. 281.; II, s. 16, 466.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 127.

¹¹⁰¹ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 309/Trk.trc. VI, s. 55.

¹¹⁰² Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 179-180./Trk.trc. I, s. 197-198.

Sivas'da yapıldı, buradaki eğlence meclisinde de mutribler şarkılar söylediler¹¹⁰³. Yukarıdaki bilgiler ışığında mutriblerin saraya mensup (mutribân-ı hasse) ve şehir toplumuna yani halka ait (mutribân-ı şehir) olmak üzere iki sınıfa ayrıldığı görülüyor. Nitekim Mevlânâ¹¹⁰⁴ da, “Davul dövün, şehirdeki çalgıcılara doğru gidin” demektedir.

I. Alâeddîn Keykûbad sultan ilân edildikten sonra Konya'ya hareket etti. Bu yolculuk sırasında emîr-i meclis denilen görevli sultanı Gedük'de ağırlamış, verilen ziyafette şarkıcılar da hazır bulunmuştu. Sultan Kayseri'ye geldiği zaman bu şehrin sübaşı Hakkabazoğlu Emîr Seyfeddîn Ebû Bekr beraberinde mutribler, nevbetiân ve kavvâlar olduğu hâlde karşılamağa çıkmıştı¹¹⁰⁵. Erzurum meliki Cihânşâh, Sultan Alâeddîn Keykûbad'a karşı destek elde etmek için Eyyubîler'den Melik Eşref'e ceng çalan bir mutribe göndermişti. Bu mutribe yüzünün güzelliği, elinin çabukluğu, dilinin tatlılığı, sesinin şirinliği ve nükteciligi ile zamanın yegânesi idi¹¹⁰⁶. Sultan Alâeddîn Keykûbad ölmeden önceki gün Kayseri'ye gelen bütün yabancı elçiler için büyük bir davet verdi. Bu davet sırasındaki eğlence meclisinde de güzel sesli mutribler yer almıştı (30 Mayıs 1237)¹¹⁰⁷. Selçuklu emîrlerinden Sadeddîn Köpek ortadan kaldırmak istediği Pervane Taceddîn'in şarkıcı ve aynı zamanda da çalgıcı olan bir carîye (جاریه مطربه را از مغنیان) ile gayrı meşru münasebette bulunduğunu öğrenmiş ve bu fırsattan yararlanarak onu öldürtmüştü¹¹⁰⁸.

Bu mutribler nasıl para kazanıyorlardı? Mevlânâ¹¹⁰⁹'nın, “Ey çalgıcılar, ey çalgıcılar teflerinizi altında doldururum” ifadesi bu konuda bize bir fikir verebilir. Saraya bağlı mutribler (mutribân-ı hasse)in dışındakilere şarkı söyle-

¹¹⁰³ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 179-181/Trk.trc. I, s. 197-200. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 323.

¹¹⁰⁴ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), III, s. 203.

¹¹⁰⁵ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 211-212/Trk.trc. I, s.229-230.; *Tevârih-i Al-i Selçuk*, s. 198. Krş. Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 296.

¹¹⁰⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 355/Krş. Turan, *Türkiye*, s. 355.

¹¹⁰⁷ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 460/Trk.trc. I, s. 455. Ebu'l-Ferec, Trk.trc.II, s. 536. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 389.

¹¹⁰⁸ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 473/Trk.trc. II, s. 28. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 410.

¹¹⁰⁹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 5/ *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s.94.; Sipehsalar, s.96./Trk.trc. 96.

dikten sonra, kavvâllar da olduğu gibi, belki de deflerinin içine para atılmaktaydı¹¹¹⁰. İsmi tespit edilebilen bir çalgıcı ise, Yahyâ el-Mutrib'dir¹¹¹¹.

Kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla mutribler;

saz¹¹¹²

berbat (بریط)¹¹¹³,

ceng (چنگ)¹¹¹⁴

def(دف)¹¹¹⁵

derây-ı Hindî (درای هندی)¹¹¹⁶

Ney (nây- نای)¹¹¹⁷

rebab (رباب)¹¹¹⁸

¹¹¹⁰ Çalgıcılık karşılığında alınan ücretler de haram sayılmaktaydı, bk. Kettanî, Trk.trc. II, s. 246.

¹¹¹¹ Bk. Cacaoğlu, Arapça metin, s. 59/Trk.trc. s. 125.

¹¹¹² Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 88, 267, 310.

¹¹¹³ Bk. aynı eser, s. 211, 252, 408, 461; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 259, III, s. 33.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s.34, V, s. 301. ve İbn Haldun, Mukaddime, Uludağ, II, s. 984. Gölpınarlı'ya göre (*Dîvân-ı Kebir*, I, s. 417; V, s. 501) berbat; kâsesi büyük, sapı kısa tanbura benzer bir sazın adıdır. Rumcada lağuta, Türkçede ise kopuz denirdi. Ayrıca bk. Ögel, aynı eser, IX, s. 239.

¹¹¹⁴ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 218, 252, 390, 408; *Mesnevî*, Trk.trc. I, s. 126, IV, s. 302.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 127, 204, 226, 250, 253, 741-742; III, s. 47, 96; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s.24, 36, 202, 328; III, s. 417, 448, IV, s. 217, V, s. 51; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 9, 205, 479, 504, 552. Gölpınarlı'ya göre (aynı eser, I, s. 416), harpa benzeyen ve arkalıksız, gerilmiş tellerden meydana gelen mızrapla çalınan bir müzik âletidir. Ayrıca bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, IX, s. 359-361.

¹¹¹⁵ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 218; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 489, II, s. 96, 146, 224, 234, 254, 259, 334, 742, III, s. 47, 67, 96.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s.36, IV, s. 415, V, s. 262.; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 5-6, 36, 53, 250, 479, 504, 552, 681.

¹¹¹⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 215/Trk.trc. II, s. 233. Türkçe tercümede Hint yapısı def olarak zikrediliyor. Steingass (s. 506) ise derânın manasını zil olarak açıklıyor.

¹¹¹⁷ İbn-i Bibî (Tıpkıbasım) s. 106, 118, 215, 310, 396, 408, 461.; Türkçe trc. bk. İndeks. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 162, 186, 233, 741-742, III, s. 47, 96.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s.36, II, s. 14, IV, s. 217, V, s. 262.; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 30, 33, 163, 250, 304, 479, 504.

¹¹¹⁸ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 211, 252, 408, 461; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 48.; *Dîvân-ı Kebir*, II, s. 301; Sultan Veled, *Dîvân*, 51, 54, 250, 304. Muineddin Pervane, Vezir Tâceddîn'in oğlunu Konya'ya kadı yapmak istedi. Ancak Vezir'in oğlu bunun için üç şart ileri sürdü. Bunlardan birincisi rebabın halk arasından kaldırılması idi. Muineddin Pervane öteki iki şartı yapmayı kabul etmiş, fakat rebabı kaldıramam demişti. Böylece Vezir Tâceddîn'in oğlu kadılığa

urna (zurna-سُرْنَا) ¹¹¹⁹

tanbur (طنبور) ¹¹²⁰

kanun (قانون) ¹¹²¹

çegane (çagana-چغانه) ¹¹²²

nakur (ناکور) ¹¹²³

erganun (erganon-org- ارغنون) ¹¹²⁴

musikâr (موسیقار) ¹¹²⁵

rûd (رود) ¹¹²⁶ gibi âletler çalmaktadırlar. Bunun dışında savaşlarda, tahta geçme ve karşılama merasimlerinde de çeşitli musikî âletleri kullanılmaktadır:

buk (boru- بوق) ¹¹²⁷

razi olmamıştı, bk. Eflâkî, I, s. 415/Trk.trc.I, s. 393. Krş. Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 298.; Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 40. Rebab için bk. Ögel, aynı eser, IX, s. 197-199.

¹¹¹⁹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 167, 489, II, s. 96, 448.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 202, II, s. 14, IV, s. 415, I, s. 452.; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 5, Fazla bilgi için Ögel, aynı eser VIII, s. 396 vdd.

¹¹²⁰ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 70, 448; *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 202.; Sultan Veled, *Dîvân*, s. 217, 405. Ayrıca bk. Ögel, aynı eser, IX, s. 83-84, 149-153.

¹¹²¹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 95.

¹¹²² Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 301. Gölpınarlı (aynı eser, V, s. 501-502), çegaaneyi saz ve kemandır. Aynı zamanda çengilerin, parmaklarına geçirip usûl tuttukları tahta parçalarına denir, şeklinde açıklamaktadır. Ögel'e göre (aynı eser, IX, S. 76) Eski Anadolu'da ıklık ve kemeçe kullanılmıştır.

¹¹²³ Nâkûr (ناکور / boru, borazan), bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 512, 709.

¹¹²⁴ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 565; III, s. 94.

¹¹²⁵ Musikâr, boru, kanal, düdük, bk. Steingass, s. 1345 ve Ögel, aynı eser, IX, s. 79 ve 393. Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 250; *Sultan Veled, Dîvân*, s. 552.

¹¹²⁶ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 310/Trk.trc.I, s. 324; 336/Trk.trc. I, s. 348. Devellioğlu bu çalgıyı kemeçe olarak açıklıyor (Bk. s. 1076). Ayrıca, uda benzeyen bir saz şeklinde de açıklanıyor, bk. Şihabeddîn Muhammed Horendizi Zeyduri Nesevî, *Nefsetu'l-Masdur*, nşr. Dr. Emir Hasan Yezdicerdi, Tehran hş. 1375², s. 18 ve 447.

¹¹²⁷ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 271.

dühl (davul - دهل) ¹¹²⁸

kerrenây (kernay - کرناي) ¹¹²⁹

kûs (kös - کوس) ¹¹³⁰

nakkare (نقاره) ¹¹³¹

nefir (نفير) ¹¹³²

sanc (صنج) ¹¹³³

tabl (davul- طبل) ¹¹³⁴

tablek (طبلک) ¹¹³⁵

tebîr (tebîre - تبیره /davul) ¹¹³⁶

cura(جړا) ¹¹³⁷

¹¹²⁸ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 33, 133.; Sipehsalar, Trk. trc. s. 26.; Eflâkî, I, s. 431-432/Trk. trc. I, s. 404.

¹¹²⁹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 144, 212. Fazla bilgi için bk. Ögel, aynı eser, VIII, s. 440-442. Kernay, nefes seslilerden ağaç kabuğu veya metalden uzun boylu bir boru, bk. M.K. Özergin, *Türklerde Müzik Aletleri*, s. 6.

¹¹³⁰ Bk. İbn-i Bibî, s. 88, 106, 144, 215, 395, 403. Aksarayî, s. 100. İbn-i Bibî'ye göre (s. 106/Trk.trc. I, s. 126) kôs filin sırtında çalınmakta idi, "Filin sırtındaki davulların gürültüsü, fersah fersah uzaklıktaki dağı ve ovayı tutuyordu". Ayrıca bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, VIII, s. 106-107, 242.

¹¹³¹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 144, 501/Trk.trc. II, s. 51; Aksarayî, s. 100, 112, 219, 302.; Eflâkî, I, s. 431, II, s. 593, 697, 719, 861/Trk.trc. I, s. 404, II, s. 61, 130. Ayrıca bk. Ögel, aynı eser, VIII, s. 238 vdd.

¹¹³² Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 106, 194.; Sipehsalar, Trk.trc. s. 26; Eflâkî, II, s. 593. Nefir, Ortaçağ başlarından itibaren hayvan boynuzundan yapılmış boru, bk. Özergin, aynı eser, 5, 6.; Ögel, aynı eser, VIII, s. 339 vdd.

¹¹³³ Bk. İbn-i Bibî, s. 271. Arabistan'da kullanılan bir çeşit zil, bk. Steingass, s. 793; Ögel, aynı eser, VIII, s. 307.

¹¹³⁴ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 118.; *Mesnevî*, IV, s. 302.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 133, III, s. 36.; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), III, s.203.; IV, s. 411, 415.; Sipehsalar, Trk.trc. s. 26.

¹¹³⁵ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 194

¹¹³⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 118, 381.

¹¹³⁷ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s.34, 417, Cura, surnanın pek çeşitli tiplerinden biri, bk. Özergin, aynı eser, s. 8.

çevgan¹¹³⁸

Mevlânâ tarafından savaşlarda heybetli davulların ve köslerin çalındığı açıkça ifade edilmektedir¹¹³⁹. Ayrıca bayramlarda da davul ve nakkare çalınmaktadır, “Şu bayram davulu, kulağa ordan geldi..”¹¹⁴⁰ Nitekim Mevlânâ’ya şeyhlerden bir grup bayram gününde niçin davul ve nakkare çaldıklarını sorup, “bunun sırrı nedir?” dediler. Mevlânâ: “Davul ve zurnayı, kulakları ağır işitenler için bir tembih olsun ve gafiller de gaflet uykusundan uyanıp bayram gününe her şeyle hazırlansınlar diye çalışıyorlar...”¹¹⁴¹ Selçuklu döneminde de davul boyna asılarak ve vurularak çalınmaktadır.

“Sen, söyle diye davul dövmedesin; bense bir davul gibiyim sana; senin boynuna asılmışım, davul gibi boyuna vurmadasın bana”¹¹⁴². Selçuk sultanının özel meclislerinde (bar-ı hass), cengle neyin coşkunuğu ön plânda-
dır¹¹⁴³. Bu dönemde Mevleviler’in cenaze törenlerinde şarkı söylenip, def, nakkare, zurna ve nefir çalınıyordu. Nitekim Mevlânâ’nın ölümünden sonra yapılan defin töreninde” Yirmi bölük gûyende de Mevlânâ’nın ölümünden önce söylemiş olduğu mersiyeleri okuyordu. Nakkarecilerin naraları, zurna ve beşaret, nefir v.s. sesleri... kıyâmetler koparıyordu”¹¹⁴⁴.

Mutriblerden ayrı olarak kaynaklarda bazı çalgıcılar da zikredilmektedir; avvâd (ud çalan/ عواد)¹¹⁴⁵, çengî (çengçalan, çeng-zen چنگي)¹¹⁴⁶, deffâf (defçi / دفاف)¹¹⁴⁷, dühül-zen (davulcu/ دهلزن)¹¹⁴⁸, nakkare-

¹¹³⁸ Bk. Mesnevî, Trk.trc. IV, s. 302. Çevgan için bk. Sanal, H., Çevgan mad. *DİA*, s. 295-296.

¹¹³⁹ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 302.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s.415.

¹¹⁴⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s.49.

¹¹⁴¹ Bk. *Eflâkî*, I, s. 431-432/Trk.trc. I, s. 404-405. Davul çalmak için kullanılan deriden yapılmış kayışa “Düvâl - دوال” denmekteydi, bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 601.

¹¹⁴² Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s.364.

¹¹⁴³ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 302.

¹¹⁴⁴ Bk. *Eflâkî*, Trk.trc. I, s. 265; II, s. 61.

¹¹⁴⁵ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 573/Trk.trc. II, s. 107.

¹¹⁴⁶ Bk. aynı eser, s. 335, 355.; Ebû Hanîfe Abdülkerim, vr. 193^b/Ateş, s. 107; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 49.; Turan, *Türkiye*, s. 355.

¹¹⁴⁷ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 203; II, s. 96, 234.; *İbûdâ-nâme*, s. 141.

¹¹⁴⁸ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s.519, 552, II, s. 32-33, 55, 93-94, 133, 538/*Dîvân-ı Kebir*, I, s. 15; *Mesnevî*, III, s. 159/Trk.trc. III, s. 228; Necm-i Râzî, s. 227, 538.

zen(نقاره زن)¹¹⁴⁹, nayî (ney-zen/نای)¹¹⁵⁰, rebâbî (rebabçı/ربابی)¹¹⁵¹ ve tabbâl, tabl-zen (davulcu/طبال-ظبلن)¹¹⁵². Mevlânâ'nın hizmetinde bulunan çalgıcılardan biri Hamza adında bir neyzen idi, bu şahıs neyi gayet iyi ve mahir çalardı¹¹⁵³. Mevlânâ'nın meclislerinde bulunan müzisyenlerden biri de Ebû Bekr-i Rebâbî idi¹¹⁵⁴.

Bu müzisyenler arasında nâyi, deffâf ve çengîlerden kadın çalgıcılar da vardı. Konya'nın bütün hanımları her cuma Selçuklu sultanının has nâibi olan Emîneddîn Mikâil'in hanımının huzurunda toplanırlardı. Bu toplantılara Mevlânâ da davet edilir ve hanımlara nâsihatlarda bulunurdu. Nihayet olayın sonunda şarkı söyleyen cariyeler, nadir defçiler ve kadın neyzenler çalmağa başlar, Mevlânâ da sema'a kalkardı¹¹⁵⁵. Yine Konya'da Vezir Ziyâeddîn'in hanında Tavus adında çeng(harp) çalan bir hanım vardı. Saz çalmasındaki maharetinden ötürü bütün âşıklar onun esiri olmuşlardı. Bu hanım Tavus-ı Çengî diye anılıyordu¹¹⁵⁶. Konya'da bulunan ve "Tavus Baba Türbesi" olarak anılan türbenin bâniyesinin bu hanım olması mümkündür¹¹⁵⁷.

¹¹⁴⁹ Bk. Eflâkî, II, s. 593, 731, 861/Trk.trc. II, s. 61, 160, 250-251.

¹¹⁵⁰ Bk. Ebû Hanîfe, aynı yer/Ateş, s. 107; *Mesnevî*, IV, s.324/Trk.trc. IV, s. 63; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 115, IV, s. 47, VI, s. 90; Eflâkî, I, s. 213-2 ve 490/Trk.trc.I, s. 263, ve 445.

¹¹⁵¹ Bk. İbn-i Bibî, (Tıpkıbasım), s. 573/Trk.trc. II, s. 107.; *Fîhi Mâfih*, s. 174/ Trk.trc. s. 267; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 36, 217; II, s. 62, 100, 453; *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 59; III, s. 297, VI, s. 200, 398, VII, s. 51-53; Eflâkî, I, s. 256/Trk.trc. s. 281.

¹¹⁵² Bk. Ebû Hanîfe Abdülkerim, aynı yer/Ateş, s. 107; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 551, II, s. 29, 50, 312, III, 9.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 15, 343, II, s. 386, 455, III, s. 238, V, 438.; Eflâkî, II, s. 691/Trk.II, s. 131.

¹¹⁵³ Bk. Eflâkî, I, s. 231/Trk.trc. I, s. 263.

¹¹⁵⁴ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 527; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II, s. 7-8 ve 476.

¹¹⁵⁵ Bk. Eflâkî, I, s. 490/Trk.trc. I, s. 445. Krş. Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 58. Ali Mazaheri (s. 79), kadınların hayatı ile ilgili bilgi verirken, "çok kez şarkıcılar ve rakkaseler misafirleri eğlen-dirmeğe gelirler, bazen de bir orkestra şarkı ve danslara eşlik ederdi. Bunlar her zaman kör müzisyenlerdi. Bu nitelikleri onların hareme girmelerini sağlardı" demektedir. Ancak Anadolu'daki eğlence hayatında müzisyenlerin kör olduğu hakkında bir bilgi yoktur.

¹¹⁵⁶ Bk. Eflâkî, I, s. 375-376/Trk.trc. I, s. 365-366. Krş. Togan, *U.T.Giriş*, s. 209.

¹¹⁵⁷ Bk. Önkâl, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, s. 334.

Sâhir (A. ساحر): Sihirbaz, büyücü / Enchanter, magician.

Bu meslek unvanı için ayrıca cadu¹¹⁵⁸ ve efsun-ger¹¹⁵⁹ kelimeleri de kullanılmaktadır. Büyücü; gözbağcıdır, büyü yapar ve halkın gözlerini boyar¹¹⁶⁰. Büyücüler muhtemelen Hintliler'den çıkmaktadır. Mevlânâ bu konuda şöyle diyor, "Büyücü Hindliler'e buyur, büyücülüğü haddinden ileriye götürmesinler"¹¹⁶¹. "... O Kâbilli büyücü karı, kötülüğünden sana çok büyüler yapmış olacak"¹¹⁶². Büyücüler tortulu suyu saf gösterir, pazardakilerin gözleri (tabiatıyla kalabalık bir topluluğun) önünde ay ışığını ölçüp biçerler para alırlar, kâr ederler. Bu ölçüp biçmeyle para kazanırlar. Alıcının elinden para çıkar, ancak (o hayal satın aldığı için) kumaşı da kaybeder. Büyücü karılar düğümlere üfürürler¹¹⁶³. Büyücü tacirler geceleyin büyü yaparak küpü at gibi yürütürler, kokusuz yaban ağacına ödağacı rengini verirler. Taş ve toprak parçasını bize hoş gösterirler¹¹⁶⁴. Yine büyücüler gözlere ceylanı arslan, turuncu erik, keçiyi kurt, buğdayı arpa, dürülmüş hayâl tomarını ölümsüzlük fermânı, Hintliye Türk, Rüstem gibi güçlü kuvvetli filleri, savaş vakti, sivrisinek gibi gösterirdi¹¹⁶⁵. Bir büyücü, büyüyle bir topluluk içinde pirinçe dolu sahanı, akreplerle dolu gösterir. Evi büyü ve nefesiyle akreplerle dolmuş gösterir ama, onlar sahici akrep değildir ki.¹¹⁶⁶

Mevlânâ, Şemseddin Tebrizî'nin de büyücü ve sihirbaz gözlere sahip olduğunu ifade etmektedir¹¹⁶⁷. Babai hareketinin lideri Baba İlyas da sihirbazlık bilmekte idi¹¹⁶⁸. Öte yandan Mevlânâ'nın müritlerinden Bedreddîn-i Tebrizî de narincat ve sihir ilimlerini biliyordu¹¹⁶⁹. Sihir ilmine vâkıf olanlardan biri de Ahmed Eflâkî idi¹¹⁷⁰.

¹¹⁵⁸ *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 502.; II, s. 317, 668.

¹¹⁵⁹ Bk. aynı eser, I, s. 474./ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 146.

¹¹⁶⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 325; IV, s. 215.

¹¹⁶¹ Bk. aynı eser, I, s. 27; V, s. 221.

¹¹⁶² Bk. aynı eser, I, s. 27.

¹¹⁶³ Bk. *Mesnevî*, V, s. 65/Trk.trc. V, s. 86.; VI, s. 546/Trk.trc. VI, s. 376.

¹¹⁶⁴ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 546/Trk.trc. VI, s. 376.

¹¹⁶⁵ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, Trk.trc. V, s. 207.

¹¹⁶⁶ Bk. *Mesnevî*, V, s. 40. Ortaçağda kadınların hayatında falcı kadınlar, tılsımcılar ve muskacılar önemli bir yer tutar ve bunlar her tarafta iyi karşılanırdı, bk. Ali Mazaherî, s. 79.

¹¹⁶⁷ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II, s. 249; III, s. 317; IV, s. 91.

¹¹⁶⁸ "Göz boyama ve büyü sanaunda eli çabuk ve ustaydı, bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 498/Trk.trc. II, s. 49. Krş. Ocak, A.Y., *Babailer İsyanı*, İstanbul 1980, s. 101.

¹¹⁶⁹ Bk. Eflâkî, I, s. 141/Trk.trc. I, s. 200.

¹¹⁷⁰ Bk. *Menakibü'l-Ârifin*, Önsöz, s. 10.

Sayyâd (A. صياد): Avcı / Hunter.

Farsça karşılığı şikâr-gîr (شکار گیر)¹¹⁷¹ dir. Çok eskiden beri insanlar avcı toplum olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hz. Peygamber devrinde de İslâm toplumu içinde avcılar mevcuttu. Bu dönemde kara avcılığı; köpeklerle, doğanlarla, mızrakla, oklarla, mi'râzla (ucu demirli sopa), el ile ve âletlerle avlanma olmak üzere yedi başlık altında toplanmıştır¹¹⁷². Hz. Peygamber, "avlanmış tavuk ve kuş eti yedi. Ancak bu avlanmış hayvanları satın almaz, bizzat avlamaz ve yemesi için kendisine av tutulup getirilmesini de sevmezdi"¹¹⁷³. Burgazî'ye göre¹¹⁷⁴, "Sayyâdın işi sürekli tuzak ve ağ kurmaktır, hile ile kuşları tutar, yavrucağı öksüz kalır, yuvasında açlıktan ölür. Bu nedenle avcılara fütüvvet değmez".

Daha ziyade Selçuklu devrinin önde gelen sporlarından biri olan avcılığı, avlanılan hayvanların veya derilerinin para karşılığında satılması sebebiyle bir meslek olarak da kabul edebiliriz. Kaynaklarda bir avcının nasıl iş gördüğü hakkında bilgiler bulabilmekteyiz. Avcı avlanırken söz gelişi bir ceylanın ayak izlerini görüp onları izler. Ancak ceylanın ayak izleri bir süre işe yarar. Ondan sonra ahudaki misk kokusu yolu gösterir¹¹⁷⁵. Av sırasında avcının dostu gözüdür, bu nedenle onu çerçöpten arı tutması gerekir¹¹⁷⁶. Avcı kuşları avlamak için pusuda gizlenir, tuzak kurar ve kuş gibi öter durur. Önüne de seslenen, öten, çığırın budur zannını vermek için bir ölü kuş koymuştur. Kuşlar onu kendi cinsinden sanıp toplanırlar. Avcı da onları (yakalar ve) derilerini yüzer¹¹⁷⁷. Dağ keçisini avlamak için de bir dişi dağ keçisi kullanılır. Dağ keçisi bulunduğu yerden öbür dağa bakar, orada dişi dağ keçisini görür. Aradaki binlerce arşın yol ona iki arşınlık bir mesafe görünür. O sarhoşlukla sıçramak ister, sıçrayınca da iki amansız dağın arasındaki çukura düşüverir. Avcıların o iki dağ arasındaki yerde oturmuş o ânı beklemektedirler. Dağ keçisi, ekseriyetle böyle avlanır. Yoksa bu hayvan, pek yürük, pek çeviktir, düşmanını sezer, anlar¹¹⁷⁸. Avcı, kuşları avlamak için daima

¹¹⁷¹ Bk. *Dihân-ı Kâmil*, II, s. 101. Ayrıca sayyad için bk. aynı eser, I, s. 408, 484; II, s. 24.

¹¹⁷² Bk. Kettânî, Arapça metin II, s. 96-97/Trk.trc. II, s. 318-310.

¹¹⁷³ Bk. aynı eser, Arapça metin, II, s. 99/Trk.trc. II, s. 321.

¹¹⁷⁴ Bk. s. 122.

¹¹⁷⁵ Bk. *Mesnevî*, II, s. 255/Trk.trc. II, s. 13.

¹¹⁷⁶ Bk. aynı eser, II, s. 248/Trk.trc. II, s. 3.

¹¹⁷⁷ Bk. aynı eser, III, s. 15/Trk.trc. III, s. 19.

¹¹⁷⁸ Bk. aynı eser, III, s. 46/Trk.trc. III, s. 65-66.

(yiyecek) taneleri saçar, kuşlar bu tanelere tamah ettikleri zaman tuzağa düşerler¹¹⁷⁹. Avcılar, av sırasında ok ve yay kullanmaktadırlar¹¹⁸⁰. Onlara yardımcı olan unsurlardan biri de köpeklerdir¹¹⁸¹. Avcılar, avladıkları hayvanlara göre isimlendirilirler, söz gelişi arslan avcısı (شیرگیر)¹¹⁸² Kuş avcısı¹¹⁸³ domuz avcısı gibi¹¹⁸⁴. Tarihçi Ravendî de eserinde “Av Avlamak” ile ilgili bir bölüm ayırmıştır¹¹⁸⁵. Ona göre; terbiye edilmiş olan her vahşi hayvanla yakalanan her av helaldir. Bu hayvanlardan biri de Zağnos kuşudur. Yine avcıya yardımcı olan hayvanlar; köpek ve zagar (tazı) dır. Râvendî ayrıca avlanan hayvanın hangi şartlarda helâl olup olmadığı husûsundaki görüşlerini de belirtmektedir.

Türkiye Selçukluları'nın önde gelen devlet adamlarından Melikü'l-ümerâ Seyfeddîn Ay-Aba bir gün sofrasında keklik kebabının bulunmadığını gördü ve hansâlâri huzuruna çağırarak bunun sebebini sordu. Hansâlâr, avcılar soğuk hava ve kardan ava çıkamadılar dedi. Seyfeddîn Ay-Aba, ona şehirde beslenen kekliklerden aramasını ve bundan sonra da sofrayı keklik kebabından yoksun bırakmamasını emretti. Hansâlâr ve mutfak müşrifi onun korkusundan şehirdeki avcılardan her kekliği altmış-yetmiş iddete (akçeye) satın aldılar ve her gün sofraya yüz keklik koydular¹¹⁸⁶.

Mevlânâ bir gün Konya Pazarı'nın ortasında gidiyordu. O sırada bir Türk, bir tilki veya postunu elinde tutmuş, “Dilku, Dilku” diye mezat ediyordu¹¹⁸⁷. Muhtemelen bu Türk avcı olmalıdır ve avladığı tilki postunu satmaktadır.

¹¹⁷⁹ Bk. *Mesnevî*, III.s. 162/Trk.trc. III.s. 232.

¹¹⁸⁰ Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 627.; *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VII.s. 399.; *Rahat üs-Sudur*, 432-434/Trk.trc. 398-400.

¹¹⁸¹ Bk. *Divân-ı Kebir*, VII.s. 234.; *Divân-ı Kâmil*, I, s. 408, II.s. 143.; *Mesnevî*, Trk.trc. IV, s.181. Ayrıca avlanmak için şahin ve doğan gibi kuşlar da kullanılıyordu, bk. Sultan Veled, *Maârif*, s. 186, 275, 382-3.; Süslü, *Tasvirilere Göre*, s. 118, 122, 124-125, 128-129, 179 vd.

¹¹⁸² *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II.s. 331, VI, s 305, VII.s. 87, 254, 259, 36; I, s. 288; III, s. 10, 35..

¹¹⁸³ *Divân-ı Kebir*, IV, s. 85, 226. Asurlular kuş avcısına “uşandûs” diyorlardı, bk. Wilson, s. 87-88.

¹¹⁸⁴ Sultan Veled, *Maârif*, s. 163.

¹¹⁸⁵ Bk. *Rahat üs-Sudur*, 431-434/Trk.trc. 398-400.

¹¹⁸⁶ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 203-204/Trk.trc. I.s. 222; *Tevârih-i Al-i Selçuk*, s. 188. Krş. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 28.

¹¹⁸⁷ Bk. Sipehsalar, s. 92./ Trk.trc. s.94; Eflâkî, I.s. 356/Trk.trc. I.s. 353. Krş. Baykara, *Konya*, s. 54.

Sayyâd-ı mâhi (A.F. صياد ماهي): Balıkçı / Fisherman, fisher.

Hız. Peygamber devrinde de deniz avcılığı veya balıkçılık mevcuttu¹¹⁸⁸. Türkiye Selçukluları döneminde ise, balıkçılar denizin yanısıra göllerde de avlanıyorlardı¹¹⁸⁹. Bunlar âlet olarak ağ¹¹⁹⁰ ve olta¹¹⁹¹ kullanıyorlardı. Balığın olta ile avlanmasında bugün de pek değişiklik görülüyor.” Balıkçılar, balığı bir defada sudan çekip çıkarmazlar. Oltanın çengeli (iğnesi) balığın boğazına girince onu birazcık çekerler ve sonra bırakırlar, tekrar çekerler. Bunu, balığın kanının akıp bitkin bir hâle gelmesi, kuvvetini kaybetmesi ve zayıflaması için yaparlar”¹¹⁹². Mevlânâ, Hz. Süleyman’ın balıkçılık yaptığını zikretmektedir¹¹⁹³. Bir Bizanslı tarihçi Niketas¹¹⁹⁴’ın verdiği bilgiler ışığında altında Beyşehir Gölü’nde de balıkçılık yapılmakta idi. Mevlânâ’nın halifesi Salahaddîn Zerkûb’un ana ve babası Konya civarında bir göl kenarında bulunan Kâmile denilen köydendirler. Onlar bu gölde balık avlamakla geçinirlerdi¹¹⁹⁵. Sahib Ata’nın Akşehir’de yaptırdığı eserler ile ilgili vakfiyede balık pazarı zikredilmektedir¹¹⁹⁶. Öte yandan Van Gölü’nde Tirrih (bugün İnci Kefali) denilen bir balık avlanmakta ve tuzlandıktan sonra ihraç edilmekteydi¹¹⁹⁷.

¹¹⁸⁸ Bk. Kettanî, Arapça metin, II, s. 98-99/Trk.trc. II, s. 320-321.

¹¹⁸⁹ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 407/Trk.trc. IV, s. 178.; el-Umeri, Arapça metin, s. 34/Trk.trc. s. 190.

¹¹⁹⁰ Bk. aynı eser, IV, s. 407/Trk.trc. IV, s. 178, 181, 184, 190.; *Dîvân-ı Kebir*, IV, s. 414; V, s. 381.

¹¹⁹¹ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 190.; *Dîvân-ı Kebir*, II, s. 204, 211; V, s. 23, 381, VII, s. 5; Eflâkî, I, s. 400/Trk.trc. I, s. 383.

¹¹⁹² Bk. *Fihî Mâlih*, s. 116/Trk.trc. 182.

¹¹⁹³ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 48.

¹¹⁹⁴ Bk. *Historia*, Trk.trc. s. 24.

¹¹⁹⁵ Bk. Eflâkî, II, s. 706/Trk.trc. II, s. 142.

¹¹⁹⁶ Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 282 ve not 246. Balık satmak (mahî furuşı) için bk. *Dîvân-ı Kâmil*, III, s. 35.

¹¹⁹⁷ Bk. Ebu'l-Fida, *Coğrafya*, s. 148.

8- TİCARET HAYATI İLE İLGİLİ MESLEKLER

Bir ülkenin refah seviyesini gösteren olaylardan biri de ticaret hayatının hareketli ve parlak olmasıdır. İbn Haldun'a göre¹¹⁹⁸, "Ticaret, ticarî eşyayı ucuz almak ve pahalı satmak suretiyle malı nemalandırmak (ve sermayeyi) artırmak için çabalamaktır. Ticaret meta' olan şeyler, ister köle, ister ekin (hububat), ister hayvan, ister silâh (ve kumaş) olsun fark etmez. Sözü edilen artan miktara "kâr" ismi verilir". Öte yandan Anadolu; Türkiye Selçukluları'nın birlik ve düzeni sağlamasından sonra, Müslüman ve Hristiyan toplumlar arasındaki ticaret yollarının geçiş noktası üzerinde yer almış, ülke iktisadî ve kültürel bakımdan zenginleşmişti. Selçuklu sultanlarının XIII. yüzyıl başlarında Antalya ve Sinop'u alması, Kıbrıs Krallığı ve Venedikliler ile ticaret anlaşmaları yapmaları ve düşük gümrük tarifesi uygulamaları dış ticareti teşvik gayesi güdüyordu. Ayrıca çeşitli nedenlerle zarara uğrayan tüccarların bu zararlarını karşılamak için bir çeşit "devlet sigortası" uygulanıyordu¹¹⁹⁹. Selçuklular milletlerarası önemli ticaret yolları üzerinde kervanların güvenliğini sağlamak için de büyük özen göstermişler, zengin ticaret kervanlarına muhafızlar tayin etmişler ve konaklama yerlerinde kervansaraylar yaptırmışlardı.

Ticaret hayatı ile ilgili mesleklerde, başta tüccar olmak üzere çeşitli meslek unvanları kullanılmıştır: Bazergân (F. بازرگان)¹²⁰⁰, ehl-i bazar (اهل بازار/esnaf, satıcı, pazar halkı)¹²⁰¹, hâce (F. خواجه)¹²⁰² ve tâcir (A. تاجر). Bunların İngilizce karşılıkları hemen hemen aynıdır, merchant veya tradesman.

¹¹⁹⁸ Ticaretin manası, usulleri ve çeşitleri için bk. *Mukaddime*, Trk.trc.Uludağ, II,s. 929-938.; Ugan, II,s. 354-366.

¹¹⁹⁹ Anlaşmalar ve devlet sigortası için bk. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 109-146.

¹²⁰⁰ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 99-100.; *Mesnevî*, I,s. 95/Trk.trc. I,s. 124, II,s. 329/Trk.trc. II,s. 115, III,s. 175/Trk.trc. III,s. 251.; *Dîvân-ı Kâmil*, I,s. 246, II,s. 544.; Necm-i Râzî, s. 440; Eflâkî, I,s. 137/Trk.trc. I,s. 196, s.314/Trk.trc. I,s.323, s. 485/Trk.trc. I,s. 442.

¹²⁰¹ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 521.

¹²⁰² Bk. *Mesnevî*, III,s. 32.; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 246.; *Menakıb-ı Evhad*, s. 153.; Eflâkî, I,s. 91/Trk.trc. I,s. 167, s. 95-98/Trk.trc. I,s. 169-171. Necm-i Râzî eserinde ayrıca ehl-i ticaret başlığı altında bir fasıl ayırmış (bk. s. 522-531) ve ticaretin iki çeşit olduğunu ileri sürmüştür; dünya ticareti ve ahiret ticareti.

“Bir tüccar alış-veriş zorluklarını göğüsleme, menfaatlar ve kârlar temin etme durumu ile yüzyüzedir. Bu konuda (aldanmamak için) kurnazla pazarlık yapma, inatla fiyat kesme, ustalıklı iş becerme, ihtilaflı davaların içinden çıkmaya alışık olma ve sıkı bir şekilde tartışma gibi hususlara kesinlikle ihtiyaç vardır. Bunlar da mesleğin hususiyetleridir”. İbn Haldun¹²⁰³ karakter itibarıyla tüccarları iki sınıfa ayırıyor. Bunlardan birinci sınıftakiler kötü ahlâklı ve sahtekâr olanlardır. Tacirlerden ikinci sınıftakiler zengin, devlet adamlarıyla iyi münasebet kuranlar ve servetlerini kendi adına nemalandırmak üzere vekillerine devredenlerdir. Bu tacirler kötü huylardan tamamiyle uzak kalmışlardır.

Tüccar (bazergân) mal almak için Anadolu’da dolaştığı gibi ülke dışında da çeşitli yerlere gidip oralardan aldığı malları bulundukları şehirlere getirirdi. Mevlânâ’nın¹²⁰⁴deyişle, “binlerce tacir kâr etmek için sefere çıkarlardı”. Söz gelişi Hindistan’a kadar gidenler vardı. Şerefeddîn-i Hindî adında bir tacir (hâce) ticaret için Hindistan’a gider, oradan görülmedik ve nadir mallar getirirdi¹²⁰⁵. Nitekim “...Uzak mesafelerdeki ülkelerden veya yolları çok tehlikeli olan beldelelerden mal naklederse, tüccarın bundaki istifadesi daha çok, kârı daha fazla olur. Pazarlardaki fiyat değişmelerini daha rahat temin eder. Çünkü bu durumda nakledilen mal, yerin uzak veya nakliyyede takip edilen yolların gayet tehlikeli olması sebebiyle az ve nadir bulunur. ...Az ve nadir bulununca malların fiyatları yükselir ...Bundan dolayı bir yerden diğerine mal nakleden tüccarın ticarî mallarının değeri artar, sermayeleri çoğalır. Bu sebeple çabucak zengin ve servet sahibi olurlar¹²⁰⁶.

Bu tüccar gittikleri yerlerde veya sattıkları mal için bac (vergi) öderlerdi. Mevlânâ, Muineddin Pervane’ye yazdığı bir mektupta; ticaret yapmak için Sivas ve civarına giden tacirlerden biri olan Şihabeddîn’in bactan muaf tutulması için orada görevli bacdârlara hitaben bir emîr-nâme verilmesini istemişti¹²⁰⁷. Şeyh Salahaddîn’in tacir ve zengin bir müridi de Konya’dan

¹²⁰³ Bk. İbn Haldun, *Mukaddime*, Trk.trc.Uludağ, II,s. 936.

¹²⁰⁴ Bk. *Divân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), III,s. 194.

¹²⁰⁵ Bk. *Mesnevî*, I,s. 95/Trk.trc. I,s. 124.; Eflâkî, I,s. 91/Trk.trc. I,s. 167.

¹²⁰⁶ Bk. İbn Haldun, aynı eser, Uludağ, II,s. 930-931.; Ugan, II,s. 358-359. İslamî dönem için bk. Kettanî, Trk.trc.II,s. 244-245, 252-254, 258, 261-262, 265, 337.

¹²⁰⁷ Bk. *Mektubat-ı Mevlânâ*, s. 32.; Sultan Veled, *Divân*, s. 569. Krş. Yaltkaya, Ş. Tahlil ve Tenkidler, *TM*, VI,s. 326.

İstanbul'a gitmişti. Mevlânâ¹²⁰⁸ ona İstanbul civarında bir papazın oturduğunu ve ona selâm söylemesini buyurmuştu. Bu tacir (bazergân) de o papazı ziyaret etmişti. Papaz da bulunduğu yerin tekfurundan tacire yol muhafızlarının ve ummâl (amiller-vergi memurları)ın zorluk çıkarmaması için bir mektup temin etmişti¹²⁰⁹. Görüldüğü üzere gerek Selçuklular, gerekse Bizans tarafından zaman zaman ticareti kolaylaştıracak belgeler elde etmek mümkün olmaktadır. Evhadeddîn Kirmânî'nin genç bir müridi de ticaret yapmak için İstanbul'a gitmişti. Başka bir tüccar da Gilân'dan ibrişim ve ham ipek (kazz) alarak Anadolu'ya Sivas'a getirmişti¹²¹⁰.

Tarihçi Ravendî eseri *Râhat-Üs-Sudûr*'u Türkiye Selçuklu sultam Gıyaseddîn Keyhusrev'e ithaf etmişti. Eserini, Cemâleddîn Ebû Bekr Ebî'l-Alâ er-Rumî adındaki bir tacirin telkini ve verdiği cesaret üzerine yazmıştı. Cemâleddîn Ebû Bekr de Anadolu'dan Hemedan'a gitmişti¹²¹¹.

Tacirler içinde Anadolu'ya gelenler de vardı. Emîr Şemseddîn Ömer Kazvinî dünyalık kazanma kaygusuyla Kazvin'den ayrılarak ticaretle uğraşmağa başlamış ve Erzurum'a gelmişti. O daha sonra topladığı kumaş ve malları satmak üzere Türkistan ve oradan da Moğol Kağanı'nın huzuruna gitmişti. Şemseddîn Ömer burada yaptığı ticaretten de kâr sağlamıştı. O bir gün hazine görevlilerine kumaş gösterirken Moğol Kağanı Ögedey tarafından görüldü ve daha sonra Sultan I. Alâeddîn Keykûbad'a elçi olarak gönderildi (1237)¹²¹². Sultan Veled zamanında bir tacir Konya'ya gelmişti. O anlatığı hikâyelerden birinde inci ve yakut elde etmek için Kiş ve Bahreyn'e seyahat ettiğini zikretmişti¹²¹³. Mevlânâ¹²¹⁴ da bir gazelinde inci taciri (lu'lu'i)nden bahsediyor. Alâiye (Alanya)'ye Mısır, İskenderiye ve Şam'dan; Gümüşhane'ye ise Irak ve Şam'dan tüccarlar gelirdi¹²¹⁵. Aşağıda belirteceğimiz üzere Tebriz'den de Anadolu'ya tüccarlar geliyordu.

Tüccarlar yabancı ülkelerde de iş yerleri açar ve oralarda koloniler hâlinde yaşarlardı. Gıyaseddin Keyhusrev gurbette İstanbul'da yaşadığı süre

¹²⁰⁸ Mevlânâ ile tüccar arasında geçen bir olay için ayrıca bk. Sipehsalar, s. 108-109/Trk.trc. s. 107-108.

¹²⁰⁹ Bk. Sipehsalar, s. 105-106/Trk.trc. s. 104-106; Eflâkî, I, s. 137/Trk.trc. I, s. 196-198.

¹²¹⁰ Bk. *Menakıb-ı Evhad*, s. 109 ve 153.

¹²¹¹ Bk. Trk.trc. s. XVII-XVIII ve 424-425.

¹²¹² İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 452-454/Trk.trc. I, s. 448-451. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 385.

¹²¹³ Bk. Eflâkî, I, s. 368/Trk.trc. I, s. 361.

¹²¹⁴ Bk. aynı eser, I, s. 237/Trk.trc. I, s. 268.

¹²¹⁵ Bk. İbn Battuta, Trk.trc. s. 311, 328. Krş. Şeker, s. 62.

içinde bir Frenk beyi ile düello yapmak zorunda kalmış, bu mücadeleyi adı geçen şehirde bulunan Müslüman tüccarlar da seyretmişti. Bu mücadeleyi Selçuklu sultanı kazandığında lehte tezahüratta bulunanlar arasında tüccarlar da vardı¹²¹⁶. Antalya'da ise Hristiyan tüccarlar Mina denilen mahallede oturuyorlardı¹²¹⁷.

Öte yandan Anadolu'da Hristiyanlar'ın koloni halinde yaşadıkları şehirlerden biri de Sivas idi. Burada Cenevizliler, Yahudiler, Volga bölgesinden gelen Bulgarlar'ın yanı sıra Suriye ve Elcezire'den Müslüman tüccarlar yerleşmişlerdi¹²¹⁸. Konya'da birçok Avrupalı (Frank) tüccar oturmakta idiler. Nitekim William of Rubruck 19 Nisan 1255'de buraya ulaştığında; bunlardan Cenevizli Nicholas ile Venedikli Benefatius Molendino adlı iki tacir, bir şirket kurarak Selçuklu Devleti'nden şap satışını tekellerine almışlardı. Bu sebeple şapın normal fiyatı 15'den 50 aluna çıkmıştı¹²¹⁹.

Yeni fethedilen şehirlerin Türkleştirilmesi için sadece Türk nüfus yerleştirilmekle kalınmamış, ticarî hayatın devamı için de zaman zaman buralara tüccarlar da sevk edilmiştir. Nitekim Sinop'un fethinden sonra (1214), İzzeddin Keykavus; "Her bölgeden ve her şehirden yetenekli, güçlü ve itibarlı bir tüccar (hace) seçerek Sinop'a göndermelerini" istemişti¹²²⁰. Selçuklu sultanı o dönemde birçok millete mensup tüccarların bir uğrak yeri olan Sinop'un ticarî hayatına Türkler'in daha fazla katkısını sağlamış, böylece sosyal hayatın gelişmesinde de etkili olmuştur¹²²¹. Türk tüccarlar Sinop'tan gemilere binerek Suğdak'a gidiyorlardı. Bunların ticaret eşyaları arasında pamuklular, ipekliler ve baharat bulunmaktaydı¹²²².

Tacir işini yaparken risk ve tehlikeyi göze almalıdır, "Pul şişe gibi ruhu incecik olan, cüz'i bir şeyden kırılıveren korkak tacir (bazergan), ticaretin-

¹²¹⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 55/Trk.trc.I,s. 74. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 270 ve not: 5.

¹²¹⁷ Bk. İbn-i Battuta, Trk.trc. s. 311-312.Krş. Şeker, s. 34.

¹²¹⁸ Bk. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, s. 328. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 55.; Krş. Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 120-121.; Kayaoğlu, "Selçuklular Devrinde Ticarî Hayat", "s. 365.

¹²¹⁹ Bk. *The Journey of William of Rubruck To The Eastern Parts of The World, 1253-55*, Latınceden İngilizceye tercüme eden William Woodville Rockhill, London 1900, s. 277. Krş. Köprülü, aynı eser, s. 54.; Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 136. Şap için ayrıca bk. Simon de Saint-Quentin, s. 69.

¹²²⁰ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 154/Trk.trc. I, s. 174.

¹²²¹ Krş. Turan, *Resmî vesikalar*, s. 162; aynı mlf. *Türkiye*, s. 306-307.

¹²²² Bk. William of Rubruck, aynı eser, s. 44 ve Heyd, aynı eser, s. 328.

den ne fayda görür, ne ziyan eder. Hattâ fayda şöyle dursun ziyan eder, mahrum kalır, hor olur... Çünkü bütün işler, ihtimalle yapılır"¹²²³.

İbn Haldun'un görüşü de buna yakındır, "Atılgan ve girişken olmayan ve hâkimler (ve makam sahipleri) nezdinde bir dayanağı bulunmayan bir şahsın ticareti meslek olarak seçmekten kaçınması icab eder. Çünkü sermayesi zâyî ve yok olma tehlikesine maruz kalır, alım-satım ile uğraşanların yemi olur"¹²²⁴. Muhtemelen böyle bir tacirin eli, para sayarken titrer¹²²⁵. Tüccarlar seyahatleri sırasında hanlarda ve kervansaraylarda kalırlar ve bir hücre tutarak içine mallarını koyarlardı¹²²⁶. Bahaeddin Veled Konya'ya geldiğinde Sultan I. Alâeddin Keykûbad onu sarayın taşhanesinde misafir etmek istemişti. Ancak Bahâeddin bunu kabul etmedi ve "İmamlara medrese, şeyhlere hânakah, emirlere saray, tüccarlara han... münasıptır" buyurup Altun-aba medresesine indi¹²²⁷. Şems-i Tebrizi Konya'ya geldiğinde kendisini bir tüccar gibi göstererek Şekerciler Hanı'nda bir oda tutmuştu. Yine Tebriz'den gelen bir tacir (hace) adı geçen hana inmişti¹²²⁸.

Tacirler alışveriş için başka ülkelere gittiklerinde soyulma ve mallarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliyorlardı. Nitekim Mevlânâ; "bir kervancının, hırsızlar, tacirlerin mallarını tamamiyle alıp götürünceye kadar susması"yla ilgili bir olay zikretmektedir¹²²⁹. Öte yandan uc beylerinden Muhammed Mevlânâ'nın müriti olmuştu. Ancak o günlerde kendi adamları Hace Mecdeddin'in tacirlerini soyup aşağı yukarı elli bin dirhem kıymetinde kumaş götürmüşlerdi¹²³⁰. Kilikya'dan Bizans'a (Rum diyarına) gitmekte olan

¹²²³ Bk. *Mesnevî*, III, s. 175/Trk.trc.III, s. 251.

¹²²⁴ Bk. *Mukaddime*, Trk.trc.Uludağ, II, s. 936.; Ugan, II, s. 956.

¹²²⁵ Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VI, s. 114.

¹²²⁶ Bk. *Menakıb-ı Evhad*, s. 109.; Sipehsalar, s. 123/Trk. trc. s. 121; Eflâkî, I, s. 86/Trk.trc. I, s. 163. Kâr için çabalayan ve teşebbüse geçen zat (yani tüccar), kâr daha çok olsun diye pazarların ucuzluktan pahalılığa doğru değişmesi zamanını kollamak üzere ticaret metnini ya depolar veya bu metnini satın aldığı beldeye nazaran (daha çok talebin bulunduğu) diğer bir beldeye nakleder, böylece daha fazla kâr eder, bk. İbn Haldun, aynı eser, Trk.trc. Uludağ, II, s. 929-30; Ugan, II, s. 354.

¹²²⁷ Bk. Eflâkî, I, s. 29/Trk.trc. I, s. 123. Krş. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I", s. 201.

¹²²⁸ Bk. Eflâkî, I, s. 86/Trk.trc. I, s. 163; 95-98/Trk.trc. s. 169-171. Ayrıca bk. Yazıcı, T., Tebrizi mad. *İA*, s. 100. Köprülü'ye göre (*Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 63), "Büyük tâcirler, kıymetli eşya satan dükkâncılar kapalı ve mahfuz çarşılarında yahud o civarda bulunan küçük ve emniyetli hanlarda bulunurlar; bu suretle büyük depo ve mağazalardaki eşya yanmak, çalınmak, yağmaya uğramak gibi tehlikelerden azamî nisbette masun kalırdı".

¹²²⁹ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc. VI, s. 46.

¹²³⁰ Bk. Eflâkî, I, s. 485/Trk.trc. I, s. 442.

Hristiyanlara ait büyük bir ticaret kervanı da 300 Türkmen atlısının saldırısına uğramıştı. Türkmenler bu meşhur Hristiyan tacirlerden 80 kadarını Heraklia (Konya Ereğlisi) civarında öldürerek mallarını alıp götürmüşlerdi. Hadiri oğlu İsa ailesine mensup tacirlerden birinin yanında 120 bin Sur dinarı bulunmakta idi. Bu saldırıda bütün kervandan yalnız 4 Arap devesi kurtulabilmişti (1276)¹²³¹. Bu olay Anadolu'da Hristiyan tüccarların da ticarî faaliyetinde bulunduğunu göstermektedir. Nitekim yukarda da belirttiğimiz üzere Hristiyan tüccarlardan bir grup Antalya'da Mina adıyla meşhur bir mahallede oturmaktaydılar.

Saltanat naibi Kemâleddin Tiflisi, Anadolu dört malî bölgeye ayrıldığı zaman, kendi hissesine düşen Amasya ve Samsun havalisine gitmişti. O bölgede halk üzerinde şiddetli bir baskı uyguladı. Buna mukabil herkes ondan nefret etti, kendisine yol gösterecek kılavuz dahi bulamadı. Eşkıya çeteleri onun peşine düştü, bu yol kesiciler Kemaleddin Tiflisi'yi kovalarken bir tüccar kervanına raslamışlar ve ellerine düşen bu kafiye soymuşlardı (takr. 1297-1298)¹²³². Moğollar'ın çav (چاو) ¹²³³ denilen altın damgalı kağıt parçalarını para yerine kullanmağa başlaması, Horasan sınırından Anadolu kıyılarına (Sahil-i deryây-ı Rûm) kadar halk arasında hoşnutsuzluğa sebep oldu. Tüccar grubu bu ülkelerden Şam taraflarına yüz çevirerek mallarını kaçırdılar¹²³⁴. Tabii bu olay iktisadî durumun bozulmasına sebep olmuştu. Antalya'dan İskenderiye'ye gitmek üzere tertiplenen tüccar gemileri ve kalyıkları (zevrak) deniz üzerinde Frenk harramîlerinin (Avrupalı korsanların) saldırısıyla karşılaşabiliyordu¹²³⁵.

Selçuklu sultanları ülkenin ticaret yollarının açık olması ve tüccarın zarar görmemesi husûsunda dikkatli idiler. Kendilerine bir şikâyet vukû bulunduğu, gerekirse bunun sebebini bertaraf etmek için askerî seferler dahi tertiplemekte idiler. Eyyubî hükümdarı Melik Âdil'in Bizans İmparatoruna hediye gönderdiği atlara Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev'in el koyması, III. Aleksios (1195-1203)'ün harekete geçmesine ve Konya'dan İstanbul'a giden Türk ve Rum tüccarların mallarını müsadere etmesine sebep oldu.

¹²³¹ Bk. Ebu'l-Ferec, Trk.trc. II, s. 595-596. Krş. Vryonis, s. 235.

¹²³² Bk. Aksarayî, s. 220-22/Trk.trc. s. 274-275.; Turan, *Türkiye*, s. 621.

¹²³³ Bk. Karl, J., "İran'da Kağıt Para" Çırt. M.A. Köymen, *Belleten*, Sayı: 23-24, Ankara 1995², s. 269-309; Yazıcı T., Çav mad. *DİA*, s. 235.

¹²³⁴ Bk. Aksarayî, 234/Trk.trc. s. 284.

¹²³⁵ Bk. *Menakıb-ı Evhad*, s. 89.

Selçuklu sultanı ise buna karşılık olmak üzere Menderes nehri vadilerine kadar uzanan bir sefer tertiblemişti¹²³⁶.

Rükneddîn Süleyman-şâh zamanında (1197-1204) da imparator III. Aleksios, Konstantin Frankopulos kumandasında altı parçalık bir filoyu Karadeniz'e göndermişti. Bu Bizans filosu İstanbul'a mal götürmek için Samsun'a doğru ilerleyen gemilere saldırarak yağmalamış ve bu malların sahiplerinin bir kısmını esir alıp bir kısmını da öldürmüştü. Bu olay sırasında zarara uğrayan Konya tüccarları Sultan Rükneddin Süleyman-şâh nezdinde şikâyetçi oldular. Selçuklu sultanı, III. Aleksios'a bir elçi göndererek yağma edilen malların geri verilmesini istedi. İmparator daha önce Gıyaseddîn Keyhusrev'in Batı Anadolu'ya yaptığı askerî harekâtı düşünerek tüccarların zararını Frankopulos'a ödetmiş, ayrıca Süleyman-şâh'a bir yıllık harac vermeği kabul etmişti¹²³⁷. Yine Sultan I. Gıyaseddîn Keyhusrev zamanında (1192-1197 ve 1205-1211), Aldo Brandini adında bir İtalyan Antalya'ya hâkim olmuştu. Bir gün sultan âdeti üzere mezalim divânında (dâdgâh) ülke işlerinde adaleti yürütmeğe çalışırken, ansızın tüccardan bir grup içeri girdi, bunlar yakalarını yırtarak yer öptüler ve "Ey yüce sultanımız; biz Horasan, Irak ve çevresi taraflarından bir tüccar kafilesiyiz, çoluk çocuklarımızın helâl yiyeceklerini kazanmak üzere başımızı tehlikelere koyduk, meşakkatli yolculuklara katlandık... Mısır'dan İskenderiye'ye geçtik. Frenk ve yabancı çeşitli ma'mul maddeler satın aldık. Oradan bir gemiyle Antalya kıyılarına geldik. Frenk hâkimleri bize bir çok eziyetler verdiler, paradan, maldan neyimiz varsa hepsini zulm ile gasbettiler ve "Konya'da oturan âdil sultanınız size adalet gösterir, hâlinizi ona anlatarsanız asker çeker, sizin derdinizin dermanını bulur, Mallarınızı yağmadan kurtararak size geri verir, diyerek bizimle alay ettiler" dediler. İşte bu durum Sultan Gıyaseddin Keyhusrev'in Antalya üzerine bir sefer tertiblemesine ve bu şehri fethetmesine sebep oldu (5 Mart 1207). Sultan daha sonra Konya'ya dönmek üzere harekete geçti, "sahilden bir konak ilerledikten sonra; saltanat divânı nâiblerine, Düden mevkiinde bekleyerek ganimetlerden devlet payı olan beşte birleri tahsil emelerini ve zulme uğrayan ve o zamana kadar hayvanları hass ahırdan, kendileri de hass matbahtan iâşe edilmekte bulunan tüccar kafilesinin verecekleri bilgiye göre, defterlere yazılmasını zarar ve ziyanlarının ödenmesini, noksan kala-

¹²³⁶ Bk. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 122.; Aynı mlf., *Türkiye*, s. 239-240.

¹²³⁷ Bk. Wittek, P., "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", çvr. Mihin Eren, *SAD*, sayı I, Ankara 1970, s. 220-221. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 122-123.; Aynı mlf. *Türkiye*, s. 248.

cak kısmın Emîr Mubarezeddîn'in yanında kalan ganimetten ve yine eksik kalırsa hazineden tamamlanmasını emretti". Sultan bununla da yetinmemiş, tüccarların herbirine durumlarına göre hilat ve nafakalar vermiş ve "Bu günden sonra bütün Rum (Anadolu) ülkelerinde ne ticareti yapılırsa yapılsın ve ordan hangi tüccar geçerse geçsin giden (bac), geçiş ücreti (ubur), ilave ve fazla rüsumdan muaf tutulmuştur" diye ferman çıkarmıştı¹²³⁸. Bu olay Selçuklu sultanlarının ülkelerindeki ticarete nasıl önem verdiklerinin ve tüccarların korunması ve işlerini güven içinde yapmaları hususunda ne gibi tedbirler aldıklarının açık bir göstergesidir.

Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın Kırım'daki Suğdak şehrine düzenlediği (1228) seferin sebeplerinden biri de soyulan bir bazergânın şikâyeti idi. Hüsameddîn Çoban Selçuklu ordusuyla Suğdak'a ulaştığında, şehir halkı anlaşmak için, "Bu sahilde telef olan tüccar mallarını aramızda tedarik edelim" önerisinde bulunmuşlardı. Nihayet Hüsameddîn Çoban seferi başarıyla tamamlayıp durumu Alâeddîn Keykûbad'a bildirmiş ve bu haberi götüren ulak geri geldiği zaman, sultanın fermanı gereğince bazergândan alınan her şey verilerek zararı karşılanmıştı¹²³⁹.

Sultan Alâeddîn Keykûbad'a Suğdaklılar hakkında şikâyetle bulunulduğu sırada, Divân-ı Mezalim'de iki tüccar daha şikâyetlerini arzetmişlerdi. Bunlardan bir tanesi, "Ben Haleb'den bu vilayete geliyordum. Leon'un vilayetine ulaştığımda canım karşılığı bütün malımı aldılar. Eğer Hristiyanlar bu dergâhtan korkmazlarsa, uğradığım zulmün derdine hangi sultanın adaletinden derman isteyeyim." demişti. Ardından üçüncü tüccarın şikâyeti geldi. Bu tüccar da, "Ben Antalya ucu sakinlerindenim gençliğimde ve bütün hayatım boyunca ne kazandımsa bir gemiye koyup deniz seferine çıkarak Mısır'a gitmek ve orada kâr etmek istedim. Ancak Frenk bize saldırdı ve her ne bulduysa aldı ve bizi esir etti" dedi.

Sultan Alâeddîn Keykubad bu şikâyetleri dinledikten sonra derhal bu tüccarların zararlarının tahkik edilerek hazineden ödenmesini emretti. Daha sonra, "... canlarını malları uğrunda tehlikeye koyan tüccarlara tecavüzle, onları korku ve telaşa düşürüyorlarsa o sapkın ve şaşkın adamların

¹²³⁸ Bk. İbn-i bibî (Tıpkıbasım), s. 100-101/Trk.trc. I, s. 120-121. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 285.

¹²³⁹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 301-302, 310-332/Trk.trc. I, s. 316-317, 325-344. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 358.

terbiyesini vermek için kuvvet göndermekte mazur görülür, hattâ teşekküre değer bulunuruz” dedi. Selçuklu sultanı çok geçmeden Çaşnigir Mubarizeddîn Çavlı ile Emîr Komnenos Mavrozomes'i Ermeniler'e karşı seferle görevlendirmişti. Mubarizeddîn Ertokuş da donanmayla sahilden onlara yardım edecek ve Kıbrıs Haçlıları'nın yardımına engel olacaktı. Emîr Çavlı görevini başarıyla tamamlayıp Çinçin ve 30 kaleyi fethetmişti. Sultan'ın fermanıyla bu sırada ele geçirilen kalelerden elde edilen paradan (vucuh) şikâyetçi olan tüccarın mallarının iadesi emr edilmişti. Alâeddîn Keykûbad, Mubarizeddîn Ertokuş'a da aynı mealde bir buyruk göndererek, bazergânların mallarının tamamıyla ödenmesini istemişti¹²⁴⁰.

Yassıçimen Savaşı (1230)'ndan sonra Anadolu'ya dağılan Hârezmli askerlerden Kayır Han'ın idaresindeki bir grup Tatvan'da konaklamıştı. Bunlar çevre halkına zarar vermekte idiler. Bu sebeple tüccarın gelip gittiği yol kapanmıştı. Sonuçta Sultan Alâeddîn Keykûbad onları Selçuklu Devleti hizmetine alarak bu sorunu çözümlemişti¹²⁴¹.

Vezir Sahip Şemseddîn zamanında (h. 644-646/m. 1246-1249), Türkiye Selçukluları ülkesi sakin bir devre geçirdi. Bu sırada ülke sakinleri ki, bunların arasında tüccar da vardı, bolluk sofralarında yaşadılar ve mal kazanmada başarılı oldular¹²⁴².

Tüccarın Türkiye Selçukluları devrinde sattıkları mallar, tespit edebildiğimiz kadarıyla, şunlardır: Kumaş ve çeyizlik eşya, mücevherat, ibrişim, ham ipek, elbise, kürk ve sincap derisi, pamuklu ve ipekliler, halı, yün ve tiftik, şap, gümüş, carîye, köle, şeker, baharat, meyve, tahıl, at ve koyun¹²⁴³.

Türkiye Selçukluları toplum hayatının önde gelenleri arasında bir yer işgal eden tüccarlardan bazılarının isimleri tespit edilebilmektedir;

- Hâce 'Abdülcebâr et-Tebrizî et-Tâcir
- Elhac Yusuf b. Savtegin el-Konevî et-Tâcir¹²⁴⁴

¹²⁴⁰ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 302-303, 334, 342-343/Trk.trc. I, s. 317, 346, 353-355.

¹²⁴¹ Bk. aynı eser, s. 429-432/Trk.trc. I, s. 429-431. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 378.

¹²⁴² Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 574/Trk.trc. II, s. 107.

¹²⁴³ Bu konuda fazla bilgi için bk. Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 265 vdd.; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 155 vdd./Trk.trc. Yıldız Moran, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 160 vdd.; Kayaoğlu, *Ticari Hayat*, s. 359-373.; Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 5-9.; Şeker, s. 61-63.

¹²⁴⁴ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I", s. 224-225.

- Hacı Hasan b. Muhammed el-Konevî et-Tâcir
- el-Hacc b. Uşeyr (? Aşîr) b. Abdullâh et-Tâcir
- el-Hacc Bahtiyar b. Abdullâh et-Tebrizî et-Tâcir¹²⁴⁵
- Hacı Adlî b. Abdullâh ... et-Tâcir¹²⁴⁶
- Şemseddîn Ömer Kazvinî¹²⁴⁷
- Cemâleddîn Ebû Bekr b. Ebi'l-alâ er-Rumî¹²⁴⁸
- Tâcir Şihabeddîn
- Hacı Emîr
- Tüccar Şemseddîn
- Hacı Zekî¹²⁴⁹
- Hacı Mecdeddîn Meragî¹²⁵⁰
- Sa'deddîn b. Ramazan b. Ayaz et-Tâcir
- Abdi b. Ebi en-Nâsır et-Tâcir
- Abdi b. Osman et-Tâcir
- Abdi b. Mahmûd b. Ca'fer el-Urmeyî, et-Tâcir
- İzzeddîn Yûnus b. Ömer b. Yûsuf et-Tâcir¹²⁵¹
- Tâcir Mes'ûd¹²⁵².

Görüldüğü üzere bu tüccarlardan bir kısmı İran'dan gelerek Anadolu'ya yerleşmişlerdi.

¹²⁴⁵ Bu üç tüccar için bk. aynı eser, s. 232.

¹²⁴⁶ Bk. aynı eser, s. 232; aynı mlf., *Resmî Vesikalar*, s. 122.

¹²⁴⁷ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 452-454./Trk.trc. I, s. 448-451.

¹²⁴⁸ Bk. Ravendî, s. 461-462/Trk.trc. II, s. 424-425.

¹²⁴⁹ Bu dört tüccar için bk. *Mektubat-ı Mevlânâ*, s. 32, 53, 92, 96.; Krş. Yaltkaya, *TM*, sayı: VI s. 326, 328, 334.

¹²⁵⁰ Bk. Eflâki, I, 485.; /Trk.trc. I, s. 442; Sultan Veled, *Maârif* s. 256.

¹²⁵¹ Bu tüccarlar için bk. Konyalı, *Niğde Aksarayî Tarihi*, s. 368-369, 374-375.

¹²⁵² Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 702.

Sevâk (A. سَوَّاق): Pazarcı/Seller in an outdoor market.

Eskiçağlardan beri insanların ihtiyaçlarını karşıladıkları ve alışveriş yaptıkları merkezler pazarlardır. Tabiatıyla bu pazarlara başta yiyecek ve giyecek olmak üzere çeşitli maddeleri getirip satan kişiler de pazarcılardı¹²⁵³

Mevlânâ, tespit edebildiğimiz kadarıyla, *Dîvân-ı Kebir*'de iki kez pazarcıdan bahsediyor.

Sevdahılarımızı her an okşuyorsun, fakat pazarcılarımızı...¹²⁵⁴

Bütün kumaşların pazarcıda; kâr-ziyan yüzünden tir-tir titresen de değer¹²⁵⁵. Öte yandan Sivas'da bir Sevâkîn Çarşısı (Pazarcılar çarşısı)'nın zikri geçmektedir¹²⁵⁶.

Ayrıca Anadolu'da Türkmenler'in hayvan ürünlerini sattıkları ve ihtiyaçları olan mamul maddeleri satın aldıkları pazarlar da mevcuttu. Bunlara Türkmen pazarları (çarşıları/ ترکمان بازار) deniyordu. Şehirlerin kapıları önünde kurulan bu alış-veriş yerlerine Anadolu'da Kırşehir ve Konya Ereğli'de raslıyoruz. Bunlar zamanla rabazda (dış mahallerde) çarşılara dönüşmüşlerdi¹²⁵⁷. Bütün dünya tüccarlarının katıldığı bir fuar olarak kabul edilen Yabanlu Pazarı da Selçuklu döneminin önemli bir alışveriş yeri idi. Bu pazar her yıl Kayseri-Pınarbaşı yolu üzerinde bugünkü Pazar Ören denilen yerde kuruluyordu¹²⁵⁸.

Öte yandan F. Sümer¹²⁵⁹, Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinde zikri geçen Yabanlu'nun çevirenler tarafından "köylü pazarı" olarak tercüme edildiğini belirtiyor. Mevlânâ'ya göre¹²⁶⁰, şehirler arasında bulunan Yabanlu'ya (çeşitli)

¹²⁵³ E. Wirth, geleneksel doğu pazarında yer alan karakteristik zanaatlar ve küçük esnafı şöyle açıklıyor; bakırcılık, kuyumculuk, bronz dökme, taşcılık, el-sanatları, cam üfleycilik, keçeciler, dericiler, sandaletçilik ile terlikçilik, şapkacılık, tarakçılık, marangozluk, çanak-çömlekçi, dokumacı, halat örücü, boyacı ve debbağ, bk. "Zum Problem des Bazars (sûq, çarşı)", *Der İslam*, 51/2, 1974, s. 212.

¹²⁵⁴ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 374. Necm-i Râzî (s. 537) de bâzârîyândan bahsediyor.

¹²⁵⁵ Bk. aynı eser, VII, s. 399.

¹²⁵⁶ Bk. Bayram-Karabacak, s. 36 ve 55.; Kucur, s. 50.

¹²⁵⁷ Cacaoğlu, s. 33, 111, 113.; Turan *Selçuklular Tarihi*, s. 270.; Kayaoğlu, s. 371-372.; Baykara, *Konya*, s. 57.; Yinanç, "Sivas Abideleri ve Vakıfları", VD, XXII, s. 19 ve 35.

¹²⁵⁸ Bk. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 20-22.

¹²⁵⁹ Bk. *Yabanlu Pazarı*, s. 11-12.

¹²⁶⁰ Bk. *Mesnevi*, Trk.trc.VI, s. 340-341. Krş. Sümer, aynı eser, s.12.

ülkelerden mal gelirdi. Ayrıca kusurlu kumaşlar, kalp akçanın yanısıra pahalı kumaş ve inci gibi değerli ve kazanç getiren mallar da burada bulunurdu. Yabanlu Pazarı'nda kim, daha çok ticaretten anlar, geçer akçayla kalp akçayı görür tanırsa çok kâr ederdi. Yabanlu bu çeşit tüccar için kâr yeridir, başkasına da körlüğü yüzünden bir zarar yeri olur.

Sarrâf (A. صَرَّاف): / Banker, money-changer.

Para bozmak ve değiştirmek ile paraya müteallik her çeşit muamelâtla uğraşan, para alım satımı yapan şahıslara sarraf denir, bugünkü deyiimiyle banker olarak da zikredilmektedir. Sarraflık, Hz. Peygamber zamanında da mevcuttur. Hz. Peygamber'e para alım satımı sorulduğunda, "Peşin olursa bir mahzuru yoktur, vadeli olursa meşru değildir" diye buyurmuştu¹²⁶¹,

Türkiye Selçukluları zamanında da sarraflık devam ediyordu¹²⁶². Bu dönemde maharetli bir sarraf; altın, gümüş, bakır kesintileriyle uğraşır, değer biçer, hırsız paralarını çalmasını pusudadır, aynı zamanda inci satar¹²⁶³. Zaman zaman sarraf hile de yapar, altın tartarken teraziye miskallerle¹²⁶⁴ beraber arpa da koyar¹²⁶⁵. Türkiye Selçukluları veziri Nizâmeddîn Yahyâ'nın zamanında (takr. 1300) adamları halka baskı yapmakta idiler. Bunlar Sivas'a geldiklerinde karışık gümüş akça ile alışveriş yaptığı bahanesiyle Kızıl adındaki bir sarrafa 15.000 dinar ceza yüklemişlerdi¹²⁶⁶. Mevlânâ torunu Ârif dünyaya geldiğinde çocuğun gömleğinin ucuna sarrafların hiç görmediği birkaç altın bağlamıştı¹²⁶⁷. Cacaoğlu vakfiyesinde¹²⁶⁸ de Cemal adında bir sarrafın zikri geçmektedir. Ayrıca Ahlat'ta yaşamış bir sarrafın adı da Nûreddin Ömer b. Ahmed'dir¹²⁶⁹.

Türkiye Selçukluları'ndan sonraki bir devrede yaşayan bu meslek sahibi iki kişi Aksaray'da da sarrafların varlığını göstermektedir. Hasbeğ b. Ahmed

¹²⁶¹ Bk. Kettanî, Arapça metin, II, s. 35-36/Trk.trc. II, s. 267.

¹²⁶² Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 193^b/Ateş, s. 107.

¹²⁶³ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), II, s. 371, V, s. 94, 127, VII, s. 212.; Sultan Veled, *Maârif*, s. 316.; *Veled-nâme*, s. 46, 69, 102, 129, 132, 208, 264, 272. Sarraflar değerli kumaşlar da satmaktadır, bk. Özgüdenli, aynı makale.

¹²⁶⁴ Yirmidört kıratlık bir ağırlık ölçüsü, bk. Devellioğlu, s. 780.

¹²⁶⁵ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 5 ve 281/*Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 7, V, s. 255.

¹²⁶⁶ Bk. Aksarayî, s. 259/Trk.trc. s. 302.

¹²⁶⁷ Bk. Eflâkî, II, s. 827/Trk.trc. II, s. 228.

¹²⁶⁸ Bk. Arapça metin, s. 33 ve 36/Trk. trc. s. 111 ve 113.

¹²⁶⁹ Bk. Karamağaralı, *Ahlat Mezartaşları*, s. 191-192.

el-Sarraf (öl. 15. Şevval 764/28 Temmuz 1363) ile Tebernîk b. Mahmûd el-Sarraf (öl. Receb 768/Mart 1367) Aksaray'da yaşamış ve ölmüşlerdi¹²⁷⁰.

Tellâl, bk. Münadî

Tîz-Pazarî (F. تيز بازاری): Bit pazarı satıcısı, eskici (?) / Flea-market dealer.

Belki de ikinci elden eşya satan saktanın¹²⁷¹ Farsça karşılığı olarak kabul edebileceğimiz bir meslek unvanıdır. Tîz pazar ve buraya mensup kişiyi ifade eden kelimelere Eflâkî'nin eserinde raslıyoruz. Mevlânâ namaz kılarırken, biri içeri girmiş, "Fakirim ve hiç bir şeyim de yoktur" diyerek, Mevlânâ'nın ayağının altındaki halıyı alarak gitmişti. Hâce Mecdeddîn-i Merağî bu durumu öğrenir öğrenmez o şahsı aramak için dışarı çıktı ve onu bitpazarında (تيز بازار) halıyı satarken gördü¹²⁷². Mevlânâ'nın has müridlerinden biri Mevlânâ Nüreddîn-i Tîz-bazarî idi¹²⁷³. Nüreddîn'in bu lâkabı belki de onun tîz-bazarda satıcılıkla uğraştığını göstermektedir. Yukarıda Mevlânâ'yla ilgili olaydan anlaşılacağı üzere Konya'da da bu şekilde bir pazar mevcuttu¹²⁷⁴. Ladik'deki Alameddîn-i Bazarî sahrasının ismi de böyle bir pazarı ifade etmelidir¹²⁷⁵.

¹²⁷⁰ Bk. Konyalı, Niğde Aksaray Tarihi, II, s. 1529 ve 2437.

¹²⁷¹ Steingass (s. 687), bu kelimeyi, küçük eşyalar veya zarar görmüş mallar olarak açıklıyor. Ayrıca bu kelimeyle ilgili başka bir terkibi de سقط فروش / sakat-furuş, A pedlar: seyyar satıcı olarak zikrediyor.

¹²⁷² Bk. Eflâkî, I, 376/Trk. trc. I, s. 366.

¹²⁷³ Bk. aynı eser, I, s. 245/Trk. trc., I, s. 274.

¹²⁷⁴ Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 885; Baykara, *Konya*, s. 57.

¹²⁷⁵ Bk. Eflâkî, II, s. 945/Trk. trc. II, s. 307.; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 270. Osmanlı devrinde Aksaray'da bir Tizpazar hamamı mevcuttu, bk. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III, s. 194.

9 - SİLÂH YAPIMCILARI

Türkler savaşlarda, avlarda ve gerektiğinde kendilerini korumada çeşitli silâhlar kullandıkları hâlde, incelediğimiz kaynaklarda bunlarla ilgili meslekler ve bu meslek sahiplerinin nasıl çalıştıkları hususunda hemen hemen hiç bir bilgi yoktur.

- **Keman-ger** (F. کمانگر)¹²⁷⁶: Yay ustası / One who makes bows.

- **Seyyâf** (A. سیاف)¹²⁷⁷: Kılıççı, kılıç ustası / Sword-cutler.

- **Siper-ger** (F. سپرگر)¹²⁷⁸: Kalkan ustası / Shield-maker.

- **Şemşir-ger** (F. شمشیرگر)¹²⁷⁹: Kılıççı, kılıç ustası / Sword-cutler, sword-smith.

- **Tîr-tıraş** (F. تیرتراش veya tîr-ger¹²⁸⁰)¹²⁸¹: Ok yapıcı, ok ustası / Maker of arrows. Ravendî'ye göre¹²⁸², Hz. Peygamber Yüce Tanrı bir ok sayesinde üç kişiyi cennete sokar; birincisi, Allâh için gaza niyeti ile *oku yontan*, onu atan ve ona yardım eden, demiştir. Tîr-traşın da dükkânı vardır¹²⁸³.

- **Zırh-bâf** (F. زره باف)¹²⁸⁴: Zırh yapıcı / Armour maker.

- **Zırh-ger** (F. زره گر)¹²⁸⁵: Zırh yapıcı, satıcı / Armour maker. Ayrıca Mevlânâ¹²⁸⁶ bir şiirinde şöyle diyor, "Oktan-kılıçtan korkuyorsan aşk zırhçısı, zırh yapmış."

¹²⁷⁶ Bk. Ebû Hanife Abdülkerim, vr. 193^b/Ateş, s. 107.

¹²⁷⁷ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 60.

¹²⁷⁸ Bk. Eflâkî, II, s. 1023.

¹²⁷⁹ Bk. aynı eser, s. 1023. Wulff (s. 56); metal sanatlarının bir zamanlar en asili olan bu meslekten geriye sadece, Şemşir-sâz, şemşir-ger ve seyyâf gibi isimler kalmıştır, demektir.

¹²⁸⁰ Bk. Ebû Hanife, aynı eser, vr. 193^b/Ateş, s. 107.

¹²⁸¹ Bk. Eflâkî, s. 1023.

¹²⁸² Bk. *Rahat-Üs-Sudûr*, s. 429/Trk.trc. 396.

¹²⁸³ Bk. Necm-i Razî, s. 274.

¹²⁸⁴ Bk. Eflâkî, I, s. 142/Trk.trc. I, s. 200.

¹²⁸⁵ Bk. aynı eser, s. 1023.

¹²⁸⁶ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 329. Ancak Farsça metinde (*Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 229) cevşen-ger (جوشن گر) olarak geçmektedir.

10 - TAŞIMA VE ULAŞIM İLE İLGİLİ MESLEKLER

Türkiye Selçukluları devrinde deniz, nehir ve göllerdeki vasıtalar dışında, taşıma ve ulaşım insan ve hayvan gücü ile yapılmaktadır.

Hammâl (A. حَمَّال) veya Hâmil (A. حامل): Hamal / Porter, carrier.

Bugünkü hayat şartları içinde yaşadığımız olaylar hamallar için Selçuklu döneminde de geçerlidir. Hamal ağır yükün altına koşar ve onu sırtında taşır. Yükü başkalarından kapar ve onu kaptırmamak için savaşı. Tabii kaptığı yükü ücret karşılığı taşır ve mukabilinde birkaç mangır (para) alırdı¹²⁸⁷.

Harbende (F. حربنده): Eşekçi, eşek ve katır gibi yük hayvanlarına bakan kimse / Ass-owner, mule-teer.

Zaman zaman kaynaklarda geçmesine rağmen işini tam olarak nasıl yaptığı hakkında fazla bir bilgi yoktur¹²⁸⁸. Eşekçi eşeği çözüp, bağlar, yem verir ve sular¹²⁸⁹. Zaman zaman hayvanlara birkaç sopa indirir¹²⁹⁰. Mevlânâ'ya göre, "Bu padişahın yakınları ile olan beraberliği seyisler, genç köleler ve eşekçileri ile olan münasebeti gibi değildir"¹²⁹¹.

Kayıkçı (قايق جي):/Boatman.

Kayıkçının varlığı ile ilgili bilgi Mevlânâ¹²⁹² tarafından verilmektedir, "O kürek, kayıkçının elindeymiş gibi boyuna hareket etmede, mamur bir yere varıncıyadek bu, böyle sürecekt.." Fırat kenarında da karşıdan karşıya geçmek için kayıklardan istifade ediliyordu¹²⁹³. Tabii bunları kayıkçılar kullanıyordu.

¹²⁸⁷ Bk. *Mesnevî*, II, s. 234, 347/Trk.trc. II, s. 109, 140; III, s. 213/Trk.trc. III, s. 307.; VI, s.352/Trk.trc. VI, s. 357-358.; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), V, s. 341.

¹²⁸⁸ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 5, 62, 192; II, s. 26, 514, III, s. 24.; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 21.

¹²⁸⁹ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, III, s. 102.

¹²⁹⁰ Bk. *Mesnevî*, Trk.trc. II, s. 19.

¹²⁹¹ Bk. *Eflâkî*, I, s. 512/Trk.trc. s. 462.

¹²⁹² Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), II, s. 17.

¹²⁹³ Bk. Ebu'l-Ferec, *Muhtasar üd-Düvel*, s. 444.

Keştibân (F. كشتیان): Gemici, kaptan / Boatman, sailor.

Türkiye Selçukluları döneminde ulaşım bakımından deniz, nehir ve göllerden de faydalanılmaktaydı. Tüccarlar mallarını ticarî gemiler ile bir limandan Karadeniz ve Akdeniz üzerindeki öteki limanlara ulaştırıyorlardı. Ayrıca bu gemilerle yolcu da taşınyordu. İbn Battuta Lazkiye'den büyük bir gemiye binerek on günlük bir yolculuktan sonra Alâiye'ye ulaşmıştı. O Kırım'a da Rumlar'dan kiraladığı bir gemiyle gitmişti¹²⁹⁴. Öte yandan Eğridir Gölü'nde de ulaşım için gemiler çalışmakta ve buradan Akşehir ve Beyşehir'e iki günde gidilmekte idi¹²⁹⁵.

Bu gemileri yöneten kaptan hakkında da çok az bilgi bulabiliyoruz. *Mesnevî*¹²⁹⁶'de "Kaptan değilsen gemiyi öyle alabildiğine yürütme" şeklinde bir bilgi zikredilmektedir. Yine Mevlânâ¹²⁹⁷ başka bir eserinde şöyle diyor, "Kaptanın demir aldı artık. Zaten de demirimiz, tümünden kopmuş-gitmiş; geminin her tahtası, öbüründen ayrılmış."...

"Mademki sukuşu değilsin, dalma denize, dalgalar yutmuş, dalgalanmaya kalkışma, aldanma denize.

Denizde gezeceksen geminin bir yanına otur, elini kaptandan çekme".

Aynı zamanda *keştibân* gemici anlamında da tercüme edilmiştir¹²⁹⁸.

Mellâh (A. ملّاح): Gemici /Seaman, sailor.

Gemiciler için kullanılan bir meslek unvanı da "mellâh"dır. Sultan I. Gıyâseddîn Keyhusrev tahtı kardeşi Rükneddin Süleymanşâh'a bırakuktan sonra İstanbul'a gitmek istemiş ve bu maksatla Canit (Canik)'ten kendisine tahsis edilen gemiler ile harekete geçmişti. Gemilerde usta gemiciler görevlendirilmişti. Gıyâseddîn Keyhusrev karaya çıktıkları zaman mellâhlara (gemicilere) teşrifler (hil'atler) vermişti¹²⁹⁹.

¹²⁹⁴ Bk. Trk.trc.s. 310, 357. Krş. Şeker, s. 68.

¹²⁹⁵ Bk. aynı eser, s. 315.

¹²⁹⁶ Bk. II,s 441/Trk.trc.II,s. 265.

¹²⁹⁷ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), IV,s. 244; V,s. 285. Ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 38, II, s. 536.

¹²⁹⁸ Bk. *Mesnevî*, I,s. 175/Trk.trc. I,s. 228.; *İbûdâ-nâme*, Trk.trc., s. 437-438.

¹²⁹⁹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 50-51/Trk.trc. I, s. 68-69; *Tevârih-i Alî Selçuk*, s. 37. Mellâh için ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 534.

Salcı (صلجي): / Conductor of rafts.

Ulaşım vasıtalarından biri de nehirler üzerindeki sallardır. Bunlarla nehirler üzerinde eşya ve insan nakledilirdi. Sakarya nehrinden geçmek zorunda kalan İbn Battuta¹³⁰⁰ bu konuda şunları söylüyor, “.. Sal, halatlarla birbirine ip ile bağlı dört kalastan ibarettir. Üzerine hayvanların eğerleri ile taşınacak eşya konur. Diğer sahilde bulunan insanlar bunu çeker. Halk üzerine binerek, hayvanlar da yüzdürülmek suretiyle karşıya geçilir.”

Sârbân (F. ساريان): Deveci, deve sürücüsü, devecibaşı, kervanbaşı/ Camel driver.

Sârbân, kaynaklarda kullanım şekliyle devecibaşı ve kervanbaşı anlamındadır. Kervanın ve develerin nerede konaklayacağına karar verir, develeri çökertir (ihlatır). Develere bakar, onlara otlaklar bulur. Katarlar düzenler, eşeğine binerek katarın başını çeker¹³⁰¹. Kervan, eski dönemlerde soyguncular ve eşkiyaya karşı kendilerini savunmak için bir arada sefer yapan bir tüccar topluluğudur. Bu kervanlar yük hayvanları, develer ve katarlardan oluşmaktadır. Genelde bir kervan için yedişer deveden katırlar teşkil edilirdi¹³⁰². Ayrıca hayvanların boyunlarında çanlar vardı. Nitekim, "Kervanbaşının, çanların önden, arttan gelen seslerini duymuyor musun?"¹³⁰³.

Şütürbân (F. شتربان): Deveci, devecibaşı / Camel driver or owner.

Kaynaklarda geçmesine rağmen, mesleğini nasıl yaptığı hususunda pek bilgi yoktur¹³⁰⁴. Belki de *sarban*la eş anlamlıdır. Deveciler sabırlı insanlardır, meslekleri, tabiat şartlarını ve karşılaşılabilecekleri tehlikeleri düşünürsek, hayli zorlu ve yorucudur. Bazan kırk develik kervanlar yalnız üç kişi tarafından yönetilmiştir. Deveciler konak yerine gelince bütün yükleri indirip, hayvanlara bakarlar ve onlara yem verirler. Bütün bu işlerini tamamladıktan sonra kendi karınlarını doyururlar. Bir kervanın harekete geçmesi için o dönemde kös çalınırdı¹³⁰⁵.

¹³⁰⁰ Türkçe trc., s. 343. Krş. Şeker, s. 68.

¹³⁰¹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 10, 155, 308; II, s. 9, 152, 169-170.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 30, 114, 119, 142.; III, s. 399, 438; IV, s. 87; V, s. 438; VI, s. 178; VII, s. 412.; Eflâkî, I, s. 428/Trk.trc. I, s. 402.; Huart, Cl., Kervan mad., *İA.*; Ögel, B., *Türk Kültür Tarihine Giriş*, I, Ankara 1978, s. 377.

¹³⁰² Bk. Huart, aynı eser.

¹³⁰³ Bk. Ebû Hanîfe Abdülkerim, vr. 193^b/Ateş, s. 107; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 27.; Ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 632.

¹³⁰⁴ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 10, 204.; II, s. 28.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 325.; *Mesnevî*, V, 195/Trk.trc. V, s. 249-250.

¹³⁰⁵ Bk. Huart, aynı eser.

11 - MÜTEFERRİK MESLEKLER

Yukarıda saydığımız grupların içerisine dahil edemediğimiz çeşitli meslekleri, “Müteferrik Meslekler” başlığı altında topladık.

Anbarî (F. انباري): Anbarcı / Store keeper.

Bilhassa hububat (zahire)ın muhafaza edildiği depoları koruyan bir meslek sahibidir. Bu anbarların mevcudiyeti zaman zaman kaynaklarda görülmektedir. Söz gelişi, “... o kadar buğday aldım ki anbarlar ve çuvallar doldu..” şeklinde bir bilgiye raslıyoruz¹³⁰⁶. Toplanan pirinçler ve bakliyat da anbarlarda saklanmaktadır¹³⁰⁷. Ayrıca anbarlarda “ölçek” de kullanılmaktadır, “Anbarımın ölçeği senin çuvalında bulundu diye...”¹³⁰⁸. Bu ölçeği de büyük ihtimalle anbarcı kullanmaktadır. Sahib Ata’nın Konya İmaret vakfiyesinde bu meslek sahibi, Anbarî Şemseddîn’in zikri geçmektedir¹³⁰⁹. Konyalı¹³¹⁰’nın tahminine göre, Akşehir’de Anbardar Kerim (veya İplikçi) camii h. 738/m.1337-38 tarihinde Anbardar Kerim adına yapılmıştır.

İbn-i Bibî¹³¹¹ ise devlet görevlisi olduğu anlaşılan bir anbardardan bahsetmektedir. Vezir Şemseddîn Isfahanî görevden azledildikten sonra o gece Konya’da anbardarın evine götürülmüştür. İmaretlerin erzakını kilerde muhafaza etmekle görevli şahsa da anbarî (veya kilârî) denilmektedir¹³¹².

Ases (A. عسس): Bekçi / Night-watchman.

Hız. Peygamber zamanında ashaptan bazıları bekçi olarak görevlendirilmişti. Ancak sürekli bir görev olarak Hız. Ebû Bekr zamanında (632-634)

¹³⁰⁶ Bk. Eflâkî, II, s. 605/Trk.trc. II, s. 69-70. Ayrıca anbar için bk. Aksarayî, s. 220.; *Mesnevî*, Trk.trc. III, s. 393.; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 296.; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 194; VI, s. 78.; *Dîvân-ı Veled*, s. 209.

¹³⁰⁷ Bk. Yediyıldız, “Niksarlı Ahi Pehlivan”, s. 285; Yınanç, “Sivas Abideleri ve Vakıfları”, s. 39.

¹³⁰⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 262.

¹³⁰⁹ Bk. Bayram-Karabacak, s. 39 ve 45 (Foto: 8).

¹³¹⁰ Bk. *Nasreddin Hocanın şehri Akşehir*, s. 307.

¹³¹¹ Bk. Tıpkı basım, s. 586. Krş. Merçil, “Emir-i Dâd”, s. 334.

¹³¹² Bk. Yediyıldız, “Vakıf Isulahları”, s. 56.

ortaya çıkmıştır¹³¹³. Asesler Osmanlı devrinde özellikle şehirlerin inzibat ve asayişinden sorumlu idiler¹³¹⁴. Ortaçağlarda mevcudiyeti görülen asesle ilgili bir hikâyeyi Mevlânâ zikretmektedir¹³¹⁵. Bu hikâyeden anlaşıldığına göre, şehirlerde gece sokakta dolaşmak yasaktır. Nitekim bekçiden korkan bir genç geceleyin koşa koşa bir bağa sığınmıştır. Yine iki delikanlı bekçinin korkusundan bir bekâr odasında kalarak orada uyumuşlardır¹³¹⁶. Bekçi Mısır'da da aynı şekilde görev yapıyordu¹³¹⁷; gece sokakta dolaşanları yakalamakta, o korkunç ve uğursuz gecelerde hırsızları iyice araştırmaktaydı. Ayrıca gece yakaladığı insanları doğruyu söyletmek maksadıyla sopayla dövmekte idi ve bu kişilerin elini kesmek için emir almıştı¹³¹⁸. Öte yandan yine Mevlânâ başka bir eserinde de bekçiden bahsediyor¹³¹⁹, burada bekçinin çevik olduğu, geceleri uyumadığı, başında bekçi külâhı, sırtında bekçi elbisesi bulunduğunu zikrediliyor (Ayrıca bk. Hâris).

Çerâğî (F. چراغی) : Kandilci / Lamp-lighter.

Özellikle tekkelerin lambalarını yakmakla meşgul olan şahısdır, kandilci ve siracî kelimeleri ile eşanlamlıdır¹³²⁰. Belki de büyük köşklere de çerâğî bulunmaktadır¹³²¹. İbn-i Battuta'nın¹³²² verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre çerâğînin görevi; kandili yakmanın yanısıra iç yağı ile doldurmaktır, gerektiğinde makasla fitili düzeltmektedir. Kandil için ayrıca susam yağı¹³²³, zeytin-

¹³¹³ Bk. Kettanî, Trk.trc. II, s. 50-53.

¹³¹⁴ Bk. Özcan A., Asesbaşı mad., *DİA*, 3. cild, s. 464.

¹³¹⁵ Bk. *Mesnevî*, IV, s. 280-281/Trk.trc. IV, s. 4-6.

¹³¹⁶ Bk. *Mesnevî*, VI, s.493/Trk.trc. VI, s. 304.

¹³¹⁷ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 519/Trk.trc. VI, s. 338 vdd.

¹³¹⁸ Ali Mazaheri'ye göre (s. 244), bunlar pazar ve çarşıları da muhafaza etmekte idiler, "Belli bir saatte gecedan biraz önce, başlıca pazarlar boşalır... Demir kapılar kapatılır ve ellerinde meşale, yanlarında köpekler bulunan bekçiler saatten saate pazarları dolaşırlardı. Ases denilen bu bekçilerin ücretleri, memur oldukları hâlde, dükkâncılarla ödenirdi..."

¹³¹⁹ Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VI, s. 5. Ases için ayrıca bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 113. 120.; Sipehsalar, s. 32/Trk.trc. s. 42.; *Veled-nâme*, s. 198, 241.

¹³²⁰ Bk. Yediylüzd, "Vakıf Islahları", s. 56; Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, III, s. 322.

¹³²¹ Nitekim, *Ferheng-i Anid* (s. 399)'de, "çeragçi" kelimesi, ev veya diğer yerlerde kandil-leri yakmakla görevli nöker veya hizmetkâr olarak açıklanıyor.

¹³²² Bk. Trk.trc. s. 314. Krş. Şeker, s. 55.

¹³²³ Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), V, s. 153.

yağı¹³²⁴ ve beziryağı¹³²⁵da kullanılmaktadır. Çerâgî kelimesinin Farsça karşılığı ise şem'-efrûz (şem'-efruhten: kandil yakmak) olmalıdır¹³²⁶.

Darrâb (A. ضرب): Döğücü, sikke darbeden, kuyumcuda altın varrakları vuran, çekiçi / Coiner of money.

Mevlânâ¹³²⁷, bu kelimeyi sikke darbeden meslekle ilgili olarak zikrediyor, “Ben akçe kesiciyim, aşkınsa tıpkı terazi...” Aksarayî¹³²⁸ ise, darphânede çalışanlar için “kârdarân-ı dârü'l-darb” şeklinde genel bir ifade kullanıyor. Öte yandan Eflâkî¹³²⁹’nin verdiği bilgi ise kuyumcuda çalışanlar ile ilgilidir: “Bir gün Mevlânâ, Şeyh Salahaddin-i Zerküb’un dükkânı önünden geçiyordu. O sırada çekic vuranların darbelerinin sesi (avaz-ı taktak-ı darrabân) kulağına gelerek sema’a ve dönmeğe başladı... Şeyh çıraklarına, ‘elinizi çekic vurmaktan alıkoymayınız ve altın yaprakları telef olacak diye korkmayınız’ demişti”. Mevlânâ yüksek bir şahsa bilgi saçarken onu altına benzetmişti, “riyazetin örsü üzerinde darrâbın darbelerini yiyeceksin”¹³³⁰.

Dâye (F. دایه): Dadı / Foster-mother, a nurse.

Mevlânâ’nın eserlerinde zaman zaman daye/dadı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır;

Çocuk, dadısıyla kavga etmez. Gerçi ne kötüyü bilir ne iyiyi...¹³³¹

Ağlayıp inleme kuvvetli bir sermayedir; küllî rahmet, pek güçlü bir dadıdır.

Dadı ve ana, çocuk ne vakit ağlıyacak diye bahaneler ararlar¹³³².

Dadı, süt emer çocuğunu türlü türlü nimetlerden gıdalandırır.

¹³²⁴ Bk. aynı eser, s. 6. Sultan Veled, *Maârif*, s. 88-92. Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III”, s. 115 ve 142.; Bayram “Er-Rufai” *VD*, XXIII, s. 42.

¹³²⁵ Bk. Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I”, s. 203; Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 70.

¹³²⁶ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s.332.

¹³²⁷ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, VI, s. 218.

¹³²⁸ Bk. *Müsameretü'l-Ahbâr*, s. 221/Trk.trc. s. 274.

¹³²⁹ *Menakibü'l-Ârifin*, I, s. 429/Trk.trc. I, s. 403. Eflakî daha sonra darrâb yerine Farsça zerküb kelimesini kullanıyor, bk. II, s. 709-710.

¹³³⁰ Bk. aynı eser, I, s. 417/Trk.trc. I, s. 394.

¹³³¹ Bk. *Mesnevî*, I, s. 38/Trk.trc. I, s. 48.

¹³³² Bk. aynı eser, II, 353/Trk.trc. II, s. 149.

Ama çocuğu memeden kesti mi ona yüzlerce bahçelerin, bostanların yolunu açar¹³³³.

Bu dadısını sever ama süt için sever.

Çocuk dadının güzelliğini anlamaz ki... onda süttten başka bir istek yoktur¹³³⁴.

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre, daye daha çok çocuğa süt vermek işini yapmaktadır¹³³⁵. Mevlânâ vefat ettiğinde, gelini Fatma (Kirake) Hatun çok üzülmüş ve üç gün üç gece çocuğu Emir Ârif'in başına gitmeyerek süt vermemişti. Ancak Emir Ârif hiçbir dayenin sütünü kabul etmemiş ve birşey yememişti¹³³⁶.

Sarayda da dayeler görevli idi ve bunların protokolde de yerleri vardı. Sultan I. İzzeddîn Keykavus, Mengüçük hanedanından Melik Behramşâh'ın kızı Selçuk Hatun'u istemek için gönderdiği elçiyi Erzincan'da istikbâl edenler arasında dayeler de bulunuyordu. Ayrıca gerdeği girmeden önce, Selçuk Banu'nun dayeleri edeble diz çökmüş olarak gelip sultanın çizmelerini ayağından çıkartmışlardı¹³³⁷.

Düzd (F. دزد): Hırsız / Thief, robber.

Selçuklu kaynaklarında sıkça geçen ve meslek olarak kabul ettiğimiz zanaatlerden biri de hırsızlıktır. Kaynaklarda geçen bilgilere göre; şahne¹³³⁸ her zaman hırsızların ardındadır ve onları yakalamak için arar. Hırsızlar da ondan kaçarlar¹³³⁹. Mesela çok bilmiş bir hırsız tövbe edip polis olduğu zaman, vaktiyle uğraştığı hırsızlık, yankesicilik gibi bütün işler, şimdi adâlet ve ihsanı kuvvetlendirmeye yarar. Bu adam önce hırsızlık yapmamış olan polislerden daha üstündür. Çünkü hırsızların durumunu bilir¹³⁴⁰. Söz gelişi bir

¹³³³ Bk. aynı eser, III, s. 5/Trk.trc. III, s.4.

¹³³⁴ Bk. aynı eser, III, s. 263/Trk.trc. s. 376.; *Fihî Mâfih*, s. 158/Trk.trc. s. 243. Ayrıca bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s.37, 145; II, s. 179; IV, s. 43, 228; V, s. 5; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 181, 192.

¹³³⁵ Hz. Peygamber devri için bk. Kettanî Arapça metin, II, s. 118/Trk.trc. II, s. 339.

¹³³⁶ Bk. Eflâki, II, s. 813/Trk.trc. II, s. 230.

¹³³⁷ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 178, 180/Trk.trc. I, s. 197, 199.; *Tevârih-i Al-i Selçuk*, s. 158, 161.

¹³³⁸ *Fihî Mâfih* tercümesinde (s. 200) polis olarak geçmektedir.

¹³³⁹ Bk. *Fihî Mâfih*, s. 128/Trk.trc. s. 200; *Mesnevî*, V, s. 47/Trk.trc. V, s. 62.

¹³⁴⁰ Bk. *Fihî Mâfih*, s. 132/Trk.trc. s. 207; Sultan Veled, *Maârif*, s. 265.

hırsız hırsızlık edince, onu darağacına asarlarsa bu da Müslümanların vâ'izi'dir. Yani bu demektir ki, her kim hırsızlık ederse hâli bu olur¹³⁴¹.

Hırsızlar fırsat bulunca bahçıvanın elbisesini, yılandının yılanını, oyuna dalan çocuğun hırkasını, külâhını ve ayakkabısını, kumaş ve bakkaldan turp bile çalar, kervanları ve tüccarları soyar, daha rahat çalışmak için gündüzü değil geceyi ister. Zindan hırsızın, alçak kişinin ibadet yeridir. Orada daima Hakk'ı anar durur¹³⁴². Öte yandan geceleri mezar dahi soymaktadırlar,” Birşey çalacaksan dirilerden çal a geceleri mezar eşen, kefen soyan herif”¹³⁴³. Hırsız suç işleyip yakalandığı zaman eli kesilebilir. Nitekim Mevlânâ, “O eli kesilmiş hırsız” demektedir¹³⁴⁴.

Tarrâr (A. طرار): Yankesici / Cut-purse, pickpocket.

Hırsızlıkla ilgili başka bir kelime, tarrârdır. *Dîvân-ı Kebîr*'de, zikri geçtiği yerlerden çıkarabildiğimiz sonuçlara göre yankesiciler; düzenbaz, insanlara çok tuzak kuran, hileci, düzenci, eli çabuk ve akıl çelen kişilerdir. Onlar bu nitelikleriyle Ay'ın başından bile külâhını aşırırlar. Söz gelişi:

Yankesicimizde bu el çabukluğu varken bütün şehir aşık olur, bütün şehir iflâs eder gider.

Şehir akıl çelen yankesicilerle doldu; hem çalarlar, hem de çaldıkları için el emeği isterler.

Aklını başına al hele; şehirde iki-üç yankesici var ki, ne yapıp yapıp bir kolayını bulurlar; Ay'ın bile başından külâhını aşırırlar¹³⁴⁵.

¹³⁴¹ Bk. aynı eser, s. 205/Trk.trc. s. 313-314.; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), IV, s. 54.

¹³⁴² Bk. *Mesnevî*, I, s. 77/Trk.trc. I, s. 101; II, s. 254, 361/Trk.trc. II, s. 11, 159; III, s. 169, 206/Trk.trc. III, s. 242, 295.; IV, s. 395/Trk.trc. IV, s.161; V, s. 195/Trk.trc. s. 250; VI, s.297, 303/Trk.trc. VI, s. 39, 46; *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s.111, 147, 160, II, s. 162-163, III, s. 436; IV, s. 29; V, s. 255.; Aksarayî, s. 221.

¹³⁴³ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, V, s. 293.

¹³⁴⁴ Bk. aynı eser, IV, s. 31.

¹³⁴⁵ Bk. aynı eser, I, s. 160, 218, 316, II, s. 146, 176, 227, 317, III, s. 281, IV, s. 10, 162, 170, 330, VI, s. 172, VII, s. 298; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 138, 144, 161, 296, 310, II, s. 319, 334.; Aksarayî, s. 128.

Ehl-i Nisbet (A. اهل نسبت): Şecereci / Genealogist.

Eski devirlerden beri kabilelerin ve hanedanların soyunu inceleyen bilim dalına ensab ilmi denilmiştir. Bu bilim dalı ile uğraşanlara Eflâkî¹³⁴⁶’nin Baha Veled âilesiyle ilgili olarak verdiği bilgiler içinde rashyoruz, “...Ta ki şecereciler (ehl-i nisbet) ve bilgisiz münazara edenlere malum olsun...”. Arapçada (İlmü’l-ensâb) konusunda uzmanlaşmış kimseye nessâb yahut nes-sâbe adı verilir¹³⁴⁷.

Fahhâm (A. فحّام): Kömürcü / Coal dealer.

Türkiye Selçukluları devrinde Türkmenler’in uğraş verdikleri mesleklerden biri de kömürcülük idi. Nitekim başlangıçta Karamanoğulları atası (Karaman) Kamereddin vilâyeti olarak meşhur Ermen(ek) civarındaki kömürcü Türkmenleri’nden idi ve daima o dağlardan Larende’ye kömür taşıyarak çoluk çocuğunun geçimini sağlıyordu¹³⁴⁸.

Engişt-ger (F. انجیستر): Kömürcü / Coal dealer.

Yukarıda Karamanoğulları’nın atasıyla ilgili olarak belirttiğimiz olaydan sonra *Bezm u Rezm*’de Firdevsî’nin bir şiirinde bir mısra geçmekte ve burada kömürcü/engişt-ger şeklinde zikredilmektedir¹³⁴⁹.

Eğer be-guzeri pîş-i engişt-ger ezu cüzz-i siyahî çe âri be-ser

Kömürcünün önünden geçerken, siyahlıktan başka ne elde edebilirsiniz?

Gassâl (A. غسال): Ölü yıkayıcı / Washer; one whose business is to wash the bodies of the dead.

Kaynaklarda fazla zikredilmemesine rağmen, Mevlânâ¹³⁵⁰ bu meslekten söz etmektedir, “Sus, ölü yıkayan, çenemi bağlasa bile...” Öte yandan Baha

¹³⁴⁶ Bk. *Menakibü’l-Ârifin*, I, s. 75/Trk.trc. I, s.150.

¹³⁴⁷ Fazla bilgi için bk. Fayda, M., *Ensab mad.*, *DİA*.

¹³⁴⁸ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 687/Trk.trc. II, s. 202; Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm-u Rezm*, önsöz Köprülüzade Mehmed Fuad, nşr. Kilisli Rif’at Beg, İstanbul 1928, s. 97/Türkçe trc. Öztürk, M., *Bezm u Rezm*, Ankara 1990, s. 104. Krş. Tekindağ, M.C.Ş., *Karamanlılar mad.*, *İA*, s. 317.

¹³⁴⁹ Bk. Metin s. 97/Trk.trc. s. 104.

¹³⁵⁰ Bk. *Divân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), III, s. 278.

Veled'in müritlerinden Şeyh Haccac-ı Nessac öldüğü vakit, cesedini yıkaması için ölü yıkayıcı çağırışlardı¹³⁵¹.

Gavvâs (A. غَوَّاس): Dalgıç / Diver.

Kaynaklarda zikri geçen bir meslek olmasına rağmen, daha çok inci bulmak maksadıyla dalış yapan dalgıçlar için kullanılmaktadır, “inciye görmek, denize dalan dalgıcı sevindirir”¹³⁵². Bu bakımdan Türkiye denizlerinde inci bulunmadığına göre, bu dalgıçlar daha sıcak denizlerde çalışmış olmalıdır, “... sadece denizi görmekle nasıl inci hasıl olur. Eğer yüzbinlerce defa deniz suyunu tas tas ölçse, inciye bulamaz. İnciyi bulmak ve ona varmak için dalgıçlık lâzımdır. Bu da her dalgıcın kârı değildir. Bunun için şanslı, maharetli bir dalgıç olmalıdır”¹³⁵³. Yine Mevlânâ'ya göre¹³⁵⁴, dalgıç soluğunu tutmasını bilmelidir, “Sus, onun denizinde denizi, inciye az vaset; dalgıçlık etmek istiyorsan soluğunu tut, soluğunu tut.”. Ayrıca o devrede de dalgıçların özel bir elbiseleri var mıydı? Çünkü Mevlânâ bir şiirinde şöyle diyor¹³⁵⁵, “Bedenin, dalgıcın elbisesi gibi toprak üstünde, sense balık gibi denizde gitmedesin”. Eflâkî'nin¹³⁵⁶ Şemseddin-i Tebrizî'den naklettiğine göre, “mana denizinin dalgıcı, Mevlânâ'dır”.

Gedâ (F. كَدَا): Dilenci / Beggar.

Bir meslek mi yoksa duygu sömürücüsü mü olduğu hususunda karar veremediğimiz dilencilik eski çağlardan beri dünyada mevcuttur. Ancak dilenme işini devamlı yaparak para kazananlar bulunduğuna göre, dilencililiği de bir meslek olarak kabul edebiliriz sanırım. Mevlânâ'nın eserlerinde za-

¹³⁵¹ Bu olay ile ilgili hikâye için de bk. Eflâkî, I, s. 40/Trk.trc. I, s. 131-132. Ali Mazaheri'ye göre (s. 65-66), ölü yıkayıcılar işlerini şu şekilde yapmakta idiler; “Yıkayıcılar cesedi su ile ve kurutulmuş ünnap yaprakları ile yıkar ve ovarlardı. Ölü böylece üç kez temizlendikten sonra, ona kâfur sürülür, turnakları bıyıkları kesilir, koltuk altları uraşı edilir, sonunda ham pamuktan bir peştemal bağlanır ve aynı bezden iki çarşafa sarılırdı... Ölü kadınsa yıkanma upkı erkeğinki gibiydi yalnız kadınlar daha fazla giydirilirdi... Halktan kimseler böyle yıkanır ve giydirilirdi; ancak ölü yüksek bir kişi veya zengin bir kentli ise onu tahnit ederlerdi” Böyle ölülerin yıkanması sırasında çeşitli kokular da kullanılmaktaydı.

¹³⁵² Bk. Mesnevî, II, s. 298/Trk.trc. II, s. 68.

¹³⁵³ Bk. *Fihî Mâfih*, s. 186/Trk.trc. s.284.

¹³⁵⁴ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s.160.

¹³⁵⁵ Bk. aynı eser, VI, s. 335. Ayrıca gavvâs için bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 229, 337, 526; II, s. 10, 319.; *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 113, 252; IV, s. 39.; *Mesnevî*, VI, s. 495/Trk.trc. VI, s.307.

¹³⁵⁶ Bk. *Menakübü'l-Ârifin*, I, s. 314/Trk.trc. I, s. 323; Gavvâs için ayrıca bk. Sultan Veled, *Dîvân*, 106, 175, 227, 230, 479. *Veled-nâme*, s. 110, 210, 227, 238; Sipehsalar, s. 2/Trk.trc. s. 10.

man zaman dilencilik ve dilenci geçmektedir¹³⁵⁷. Öte yandan Mevlânâ dilenciliği hoş karşılamamakta, herkesin bir meslek sahibi olmasını istemektedir. Eflâkî'nin¹³⁵⁸ naklettiği rivayete göre; “Bir gün Mevlânâ aziz dostlara “Bütün veliler, umma ve dilencilik kapısını nefsi körletmek ve müritleri kahretmek için açmışlar, ellerinde kandil, sırtlarında zembil taşıdığı reva görmüşlerdi ve ‘Tanrı’ya olan borcunuzu güzellikle eda edin (K. LXXIII, 20) mucibince zengin adamlardan zekât, sadaka ve hediye almışlardır. Biz ise, kendi dostlarımıza dilencilik kapılarını kapamışız. Dostlarımızın ticaret, kitabet ve herhangi bir el emeği ve alın teri ile geçinmelerini temin etmeleri için Peygamberin ‘gücün yettikçe istemekden sakın’ sözünü yerine getirdik...” diyerek bu fikrini açıkca ifade etmiştir.

Aksarayî¹³⁵⁹’de Moğollar geldikten sonra Anadolu’da yaşanan toplum olaylarıyla ilgili olarak eserine aldığı ibret verici şiirlerde dilenciden söz etmiştir. Bu şiirlerden birinde ülke emîrleriyle saltanat yârânının başlarına gelen belâlar ile artık fazla bir itibarı kalmadığı gösterilmek istenmiştir:

....Rûz-ı âhir çe padişah çe gedâ.

...son günümüzde de padişahla dilenci arasında bir imtiyaz yoktur.

Öteki şiirde ise, ayak takımı derecesinden servet ve iktidar mevkiine yükselenlerin, bir fareyi örnek göstererek, kendini bir Tanrı gibi, dayı ve amcalarını da birer dilenci gibi gördüklerini ifade etmiştir.

Gûr-ken (F. کورکن): Mezar kazıcı / Grave-digger.

İslâm’ın ilk devrinde Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Ebû Talha kabir kazıcıları idiler¹³⁶⁰ Mevlânâ *Mesnevî* (IV, s. 255/Trk.trc. IV, s. 107)’de bu meslek için “Âlemde mezar kazıcılık ve mezar yokken Kabil’in mezar kazıcılığını kargadan öğrenmesi” başlığıyla “Mezar kazma, en bayağı bir sanat”ur demektedir. Böylece ilk mezar kazıcısı hakkında da bilgi sahibi oluyoruz. Yine Mevlânâ *Dîvân-ı Kebir* (I, s.1 50)’de mezarcıdan bahsediyor, ..canın dirilir de mezara girme aybından da kurtulur, mezarcıya muhtaç olma aybından da.”.

¹³⁵⁷ Bk. *Mesnevî*, II, s. 377/Trk.trc. II, s. 181; V, s.176/Trk.trc. V, s. 225; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s.126, II, s. 308, V, s. 56, s. 380.

¹³⁵⁸ Bk. *Menakıbû’-l Ârifin*, I, s. 244-245/Trk.trc. I, s. 273.

¹³⁵⁹ Bk. *Müsameretü’-l-Alibâr* s, 129 ve 157/Trk.trc. 209 ve 233.

¹³⁶⁰ Bk. Kettânî, Trk.trc. II, s. 379-380.

Gülâb-ger (F. كلابجر): Gül suyu imalatçısı / Maker of rose-water.

Bu meslek sahibi gül suyu yapar ve bunları şişeye koyarak dükkânında satardı, "kendine gel, şu kaptan, gül suyu yapan ustanın şişesinden, bir yolunu bulup ter gibi sız da kurtul..."¹³⁶¹. İbn Battuta¹³⁶² da Ladik'de hamamdan çıktıktan sonra gül-suyu serptiklerini zikrediyor. Baba İlyas Horasanî'nin halvete çekilen müritleri yaptıkları yiyeceklerde gül-suyu da kullanmakta idiler¹³⁶³.

el-Hanî (A. الخاني): Hancı / Inn keeper.

Yolcuların konakladığı han (veya kervansaray) da iş yapan bir meslek sahibidir. O. Turan, "muzifin vazifesinin misafirleri kabul ve istirahatlarını temin olduğuna göre hancının vazifesinin hana gelen hayvanlara bakmak olduğunu kabul etmek mümkündür" demektedir¹³⁶⁴. Ancak *Kamus-ı Türkî* (s. 571)'deki hancı tarifi daha gerçekçi olmalıdır, "Bir han idare edip konan misafirleri kabul ve hizmetlerini ifa eden adam". Karatay vakfiyesine göre, bir hanî (hancı)'nin ücreti yılda yüzelli dirhemdir, ayrıca ona yirmidört mudd zahire de verilmektedir¹³⁶⁵. Daha sonra hancının ücretine elli dirhem zam yapılmış ve ikiyüz dirhem olmuştur¹³⁶⁶. Altun-aba kervansaray vakfiyesinde de hancının maaşı kaydedilmiştir¹³⁶⁷. Bu hancının maaşı Konya'nın içindeki Eski Çarşı'da bulunan iki dükkânın gelirlerinden temin edilecektir¹³⁶⁸.

Hâris (A. حارس): Bekçi / Keeper, night-watchman.

Bekçi genelde bir devlet görevlisi olarak hizmet etmektedir. Mevlânâ'ya göre¹³⁶⁹, bunlar kaftan parası için padişaha bekçilik yaparlardı. Bekçiler mahalleyi hırsızlara karşı korumaktaydılar¹³⁷⁰. Bunlar gün ağarınca kadar

¹³⁶¹ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 8 ve 36 / *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s.13.

¹³⁶² Bk. Trk.trc. I, s.319.

¹³⁶³ Bk. Kemal Eraslan, "Baba İlyas", *TM*. XX, s. 135-136, 152, 154.

¹³⁶⁴ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III", s. 56.

¹³⁶⁵ Bk. aynı eser, s.95 / Trk.trc. s.114.

¹³⁶⁶ Bk. aynı eser, s.107 / Trk.trc. s.127.

¹³⁶⁷ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I", s. 207.

¹³⁶⁸ Bk. Konyalı, *Konya Taihi*, s. 1026.

¹³⁶⁹ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 305 / Trk.trc. VI, s.49.

¹³⁷⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, III, s. 20.

hizmet ederler ve gezerken sopalarını yere vururlardı¹³⁷¹. Aksarayî¹³⁷² ise, bekçinin görevini daha geniş ve büyük olarak gösteriyor, “Bazı feylosoflar demişlerdir ki, padişahlar için sarhoşluk haramdır. Çünkü onlar memleketin bekçisidirler. Bekçinin başka bir bekçiye muhtaç olması ise pek çirkin birşey olur”.

Özel mülk sahipleri bağ ve bahçelerini ve mallarını korumak için bekçi tutuyorlar mıydı? Bu konuda kaynaklardan pek açık bilgiler elde edemiyoruz. Ancak Mevlânâ¹³⁷³ bir konak bekçisinden (pasbân-ı menzil) bahsediyor ve onu uyuması nedeniyle yeri, “Hele a konak bekçisi, ne biçim bekçisin sen; gece hırsız, gizlice bütün varımızı yoğumuzu alıp götürmüş”.

Nigehbân (نگهبان):

Pasbân (پاسبان):

Hâris Arapça bir kelime olup, Farsça karşılığı nigehbân¹³⁷⁴ veya pasbân-ıdır¹³⁷⁵. Nitekim Aksarayî bekçi ile ilgili olarak verdiği bilgide önce Arapça hârisi kullanmış, sonra Farsça tercümede bekçiye pasbân ile ifade etmiştir. Kervan muhafızları için de pasbân kelimesi kullanılmıştır¹³⁷⁶.

Harrât (A. خرات): Tornacı, doğramacı / Wood Turner.

Değnek veya tahta parçasını tezgâhta düzelten bu meslek sahibi *Dîvân-ı Kâmil*'de zikredilmektedir¹³⁷⁷

Oduncu/Wood-cutter, collector or seller of firewood.

Bu meslek için birkaç unvan kullanılmaktadır:

¹³⁷¹ Bk. aynı eser, IV, s.175. Ayrıca hâris için bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 19, 221, 241, 251, 327; II, s. 45.

¹³⁷² *Müsameretü'l-Ahbâr*, s. 326/Trk.trc. s. 353.

¹³⁷³ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 607/*Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s.VII, s. 260-261.

¹³⁷⁴ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II s. 49; *Dîvân-ı Veled*, Trk.trc. s. 412.

¹³⁷⁵ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 197, 211-213, 219, 269, 327, 478, 548; II, s.6, 80, 112, 154, 169, 181, 194, 477, 607.

¹³⁷⁶ Bk. *Mesnevî* VI, s.300/Trk.trc. VI, s. 46.

¹³⁷⁷ Bk. I, s. 314. Bu meslek sahibinin nasıl iş gördüğü hakkında bk. Wulff, s. 90,92.

Hattâb (A. حطاب): Oduncu / Collector or seller of firewood.

Hız. Peygamber devrinde oduncu için kullanılan hattâb kelimesi¹³⁷⁸, Türkiye Selçukluları devrinde de mevcuttur;

Nice Osman var ki utançla doluyken onun sarhoşluğuyla,

Ömer gibi geçmiş utançtan oduncu (Hattâb) olmuş-gitmiş,¹³⁷⁹

şeklinde geçmektedir. Oduncuların da toplu hâlde ve bir birine bitişik dükkânlarının bulunduğu pazarları (çarşıları) vardır. Odun pazarlarından biri (sûk el-Hattâb) Konya’da Sultan Kapısı yolundadır¹³⁸⁰. İkinci bir örnek Sivas’ta Karaca mahallesinde, birbirine bitişik oduncu dükkânı olarak, bulunuyordu¹³⁸¹. Ayrıca Kırşehir’e tâbi köylerden birinin ismi, Hattâb İni (Oduncu İni) şeklindedir¹³⁸².

Hizum-Keş (Hime-keş F. هيزم كَش): Oduncu-Odun taşıyıcı¹³⁸³. / Wood-cutter.

Bu kelime daha çok dağlarda ve ormanlarda odun kesip, şehre taşıyan bir meslek sahibini ifade etmektedir. Söz gelişi, “Dervişin biri de odunculuk etmekteydi ... yorgun argın ormandan geldi ... sırtındaki odun demetini yere bıraktı... sonra odunlarını yükleyip şehre gitti”¹³⁸⁴.

Hizum-furûş (F. هيزم فروش): Oduncu-Odun satan.

Odun satanlar işlerini dükkânlarda gördükleri gibi, satukları odunların naklinde deve veya eşek kullanmaktaydılar¹³⁸⁵. Mevlânâ¹³⁸⁶’nın bir beyti odunların testere ve balta ile kesildiğini göstermektedir.

¹³⁷⁸ Bk. Kettanî, Arapça metin s. 57/Trk.trc. II, s. 285.

¹³⁷⁹ Bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s. 167/*Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VII, s. 294.

¹³⁸⁰ Bk. Bayram-Karabacak, s. 38 ve 43 (Foto 4); Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 813.; Baykara, *Konya*, s.58. Ayrıca bk. Ali Mazaheri, s. 253.

¹³⁸¹ Bk. Bayram-Karabacak, s. 58.

¹³⁸² Bk. aynı eser, s. 38 ve 44 (Foto 5).

¹³⁸³ Bk. Yediyıldız, “Vakıf islahatları”, s. 57.

¹³⁸⁴ Bk. Mesnevî, IV, s. 319/Trk.trc. IV, s. 57.

¹³⁸⁵ Bk. aynı eser, II, s.283/Trk.trc. II, s. 50; V, s. 151/Trk.trc. V, s. 194.

¹³⁸⁶ Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), III, s. 205-206.

“Ağaç, bir yerden bir yere gidebilseydi ne testere eziyeti çekerdi, ne balta yaraları alırdı.”

Ibn Battuta¹³⁸⁷, Anadolu'ya geldiğinde Kastamonu'da kışın en şiddetli olduğu zaman da bir yük odunun bir dirheme satın alındığını belirtiyor.

Har-keş (F. خاركش) de oduncu için zikri geçen kelimelerden biridir¹³⁸⁸.

Hayme-ger (A.F. خيمه گر): Çadırcı / Tent-maker.

Divân-ı Kâmil (II, s. 384)'de hayme-geri/çadırcılık olarak zikri geçen mesleklerden biridir.

Hıbrî (A. خبري): Mürekkepçi/Maker or seller of ink.

Yazı malzemesi olarak kullanılan mürekkebi yapan veya satan kişiyle ilgili bu meslek unvanını, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyyesi şahitleri arasında bulunan Muhammed b. Hüseyin b. Hüsâm el-Hıbrî nedeniyle tespit edebiliyoruz¹³⁸⁹.

Kabbânî (A. قبانى): Kantarcı /Weigher, public weigher.

Tartı işleriyle ilgili olarak iki kelime tespit edebiliyoruz. Bunlardan biri kabbânîdir. Kabbân (قبان), büyük terazi demektir¹³⁹⁰. II. İzzeddin Keykavus'un Amasya'ya tâbi İl-Arslan köyünü Emîr Esededdin Ali b. Yağı-basan b. Ebi Salim'e satışıyla ilgili temlik-nâmede zikri geçen şahıslardan birisi Abdülkerim mahallesinde kantarcı (Kabbânî) Kemâleddin idi¹³⁹¹.

Kallâb (A. قلاب): Kalpazan/False-coiner.

Kalpazanlık, Türkiye Selçukluları devrinde de kolay para kazanmak isteyen insanların mesleklerinden biridir. Kalpazanlar, kalp para bastıkları gibi, bu paraya gümüş sürerler ve üstüne padişahın adını kazırlardı. Bu kalpazan-

¹³⁸⁷ Bk. Trk.trc. 351/Krş. Şeker, s. 63.

¹³⁸⁸ Bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s. 97.

¹³⁸⁹ Bk. Turan "Selçuk Devri Vakfiyeleri I", s. 235; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 840. XIII. yüzyılda kullanılan mürekkep terkibi için bk. Derman, U., "Eski Mürekkepçiliğimiz", *İslâm Düşüncesi*, sayı:2, İstanbul 1967, s. 100-101.

¹³⁹⁰ Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 1049.

¹³⁹¹ Bk. Turan, "Temlik-nâme", s.170 ve 175.

lar gündüze düşmandır; çünkü gündüz, kuyumcu ve sarraf altını farkederler. Güneşin nuru kalpazanların işine kesat verir, kalp akçeleri görünür ve farkedilerek geçmez olur¹³⁹². Yine bu konuda Mevlânâ şöyle diyor¹³⁹³, .. Birisi kalp parayı yaldızlar, sen altın sanarsın..”.

Keyyâl (A. كَيْل): Kileci, kile ile ölçen kimse / Measurer of grain, weighman.

Keyl (كَيْل), hububat ölçmeğe mahsus ölçü, ölçek, kile demektir¹³⁹⁴. İşte bu ölçü âletini kullanan kişiye keyyâl denirdi. Hz. Peygamber’in, “Kim bir yiyecek satın alırsa, onu ölçmeden satmasın” dediği rivayeti bulunmaktadır ve o dönemde de kileci (tahıl ölçümcüsü) vardır¹³⁹⁵. Selçuklu döneminde de satın alınacak mal çok ise, söz gelişi şeker satın almağa gelen, deve katarları ve pek çok çuvalar getirmişse, kile ölçenler çağrılarak tartı yapılırdı¹³⁹⁶. Öte yandan imaretlerde hergün tüketilecek erzakın tartıcına keyyâl veya kantarî-i imaret denilmekteydi¹³⁹⁷.

Kannâ (A. قَنَّا): Kuyucu, su bulmakta maharetli kişi / Skilful in discovering water, well sinker.

Evhadeddîn Kirmânî’nin halifelerinden Şeyh Fahreddîn Malatya’da idi. O burada bir zaviye inşa ettirmiş ve kuyu yaptırmıştı. Şeyh Fahreddîn kuyuyu beğenmiş ve kannâyı çağırarak bu konuda ustasının kim olduğunu ve işi kimden öğrendiğini sormuştu. Kuyucu ise bu soruyu, ustam yoktur kendim öğrendim, diye cevablamıştı¹³⁹⁸.

Kennâs (A. كَنَّاَس): Lâğımçı/ Sweeper.

Kanalları açıp temizleyen amele olarak tarif edilen¹³⁹⁹ lâğımçı pis işlerle uğraşır, rüyalarında da daima lâğıma ait işleri görür¹⁴⁰⁰.

¹³⁹² Bk. *Mesnevî*, I, s. 131/Trk.trc. I, s. 172; II, s. 263/Trk.trc.II, s. 23; IV, s. 279/Trk.trc.IV, s. 3. Ayrıca bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s. 292, 362.; II, s. 153, 217.

¹³⁹³ Bk. *Divân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), V, s. 408. Ayrıca bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 505.

¹³⁹⁴ Bk. *Kamus-ı Türkî*, 1226.

¹³⁹⁵ Bk. Kettanî, Trk.trc. II, s. 172-173, 264-266, III, s.6.

¹³⁹⁶ Bk. *Fihri Mâlih*, s. 30/Trk.trc.s. 47

¹³⁹⁷ Bk. Yedişildiz, “Vakıf isulahları”, s. 57-58.

¹³⁹⁸ Bk. *Menakıb-ı Evhadeddîn*, s. 83. Wulff (s. 256), bu meslek unvanının Farsça karşılığı çâh-ken olarak veriyor.

¹³⁹⁹ *Kamus-ı Türkî*, s. 1232.

¹⁴⁰⁰ Sultan Veled, *Maârif*, Trk.trc. s. 633.

Kimyâger, kimiya'î (A.F. کیمیا کر ، کیمیا ئی): kimyager /Alchemist.

Eski kimyada daha çok tabiatta bulunan cisimler uygun bir şekilde birbirlerine karıştırılarak veya bir iksirin etkisine tâbi tutularak kıymetli madenler ve taşlar elde edilmeğe çalışılırdı. Ciddiye alınmaları uygun düşecek eski kimyacılar karşılık, bunların arasında pek çok şarlatanlar vardı. Bunlar bazı maddelerden altın çıkarabileceklerini söyleyerek insanları dolandırırlardı¹⁴⁰¹.

Türkiye Selçukluları devrinde de kimyagerlere ait kaynaklarda geçen bilgiler daha çok altın elde etmekle ilgilidir. Söz gelişi,

“Bu meşhurdur, bakır, kimyagerin muamelesiyle altın olur, bu bulunmaz kimya bakırı altın eder.”¹⁴⁰²

“dedim ki: Ey güzel yüzlü, sen yoku var et, bakırımızı altın hâline getir, sen kimyanın da canısın.”¹⁴⁰³

Mevlânâ'nın müridlerinden biri, o devrin kimya ve hikmet alanlarında önde gelen Şeyh Bedreddîn-i Tebrizî idi. “Şeyh Bedreddîn-i Tebrizî, her gün arkadaşların sohbetinde bulunur ve her gece kimya ile meşgul olurdu. Bundan vücuda getirdiği altın ve gümüş paraları dostların fakirlerine sarf ederdi. Meğer bir gece Mevlânâ onun hücreğine gider ve onu işe dalmış bir hâlde görür. Bedreddîn, Mevlânâ'nın heybetünden donakalır. Mevlânâ, mübarek eliyle örsü alıp onun eline verir. Bedreddîn bakar ki, bu demir örs, parlak güzel bir altın olmuş. Mevlânâ: “Eğer altın yapma sanatı ile uğraşırsan böyle sanatkâr ol. Bu şekilde altın yapma sanatı için ne örs ne de çekic lâzımdır. Böyle şeylere aziz olan ömrünü sarf edersen, işler tersine dönüp hakikatler meydana çıktığı vakit, bunun bir sahtekârlıktan başka bir şey olmadığını anlarsın. Senin altının bakır olduğu zaman, artık nedamet ve eseflenmen fayda vermez. Çalış ki, bakır vücudun altın ve altının da cevher olsun, cevherin de şunun bunun vehmine sığmayan bir şey olsun”... Bunun üzerine Bedreddîn elbiselerini yırtıp kimyagerlikten vazgeçti.”¹⁴⁰⁴.

¹⁴⁰¹ Bk. Wiedemann, Eski Kimya mad., İA.

¹⁴⁰² Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 152.

¹⁴⁰³ Bk. aynı eser, I, s. 377.

¹⁴⁰⁴ Bk. Eflâkî, I, s. 193/Trk.trc. I, s. 236-237. Ayrıca bk. Trk. trc. I, s. 200 ve 374. Sipehsalar, 93-94/Trk.trc. s. 95.

Eflâkî¹⁴⁰⁵'nin bu konuda zikrettiği ikinci hikâye Ârif Çelebi devrinde geçmişti. Şeyh Emire bey-i Abgermî'nin rivayetine göre, "Gençliğimde bu kul, Ahî Muzaffereddîn ve kardeşim Mecdeddîn bir dervişle ahabap olup ondan bize Kimya ilmini öğretmesini istiyorduk. Bu dervişin sırrından kimsenin haberi olmaması için hepimiz birlikte yemin etmiştik. Biz gece gündüz o dervişin hizmetinde sonsuz bir ciddiyet gösterdik ve âciz kalıncaya kadar bir müddet bu işle meşgul olduk ve o işe gereken şeylerin bazıları müyesser oldu. Bazıları da pek nâdir olduğu için onları elde etmek imkânı olmadı. Bir gün o üstad, bizden demir pası istedi. Demir pası bulmak için dördümüz de Konya'ya geldik. Tenha bir yere konup sabahleyin Mübarek Türbeyi ziyarete gittik. Birdenbire Çelebi hazretleri kendi evinden çıktı. Ahî Muzaffereddîn'in yakasına yapışarak: "Ey Eşek eğer Kimya istiyorsan, ek biç; simya istiyorsan Mevlânâ'nın aşkına yapış." dedi. Çelebi hazretleri tekrar evine girdi. Biz Konya'dan dönüp gittikten sonra bu adamın sevgisini kalbimizden attık. Ahî Muzaffereddîn de tamamiyle kendisini ziraate verdi ve işi o kadar büyüdü ki, az zamanda anlatılamayacak (kadar büyük bir) servet sahibi oldu." Eflâkî'nin anlatığı bu iki hikâyeden anlaşıldığına göre, Mevlânâ ve Ârif Çelebi bu tür kimyagerliğe karşıdırlar, daha önce de belirttiğimiz üzere, kolay para elde etmeği reddederek insanların çalışarak hayatlarını kazanmalarını düstur edinmişlerdi.

Kuşçu-Bâzdâr (F. قوشچی ، بزدار): Falconer, huntsman.

Bu meslek sahiplerini ikiye ayırmak gerekiyor; 1- Selçuklu sultanının hizmetinde çalışan kuşçular (bâzdâr) ki, Eflâkî¹⁴⁰⁶ bunları kuşcıyân-ı pâdişâh olarak zikrediyor. 2 - Kuşbaz denilen ve kendisi için avlanan avcılar, bunlar kuşlara tuzak kurarak avlarlar ve bunları satarlardı,

"A kuşbaz, gizliden gizli bir tuzaktır, kurmuşsun; kıldan kurduğun o tuzagın üstünü de dumanla örtmüşsün.

Bu kadar bin kuşu bu düzenle öldürmüşsün, tüylerini yolmuş,
anlaşılsın-bilinsin diye tuzagın üstüne koymuşsun.¹⁴⁰⁷

¹⁴⁰⁵ Bk. aynı eser, II, s. 892-893. Kimya için ayrıca bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), I, s. 399.

¹⁴⁰⁶ Bk. *Menakübü'l-Ârifin*, II s. 844/Trk.trc.II, s. 239-240.

¹⁴⁰⁷ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, II, s. 473; VI, s. 220. Ayrıca bk. Sayyad. Ali Mazaheri'ye göre (s. 251-252), bu kuşların saulduğu bir "kuşçular çarşısı" vardı. Çarşıda, özel olarak yapılmış kafeslerde her türlü cinsten kuşlar bulunurdu. Bu satıcılar kümes ve av hayvanları da satarlardı.

Bekçi kuşların nâralar atmada, hay-huylar etmede; onların hay-huylarında ne anlamlar gizlemişsin.¹⁴⁰⁸

Meremmetçi (A.T. مرامتجي): Tamirci/ Mender, tinker, cobbler.

Lügatlerde¹⁴⁰⁹ meremmet, “geçici ve üstünkörü tamir ve onarım” olarak açıklanıyor. Meremmetçi ise, “Vakıf olarak halkın hizmetine sunulmuş binâların tamir ve restorasyonu ile meşgul olan şahıs” şeklinde tarif ediliyor¹⁴¹⁰. Aynı zamanda çeşmelerin ve su yollarının bakımıyla da meşgul olmaktadır. Niksarlı Ahi Pehlivan’ın Dârü’s-sulehâsı’nın vakfiyesine göre, bu görev karşılığı meremmetçi yılda 120 dirhem para ve oniki müdd buğday almaktadır¹⁴¹¹.

Muğarbil (A. مغريال): Kalburcu, un ve benzeri şeylerin eleyicisi/Sifter, screener.

Hakkında bilgi bulunmayan mesleklerden biridir. Cacaoğlu vakfiyesinde Muğarbilin çarşısı olarak zikredilmiştir¹⁴¹². Sadreddîn Konevî mamuresi için vakfedilen bağlar arasında “Kalburcu bağı”nın adı geçmektedir¹⁴¹³. Ayrıca Mevlânâ (*Mesnevî*, II. 361/Trk.trc. II, s. 159) da şöyle diyor: “Ben ayırıcıyım. Benden bir saman çöpü bile geçmesin diye kalbur gibi herşeyi eler, ayırderim.”

Musavvir (A. مصور): Ressam /Painter, limner, sculptor.

Mesnevî’de geçmektedir, Türkçeye ressam olarak çevrilmiştir¹⁴¹⁴.

Münadî (A. منادي): Tellâl / Herald, public crier.

Kamus-ı Türkî (s. 1407)’deki tarifi; bağırarak bir şeyi ilân eden adam, şeklindedir. Tellâllar bulundukları meskûn yerlerde dolaşarak kendilerinden istenileni yerine getirirler. Bunun için de yer yer gür sesleriyle bağırarak

¹⁴⁰⁸ Bk. aynı eser, II, s. 473.

¹⁴⁰⁹ Bk. *Kamus-ı Türkî*, s. 1319.; Devellioğlu, s. 741.

¹⁴¹⁰ Bk. Yediyıldız, “Vakıf ıstılahları”, s. 58.

¹⁴¹¹ Bk. Aynı mlf., “Niksarlı Ahi Pehlivan”, s. 287.

¹⁴¹² Bk. Arapça metin, s. 45/Trk.trc. s. 117.

¹⁴¹³ Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 498. Kalbur için bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, IV, s. 140-

146.

¹⁴¹⁴ Bk. *Divân-ı Kâmil*, II, s. 704.; *Mesnevî*, V, s. 198/Trk.trc. V. s. 253. Ayrıca bk. Ressam.

istenilen konuyu ilân ederlerdi. Tellâlar bulundukları ülkede konuşulan dillere göre; Türk, Kürt, Rum, Arap ve sair milletlerden olurdu. Ayrıca kadılar da bir kararı ilân etmek için onlardan yararlanırlardı¹⁴¹⁵. Öte yandan fetih-nâmeler ve sultanın emirleri de münadîler vasıtasıyla şehir ve vilayetlerde halka duyuruluyordu¹⁴¹⁶. Kayıp bir insanı bulmak için de şehirde münadî dolaştırılırdı. Bir gün Mevlânâ kırk gün ortadan kayboldu, müritleri onu bulmak için şehirde tellâl bağırtular. Mevlânâ'dan bir haber ve ipucu verene mükâfat olarak bin dirhem vereceklerini ilân ettiler¹⁴¹⁷.

Tellâlar ikinci bir iş daha yapıyorlar ve pazarlarda çalışıyorlardı¹⁴¹⁸. Pazarda çalışan tellâlar âdet olduğu üzere kervansaraylara giderler, buraya gelen tüccarları araştırırlar, ne tür mal ve kumaş getirdiklerini sorarlardı. Tüccarlara ertesi günü pazara gelmelerini, kendilerine hizmet edeceklerini, getirilen kumaş ve malı uygun bir fiyat ve mübadele ile satacaklarını söylerlerdi¹⁴¹⁹. Tellâlar esir pazarlarında da çalışarak esirleri satıyorlardı¹⁴²⁰. Sivas şehrinde, öteki meslek mensuplarında olduğu gibi, bunlara ait bir çarşı “Münadî’ü’s-Sûk” bulunmaktadır¹⁴²¹. Konya’da da bu işle uğraşmış Hacı Dellâl isminde bir şahıs tespit edebiliyoruz¹⁴²². Burgazî’ye göre¹⁴²³, “fütüvvet değmeyecek mesleklerden biri de dellâldır. Çünkü dellâl vefasızdır... her zaman halkın zararını ister, dost ve düşman ona birdir”.

Sadeddîn Köpek (öl. 1238)’in Türkiye Selçuklu Devleti’nin yönetimine hâkim olduğu devrede, elbise veya o çeşit bir şey bulunduğu zaman çadırın ipine asılır, eğer hayvan ise bağlanırdı. Daha sonra ordugâhta münadî dolaşarak, “filan şey kaybolmuştur” diye ilân edilirdi. Mal sahibi bunu işitip gelir, delil göstererek bulunan malı alırdı¹⁴²⁴.

¹⁴¹⁵ Bk. aynı eser, II, s. 282-283/Trk.trc. II, s. 50-51.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s.588; *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), II, s.588.İslâm Devri için bk. Kettanî, Trk.trc. II, s. 49.

¹⁴¹⁶ Bk. Aksarayî, s. 106/Trk.trc. s.185; *Tevârih-i Âlî Selçuk*, s. 23-24.

¹⁴¹⁷ Bk. Eflâkî, s. 229/Trk.trc. I, s. 262.

¹⁴¹⁸ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 339.; *Dîvân-ı Kebir* IV, s. 401; VI, s. 274. İslâm Devri için bk. Kettanî, Trk.trc. II, s.286.

¹⁴¹⁹ Bk. *Menakıb-ı Evhadeddîn*, s. 109-110.

¹⁴²⁰ Bk. Nahhâs.

¹⁴²¹ Bk. Yınanç, “Sivas Abideleri ve Vakıfları”, s.39.

¹⁴²² Bk. Bayram-Karabacak, s. 39.

¹⁴²³ Bk. s. 122.

¹⁴²⁴ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 477/Trk.trc. II, s. 31.

Müneccim (A. منجم) : /Astrologer-almanac maker.

Devellioğlu¹⁴²⁵, bu mesleği iki şıkla açıklıyor; 1- Yıldızların hareket ve vaziyetlerinden ahkâm çıkaran, yıldız falına bakan kimse, falcı. 2-Astorologie ile uğraşan kimse. Selçuklular devrinde de müneccimler belki de bu tarife uygun olarak çalışmakta idiler. Bunlar başlıca üç sistem içinde iş görüyorlardı: 1- Mesâ'il (meseleler) sistemi, müracaat eden biri tarafından günlük hayatla ilgili olaylar, söz gelişi kaybolmuş bir kimse hakkında bilgi almağa yahut bir hırsızı meydana çıkarmağa veyahut kaybolmuş bir şeyi bulmağa vs. dair suallere cevap vermeği amaç edinirlerdi, 2-İhtiyârât sistemi, yani her hangibir işi yapmak için en uygun zamanı seçmek, 3-Doğum günü sistemi¹⁴²⁶.

Burgazi'ye göre¹⁴²⁷fütüvvet değmeyecek mesleklerden biri de münecimdir. Çünkü "Hisâbı yalancılıktır, dün gün halka yalan söyler. Ol katı yalan söylemeyecek halk inanmaz, pes yalancıya fütüvvet değmez".

Müneccimlerden bir bölümü resmî görevlidir ve saraya bağlı olarak hizmet görmekteydiler. Bu müneccimler, 2. sisteme uygun olarak, bir sefere çıkış veya bir yere hareket zamanını rasad yaparak tayin etmekte ve bazı sultanlar onların bu tespitlerine uyarak harekete geçmekte idiler. Nitekim Selçuklular'ın Sinop'u fethi sırasında (1214), Sultan I. İzzeddin Keykavus, "Talihi, yanında bulunan ve vakti gözlemleyen müneccim iradesine uygun olarak mutluluk derecesine ulaşınca, kutlu rikabını harekete geçirdi"¹⁴²⁸.

Sultan I. Alâeddin Keykûbad Eyyûbiler'den Melik Kâmil ve Harput Artuklu hükümdarlarına karşı savaştığı sırada (1234), Selçuklu ordusu Harput'a gidince Selçuk sultanı bu mücadelenin sonucundan korku ve telaş içindeydi. Ancak tarihçi İbn-i Bibî'nin annesi Bibî Müneccime, "Filan gün filan saatte zafer müjdesi gelecek" şeklinde kehanette bulundu. Kehanetin doğru çıkması üzerine Alâeddin Keykubad, Bibî Müneccime'ye kıymetli bir hil'at ile çok miktarda mal verdi¹⁴²⁹. Müneccimin tahminlerde bulunurken kullandığı âletlerden biri "usturlap"dır¹⁴³⁰.

¹⁴²⁵ Bk. s. 868.

¹⁴²⁶ Fazla bilgi için bk. Nallino, C.A., Astroloji mad., *İA*.

¹⁴²⁷ Bk. *Fütüvvet-nâme*, s. 121. Ayrıca bk. Kettanî, Trk.trc. II, s. 246.

¹⁴²⁸ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 152/Trk.trc. I, s. 173.

¹⁴²⁹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 442-443/Trk.trc. I, s. 440.

¹⁴³⁰ Bk. Sultan Veled, *Maârif*, s. 343.

Nahhâs (A. نحاس): Esirci, esir satan, tellâl /Seller of captives.

Menakıb-ı Evhadeddîn'e göre¹⁴³¹, Şeyh Evhadeddîn bir gün Bazar-ı Nahhasan'dan geçmekte idi. Tellâl'ın biri huysuz küçük bir cariyeye (kenizek) satmaktaydı. Şeyh de bu kızı almıştı. Bu hikâyeden o dönemde esir pazarlarının mevcudiyetini ve tellâlların da burada esirleri sattığı anlaşılıyor. Kaynaklardan esir satanlarla ilgili başka bilgiler de edinebiliyoruz; Esirci, esiri satarken ayıp örten elbiseyi soyar. Buna mukabil esirin bir kusuru varsa onu soymaz. Soyması şöyle dursun, bir hile ile ne yapıp yapar onu elbiseyle gösterir. Esir için, "Bu; iyiden, kötüden, olur olmaz şeyden utanır. Soyarsam utanıp senden ürker" der. Tellâlın eline düşen cariyeye müşteri içindir, tellâle ne fayda var?¹⁴³²

Sultan İzzeddîn Keykavus zamanında 1216 baharında Ermeniler üzerine tertiblenen sefer sonucu Çiçin ve Hoçin kaleleri fethedildi. Sefer neticesi çok ganimet alınmış, bu durum esir fiyatlarının düşmesine sebep olmuştu, güzel yüzlü bir Ermeni erkek veya kadın köle elli dirheme satılmıştı¹⁴³³. Zikri geçen olay savaşlar sonunda bol ganimet elde edilince fiyatların düştüğünü göstermektedir. El-Umerî¹⁴³⁴, Karasıoğulları'nın hâkimiyetindeki Marmara memleketindeki şehirlerden bahsederken, ucda olması nedeniyle, burada pek çok esir alındığı için köleler çoktur. Bundan dolayı bu şehirler köle ticaretlerinden ve bu gibi işlerde çalışan ve ticaret yapan kişilerden halî değildir" demektedir.

Öte yandan İbn Battuta *Seyahatnâmesi*'nde köle alışverişinin mevcut olduğu hususunda örneklere rastlıyoruz. Nitekim İbn Battuta kendisi de Ayaslug (Selçuk) 'da kırk dinar (altın) a bâkire bir Rum cariyeye, Balıkesir'de de Margelika (Margareth) adında yine Rum bir cariyeye satın almıştı. Ayrıca Ladik halkının da Rum cariyeler satın aldığını zikrediyor¹⁴³⁵. Yabancı Pazarı'nda da Türk ve Rum köleler ile cariyeler satılmakta idi. Yukarıda verdiğimiz bilgiler bu pazar için de geçerlidir ve esirciler hile yapmaktadır. Burada bir tüccara, yakışıklı bir delikanlı memlûk yerine güzel bir kız satmış-

¹⁴³¹ Bk. s. 68.

¹⁴³² Bk. Mesnevî, Trk.trc. I, 188; III, s. 247. Nahhasın zikri için ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s.581, 697.

¹⁴³³ Bk. İbn-i Bibi (Tıpkıbasım), s. 168/Trk.trc. s. 188. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 315.

¹⁴³⁴ Bk. Arapça metin, s. 44/Trk.trc. s. 198.

¹⁴³⁵ Bk. Türkçe tercüme, s. 318, 335 ve 339. Krş. Şeker s. 63.

lardı¹⁴³⁶. İlhanlı dönemindeki bir vesikaya göre¹⁴³⁷, köle satışları bir belgeyle ve dellâllerin huzurunda yapılmakta idi. Bu belgede kölenin ismi, boyu, teni ve gözünün rengi, kaşlarının durumu gibi özellikleri yazılmaktaydı. Büyük bir ihtimalle Anadolu'daki köle satışları da bu şekilde yapılmış olmalıdır.

Nahl-bend, bk. Lu'bat-sâz

Nevhager (A.F. نوحه كر): Ölü ağlayıcısı / Hired mourner.

Bu mesleği yapanlar, “Cenaze törenlerinde ölünün meziyetlerini, hayatına dair menkabeleri sayıp dökerek nağmeyle ağlarlar ve insanları da ağlatırlardı¹⁴³⁸. Bu meslekle ilgili örneklerden biri Eflâkî¹⁴³⁹ tarafından veriliyor, Ârif Çelebi İlhanlı hükümdarı Keyhatu (1291-1295)'nun karısı Paşa Hâtun'un ölümünü haber aldığı zaman taziyet için Erzurum'a gitmişti... Paşa Hâtun'un bütün yakınları Çelebi'yi karşıladılar, feryatlar ettiler ve onun ayağına baş koydular. Ağlayıcılar (nevwâhân - نواحان) mersiyeler söylediler. Mevlânâ'ya göre¹⁴⁴⁰, “Hesaba gelince ağlayıcıya da para verirler”di ve bunlar törenlerde vah vah derlerdi¹⁴⁴¹. Öte yandan Erzurum'un Sultan Alâeddin Keykubad'ın hâkimiyetine geçtiği sırada (1230), “şehrin matemcileri (nevhagerân) aman feryatlarını göklere çıkarmışlardı”¹⁴⁴².

Rehber - Kılavuz (F.-T. قلاويز / رهبر): /Way-guide, escort.

Metinlerde rehber, kılavuz¹⁴⁴³ ve delil şeklinde geçmektedir. Hz. Peygamber'in de kılavuzları vardı¹⁴⁴⁴. Mevlânâ¹⁴⁴⁵, bu meslekle ilgili olarak, biraz da mecazî anlamda, şöyle diyor, “Bildığın ve defalarca gittiğin yolda bile kılavuz olmazsa şaşırırsın. Kendine gel. Hiç görmediğin o yolda yalnız gitme, sakın yol göstericiden baş çevirme”. Kılavuz yolcuya ve çöllerde her

¹⁴³⁶ Bk. Zekeriyâ Kazvinî, s. 531, Krş. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 15 ve 103.

¹⁴³⁷ Bk. Özgüdenli, aynı makale.

¹⁴³⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s. 445.

¹⁴³⁹ Bk. *Menakübü'l-Âîfîn*, II, s. 890/Trk.trc. II, s. 271.

¹⁴⁴⁰ Bk. *Mesnevî*, II, s. 274/Trk.trc. II, s. 38. Ancak Kettanî'ye göre (Trk.trc. II, s. 246), ölüye ağıt yakma karşılığında alınan para haramdı.

¹⁴⁴¹ Bk. *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 200. Ayrıca bk. *Dîvân-ı Kâmil*, I, s.79, 97, 167; II, s. 173, 440, 641. Ayrıca bk. Ali Mazaherî, s. 63-64.

¹⁴⁴² Bk. İbn Bibî (Tıpkıbasım), s. 414/Trk.trc. I, s. 416.

¹⁴⁴³ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 587.

¹⁴⁴⁴ Bk. Kettanî, Trk.trc. II, s. 109-110.

¹⁴⁴⁵ Bk. *Mesnevî*, I s. 181/Trk.trc. I, s. 236; II, s. 433/Trk.trc. II, s. 254.

an kaybolana lâzımdır. Sultan Celâleddin Mengübirte ikinci kez elçilerini gönderdiğinde, I. Alâeddin Keykubad Alaiye’de idi. Rehberler elçileri zor geçitlerden ve sarp dağlardan geçirerek Selçuklu sultanının yanına getirmişlerdi¹⁴⁴⁶.

Türkiye Selçukluları’nda emîr-i şikârlık görevinde bulunan bir devlet adamının ismi Puser-i Kılavuz idi¹⁴⁴⁷. İbn Battuta da *Seyahatnâmesi*’nde Anadolu’da gezerken rehber kullandığını belirtiyor. Nitekim Geyve’den Yenice’ye giderken kaldığı zaviyenin sahibi onun yanına bir rehber katmıştı. Ayrıca Kastamonu’ya giderken rehberlik etmesi için tuttukları şahsa İbn Battuta bir Mısır elbise ile para vermişti¹⁴⁴⁸. Bu da rehberlerin para karşılığında iş yaptıklarını göstermektedir.

Resen-tâb (F. رسن تاب): İpçi, halatçı / Rope maker.

Necm-i Razi (s. 112) tarafından zikredilmektedir. Ancak nasıl çalıştığı konusunda bilgi bulunmamaktadır.

Rûger-Rûyger (F. رویگر - روگر): Kalaycı, bakırcı, pirinççi / Tinman, coppersmith, brazier.

Bu meslek unvanını *Divân-ı Kâmil*¹⁴⁴⁹’de tespit edebiliyoruz. Ancak Steingass (s. 598) rûygerin karşılığını, “A coppersmith, brazier” yani bakırcı, pirinççi şeklinde vermektedir. Gölpınarlı’nın tercümesinde bu kelimenin karşılığı “tunç işçisi”dir¹⁴⁵⁰. Buna mukabil *Ferheng-i Amid* (s. 656)’de bu meslek unvanı kalaycı ve bakırcı olarak açıklanmaktadır. Yine Steingass (s. 598) ruyine (رویه) kelimesini “A tinman” kalaycı olarak izah etmektedir. Wulff¹⁴⁵¹’un da pirinççi mesleği karşılığı kabul ettiği kelimelerden birisi, rûyger (brazier) dir.

¹⁴⁴⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 374/Trk.trc. I, s. 380.

¹⁴⁴⁷ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 668/Trk.trc. II, s. 185. *Menakibü'l-Ârifin* (II, s. 844-846)’de bu isim, “Veled-i kılavuz” şeklindedir.

¹⁴⁴⁸ Bk. Trk.trc., I., s. 338, 344-345, 348.

¹⁴⁴⁹ Bk. II, s. 248.

¹⁴⁵⁰ *Divân-ı Kebîr*, IV, s. 30. Ayrıca bk. Ahenger.

¹⁴⁵¹ Bk. *The Traditional Crafts of Persia*, s. 28.

Saffâr (A. صفار): Bakırcı / Coppersmith.

Mevlânâ *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı, IV, s. 49)'de bakırcıdan bahsediyor, "Bir Hâm, seni tutar da bakırcıya götürürse Yûsuf ol, satıl zararı yok". Öte yandan Şemseddîn Altun-Aba'nın vakfiyesinde Konya varoşunda Yûsuf b. Süleyman es-Saffâr adını taşıyan bir mahallenin bulunduğunu görüyoruz¹⁴⁵². İbn Battuta¹⁴⁵³, Erzincan'da bakır madeninin mevcut olduğunu ve burada kapacak ve şamdanlar imâl edildiğini zikrediyor. Celâleddîn Karatay'ın vakfiyesine göre¹⁴⁵⁴, imardan artan parayla hana; yirmi bakır tabak, bakırdan on büyük, beş orta, beş küçük tencere, iki büyük leğen, iki büyük kazan temin edilmesi de o devirde bakır kapacak imal edildiğini açıkça göstermektedir. Öte yandan Siirt'de de iyi bakır âletler ve eşi bulunmayan taslar yapılmakta olup, bunlar o dönemde meşhurdu¹⁴⁵⁵.

Sâil (A. سائل): Dilenci / Beggar. Bk. Geda.

Sâyâyğ (A. صياغ): Kuyumcu / Goldsmith.

Mengüçük beyi Fahreddîn Behramşâh kızı ile evlenmek isteyen Sultan İzzeddîn Keykavus'un elçisi geri döndükten sonra ülkesinin her yerinde usta zanaatkârlar ile mâhir kuyumcular (صایغان) toplayarak gelinin çehiz ve eşyasını hazırlamağa başladı¹⁴⁵⁶. Sultan I. Alâeddîn Keykûbad'ın beceri sahibi olduğu meslekler içinde kuyumculuk da vardı. Sultan mücevherlerin değerini öyle bilirdi ki, dünyanın tanınmış mücevhercileri (cevheriyan-ı cihân) onun bilgisine hayran kalırlardı¹⁴⁵⁷.

Öte yandan Konyalı¹⁴⁵⁸, O. Turan'ın neşrettiği Altun-Aba vakfiyesinde zikri geçen bu kelimenin¹⁴⁵⁹ kuyumcu (صایغ) olarak okunmasını şüpheyle karşılamaktadır. Konyalı bu kelimenin boyacı (صباغ) olarak da okunabile-

¹⁴⁵² Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I", s. 220, 232; Konyalı, *Konya Taihi*, s. 835.

¹⁴⁵³ Bk. Türkçe trc. s. 328. Krş. Şeker, 35, 62, 65.

¹⁴⁵⁴ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III", s. 113.

¹⁴⁵⁵ Bk. *Nuzhet el-Kulûb*, s. 123. Krş. Belli-Kayaoglu, *Bakırcılık Sanatı*, s. 44. Ali Mazaheri (s. 244) bakırcıların leğen, ibrik ve tencere imal ettiklerini belirtiyor. Ayrıca bakır eşya tartılarak ve el işi değerine göre satılırdı.

¹⁴⁵⁶ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 174/Trk.trc. I, s. 194 (burada "usta" olarak çevrilmiştir).

¹⁴⁵⁷ Bk. aynı eser, s. 228/Trk.trc. I, s. 247.

¹⁴⁵⁸ Bk. *Konya Taihi*, s. 837, 839-840.

¹⁴⁵⁹ Bk. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I", s. 201, 224, 233.

ceği görüşündedir. Bu durumda Altun-Aba vakfiyesinde dört tane kuyumcu (veya boyacı) tespit edilmektedir;

Hoca Yûsuf b. Sâlim el-Konevî,

Osman b. Veysel Konevî,

el-Emir Biremunî el-Konevî,

Hasan

Kuyumcuların da dükkanları vardı¹⁴⁶⁰.

Saykal-Saykal-ger (A.F. صيقل ، صيقل کر): Cilâcı, madenlere, ayna ve sa-ireye cilâ veren zanaatkâr. / Polisher.

Hız. Peygamber'in kılıcını Merzuk es-Saykal cilâlamıştı¹⁴⁶¹. Selçuklular döneminde zikri geçen mesleklerden biridir. Metinlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla ayna cilâlama işini de yapmaktadır, "...cilâcı ustası gibi, gam kirini-pasını aynadan arıttın gittin"¹⁴⁶². Yine Mevlânâ¹⁴⁶³ aynaların cilâlanması konusunda şöyle diyor, "Fakat ayna, aslından bozuksa onu cilâlamak güçtür, zor cilâlanır.

Cilâlanabilecek seçilmiş aynaysa az bir cilâ ile parlar."

Suzen-ger (F. سوزن گر): İğneci, iğne yapan ve satan /Needle-maker.

Karatay Medresesi'ne ait kayıtlardan anlaşıldığına göre¹⁴⁶⁴, Selçuklu döneminde Konya'da Pazar-ı Suzen-gerân'ın zikri geçmektedir. Bu da bize o dönemde suzen-ger (iğneci) mesleğinin var olduğunu ve bunların bir arada çalıştıklarını açıklıyor¹⁴⁶⁵. Ayrıca *Dîvân-ı Kebir*'deki kayıtlar da iğnenin kullanıldığını göstermektedir,

İğne yordamından geçmiyorsan başından geç-gitsin; iplik, iğneden geçmiyorsa başı vardır da ondan geçmiyor¹⁴⁶⁶.

¹⁴⁶⁰ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 327.

¹⁴⁶¹ Bk. Kettanî, Trk.trc. II, s. 108.

¹⁴⁶² Bk. *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VII, s. 564.

¹⁴⁶³ Bk. Mesnevî, Trk.trc. V, s. 41.

¹⁴⁶⁴ Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 858. Osmanlı devrinde iğne yapımında Mudurnu meşhuru, bk. *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, III, s. 253.

¹⁴⁶⁵ Ortaçağdaki iğneciler için bk. Ali Mazaheri, s. 245.

¹⁴⁶⁶ Bk. V, s. 408.

Öylesine bir bulamaç getirmiş ki ipin ucunu kaybettim; iğneyi kırdım o anda, yakamı yırttım¹⁴⁶⁷.

Şalvar bend baf (F. شلوار بند باف): Şalvar uçkuru örücüsü

Bu Şemseddin Tebrizi'nin mesleği idi ve geçimini bu yolla sağlıyordu¹⁴⁶⁸

Şâne-ger, bk. Ayine-dâr.

Şişe-ger (F. شیشه گر): Şişeci/ Glass-blower.

Şişe ve şişeci zaman zaman kaynaklarda geçmesine rağmen, şişecinin tam olarak nasıl çalıştığı hususunda fazla bir bilgi tespit edilemiyor. Ancak bir yerde, “Bir üfürmeyle yüzlerce kadeh yapan, sağrak düzen şişeci, bir kadeh kırarsa kınanıp işten alınmaz”¹⁴⁶⁹ şeklindeki bilgi Selçuklu döneminde şişecinin nasıl çalıştığı hakkında bir fikir veriyor. Yine Mevlânâ *Divân-ı Kebir*'de şişeciyi zikretmektedir;

Bu kaide yeni doğdu, bu usul yeni konu: şişeyi kırmak, şişeciye sarılmak.¹⁴⁷⁰

Onlar, binlerce şişe kırarlar a bir türlü oruçları bozulmaz; çünkü o kadehi aşk şişecisi yapmıştır¹⁴⁷¹.

Töbe dediğin, bir şişedir, onun aşkıysa bez boyamacısı; boyamacının yanında şişecinin ne işi var?¹⁴⁷²

...Şişe yapanlar, şişe kırmadalar, şişe yapmayı boşlamış, gitmişler.

Şişecinin iş yurduna taş atma...

Gönül, senin ateş tapınağının karşısında bir şişecidir..¹⁴⁷³

¹⁴⁶⁷ Bk. V, s. 452.

¹⁴⁶⁸ Bk. Sipehsalar, s. 123/Trk.trc. s. 121.

¹⁴⁶⁹ Bk. *Divân-ı Kebir* (Gölpınarlı), VII, s. 395.

¹⁴⁷⁰ Bk. aynı eser, II, s. 137.

¹⁴⁷¹ Bk. aynı eser, III, s. 249.; *Divân-ı Kâmil*, II, s. 145.

¹⁴⁷² Bk. *Divân-ı Kebir*, IV, s. 194.

¹⁴⁷³ Bk. aynı eser, VII, s. 218, 220, 365. Ayrıca şişe-ger için bk. *Divân-ı Kâmil*, I, s. 227, II, s. 100, 450.

Üstad (F. استاد): Öğretmen, usta, sanatkâr/Teacher, master.

Öğretmenle ilgili ikinci bir meslek unvanı ise muallim (A. معلم)'dir. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre; resmî görevli olarak sarayda veya medresede çalışanların dışında özel ders veren öğretmenlerin de var olduğu anlaşılıyor. Mevlânâ¹⁴⁷⁴'nın bir hikâyesi bize bu konuda ipucu veriyor, "Bir öğretmen varmış. Küçük bir çocuk üç ay yanında kalmış ve elif'ten başka bir şey öğrenememiş, elif'ten ileriye gidememiş. Çocuğun babası gelip öğretmene: "Hizmetimizde kusur etmiyoruz. Eğer bir kusur işlemişsek buyurunuz, daha fazla hizmet edelim" demiş. Öğretmen: "Hayır sizin bir kusurunuz yok. Fakat çocuk bundan ileri gidemiyor" deyip çocuğu çağırması ve ona: "Elif'in bir şeyi yoktur, de" demiş. Çocuk öğretmenin bu, elif'in bir şeyi yoktur sözünü bile tekrar edememiş. Öğretmen çocuğun babasına: "Durum böyle, görüyorsunuz. Bunu öğrenmedikçe, ben ona yeni bir ders nasıl vereyim?" demiş". Bu hikâyeden, öğretmenlerin metod olarak öğrenci bir bilgi öğrenmeden diğer bir konuya geçmedikleri anlaşılıyor.

Öğretmen çocuğu incitmeden hareket eder, onu takdir eder görünerek zayıf tarafını kuvvetlendirir ve yavaş yavaş öğretmekle yardımcı bulunur. Mevlânâ¹⁴⁷⁵, bu durumu verdiği bir örnekte açıkça göstermektedir, "Meselâ bir öğretmen öğrenciye yazı yazmasını öğretirken, tek harfleri bitirip sıra satura gelince, önce çocuk bir satır yazıp öğretmene gösterir. Bunun hepsi öğretmenin gözünde yanlıştır. Fakat o yine: "Hepsi güzel, iyi yazmışsın; aferin yalnız bu bir tek harfi biraz çirkin yazmışsın. Böyle olacak. Ha! Şu harfi iyi yazamamışsın" der ve çocuğu incitmeden, incelikle böylece o satırın birkaç harfini kötülemek suretiyle yazısını düzeltir. Şöyle yapmalı, diye gösterir. Geri kalanı beğenir ve bu âferinlerle onun zayıf tarafını kuvvetlendirir. İşte bu şekilde yavaş yavaş öğretir ve ona yardım eder".

Ancak öğretmen sözünü dinlemeyen öğrenciyi sırası gelince vurup dövülmektedir. Nitekim bir öğretmen meyve yeme dediği hâlde öğrenci yerse, öğretmen de onun ayağına vurabilirdi¹⁴⁷⁶. Mevlânâ¹⁴⁷⁷, fikirleriyle döğmek konusunda öğretmene hak vermektedir. Ona göre, "...çocuğu öğretmeni dövse de çocuk, bu dayaktan ölse korkma, öğretmene hiçbir şey ol-

¹⁴⁷⁴ Bk. *Fihî Mâfih*, s. 117/Trk.trc. 184.

¹⁴⁷⁵ Bk. aynı eser, s. 130/Trk.trc. s. 204-205.

¹⁴⁷⁶ Bk. aynı eser, s. 182/Trk.trc. s. 279; *Mesnevî*, V, s. 192/Trk.trc. V, s. 246.

¹⁴⁷⁷ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 359/Trk.trc. VI, s. 122.

maz. Çünkü öğretmen, Tanrı vekilidir, emindir. Her eminin hakkındaki hüküm de böyledir. Talebenin öğretmene hizmeti farz değildir. Bu yüzden de üstat ona kendisi için bir ceza vermez”.

Öte yandan öğretmenin heyecanı ve işe iyi sarılması çocuğun tesiriyledir, yani öğrenci öğrenmek için hırslı, gayretli ve çalışkan ise öğretmen de kendini öğrencinin kabiliyetine göre ayarlamak zorunda kalacaktır¹⁴⁷⁸. Derslerin ücretli olduğu hususunda bir örnek Eflâkî tarafından verilmektedir ve öğrenci öğretmene günde iki dirhem ödemektedir. Bu konuda Eflâkî'nin hikâyesi şöyledir¹⁴⁷⁹; “Bir emîroğlu bir öğretmenden ilim öğreniyordu. Onun mektebine devam ediyor ve ücret olarak da hocaya hergün iki dirhem veriyordu. Birgün bu emîroğlunun bir işi çıktı ve mektebe gelmedi. Kölesiyle hergün verdiği parayı gönderdi. Hoca parayı aldıktan sonra: “Niçin gelmedi ne işle meşguldür?” diye sormadı. O çocuk da mektebe gitmedi ve imtihan dolayısıyla da hocaya daima para gönderirdi. Nihayet çocuk hocanın yanına gitti ve “paraları hergün alıyorsun, fakat hiç beni sormuyorsun?” diye siteme başladı. Hoca: “Bizim maksadımız paradır, sen ister gel ister gelme”, dedi.

Mevlânâ'nın dostları arasında Şemseddîn-i Muallim olarak tanınan fakir bir kalamcı bulunmakta idi¹⁴⁸⁰. Meslek unvanı muallim olanlardan biri de ediblerin sultanı Fahreddîn-i Muallim idi¹⁴⁸¹.

Öğretmenler sarayda da görev yapmakta ve şehzadeleri yetiştirmekte idiler¹⁴⁸². I. Gıyaseddin Keyhusrev gurbette bulunduğu sırada bile çocuklarının eğitimini ihmal etmemişti. Melikler İzzeddîn ve Alâeddin de eğitim ve öğrenimden boş kalan vakitlerini deniz ve kara avcılığıyla geçiriyorlardı¹⁴⁸³. III. Gıyaseddin Keyhusrev (1266-1284) çocukluk yaşından gençlik yaşına girip, eşyayı fark etme ve isimleri ezberleme gücüne erişince ona hoca tutulmuştu¹⁴⁸⁴. Emîr Bedreddîn Gevhertaş, Alaeddîn Keykubad'ın lalası idi ve sarayın baş üstadlarındandı¹⁴⁸⁵. Şehzadelerin üstatlarından biri de Mevlânâ

¹⁴⁷⁸ Bk. *Mesnevî*, VI, s. 367/Trk.trc. VI, s. 133.

¹⁴⁷⁹ Bk. *Menakübü'l-Ârifin*, II, s. 943-944/Trk.trc. II, s. 306.

¹⁴⁸⁰ Bk. aynı eser, I, s. 159, 187/Trk.trc. I, s. 213, 232.

¹⁴⁸¹ Bk. aynı eser, I, s.523/Trk.trc. I, s. 468.

¹⁴⁸² Öğretmen ve öğrencilerin tasviri için bk Sözlü, *Tasvirîlere Göre*, s. 17.

¹⁴⁸³ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 58/Trk.trc. I, s. 77.

¹⁴⁸⁴ Bk. aynı eser, s. 650/Trk.trc. II, s. 170.

¹⁴⁸⁵ Bk. Eflâkî, I, s. 43/Trk.trc. I, s. 134.

Fahreddîn-i Divdest idi. Yukarda belirttiğimiz üzere aynı zamanda “muallim” olarak da zikrediliyordu¹⁴⁸⁶. Saraydaki sultanların kızları da eğitim görmekte idiler ve onların öğretmenleri de bir hanımdı. Zikri geçen bu öğretmenlerden birisi, II. Gıyaseddîn Keyhusrev’in eşi Gürcü Hâtun’un sarayında hizmet gören Usta Hâtun idi¹⁴⁸⁷.

Verrâk (A. وراق): Kağıtçı, müstensih, yazar, sahhaf / Cutler of paper, writer, copyist.

İbn Haldun’a göre¹⁴⁸⁸, “sahhaflar (verrâklar) istinsah, tashih, ciltcilik, kitap ve eserlerle (dîvânlarla) alâkalı sair hususlarla uğraşmayı meslek edinmişlerdi. Bu sanat, umranı büyük olan şehirlere mahsustu”. Kağıtçının çalıştığı bir dükkânı vardır. Aynı zamanda burada yazı sanatı da öğretilmektedir. Çünkü dükkânda meşk (yazı numunesi) kağıtları da bulunmaktadır¹⁴⁸⁹. Öte yandan kağıtçının kullandığı bir âletin de zikri geçmektedir; mühre¹⁴⁹⁰. “Mühre kağıtları cilâlamak için kullanılan ve billûrdan yapılmış olan yuvarlak, yumurtaya benzer âlete denir. Bu âlet, yumurta akına bulanık kağıtın üstünde yuvarlanarak kağıt cilâlanır”¹⁴⁹¹. O dönemde kullanılan kağıt cinslerinden biri de Bağdaî kağıt idi¹⁴⁹².

Zer-ger (F. زرگر): Kuyumcu / Goldsmith.

Asurlular devrinde tabletlerde kuyumcuların varlığı zikredilmektedir¹⁴⁹³. İslâmın başlangıç devrinde de kuyumculuk mesleğine âit bilgilere raslıyoruz¹⁴⁹⁴. Mevlânâ insanın içinden gelen sanatlar arasında kuyumculuğu da saymaktadır. Kuyumcular altının hâlis veya katışık olup olmadığını anlamak için mehenk taşına vurmaktaydılar. Altının katışık olduğunu anlamının başka bir yolu da madeni potada eritmektir. Bu durumda onun altın mı,

¹⁴⁸⁶ Bk. aynı eser, s. 521-523/Trk.trc. I, s.467-468.

¹⁴⁸⁷ Bk. aynı eser, II, s. 727/Trk.trc. I, s. 467-468.

¹⁴⁸⁸ Bk. *Mukaddime*, Uludağ, II, s. 980-982, Ugan, II, s. 419-420.

¹⁴⁸⁹ Bk. *Mesnevi*, VI, s. 381/Trk.trc. VI, s. 152-153.

¹⁴⁹⁰ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 20, 77.

¹⁴⁹¹ Bk. aynı eser, I, s. 414. Uğur Derman ise “Çakmak mühre” denilen çıkıntılı yerine çok düzgün ve prizmatik çakmak taşı yerleştirilmiş, iki kollu bir âletin, daha kullanışlı olduğunu belirtiyor, bk. “Kağıda Dair”, *İslam Düşüncesi* sayı: 5, İstanbul 1968, s. 342-343.

¹⁴⁹² Bk. Eflakî, I, s. 556/Trk.trc. I, s. 492. Krş. Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 95.

¹⁴⁹³ Bk. Wilson, s. 64.

¹⁴⁹⁴ Bk. Kettânî, Arapça metin II, s. 63-64/Trk.trc. II, s. 290-291.

yoksa altınla kaplı bakır mı olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁹⁵. Kuyumcuların iş görürken kullandıkları âletleri vardır¹⁴⁹⁶. Bunlar söz gelişi, altını eritmek için pota, altın tartan terazi, toprağa dökülen toz altını süpürmek için süpürge, süpürülen tozlardan altını ayırmak için kalbur'dur¹⁴⁹⁷. Kuyumcu dükkânları da bir arada bir çarşı meydana getirerek çalışmakta idiler, "Kuyumcu çarşısına bak, nasıl altınlarla dopdolu"¹⁴⁹⁸. Mevlânâ Konya'da bir konuda Alameddîn Kayseri'ye bir pusula göndermişti. Pusulayı getiren adam Alameddîn'i kuyumcular (zergerân) arasında buldu¹⁴⁹⁹. Bu olay Konya'da bir kuyumcular çarşısı bulunduğunu gösteriyor¹⁵⁰⁰. Muhtemelen buradaki kuyumcuların bir başkanları, "kuyumcubaşı" vardır¹⁵⁰¹. Evliya Çelebi'ye göre¹⁵⁰², Sadreddin Konevî (1210-1274)'nin babası kuyumcubaşı idi.

Kuyumcуда bulunan mücevherlerden biri küpedir, "Evet, kulaklarına halka kesilen kulaklar, o kuyumcudan küpeler kazanır"¹⁵⁰³. Öte yandan Sultan Veled ile Çelebi Hüsameddîn, Şeyh Salahaddîn'in kızı Hediye Hâtun'u Mevlânâ Nizâmeddîn ile evlendirmek istemişlerdi. Fakat kızın cehizi ve bir serveti olmaması onları düşündürmekteydi. Mevlânâ'nın araya girmesiyle Gürcü Hâtun ve saraydaki hâtonların gönderdiği mücevher arasında; yirmi süslü küpe, yirmi tane yüzük, inci gerdanlık, bilezikler bulunuyordu¹⁵⁰⁴. Bu mücevherler o dönemde kuyumcuların işledikleri süs

¹⁴⁹⁵ Bk. *Fihî Mâfih*, s. 150/Trk.trc. s. 231; Sultan Veled, *Maârif*, s. 9.

¹⁴⁹⁶ Bk. *Mesnevî*, II, s. 263/Trk.trc. II, s. 24.

¹⁴⁹⁷ Bk. aynı eser, III, s. 93-94/Trk.trc. III, s. 132-133.

¹⁴⁹⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), I, s.371.

¹⁴⁹⁹ Bk. Eflâkî, I s. 459/Trk.trc. I, s. 424.

¹⁵⁰⁰ Ayrıca geç devir bir kaynak olmasına rağmen, Evliya Çelebi, Konya'nın meşhur olan meslek sahipleri arasında kuyumcuları da zikrediyor, bk. III, s. 23. Öte yandan Akşit ("Selçuklular Devrinde Kayseri", s. 43) Kayseri'de de "Kuyumcular Çarşısı'nın varolduğunu öne sürüyor.

¹⁵⁰¹ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), V, s.94.

¹⁵⁰² Bk. *Seyahatname*, III, s. 27.

¹⁵⁰³ Bk. *Dîvân-ı Kebîr* (Gölpınarlı), IV, s.284.

¹⁵⁰⁴ Bk. Eflâkî, II, s. 727/Trk.trc. II, s. 157. Krş. Süslü, *Tasvirlere Göre*, s. 16. Kuyumcular zaman zaman hile yaparlar, terazinin kefesini hafifçe üflerler veya kefelere birinin altına küçük bir balmumu yapıştırırlar veya hileli ağırlıklar kullanırlardı. Yine kuyumcular fakir halka altın suyuna baurılmış bakırdan ve kesilmiş boyanmış camdan yalancı mücevherler satmaya çalışırlardı, bk. Ali Mazaheri, s. 246, 262.

Ayrıca altın madende bulundukça parlaklık elde etmez, onu kuyumcu parlatmaktadır¹⁵⁰⁵.

Kuyumcu olarak zikri geçen meslek unvanlarından biri de cevherî- cevahirî (A. جواهری - جوهری/jeweller)¹⁵⁰⁶dir¹⁵⁰⁷ (Bk. Sayyâğ).

Zerkûb (F. زركوب): Altın dövücü, altın yaprak (varak) yapıcı /Gold beater.

Zerkûbun açıklamasından anlaşıldığına göre, ham altını döğüp yaprak (varak)lar hâline getiren sanatkârdır. Mevlânâ¹⁵⁰⁸ bu konuda şöyle diyor, “Ey altın, o kuyumcunun vuruşlarını yedikten, onun eliyle dövüldükten sonra..”, “Altın dövüldü, Hak kaldı, bedeni altın varak gibi bir hâl aldı.”. Öte yandan Mevlânâ ile ilgili bir olay zerkûbun nasıl çalıştığını göstermektedir¹⁵⁰⁹, “Bir gün Mevlânâ hazretleri, bütün dünyaca meşhur olan o heyecanları içinde bulunduğu bir zamanda kuyumcuların civarından geçiyordu. Onların çekiçlerinden çıkan tak tak sesleri mübarek kulağına erişince, o seslerin güzelliğinden, Mevlânâ’da acayip bir hâl zuhur etti ve dönmeye başladı. Şeyh Salahaddîn’e gayip âleminden, “Dışarı çık, Mevlânâ dönmededir, halk etrafına toplanmıştır” diye ilham geldi. Bunun üzerine, şeyh feryat ve figan ile dükkândan dışarı çıktı. Mevlânâ’nın ayaklarına kapanıp kendinden geçti... Böylece öğle vaktinden ikinci vaktine kadar Mevlânâ semâya ara vermedi... Şeyh, bir yaprak altının parçalanmadan ve bir şey telef olmadan, bütün dükkânın altın yapraklarla dolduğunu ve çekiç vuranların bütün âletlerinin altın olduğunu gördü.”

Öte yandan altın varaklar üzerine vurulan çekiç adedi sayılıdır. Bundan fazla vurulursa parça parça olur, bir şeye yaramaz. Nitekim yukarda zikrettiğimiz olayda Şeyh Salahaddin çıraklarına, “Mevlânâ semâdan çekilinceye kadar altın varakları parça parça ve lime lime olsa da hiç durmadan çekiç

¹⁵⁰⁵ Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 87/ *Dîvân-ı Kebir* (Gölpınarlı), IV, s. 12. Ayrıca kuyumcu için bk. *Mesnevî*, I, s.104/Trk.trc. I, s. 135; II, s.323/Trk.trc. II, s. 107; VI, s.415/Trk.trc. VI, s. 333; *Dîvân-ı Kâmil*, I, s. 518, 521.; II, s. 96, 135, 188, 218, 358, 481, 496, 595, 630, 641, 667, 671./ *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 207, 328; II, 388, 438; III, s. 61; IV, s. 289; V, s.408; VII, s. 80.

¹⁵⁰⁶ Bk. Steingass, s. 376, 379.

¹⁵⁰⁷ Bk. İbn-i Bibî, (Tıpkıbasım), s. 228/Trk.trc. I, s. 247.; *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 327.

¹⁵⁰⁸ Bk. *Dîvân-ı Kebir*, I, s. 75. Ayrıca bk. Darrâb.

¹⁵⁰⁹ Bk. Sipehsalar, s. 135-136./Trk.trc. s.32.; Eflâkî, II, s. 709-710/Trk.trc. II, s. 145-146. Sipehsalar çekiç vuranın Salahaddîn olduğunu zikrediyor.

vurun" diye emretti¹⁵¹⁰. Kullandıkları âletler çekiç ve örs(sindân - سِنْدَان)dür. Zerkûbların çıraklarına da şagird denilmektedir. Zikrettiğimiz olaylardan anlaşılacağı üzere Selçuk döneminde bu sanatın en önemli temsilcisi Salahaddîn Zerkûb'dur. O daha sonra Mevlânâ'nın halifesi olmuştur¹⁵¹¹.

Zerkûblar da dükkânlarda çalışmaktadır ve muhtemelen Konya'da bir çarşıları (Pazar-ı Zerkûbân) vardır¹⁵¹².

¹⁵¹⁰ Bk. Eflâkî, II, s.710/Trk.trc. II, s. 145.

¹⁵¹¹ Bk. Eflâkî, aynı yerler. Ayrıca bk. Ritter, H., "Mevlânâ Celâleddîn Rumî ve Etrafındakiler, *TM. VII-VIII, cûz I.*, İstanbul 1942, s. 275. Zerkûbların çalışması için ayrıca bk. Wulff, s. 42-42.

¹⁵¹² Bk. *Dîvân-ı Kâmil*, II, s. 475, 637, 647; Eflâkî, II, 705, 710/Trk.trc. II, s. 142, 145.

SONUÇ

Türkiye Selçukluları devrinde serbest meslek sahipleriyle ilgili olarak 250'ye yakın unvan tespit ettik* . Bu meslek sahiplerinin bir kısmının nasıl çalıştıkları hakkında kaynaklardan yeterli bilgi elde etmemize rağmen bazı- larının sadece isimlerini bulabildik. Tabii 250'ye yakın unvan içinde bazı meslekler için birden fazla isim karşımıza çıkmaktadır, söz gelişi ticaret er- babı karşılığında bâzergân, hâce, tacir; dokumacı için câme-baf, cüllâh, nes- sac, bâfende; fırıncı için habbâz, nân-bâ ve nân-peş kullanılmıştır. Bu meslek unvanlarının hemen hemen tamamına yakını Farsça ve Arapça kelimelerden oluşmaktadır. Acaba bu oluşum, üzerinde çalıştığımız kaynakların Farsça ve Arapça olmasından mı meydana gelmektedir? Ancak Beylikler Devri ile ilgili olarak yaptığımız taramada da meslek unvanları pek değişmemektedir. Bu meslek unvanlarından bazıları, XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı devrinde de tahrir ve bütçe defterlerinde aynen kullanılmıştır. Hattâ bazıları zamanımıza kadar gelmiştir. Nitekim amele, attar (aktar), bakkal, baytar, canbaz, cerrah, çoban, dellak (tellâk), dellal (tellâl), derzi (terzi), fahişe, hallac, hammal, kuşçu, maskara, meddah, mimar, mühendis, nakkaş, nalband, natur, rehber, ressam, saka, sarraf, seyis, tabib, tacir, üstad gibi kelimeler bugünkü Türkçemizde de yaşamaktadır. Türkiye Selçukluları devrinde bu kadar mes- lek unvanının tespit edilmesi, o dönemde Anadolu'daki esnaf, zanaatkâr ve sanatkâr sınıfının toplum hayatında zirvede olduğunun bir işaretidir.

Çalışmamız genelde Orta Anadolu'ya âit söz gelişi, Konya, Kayseri, Kırşehir ve Sivas gibi şehirlerle kısıtlı kalmasına rağmen, bugün organize sa- nayi bölgeleri dediğimiz yerlerin daha o zamanda öncülerinin meydana geldiğini, aynı cins meslek gruplarının bir arada çarşılar (suk) meydana ge- tirerek çalıştıklarını görüyoruz. Yine o dönemdeki hanlar ise bugünkü iş merkezlerinin öncüleriydi. Ayrıca bunlardan bir kısmı tarihî çarşılar olarak hâlen eski işlerliliğini korumaktadır. Bir kısmı yok olmasına rağmen semt pazarları insanların her türlü ihtiyaçlarını gidermek için baş vurdukları önemli alış-veriş merkezleridir.

* XVII. yüzyıl ortalarında ise Osmanlılarda esnaf sayısı tahmini olarak 225'e ulaşmaktadır. Bk. Kütükoğlu, M.S., *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 57.

Meslek unvanlarından Farsça olan bazılarının sonuna Türkçe'de meslek yapmak eki cı-çı ilâve edilmiş olup, bunlar bugünde varlıklarını sürdürmektedirler: Ayine-ger-aynacı, bağban-bağcı, birinç-furûş-pirinççi, helva-ger-helvacı, incir-furûş -incirci, kase-ger-kaseci, mîve-furûş-meyveci, şeker-furûş-şekerçi, şişe-ger-şişeci, tabak-ger-tabakçı gibi.

Zaman zaman özellikle yabancıların yaptıkları araştırmalarda Anadolu'da yaşayan zanaatkar ve ticaret erbabının çoğunlukla gayr-i müslimlerden oluştuğu ileri sürülmektedir. Ancak bu çalışmamız sırasında aşağı-yukarı onbeş meslek grubunun dışında isim olarak gayr-i müslimlere raslanılmamıştır. Söz gelişi tespit edilen 31 mimardan üçü gayr-i müslimdir. Gerisi Türk veya Müslüman'dır. Otuziki tabibden 7-8'i gayr-i müslimdir. Ticaret hayatında tespit ettiğimiz isimler arasında 19 Müslüman tüccara karşı iki Avrupalı vardır. Bu durum yazılanların aksine özellikle XIII. yüzyılda Anadolu'da Türk-İslâm toplumunun iş hayatında artık çoğunluğa sahip olduğunu göstermektedir.

Selçuklu dönemindeki meslekler bugün için değişmiş midir? Selçuklu döneminde tespit ettiğimiz mesleklere bakarsak, bugün için büyük bir kısmı serî imalata geçmeleri veya fabrikasyon çalışmalarına rağmen meslek unvanlarını korumuşlar, bir kısmı da meslek unvanlarını değiştirerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. O dönemde Anadolu'da halıcılık ve dokumacılık zengin bir üretime sahipti, birçok kumaş türü ve halılar üretilerek piyasaya sürülmekte ve ihraç edilmekteydi. Bugün de adı geçen iş kolları önemi muhafaza etmektedir. Ayakkabı tamircileri, elbise boyacıları (temizleyici dükkanları), kassarlar (modern çamaşırhaneler), paredûzlar eski elbise yamalayan meslek sahipleri bugün belki de tadilatçı terzi olarak işlevlerini sürdürmektedirler. Palanger, saraç gibi meslek sahipleri Anadolu'da tek-tük de olsa hâlâ çalışmaktadırlar. Buzdolabları çıktığı için belki buzcunun işi kalmamıştır? Sakanın yerini artık motorlu araçlarla servis yapan su istasyonları ve sucular almıştır. Kebabçılar ise bugün neredeyse her mahallede veya caddede faaliyet göstermektedirler. Derban (bevab) denilen kapıcılar bugün apartmanlarımızın vazgeçilmez unsurlarıdır. Her ne kadar hallaçlar artık büyük şehir sokaklarında görülüyor, yatak ve yorganlar fabrikasyon üretiliyorsa da, hâlâ dükkânlarda bu mesleği devam ettiren zanaatkârlar vardır. Kaffâl yani çilingirler toplumun vazgeçemediği meslek sahipleridir. Sarraflar bir ara tek-tük kalmalarına rağmen, bugünkü toplumun dövize para yatırma ve altın merakı adı geçen mesleğin tekrar canlanmasına sebep olmuştur. Gavvâs (dalgiç)ın

yerini modern balık adamlar almıştır. Müneccimler de astrolog olarak mesleklerini devam ettirmekte, meraklıların fal ve yıldızlarına bakmaktadırlar. Cerrah bir ölçüde operatör, baytar ise veteriner olmuştur. Üstad (öğretmen)lar, eskisinden daha fazla aranır durumdadırlar. Çünkü özel derslerle öğrencileri kolejlere ve üniversitelere hazırlamaktadırlar. Tabii bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Neticede Türkiye Selçukluları döneminde toplumda görülen mesleklerin bir kısmı yok olmasına rağmen, büyük çoğunluğu aynı işi yaparak veya teknolojiye uyarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

MUKAYESELİ LİSTE

Türkiye Selçukluları Devri	Beylikler Devri	Osmanlı Devri XV. Yüzyılın ikinci yarısı
Âbgîne-ger		
Âcurî		
Âhen-ger		
‘Amele		
Anbarî		
‘Ases		
‘Assâr		
Âsyâbân		Âsiyâbi (Değirmenci)
‘Attâr	Attâr	
At yetiştirici(?)		
Avvâd		
Âyine-dâr		
Âyine-ger	Közgüçi	
Bâfende		
Bağbân	Bağbân	Bâğbân (Bağcı)
Bakkal	Bakkal	Bakkal
Balcı (?)		
Banî		
Baytar	Baytar	
Bâzergân	Bâzîrgân	
Bennâ		Bennâ
Berzger		
Bevvâb	Bevvâb	
Bezzâz	Bezzâz	Bezzâz (Bezci)
Billurî		

Birinç-furûş		
Biryân-ger		
Boncukçu (?)		
Bulaşıkçı		
Câme-bâf		
Canbâz		Canbaz
Cellâb		
Cellâdî		
Cerrâh	Cerrâh	Cerrâh
Cev-furûş		Alef-furûş (Arpacı)
Cevherî		
Cüllâh		Cüllâh
Çah-ken		
Çengî		
Çerağî		
Çinici ustası (?)		
Çoban (Şoban)	Güden (güdücü), sı- ğırtmaç, Çoban, Çopan	
Darrâb	Tatu	
Dâye	Daye	
Debbâğ		Debbâğ
Deffâf		
Dellâk		Dellâk
Dellâl	Kıgırıcı (kırıcı), Kıgırdıcı, Dellâl	Dellâl
Derbân	Derbân	
Derzi		
Deva-sâz		
Direvende		
Durûd-ger		Durûdger (Dülger)

Dûzende		
Dühül-zen		
Düzd	Uğru	
Ehl-i nisbet		
Ehl-i zer'		
El-Zürrâ		
Engişt-ger		
Engurî		
Fahhâm		
Fahhâr		
Fâhişe		
Fassâd		
Fellâh		
Ferrâş	Ferrâş	
Fukkâ'i		
Gassâl	Yuyucu	
Gavvâs	Dalguç gavvâs	-
Gâzur	Çırpıcı	Gâzur (Ağartıcı)
Gedâ	Gedâ, dilenci	
Gehvâre-ger		
Gendum-furûş		
Germâbe-bân	Ilısu	Hamamcı
Gil-endâyende		
Gûr-ken		
Gûyende		
Gülâb-ger		
Habbâz		Habbâz (Ekmekçi)
Haccâm		
Haccâr		Haccâr (Taşçı)
Hâce		

Haddâd	Demürçi	Haddâd (Demirci)
Hâdim	Kullukçu, karavaş, yu- muşçu, hadım	
Haffâf		Haffâf (Ayakkabıcı, ka- vaf)
Halıcı (?)		
Hallac		Hallac
Hâmil	Hamal	Hammâl
Hammâr		
Hânî		Hancı
Harbende		Harbende (Eşekçi)
Harîrî		Hariri (İpekçi)
Hâris		
Hâr-keş		
Harrât		Harrât (Doğramacı)
Hattâb		Hattâbi (Oduncu)
Hattân		
Hattât		
Hayme-ger		
Hayyât		Hayyât (Terzi)
Hazzâf		
Hekim	Otacı, otcu	
Helva-ger		Helvacı
Herrâs		
Hıbrî		
Hişt-zen		
Hizum-furûş		
Hizum-keş		

Hokkabâz		
Hulle-bâf		
Huşe-çin	Başakçı	-
İblikçi (?)		
İncir-furûş		
İşkâf		
İşkeste-bend		
Kabbânî		
Kabile		
Kaffâl		Çilingir
Kalânisi		
Kallâb		
Kannâ		
Kannâd		
Kârende		
Kârizî		
Kâriz-ken		
Kâse-ger		Kâse-ger (Kâseci)
Kassab	Kassab	Kassab
Kassar	Kassar	
Kassâs		
Kattân		
Kavvâf		
Kavvâl		Kavvâl
Kayıkçı (?)		
Kazzâz		Kazzâz (İpekçi)
Kefş-dûz		
Kefş-ger/Başmakçı	Başmakçı	Kefş-ger (Ayyakkabıcı)
Kennâs		

Keştibân		
Kethudâ		Kethudâ
Kettân		Bezci
Keyyâl		Keyyâl (Ölçücü)
Kılavuz	Kılavuz	
Kimya-ger		
Kirbasî		Kirpasî
Kîse-ger		
Kohnedûz		Köhneduz (Eskici)
Kohne-furûş		
Kuşçı		Kuşçu
Kûze-furûş		
Kûze-ger		
Külâhdûz		Külahduz, külâhî (Takkeci)
La'ab		
Lihâfdûz		
Lu'bat-saz (?)		
Lu'lu'i		İncici
Mâr-gir		
Maskara		
Matbahî		
Meddah		
Mellâh		
Meremmetçi		
Mey-furuş		Mey-furuş (Meyhaneci) Meyhaneger (Meyhaneci)
Mimar		
Mîve-furûş		
Muganni(ye)	İrlayıcı (yırlayıcı)	

Muğarbil (?)	Mükerbil	Elekçi
Mukallid		
Musavvir		
Muşak		
Mutbih		
Mutrib	Çalıcı, eydici	Mutrib
Muzari'		
Muzdûr	Kirici	
Mûzedûz		Mûzedûz (Çizmecî) Muzeger (Çizmecî)
Mücemmid	Yah-furûş	
Mühendis		
Münâdi	Münadi	
Müneccim	Müneccim	
Müşa'biz		
Nahhâs		
Nahhât		
Nahl-bend		
Nakkâb		
Nakkâş	Nakkaş	Nakkâş
Nakkâre-zen		
Nakş-ger		
Nalband		
Nalcı (?)		
Nânbâ		
Nân-peş		
Natur		
Nâyî		
Neccâr		Naccâr
Nessâc		

Nevâzende		
Nevha-ger	Sağucu	
Nigehbân		
Palan-ger		Palandûz-Palanî
Pâredûz		
Pâsbân		Pâsbân (Bekçi)
Penbe-furûş		Panbukçu, Panbukî
Pustin-dûz	Ferve-çi	Postdûz (Postcu)
Ra'î		
Rebâbî		
Rehber		
Resen-bâz		
Resen-tâb		
Ressam		
Revwâs		Başçı
Rikâbdâr		
Rûy-ger (Ru-ger)		
Sabbâğ		Rengci, Rengger (Boyacı)
Sâbunî		Sabunî
Saffâr		
Sâhir	Cadu	
Sâil		
Saka		Saka
Sakta		
Salcı (?)		
Samancı (?)		
Sârbân		
Sarrâf		Sarrâf
Saykal		

Sayyâd		
Sayyâd-ı Mâhî		
Sayyâğ		Sayyâğ
Sebû-ger		
Sekkâk		Sekkâk (Bıçakçı)
Sellâh		
Selle-bâf		
Semmân		Semmânî
Seng-turaş		Sengturaşi (Taşçı)
Ser-peş		Ser-fürüş (Başçı)
Serrâc		Saraç
Sevâk		Sûkger (Pazarcı)
Seyis		
Seyyâf		Seyyâf (Kılıççı)
Siper-ger		Kalkancı
Sirke-furûş		
Sûret-ger		
Sûzen-ger		Sûzenger (İğneci), Sûzeni
Şalver bend bâf		
Şâne-ger		Şaneger (tarakçı)
Şeker-furûş		
Şeker-rîz		
Şemsîr-ger		
Şevvâ		Biryânî (kebabcı) Kebâbî
Şîre-fişâr		
Şîşe-ger		
Şubede-baz		
Şûyende		

Şütürbân		
Tabak-ger		
Tabbâh		Tabbâh (Aşçı)
Tabbâl		Tablî (Davulcu)
Tabib	Tabib	
Tâcir	Tacir	Tacir
Tahta-ger		
Tarrâr	Tarrâr	
Taş-ger(?)		Leğenci
Tere-furûş	Baklacı	
Tîr-tıraş		Tirger (okçu)
Tûnî		Kûlhani (Ateşçi, Ocakcı?)
Tuzcu (?)		
Üstad	Üstad	
Verrâk		
Yah-furûş		
Yüncü (?)		Yüncü
Zeccâc		
Zenbil-bâf		
Zer-dûz		
Zer-ger		Zerger (Kuyumcu)
Zerkûb		
Zırh-bâf		
Zırh-ger		

SUMMARY

Examination of various studies on the Seljuqs of Rūm –even those concerning its most brilliant epoch– had revealed to the present writer a fair-sized lacuna in our knowledge concerning the area of occupations and trades. Scholars generally make reference in their works to the organization of crafts and the Akhis confraternity, however. This circumstance prompted me to present a paper on occupations in Anatolia during the Seljuq period [A.D. 1080-1308] at the 12th CIEPO symposium at Prague. My initial investigation focussed primarily on sources concerned with the political history of the period. Subsequently, the works of Jalāl al-Dīn Rūmī (Mawlānā) (H. 604-72/A.D. 1207-84) furnished me with abundant particulars on the subject of occupations. In addition, published records, such as foundation deeds of trust, inscriptions, property deeds, bills of sale of villages and briefs of ownership, played a central role in my identification of occupations.

The title of the paper I presented at the 12th CIEPO Symposium was titled "Occupations of the Self-Employed in the Anatolian Seljuq Period." Due to time restrictions, this symposium presentation was limited to a bare listing of the occupations. Necessarily, the manner of executing these occupations and the kinds of tools and implements utilized had to be omitted. In any case, it was apparent that exposition of the subject could benefit by further study. Hence, completion of the study occupied another two years following the conclusion of this symposium.

The titles of approximately 250 self-employed occupations in the Turkish Seljuq period were isolated. While information proved forthcoming in the sources regarding the manner in which certain occupations were practised, for the remainder only their names are known. Nearly all the names of the occupations pursued were of Persian or Arabic derivation. It is unclear whether this outcome wonder resulted from the fact that our sources were in Persian and Arabic. On the other hand, our survey of occupational names during the succeeding era of the Turkish principalities revealed few changes. Moreover, some of these same occupational titles appeared in the 15th-and 16th-century Ottoman land survey records and

registers of annual fiscal estimates. In fact, some have survived even up to the present. The identification of such a large number of names of occupations in the Seljuq period suggests that guilds and the class composed of tradesmen and craftsmen in Anatolia occupied a leading position in the society at that time.

Though our study remained generally restricted to the towns of Central Anatolia, like Konya, Kayseri, Kırşehir and Sivas, it appears that the predecessors of all those municipal areas currently known as industrial parks had already emerged by that juncture and that, as a rule, the shops and workshops of a single trade tended to jointly occupy a single market place, or *sūq*. Furthermore, the caravansarys of that period may be viewed as the forerunners of today's business centers. In fact, some of these historical markets still preserve their early function. Though a certain proportion have now vanished, the surviving local neighborhood markets are important shopping centers where people turn to satisfy a wide variety of needs.

On occasion, most notably in research carried out by foreign scholars, claims are put forward that the majority of the craftsmen and merchants of Anatolia was non-Muslim. Yet, in our investigation, excepting those in some fifteen occupational groups, no non-Muslim names were encountered. For instance, three out of the thirty-one architects bore non-Muslim names, with the remainder possessing either Turkish or Muslim names. Seven or eight of the thirty-two physicians were non-Muslim. Of those engaging in commercial activities, 19 were Muslim and 2 were European. In contradistinction to what has heretofore been published, such facts indicate that the Turco-Muslim community in Anatolia had, particularly in the 13th century, secured a position of dominance in the sphere of commercial activities.

In conclusion, we might ask whether or not the occupations of the Seljuq period have undergone alteration. We discovered that a great proportion of the occupations whose existence was identified in the Seljuq period have continued to preserve their names despite the transition of a majority to assembly-line production or manufacture while the activities of another portion have survived under a different name.

BİBLİYOGRAFYA *

- Akdağ, M., *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, Cilt 1, 1243-1453*, İstanbul 1974.
- Akşit, A., "Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Fizikî Yapısı", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri 1998, s. 35-45.
- Arvesen, C.E., *Sanat Ansiklopedisi*, I-V, İstanbul 1975.
- Atçeken, Z., *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998, T.T.K.Y.
- Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm* (nşr. Kilisli Muallim Rıfat), İstanbul 1928/Trk.trc., Mürsel Öztürk, Ankara 1990.
- Bakır, A., "Ortaçağ İslâm Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi", *Belleten*, sayı: 232, Ankara 1998, s. 519-595.
- Bayat, A.H., "Anadolu Selçuklu Hastahane Vakfiyelerinin Tek Örneği Olarak Sivas Darüşşifası Vakfiyesi", *Türk Kültürü Aylık Dergi*, sayı: 333, Ankara 1991.
- " ", "Mithridates'ten Mesir'e", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı: 4, İstanbul 1998, s. 67-78.
- Bayburtluoğlu, Z., *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum 1993.
- Baykara, T., *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.
- Bayram, S., "Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan Er-Rufai'nin 655 H./1257 M. Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile 996 H./1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Velî Silsile-Namesi" *VD*, XXIII, Ankara 1994, s. 31-74.
- Bayram, M., "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu ve Gelişmesi", *Kelime*, 28/86, Ayır Basım, s. 1-12.
- " ", "Anadolu Selçukluları Dönemi Tababeti İle İlgili Bazı Notlar", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı: 4, İstanbul 1998, s. 149-152.

* Kaynaklar kısmında gösterilen eserler bu listeye dahil edilmemiştir.

- Bayram-S.-Karabacak A.H., "Sahib Atâ Fahrü'd-Dîn Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", *VD*, XIII, Ankara 1981, Ayrı basım, s. 31-69.
- Baytop, T., *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara 1997².
- Belli, O.-Kayaoğlu, İ.G., *Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi, Bakır Yatakları, Üretimi ve Atölyeleri*, İstanbul 1993.
- Bilgin, İ., "Selçuklular ve Beylikler Devrine Ait Yayınlanmamış Üç Kitabe", *VD*, XIX, Ankara 1985.
- Binark, İ., *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, Ankara 1975.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III, İstanbul 1342.
- Cahen, Cl., *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968/Trk.trc. Yıldız Moran, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1984².
- Cunbur, M., "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde ve Divan-ı Kebir'inde Yemekler", *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri* (31 Ekim-1 Kasım 1981), Ankara 1982, s. 69-85.
- Çayırdağ M., "Niksar-Tokat, Gümenek ve Kayseri Palas'ta Üç Kitabe", *Belleken*, sayı: 218, Ankara 1993.
- Derman, U., "Eski Mürekkibçiliğimiz", *İslâm Düşüncesi*, sayı: 2, İstanbul 1967, s. 97-112.
- " ", "Kağıda Dâir", *İslâm Düşüncesi*, sayı: 5, İstanbul 1968, s. 338-347.
- Devellioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1970².
- Durukan, A., -Ünal, M.S., *Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatı Bibliyografyası*, Ankara 1994.
- Durukan, A., "Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi", *VD*, XXVI, Ankara 1997, s. 25-39.
- Ebû Bekr Mutahhar Cemâliyy-i Yezdî, *Ferruh-nâme*, nşr. İrec Afşar, Tehran hş. 1346/m. 1967.
- Emecen, F., Cullâh mad., *DİA*.
- Eraslan, K., "Baba İlyâs-i Horasânî'ye Ait Halvetle İlgili Manzum Bir Risâle". *TM*. XX, İstanbul 1997, s. 131-194.
- Fayda, M., Ensab mad., *DİA*.
- Genç, R., *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara 1997.

- Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, çevr. Azer Yaran, Ankara 1988.
- Gürkan, K.İ., "Selçuklu Hastaneleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, T.T.K.Y.
- Harawi, *Kitāb az-Ziyārāt, Guide des Lieux de Pe'lerinage*, yay. ve çevr. Janine Sourdel-Thomine, Damas 1957.
- Hasan 'Amid, *Ferheng-i 'Amid*, Tehran hş. 1342.
- Hasan b. 'Abdi'l-Mu'min El-Hoyî, *Gunyetu'l-Kâtib ve Munyetu't-Tâlib, Rusûmu'r-Resâ'il Ve Nucumu'l-Fazâ'il*, nşr. A. S. Erzi, Ankara 1963.
- Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çevr. E.Z. Karal, Ankara 1975.
- Hinz, W., *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çevr. Acar Sevim, İstanbul 1990.
- " "., "Ortaçağ Yakın Şarkına Aid Vergi Kitabeleri", çevr. Fikret Işıltan, *Belleten*, sayı: 52, Ankara 1949, s. 771-793.
- Houtsma, M.Th., Abdüllâtif mad., *İA*.
- Huart, Cl., Kervan mad., *İA*.
- İzgi, C., Gazanfer et-Tebrizi mad., *DİA*.
- Kafesoğlu, İ., *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1983².
- Kâhya, E., "Anadolu Selçuklularının Bilimsel Çalışmalarından Bazı Örnekler", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri*, İstanbul 1998.
- Kanar, M., *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1998.
- Karamağralı, B., *Ahlat Mezartaşları*, Ankara 1972.
- Karl, J., "İran'da Kâğıt Para", çevr. M. A. Köymen, *Belleten*, sayı: 23-24, Ankara 1995, s. 269-309.
- Kayaoğlu, İ., "Râhatoğlu ve Vakfiyesi", *VD*, XIII, Ankara 1981.
- " "., "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 24, Ankara 1981, s. 359-373.
- Kesik, M., *Cenabî Mustafa Efendi'nin El-'Aylemü'z-Zâhir Fî Ahvali'l-Evâil Ve'l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları İle İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri*, İstanbul 1944 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kırbiyık, K., Baytarlık mad., *DİA*.
- Konyalı, İ.H., *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir*, İstanbul 1945.

- " "., *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1964.
- " "., *Âbideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, I-III, İstanbul 1974.
- " "., *Âbideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi* (neşre hazırlayan Prof. Dr. A. Savran), Erzurum 1991.
- Köker, A.H., "Selçuklular Döneminde Hekimler", *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, 14 Mart 1991-Kayseri, Kayseri 1992.
- Köprülü, M.F., Hâcib mad., *İA*.
- " "., Hâdim mad., *İA*.
- " "., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1966².
- " "., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1984².
- Köymen, M., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, Alp Arslan ve Zamanı, Ankara 1992. T.T.K.Y.
- Kucur, S., *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları-Vakfiyelere Göre*- İstanbul 1993 (Basılmamış doktora tezi).
- Kütükoğlu, M.S., *Osmanlılarda Narh Müessesesi Ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983.
- Mansuroğlu, M., *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958.
- Massignon, L., Hallâc mad., *İA*.
- Merçil, E., Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, Ankara 1991, T.T.K.Y.
- " "., "Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi", *Belleten*, sayı: 225, Ankara 1995.
- " "., "Na'l-Baha ve Kullanılışına Dair Örnekler", *Belleten*, sayı: 227, Ankara 1996.
- Mehmed Emîn Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Türkçesi Mehmet Kanar, İstanbul 1995.
- Nallino, A.C., Astroloji mad., *İA*.
- Nesevî, Şihabeddîn Muhammed, *Sîret-i Celâleddin Mingburnı*, nşr. Müctebâ Minovî, Tehran 1965.
- " "., *Nefsetu'l-Masdur*, nşr. Emir Hasan Yezdicerdî, Tehran hş. 1375.
- Ocak, A.Y., *Babailer İsyanı*, İstanbul 1980.

- " " ., *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderiler (XIV-XVII. yüzyıllar)*, Ankara 1992. T.T.K.Y.
- Oral, M.Z., "Selçuk Devri Yemekleri ve Ekmekleri" *Türk Etnoğrafya Dergisi*, sayı: 1, Ankara 1956, s. 73-76.
- " " ., "Aksaray'ın Tarihî Önemi ve Vakıfları", *VD*, V, Ankara 1962.
- " " ., "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *VD*, sayı: 5, Ankara 1962, s. 23-79.
- " " ., "Selçukîlerde Giyim Eşyası", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, sayı V, Ankara 1963, s. 14-20.
- *XIII. yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, I-VI, Ankara 1965, T.D.K.Y.
- Ögel, B., *Türk Kültür Tarihine Giriş*, I-IX, Ankara 1978.
- Ögel, S., *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, Ankara 1987².
- Önder, M., "Konya Kal'ası ve figürlü eserleri", *VI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1967.
- " " ., "Selçuklu Devrine Ait Bir Cam Tabak", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1969, s. 1-5.
- Önkal, H., *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996.
- Özaydın, A.,-Bostan, İ.-Başar, F., *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 1994.
- Özergin, M.K., "Selçuklu Sanatçısı Nakkaş Abdülmü'min el-Hoyî Hakkında" *Belleten* sayı: 134, Ankara 1970, s. 219-229.
- " " ., *Türklerde musiki Aletleri*, İstanbul tarihsiz. (Akbank'ın Bir Kültür Hizmeti).
- Özcan, A., Asesbaşı mad., *DİA*.
- Özen, M.E., "Türkçe'de Kumaş Adları" *Tarih Dergisi*, sayı: 33, İstanbul 1982.
- Özgüdenli O.G., "İlhanlı Devrine Ait Anonim Bir Münşe'at Mecnû'ası: Risâla Al-Sahıbiyya", Basıma hazır makale.
- , *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul 1968.
- Reşideddin Tabîb Fazlullah, *Câmi' el-Tevârih*, nşr. Behmen Kerimî, Tehran hş. 1338.

- Ritter, H., "Mevlânâ Celâleddin Rumî ve Etrafindakiler" *TM*, cilt VII-VIII, cüz.1, İstanbul 1942.
- Sahillioğlu, H., "İkinci Keykâvus'un Bir Mülknâmesi" *VD*, sayı: VIII, Ankara 1969, s. 57-65.
- Sanal, H., Çevgan mad., *DİA*.
- Sargutan, E., "Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları", *VD*, sayı: XI, Ankara 1977, s. 313-322.
- Sarı, N., Attar mad., *DİA*.
- Sarre, F., Konya Köşkü, çev. Ş. Uzluk, Ankara 1989², T.T.K.Y.
- Sönmez, Z., *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, T.T.K.Y.
- " "., Abdülvahid b. Selim mad., *DİA*.
- Steingass, F., *Persian-English Dictionary*, London 1977⁶.
- Surayı Faroghı, *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. E. Kılıç, İstanbul 1997.
- Sümer, F., "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?" *Belleten* sayı: 96, Ankara 1960, s. 567-594.
- " "., "Anadolu'da Moğollar" *SAD I*, Ankara 1970, s. 1-147.
- " "., *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı- Destanları*, Ankara 1972².
- " "., *Türkler'de Atçılık ve Binicilik*, I, 1983.
- " "., *Yabanlu Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletler-arası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1985.
- " "., *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.
- Süslü, O., *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989.
- Şahin, İ., Ahi Evran mad., *DİA*.
- Şahin, İ.-Emecen, F.M., "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII, İstanbul 1988, s. 287-308.
- Şahin, K., "Ankara'da Melike Hatun Vakıfları", *VD*, XIII, Ankara 1981.
- Şeker, M., *İbn Batûta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*, Ankara 1993.

- Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul h. 1317.
- Şeşen, R., "İmâd al-Dîn al-Katib al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *SAD*, III Ankara 1971.
- " "., "Eyyûbiler Devrinde Tıp Eğitimi", *İslâm Tetkikleri Dergisi*, cild IX, İstanbul 1995.
- Şükûn, Z., *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencine-i Güftar, Ferheng-i Ziya*, I-II. İstanbul 1967.
- _____, *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I*, İstanbul 1943.
- Taeschner, F., "İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)", çvr. F. Işıltan, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt 15, sayı: 1-4, İstanbul 1955, s. 1-32.
- Taneri, A., *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menakibü'l-Ârifin'in Değerlendirilmesi)*, Konya 1977.
- Tekindağ, M.C.Ş., Karamanlılar mad., *İA*.
- Temir, Ahmet., *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989², T.T.K.Y.
- Togan, Z.V., "Reşideddîn'in mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayauna Ait Kayıtlar", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt 15, sayı: 1-4, İstanbul 1955.
- " "., *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Cild I, *En Eski Devirlerden 16. Asra Kadâr*, İstanbul 1970².
- " "., Reşid-ud-Din Tabîb mad., *İA*.
- Turan, O., "Selçuk Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten* sayı: 42, Ankara 1947.
- " "., "Selçuk Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten* sayı: 45, Ankara 1948.
- " "., "II. İzzeddin Keykâvus'e Aid Bir Temlik-Name", *Zeki Velidî Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-1955.
- " "., "Selçuk Türkiyesi'nde Faizle Para İkrasına Dair Hukukî Bir Vesika", *Belleten* sayı: 62, Ankara 1952, s. 251-260.
- " "., *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1965.
- " "., "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1971, s. 117-128.

- " "., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- " "., "Selçuklu Devrine Âid Köy Satışı Hakkında Bir Vesika", *VD*, sayı: X, Ankara 1973.
- " "., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çvr. H.D. Andreasyan, Ankara 1962, T.T.K.Y.
- Uyumaz, E., "Sultan I. Alâeddin Keykubad Döneminde Anadolu'da Hekimlik Yapan Bazı Tabibler", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 4, İstanbul 1998, s. 153-156.
- Uzluk, Ş., *Mevlevîlikte Resim Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957.
- Ünver, S., *Selçuk Tababeti, XI-XIV. üncü asırlar Büyük Selçuk İmparatorluğu ve Orta Zamanda Anadolu Türk Devletleri Tababeti Tarihine Dair*, Ankara 1940.
- Varlık, M.Ç., *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974.
- Vassâf, *Tahrir-i Tarih-i Vassâf*, Haz. 'Abdül Muhammed Âyetî, Tehran hş. 1346.
- Vryonis, S.Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, London 1971.
- Wiedmann, E., Kutbeddin mad., *İA*.
- Wirth, E., "Zum Problem des Bazars (suq, çarşı)", *Der Islam*, 51/2 1974.
- Wittek, P., "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları" çvr. Mihin Eren, *SAD*, sayı: I, Ankara 1970, s. 193-240.
- Yaltkaya, Ş., Tahlil ve Tenkidler, *TM*, VI, İstanbul 1939, s. 323-345.
- Yazıcı, T., Tebrizî mad., *İA*.
- " "., Çav. mad., *DİA*.
- Yediyıldız, B., "Vakıf İstılahları Lügatçesi" *VD*, XVII, Ankara 1983, s. 55-60.
- " "., "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dâru's-Sulehası", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara 1987, s. 281-290.
- Yetkin, Ş., "Sultan I. Alâeddin Keykubat'ın Alara Kalesi Kasrının Hamamındaki Freskler", *Sanat Tarihi Yıllığı III*, İstanbul 1970.

- " "., *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986.
- Yınanç, R., "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları", *VD*, XV, Ankara 1982.
- " "., "Kayseri ve Sivas Darüşşifaları'nın Vakıfları" *Belleten* sayı: 189-190, Ankara 1985- s. 299-307.
- " "., "Sivas Abideleri Ve Vakıfları", *VD*, sayı: XXII, Ankara 1991.
- Yücel, Y., *XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları*, Ankara 1980, T.T.K.Y.

DİZİN

-A-

Abdi b. Ebi en-Nâsir (tâcir), 156
Abdi b. Mahmûd b. Ca'fer (tâcir), 156
Abdi b. Osman (tâcir), 156
Abdûlbakî Gôlpınarlı, 7, 13, 63, 71, 74-75, 117, 119n., 138n., 184
Abdülcebbar et-Tebrizî (tâcir), 155
Abdülkerim mahallesi, 175
Abdüllâûf Bağdadî, 125
Abdûlmü'min el-Hoyî (nakkaş), 92
Abdûlvâhid b. Selim (mimar/ağaç işi ustası), 84, 86, 99
Abdûlvâhid b. Süleyman (ağaç işi ustası), 99
Abdüssamed b. Necib el-Haccâr, 96
Âbgîne-ger, 72, 197
Absinthe (Efsinûn), 118
Acûri, 102, 197
Adlî b. Abdullâh (tâcir), 156
Aga-çeriler, 71
Ahenger, 100, 197
Ahi Ahmed (bıçakçı), 80, 131
Ahi Evren, 33, 125n., 133n.
Ahi Natur, 110
Ahlat, 47, 58, 96, 108, 123, 158
Ahmed Akşit, 28n., 191n.
Ahmed b. Bizl el-Merendî (Çini ustası), 92
Ahmed b. İbrahim el-Tiflîsî (ağaç işi ustası), 99
Ahmed b. Yahyâ b. Mahmûd (attâr), 43
Ahmed b. Ya'kub (hattât), 92, 94-95
Ahmed Eflâkî, bk. Eflakî
Ahmed H. Karabacak, 11
Ahmed Nakkaş Hilatî, 92
Ahmed Neccâr, 98
Ahmed Temir, 11
Hz. Aişe, 15
Akdağ, 2
Akdeniz, 162
Aksaray, 35, 38, 59-60, 79-80, 102, 128, 158, 159
Aksarayî, 6, 61, 77, 166, 171, 173
Akşehir, 34, 47, 50, 146, 162, 164

Alâeddîn b. el-Kehhâl (tabip), 124
Alâeddîn Davudşah (Mengüçüklü emiri), 125
Alâeddîn Erzincani (tabip), 117, 122
Alâeddîn Keykubad, I. (Selçuklu sultanı), 2, 6, 10, 14-15, 26, 39-40, 47, 62, 66, 80, 83-87, 93, 95, 98-99, 102-103, 110, 115, 129-132, 137, 149, 151, 154-155, 181, 183-185, 189
Alâeddîn Tepesi, 14
Alaiye (Alanya), 15, 64, 83, 87, 103, 149, 162, 184
Alameddin-i Bazari, 159
Alara kalesi, 88n.
Aldo Brandini (Antalya hâkimi), 153
III. Aleksios (Bizans imparatoru), 152-153
Ali (hamamcı), 108
Ali Bahadır (Selçuklu devlet adamı), 71
Ali b. İzzeddîn (hattât), 94-95
Ali Mazaherî, 12, 23n., 26n., 28n., 31n., 35, 39, 53, 55, 59-60, 62n., 63n., 79, 81n., 89n., 107n., 111 n., 127n., 143n., 165n., 170n., 178n., 185n.
Ali Sivasî (tabip), 124
Ali Torun, 3
Alp Arslan (Selçuklu sultanı), 1
Altun-aba Kervansaray vakfiyesi, 172, 175, 185-186
Altun-aba Medresesi, 26-27, 34, 40, 151
Amasya, 40, 59, 69n., 152, 175
Amele, 103, 194, 197
Âmid, bk. Diyarbekir
Âmid b. Küreyz, 17
Amr b. Âs, 17
Âmule (bitki), 117n.
Anadolu, 1-2, 8-9, 11-12, 19, 22n, 24, 30, 32, 37-41, 45-47, 50, 56-57, 63-66, 71, 76, 82, 91-92, 104-105, 121-122, 124n., 128n., 129, 132, 147-149, 152-153, 155-157, 171, 183-184, 194-195
Anadolu Selçukluları, bk. Türkiye Selçukluları
Anbardar Kerim, 164

Anbardar Kerim (veya İplikçi) câmii, 164

Anbarî, 164, 197

Andromaque, 119n.

Andronikos Angelos, 32

Ankara, 69n., 96

Antakya, 119

Antalya, 36, 58, 147, 150, 152-153

Antioch (Antiocheia), 47

Arabistan, 33n., 140n.

Arap, 180

Arap ülkeleri, 12

Arif Çelebi, 23, 28, 55, 74, 107, 121, 158, 167, 178, 173

Artuklular, 135

As b.Vâil (baytar), 31

Ases, 164-165, 197

Asiyabân, 48, 197

Assâr, 41, 197

Asur, 12, 51, 66, 97

Asur sarayı, 1

Asurlular, 15, 17, 55, 145, 190

Asya, 2

Aşçılar Çarşısı (Sivas), 67

Aş-pez, 41

At Pazarı (Konya), 31

At Pazarı kapısı (Konya), 31n.

Attâb mahallesi, 21n.

Attâr, 41-43, 194, 197

Attâr Armağan Şâh Mahallesi, 43

Attâr Pazarı, 33

Attârlar Pazarı (Konya), 42

Attârlar Pazarı (Sivas), 42-43

At Yetiştiricisi, 30, 197

Avaşarlar, 69n.

Arvâd, 141, 197

Ayakkabıcı, 35-36, 195

Ayakkabıcılar Çarşısı (Amasya), 35

Ayakkabı tamircisi, 36

Ayaslug (Selçuk), 182

Ayas el-Nâtur, 110

Ayaz (gulâm), 115

Aydın Taneri, 3

Âyine-dâr, 106, 197

Âyine-ger, 72, 195, 197

Aynüddevlî Rumî (nakkaş), 91

Ayşe Hâtun (Selçuklu), 47

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, 28n.

- B -

Baba İlyas-ı Horasani, 45, 62, 121n., 130, 143, 172

Bâb-ı Meslâh (Konya), 56

Babâî isyanı, 130, 143

Bâcdâr, 148

Badem yağı, 117

Bafende, 119, 197

Bağbân, 43-44, 195, 197

Bağdat, 21n., 32, 119, 133

Bağdatî kağıt, 190

Baha Veled, 18, 52, 57, 74, 93n., 110, 151, 169-170

Bahâeddîn-i Bahrî (Mevlanâ'nın müridi), 76, 120

Bahaettin Ögel, 139n.

Bahaettin Yediylüz, 11

Bahreyn, 149

Bakkal, 44, 168, 194, 197

Bakkallar Çarşısı (Kırşehir), 44

Bakkallar Çarşısı (Sivas), 44

Bakkallar Çarşısı (Tokat), 44

Balabanoğlu, 61n.

Balcı, 45, 197

Balıkesir, 24, 182

Başakçı, 49

Başmakçı, 35

Başmakçılar Köyü (Kırşehir), 35n.

Baybars, I. (Memlûk sultanı), 66

Baycu Noyan (Moğol kumandanı), 34, 37, 71

Bayezid b. Muhammed el-Bakkâl, 45

Baytar, 31, 37, 194, 196-197

Bazar-ı Nahhasan (Esirciler pazarı), 182

Bâzdar, 178

Bazergân, 147-148, 154-155, 194, 197

Bedreddin b. Harirî (tabip), 115, 123

Bedreddin Gevhertaş (emir), 189

Bedreddin Ömer Saka, 61

Bedreddin Tebrizî (mimar), 84, 86, 125, 143, 177

Bedreddin-i Mevlevî (neccâr), 98

Behram b. İsâ (?) b. Konevî el-Kalânisi, 26

Behramşah, bk. Fahreddin Behramşah

Benefatius Molendino (Venedikli tâcir), 150

Bennâ, 83, 87, 197

Beizger, 46, 197
Beivâb, 72-73
 Beyhan Karamağralı, 96
 Beylikler, 85
 Beyşehir, 162
 Beyşehir Gölü, 146
Bezzâz, 13-15, 197
Bezzâzın Çarşısı (Amasya), 14
Bezzâzın Çarşısı (Sivas), 14
Bezzâzın Çarşısı (Tokat), 14
Bezzâzistan (Konya), 14
Bezzâziyye Hanı (Beyşehir), 14
Bezzâzlar Çarşısı (Medine), 13
 Bıçakçılar Çarşısı (Sivas), 80
 Bibi Münecime, 181
Billuri, 72-73, 197
 Birgi, 58, 96
Birinc-furûş, 50, 195, 198
Biryanger, 48, 65, 198
 Bitlis, 45
 Bizans, 1, 33, 37, 47, 149, 151
 Boyacılar Çarşısı (Kayseri), 28n.
 Buğday Pazarı (Konya), 49
 Buğday Pazarı (Sivas), 50
 Buğday Pazarı (Tokat), 50
Bulaşıkçı, 70, 198
 Bulgarlar, 150
 Burhaneddin İbrahim (hekim), 123
 Burhanü'l-hak ve'd-din el-Hüseyin et-Tirmizî, 60-61
 Burgazî, bk.Yahya Burgazî
 Bursa, 120n.
 Buzhâne (Kırşehir), 60
 Buzhâne (Konya), 59
 Büyük Selçuklu Devleti, 1, 92

- C -

C.Cahen, 2
 Caca Bey Medresesi (Kırşehir), 67n., 120n.
 Cacaoğlu Nureddin, 110
 Cacaoğlu Vakfiyesi, 16, 34-35, 52, 67, 77, 98, 100, 110, 158, 179
Came-bâf, 18, 194, 198
Canbaz, 126, 194, 198
 Candaroğulları Beyliği, 30
 Canit (Canik), 162
Cellâb, 31, 198

Celâleddin (Anadolu valisi), 121
 Celâleddin Feridun, 120
 Celâleddin Karatay (Selçuklu devlet adamı), 31, 36, 52, 77, 95, 102-104, 108, 116, 185
 Celâleddin Kassab, 30, 57
 Celâleddin Mengüberti (Harezmsâh), 14, 39, 47, 184
 Cemâl (sarrâf), 158
 Cemâleddin (Billûri), 73
 Cemâleddin Ali, 17
 Cemâleddin Cestan b. Ya'kûb el-Kayseri (mimar), 85
 Cemâleddin Ebû Bekr Ebi'l-Alâ er-Rumî (tâcir), 149, 156
 Cemâleddin Ebu'l-Ferec (tabip), 124
 Cemâleddin Hüseyin b.Ahmed Dibâcı, 24
 Cemâleddin Muhammed (saraç), 40
 Cenabî, 93
 Cenevizliler, 150
Cerrâh, 112, 115, 194, 196, 198
 Cerrâhlar Çarşısı (Kırşehir), 116
Cevaherî, 192
Cevherî, 185, 192, 198
Cev-furûş, 49, 198
Cevşenger, 160n.
 Cigeroğlu, 16
 Cihânşâh (Erzurum meliki), 137
 Cimri Olayı, 31, 80
Culâhe (*Cullâh*), 18, 194, 198

- Ç -

Çağrı Bey, 1
Çah-ken, 198
Çaputçular, 28n.
 Çarşnigir Kapısı, 31
 Çav(kağıt para), 152
 Çelebi Hüsameddin, 76, 128
 Çemişgezek, 83, 86
Çengi, 141, 142, 198
Çeragi, 165-166, 198
Çiftçiler, 45-48
 Çinçin (kale), 155, 182
Çinici, 82, 92, 198
 Çinliler, 89
Çoban, 31-33, 194, 198
 Çoban Dellâk, 109

Çoban oğlu Halil, 9
Çorum, 69n.

- D -

Dandanakan Savaşı, 1
Danişmend (serrac), 40
Danişmentliler, 47
Darrâb, 166, 198
Dâruhâne, 116
Davud b. Abdullâh (neccâr), 98-99
Dâye, 166-167, 198
Debbâğ, 33-35, 198
Deffâf, 141-142, 198
Deksadic (kôy), 48
Dellâk, 109, 194, 198
Demirci, 100-102
Demirciler Çarşısı (Sivas), 100
Denizli, 59, 128
Derbân, 73, 195, 198
Derzi (Terzi), 15-17, 101-102, 194, 198
Dervaze-i Sabbagî (Kayseri), 28n.
Devâ-sâz, 116, 198
Devellioglu, 117, 139n., 181
Deyr-i Eflatun Manastırı, 52
Dicle, 105
Direvende, 46, 48, 198
Divriği, 92
Divriği Ulu Câmi, 94
Diyarbakir, 30, 32, 102, 105
Doğu Anadolu, 1, 71
Dokumacı, 17-19, 77, 194
Dorylaion, 32
Dölik (kazzâz), 24
Durû-ger, 97, 198
Dûzende, 22, 199
Dûden mevkii, 153
Dühül-zen, 141, 199
Dûzd, 167-168, 199

- E -

Ebû Akil (saka), 61
Ebû Ali el-Halebî (mimar), 84
Hz. Ebû Bekr (Halife), 164
Ebû Bekr b. el-hac Fâris (neccâr), 98
Ebû Bekr İbn el-Zeki, 9, 118, 122
Ebû Bekr-i Rebâbî, 142
Ebû Hind (haccâm), 106

Ebû Lu'lue (nakışçı), 89, 97
Ebû Müslim (ağaç işi ustası), 99
Ebû Râfi, 66, 111
Ebû Sa'id b. İsmail el-Kazvinî (ağaç işi ustası), 99
Ebû Sâlim en-Nasranî el-Ya'kubî (tabip), 123
Ebû Talha, 171
Ebû Ubeyde b. Cerrâh, 171
Ebu'l-Ferec (tarihçi ve tabip) 6, 124
Ebu'l-Fida (coğrafyacı), 11, 59
Ebu'l-Hasanoğlu (bezzâz), 14
Eflâki, 8-9, 25-26, 40, 42-43, 64, 76, 80-81, 97, 127, 130, 159, 166, 169-171, 178, 183, 189
Eğridir gölü, 162
Ehl-i bazar, 147
Ehl-i Nisbet, 169, 199
Ehl-i Zer', 46, 199
Ekmekçi, bk. Fırıncı
Ekmeleddîn Tabib, 39, 60, 117n., 118, 120, 122
Elbistan, 36, 102
Elcezire, 150
Emîneddîn el-Debbâğ, 35
Emineddîn Mikâil (naib), 129-129, 142
Emineddîn Mîrgün, 85
Eminü'd-Dîn Ömer b. Mes'ûd el-Hammamî, 108
Emîr Alim Çelebi, 110
Emîr Biremuni el-Konevî, 186
Emîr Gazî (Danişmendli), 47
Emirhac Bey (ağaç işi ustası), 99
Emîr-i şikâr, 184
Enes b. Mâlik, 75
Engîst-ger, 169, 199
Engûri, 134, 199
Ereğli rabazı, 29
Ermenek İli, 102, 169
Ermeniler, 18, 155, 182
Ermeniler Pazarı (Kırşehir), 66
Ermenşâhlar, 123n.
Erran Kışlağı, 103
Erzen, 59n.
Erzincan, 19-20, 58, 95, 117, 125, 136, 167, 185
Erzurum, 149, 183
Esededdîn Ali b. Yağı-basan (emîr), 175
Eski Çarşı (Konya), 172
Eskiciler Çarşısı (Kırşehir), 28

Evhadü'd-Dîn Hâmid Kirmânî, 9, 121, 149, 176, 182
 Evliya Çelebi (seyyah), 10, 31n., 38n., 191
 Eyyubîler, 62, 85, 115, 125, 129, 132, 35, 181

- F -

Fahhâm, 169, 199
Fahhâr, 78, 199
Fâhiçe, 127, 194, 199
 Fahreddin Ahlatî (tabip), 124
 Fahreddin Ali (Moğol valisi), 71
 Fahreddin Behramşâh (Melik), 16, 136, 167, 185
 Fahreddin Ebû Bekr Atâr, 43
 Fahreddin-i Divdest, 44, 94-95, 190
 Fahreddin-i Muallim, 189
 Fahreddin-i Sivasî, 120
 Faruk Sümer, 2, 64-65, 157
 Fart, 18
Fassâd, 106, 199
 Hz. Fatuma, 111
 Fatma (Kirake) Hâtun, 167
Fellâh, 46, 199
 Ferideddin Muhammed Câcermi (tabip), 115, 123
Ferrâş, 74, 199
 Fırat suyu, 114, 161
Fırıncı, 50-52
 Firûzânfer, 7
 Frenk(ler), 119, 152-154
 Frigya, 47
 Fuad Köprülü, 13n., 14n, 75
Fukkâ'i, 53, 199

- G -

Gabriel (tabip), 125
 Galiye (ilâç), 119
Gassâl, 169, 199
Gavvas, 170, 195, 199
 Gazan Han (İlhanlı hükümdarı), 19
 Gazanfer Tebrizî (tabip), 120, 122
 Gaziye Hâtun (Melik Âdil'in kızı), 110, 115, 129, 131-132
 Gazneliler, 1
 Gazneli Devleti, 1
Gâzur, 22, 23n., 199

Gedâ, 170, 179
 Gedük, 137
Gendum-furûş, 49, 199
Germâbe-bân, 107, 199
 Germiyan İli, 30, 47, 50
 Geyhatu (Moğol umumî valisi), 50
Gevhâre-ger, 74, 199
 Geyve, 184
 Gıyaseddin Keyhusrev, I. (Selçuklu sultanı), 5, 33, 37, 47, 93, 149, 152-153, 189
 Gıyaseddin Keyhusrev, II. (Selçuklu sultanı), 34, 91, 126, 162, 190
 Gıyaseddin Keyhusrev, III. (Selçuklu sultanı), 189
 Gıyâseddin II. Mes'ûd (Selçuklu sultanı), 53, 100, 134
 Gilân, 149
Gil-endayende, 104, 199
 Gordlevski, 2
 Gökmedrese (Sivas), 17, 38, 67, 108
 Gölpınarlı, bk. Abdülbakî Gölpınarlı
 Gömeç Hâtun (Selçuklu), 107
 Grasoşgola, 32
 Gregorius Ebu'l-Ferec (Barhebraeus), bk. Ebu'l-Ferec
Gûr-Ken, 171, 199
Güyende, 128-129, 199
Gülâb-ger, 172, 199
 Gümüşhane, 149
 Güney-doğu Anadolu, 10
 Güney Rusya, 38
 Gürcü Hâtun, 91-92, 190-191

- H -

Habbâz, 51, 194, 199
 El-Hac Hayreddin Halil b. Hıdır el-Bakkâl, 45
 El-Hac Yûsuf b. Savtegin (tâcir), 155
 el-Hacc Bahtıyar b. Abdullâh (tâcir), 156
 El-Hacc b. Uşeyr (? Aşîr) (tâcir), 156
Haccâm, 106, 199
 Haccâm bağı, 107
Haccâr, 95-96, 199
Hâce 147, 194, 199
 Hâce Gazî el-Konevî (haffâf), 36
 Hâce Zeki (tâcir), 156
 Hâcegî Gehvâre-ger, 74
 Hacı Ali Debbağ, 35

- Hacı Bakkal, 44
 Hacı Ali b.Ebû Bekr (ağaç işi ustası), 99
 Hacı Ali b.el-Üstad (ağaç işi ustası), 99
 Hacı Dellâl, 180
 Hacıdoğan (Doğan bey) mahallesi, 96
 Hacı Ebû Bekir b.Mes'ûd, 27
 Hacı Emîr (tâcir), 156
 Hacı Mehmed (Cendereci), 41
 Hacı el-Kaffâl, 79
 Hacı Ömer b.Şeyh Osman (ağaç işi ustası), 99
Hâcib, 75
Haddâd, 82, 100, 200
Hâdim, 75-76, 200
 Hadiri oğlu İsâ (tâcir), 152
Haffâf (Kavvâf), 35, 200
Haffâfistan (Konya), 35
 Haleb, 110n., 115, 154
Halıcı, 76, 200
 Halkabağış kapısı (Konya), 52
Hallâc, 77, 194-195, 200
 Hamdullâh Müstevfî Kazvinî, 11, 59, 95
 Hamidoğulları, 96n.
Hâmil, 161, 200
Hammâl, 161, 194, 200
Hammamî, 107, 200
Hammar, 129, 134, 200
 Hamza (neyzen), 142
 Han (Sahip İsfahani'nin), 127
el-Hanî, 172, 200
Harbende, 161, 200
 Hârezmlî askerler, 155
 Hârezmşâhlar Devleti, 2
Hâris, 172, 200
 Hâris b.Subayre (debbâğ), 33
Har-keş, 175, 200
 Harput Artuklu hükümdarları, 181
Harrât, 173, 200
Haurâz, 36
 Harun Tabip, 124
 Hasan (kuyumcu veya boyacı), 186
 Hasan b.Muhammed (ağaç işi ustası), 99
 Hasan b.Muhammed (tâcir), 156
 Hasan b.Şa'ban (şeker satıcısı), 64
 Hasan el-İskâf, 36
 Hasbeğ b.Ahmed el-Sarraf, 158-159
 Hasnon (Urfalı tabip), 114, 123
 Haturoğlu Şeref (Selçuklu beyi), 121
Hattâb, 174, 200
 Hattâb İni, 174
Hattân, 110, 200
Hattât, 82, 93-94, 200
Hayme-ger 175, 200
Hayyat, 23, 200
Hazzâf, 77, 200
 Hediye Hâtun, 94, 191
Hekim, 112-113, 200
 Helîle, 117
 Helvacılar çarşısı (Kırşehir), 54
Helva-ger, 54, 195, 200
 Hemedan, 149
 Heraklia (Konya Ereğlisi), 152
 el-Herevî, 120n.
Herrâs, 55, 200
Hibri, 175, 200
 Hıdır, 38
 el-Hılâtî (taşçı), 96
 Hısn Keyfâ, 20, 135
 Hızırilyas zaviyesi, 43
 Hindistan, 42, 118, 148
 Hintliler, 143
Hişt-zen, 104, 200
Hizmetkâr, 78
Hizum-furûş, 174, 200
Hizum-keş, 174, 200
 Hoca Mecdeddîn Merâgî, 36-37
 Hoca Nûştegin b.Cemalî (ağaç işi ustası), 85, 99
 Hoca Şemseddîn-i Attâr, 43
 Hoca Yûsuf b.Sâlim el-Konevî, 186
 Hoçin kalesi, 182
Hokkabaz, 129-130, 201
 Horasan, 1, 152-153
 Hoşafçılar çarşısı, 28n.
 Houtsma, 7
 Hubeyş b. İbrahim et-Tiflisî (tabip), 125
Hulle-bâf, 19, 201
 Husrev (bennâ), 83
Hûşe-çîn, 48-49, 201
 Hûlagu Han, 22, 37
 Hümameddîn b. Muhammed el-Konevî (ağaç işi ustası), 99
 Hümâyî Hâtun, 38
 Hüsameddîn Çelebi, 44, 191
 Hüsameddîn Çoban (Çobanoğulları beyliği kurucusu), 154
 Hüsameddîn-i Debbâğ, 34

Hüsameddîn Hüseyin el-Sımrî (ekmekçi), 52
 Hüsameddîn İbn-i Ayine-dâr, 106
 Hüseyin Bakkâl, 45
 Hüseyin el-Debbâğ, 35

- İ -

İlgın, 50, 61, 120n.
 Irak, 32, 149, 153

- İ -

İbn Battuta (seyyah), 10, 19, 36, 39, 52, 54, 58,
 62, 71, 80-81, 96, 120n., 128, 162-163,
 165, 172, 175, 182, 184-185
 İbn Bevvâb (hattât), 94
 İbn Hubel (hekim), 123n.
 İbn Sa'id (coğrafyacı), 11
 İbn el-Baytar (tabip), 124
 İbn el-Esir, 5
 İbn-i Bibî, 6-7, 14, 36, 64-65, 84, 164, 181
 İbn-i Mukley-i Hanî (hattât), 94
 İbnü'l-İbrî, bk.Gregorius Ebu'l-Ferec
 İbrahim (Hz.Peygamber'in oğlu), 111
 İbrahim b.Ebü Bekr el-Rumî (ağaç işi ustası),
 98-99
 Hz.İdris, 15
 İhtiyareddîn Hasan (Selçuklu devlet adamı),
 114
 İl-Arslan köyü (Amasya), 175
 İlbaşı (Zamanlı) nahiyesi, 36, 102
 İlhanlı(lar), 24, 128, 183
 İlyas el-Musulî (ağaç işi ustası), 99
 İmâdü'd-dîn (tabip), 125n.
 İncir-furûş, 55, 201
 İplik Pazarı (Pazar-ı Rîşte), 27, 28n.
 İplikçi ailesi, 27
 İplikçi oğlu, 27
 İplikçiler Çarşısı (Konya), 28n.
 İplikçiler Pazarı (Sivas), 28
 İran, 12, 32, 33n., 97n., 156
 Hz.İsâ, 91
 İsâ (ağaç işi ustası), 99
 İsâ (tabip), 122
 İskâf, 35-36, 201
 İskenderiye, 64, 149, 152-153
 İskilib, 36, 100
 İsmail b.Abdurrahman Konevî el-Attâr, 43

İsmet Kayaoglu, 11, 64
 İstanbul, 24, 91, 129, 149, 152, 162
 İşkeste-bend, 11, 201
 İvazoglu Nureddin Murad (kasap), 57
 İzniç, 5, 58
 İzzeddin b. Hubel Mavsili (tabip), 115, 123
 İzzeddin Keykavus I. (Selçuklu sultanı), 16,
 25, 29, 66, 84, 93, 114-115, 136, 150, 167,
 181-182, 185, 189
 İzzeddin Keykavus, II. (Selçuklu sultanı), 16,
 24, 37, 41, 43, 53, 67, 71, 96, 98, 100, 122,
 128n.133, 175
 İzzeddin Yunus b. Ömer (tâcir), 156

- K -

Kabbâni, 175, 201
 Kâbe, 15
 Kabil, 171
 Kabile, 111, 201
 Kadicuk, 61n.
 Kaffâl, 79, 195, 200
 Kalburcu bağı, 179
 Kallâb, 175, 201
 Kaluyan b.Karabuda (?) el-Konevî (mimar-
 üstad), 85-86, 91, 96
 Kamededdin vilâyeti, 169
 Kâmil Tebrizi, 121
 Kâmile (köy), 146
 Kanglı (demirci), 100
 Kannâ, 176, 201
 Kannâd, 55, 201
 Kantarî-i imaret, 176
 Karabağ, 103n.
 Karaca mahallesi (Sivas), 174
 Karadayı (Karatay) köyü, 36, 102
 Karadeniz, 153, 162
 Karahisar-ı Devle, 118
 Karamanlılar (Karamanoğulları), 31, 102,
 128n., 169
 Kard-sâz, 80n.
 Karaman, 169
 Karasıoğulları, 182
 Karatay Medresesi, 186
 Karatay vakfiyesi, 172
 Kârdarân-ı dârü'l-darb, 166
 Kârende, 46, 55, 201
 Karia, 47

- Kâriz (Kehriz)-ken*, 104, 201
Karura, 113n.
Kâse-ger, 79, 195, 201
Kassâb, 55-57, 201
Kasaplar Çarşısı (Kayseri), 57
Kasaplar Çarşısı (Kırşehir), 57
Kasaplar Çarşısı (Konya), 57
Kasaplar Çarşısı (Sivas), 57
Kassâr, 13, 23, 100n., 195, 201
Kassârin nehri, 23
Kassârlar Çarşısı (Kırşehir), 23
Kassârlar Çarşısı (Sivas), 23
Kassâs, 32, 201
Kastamonu, 52, 57, 71, 175, 184
Kattân, 23, 201
Kavâl, 128, 130-131, 137-138, 201
Kayıkçı, 161, 201
Kayır Han (Hârezmli emîr), 155
Kayseri, 14, 26, 32, 34, 36, 48, 52, 67, 95, 102, 110, 121, 137, 157, 194
Kazvin, 149
Kazzâz, 24, 201
Kefş-düz, 36, 201
Kefş-ger, 35, 201
Kehhal (göz hekimi), 122
Kemâleddîn (emîr-i mahfil), 77
Kemâleddîn (Kabbânî), 175
Kemâleddîn İbnü'l-Adim, 5
Kemâleddîn Karatay, 125
Kemâleddîn Oğulbey, 43
Kemâleddîn Tiflîsî (Saltanat naibi), 152
Kemâl-i Kavâl, 131-132
Kemân-ger, 160
Kemer, 32
Kennâs, 176, 201
Keraid (? ekmekçi), 52
Kerimeddîn Erdişâh, 92
Kerimüddîn Mahmûd b. Muhammed Aksarayî, bk. *Aksarayî*
Kervan-başı, 163
Keştibân, 162, 202
Kettân, 24-25, 202
Kettânî, 13, 183n.
Keyhatu (İlhanlı hükümdarı), 183
Keykubadî külâh, 26
Keyyâl, 176, 202
Kharaks, 32
Kıbrıs Haçlıları, 155
Kıbrıs Krallığı, 147
Kılavuz, 183, 202
Kılıç Arslan, II. (Selçuklu sultanı), 5, 30, 91, 129, 135
Kıpçaklar, 39
Kırım, 38, 154, 162
Kırşehir, 14, 23, 28, 35-36, 40, 48, 52, 54, 60, 66, 98, 110n., 116, 174, 194
Kızıl (sarrâf), 158
Kızıl Hâmid (Anadolu mültezimi), 80
Kilid-sâz, 79n.
Kilikya, 151
Kimyâger, 177-178, 202
Kira Hâtun, 17, 76
Kirbasî, 25, 202
Kirkor (değirmen), 48
Kise-ger, 80, 202
Kiş, 149
Kişçiler/Samurcular Pazarı, 28n.
Kohne-düz, 25, 202
Kohne-furûş, 26, 202
Kommenos Mavrozomes (Selçuklu emîri), 155
Konstantin Frankopulos (Bizans kumandanı), 153
Konya, 3, 14, 26-27, 33n., 34, 39, 43, 49-50, 52, 54, 56-60, 64n., 67, 71, 73, 75-76, 78, 86-87, 91, 92-93, 95, 102, 107, 110, 125n., 128, 130, 137-138, 142, 146, 148-153, 159, 164, 172, 178, 180, 185, 191, 194
Konya İmarek Vakfiyesi, 23, 73, 85, 164
Konya Kalesi, 31n.
Konya Müzesi, 7
Konya Pazarı, 145
Konyalı, İ.H., 27n., 28, 78, 164, 185
Kostantin (Değirmen), 48
Kölük b. Abdullâh (mimar), 85
Kösedag Savaşı, 18, 34
Koyun Pazarı (Sivas), 33
Kundus (bitki), 121
Kuşbaz, 178
Kuşcu, 178, 202
Kutbeddîn Şirâzî (tabip), 124
Kuyumcu, 101, 113
Kuyumcubaşı, 191
Kuyumcular Çarşısı (Kayseri), 191n.
Kuyumcular Çarşısı (Konya), 191
Kubâd-âbâd sarayı, 85
Kunduracılar Çarşısı (Kırşehir), 35
Kuflî-sâz, 79n.

Kutbeddîn Melikşah b. II.Kılıç Arslan
(Selçuklu şehzadesi), 125n.
Kutlu el-Tabbâh, 67
Kûze-furûş, 79, 202
Kûze-ger, 78, 202
Kûlâh-dûz, 26, 202
Kûlâh-dûzân mahallesi, 26
Kûlhancı, 108-109
Kûlhan-ı tâb, 108
Kûrt, 180
Kürkçüler Hamamı (Konya), 38, 110

- L -

La'ab, 132, 202
Laden (bitki), 121
Ladik (Denizli), 19, 159, 172, 182
Lampe, 32
Lârende, 169
Lazkiye, 162
Leon (Ermeni kralı), 154
Leylâ, 88
Lihâf-dûz, 80, 202
Lu'bat-sâz, 132, 202

- M -

Mahî-furuşî, 146 n.
Mahmûd-ı Engûriye-i, 37
Mahmûd Konevî es-Serrâc, 40
Mahmûde (bingöz otu), 118
Malatya, 18, 47, 59, 71, 114-115, 176
Malatya Ulu Câmi, 94
Malazgirt Savaşı, 1, 2n.
Ma'mer b.Nadle (berber), 106
Mansur el-Hallâc, 77
Manuel Komnenos (Bizans imparatoru), 30
Marangoz, bk.Neccâr
Marangozlar Çarşısı (Kırşehir), 98
Marco Polo (seyyah), 10, 18, 30
Mardin, 20, 58
Margelika (Margareth/Rum cariyeye), 182
Mar-gîr, 133, 202
Marmara, 182
Mashara, 133, 194, 202
Mastaki (mastika), 121
Matbahî, 57, 202
Mecdeddîn (derviş), 178

Mecdeddîn (hace), 151
Mecdeddîn (Reşideddîn Tabib'in oğlu), 19
Mecdeddîn Feridun b. Ahmed Sipehsâlâr, bk.
Sipehsâlâr
Mecdeddîn Meragî (tacir), 156, 159
Mecnun, 88
Meddâh, bk.Kassâs
Medine, 13
Mehmed (Hattât), 94
Mehmed Bey (Aydınoglu), 96
Mehmed Seyyidâbâdî (Ahi), 49n.
Mekke, 55
Melik Âdil (Eyyubî hükümdarı), 110, 115, 152
Melik Eşref (Eyyubî hükümdarı), 115, 137
Melik Kâmil (Eyyubî hükümdarı), 181
Melike-i Âdiliye, bk.Gaziye Hâtun
Melike Hâtun, 96
Melike Turhan Dârüşşifası, 92
Mellâh, 162, 202
Menderes nehri, 47, 153
Mengücekler, 136, 167
Merağa, 37
Meram Dağı, 33n.
Meremmetçi, 179, 202
Meryem, 91
Merzuk es-Saykal, 186
Mes'ûd, I.(Selçuklu sultanı), 2, 5
Mes'ûd b. Şerefşâh, 34
Meşhed köyü, 52
Mevlânâ Bahâeddin, 132
Mevlânâ Celâleddin Rumî, 7-9, 16-19, 23, 25-
26, 28, 30-31, 33-34, 36-38, 44-45, 49n., 51-
52, 54-55, 57, 59-61, 63-65, 70, 73-77, 79-
80, 83-84, 88-91, 93-94, 97-101, 103-104,
106-111, 113, 116-120, 126-129, 131, 132,
134-137, 141-143, 145-146, 148-149, 151,
157-159, 161-162, 165-167, 170-174, 176-
180, 183, 185-193
Mevlânâ Emîr Hasan (tabip), 124
Mevlânâ Nizâmeddîn (hattât), 94, 191
Mevlânâ Şerefeddin (hattât), 94-95
Mevlevî(ler), 8, 28, 128, 141
Mey-furûş, 134, 202
Meyhaneci, 134-135
Mezâlim divânı (Divân-ı mezâlim), 153-154
Mısır, 58, 63-65, 118, 129, 132, 149, 154
Mikâil Bayram, 125n., 133n.
Mimar, 82-86, 194, 202

Mimarbaşı, 84
 Mina (mahalle), 150, 152
 Minşar, 130
 Mithridates (Pontus kralı), 119n.
Mîve-furûş, 57, 195, 202
 Moğollar, 2, 18, 34, 47, 71, 114, 152, 171
Muâllim, 188
 Mubarizeddîn Behramşâh (emîr-i meclis), 115, 136, 154
 Mubarizeddîn Mes'ûd b. Artuğ (mimar), 84-85
 Mudurnu, 39, 62, 186n.
Muganni (ye), 135, 202
 Mugire b.Şube, 89, 97
Muğarbil, 179, 203
 Muğarbilin Çarşısı, 179
 Muhammed (uc beyi), 26, 151
 Muhammed Beg b. Hüsameddîn (attâr), 43
 Muhammed b.Ali b.Süleyman, er-Ravendî, 5, 93-94, 145, 149, 160
 Muhammed b.Ebi'l-Fezail (tabip), 124
 Muhammed b.Ebû Bekr (neccâr), 98-99
 Muhammed b.el-Ferec (?mimar), 86
 Muhammed b.Hüseyn b.Hüsâm el-Hibrî, 175
 Muhammed b.Mahmûd el-Aksaravî (çini ustası), 92, 96
 Muhammed b.Muhammed b.Osman el-Tusî (bennâ), 83, 92
 Muhammed b.Sa'd b.Muhammed (bezzâz), 14
 Muhammed Divâne (Ahi), 121
 Muhammed el-Haddâd, 102
 Muhyeddîn b.II.Kılıç Arslan (Selçuklu şehzadesi), 8
 Muhyevî-i Engûriye'î (şair), 22-23n.
 Muineddîn Pervane, bk.Pervane Muineddîn
 Murad (na'lband), 38
 Murad, II.(Osmanlı hükümdarı), 7
 Murad b.Mahmûd (hattât), 95
Musavvir, 179, 203
 Mustafa (ekmekçi), 52
 Musul, 129, 132
Muşak, 103, 203
Mutrib(e), 130-131, 136-138, 141, 203
 Muzaffereddîn (Ahi), 178
 Muzaffer Kurşî (tabip), 124
 Muzai'a, 46, 203
 Muzdur, 104, 203

Mûze-dûz, 37, 203
Mücemmid, 59, 203
Mühendis, 86, 194, 203
Münâdi, 179, 203
 Münadi'û's-Sûk (Münadiler Çarşısı), 180
Müneccim, 181, 196, 203
 Mürsel Öztürk, 21n.
 Müshil ilâcı, 118
Mûşa'biz, 129, 203

- N -

Nahhâs, 182, 203
Nahhatî, 99-100
Nahl-bend, 133n., 183, 203
Nakkâb, 203
Nakkaş, 88-92, 94, 203
Nakkare-zen, 141-142, 203
Nakş-ger, 89, 203
Na'lband, 37-38, 194, 203
 Na'lbantlar Hanı (Sivas), 38n.
 Na'lcı (?), 203
 Na'lcılar Çarşısı (Tokat), 38
Nânâ, 51, 194, 203
Nân-pez, 51, 194, 203
Nân-vâ, 51
 Nasiheddîn Sabbağ, 28
 Nasreddîn Kattânî-i Mevlîvî, 23
 Nasır-ı Husrev (seyyah), 10, 45, 59
 Nasırlidinillâh (Abbasi halifesi), 25, 130
 Nasreddîn Ali (çaşnigîr), 66
 Nasuh (dellâk), 109
Natur, 109-110, 194, 203
Nayî, 142, 203
Neccâr, 82, 85, 97, 203
 Necmeddîn (Kadı), 107
 Necmeddîn Nahcuvanî (filozof), 125
 Necmeddîn Yavaş (hattât), 93-94
 Necm-i Razi, 10, 52, 104
 Neron (Roma İmparatoru), 119n.
Nessâb(e), 169
Nessâc, 18, 194, 203
Nevâzende, 136n., 204
 Nevbetiyân, 130, 137
Nevha-ger, 183, 204
 Nicholas (Cenevizli tâcir), 150
Nigehbân, 173, 204
 Niğde, 28

Niketas Khoniates, 5, 146
 Niksarlı Ahi Pehlivan dârû's-sulehası, 59, 67, 110, 179
 Nizâmeddîn Yahyâ (vezir), 158
 Nuh peygamber, 97
 Nûreddîn Muhammed (Artuklu), 135
 Nûreddîn Ömer b. Ahmed (sarrâf), 158
 Nûreddîn-i Bimaristanî (tabip), 124
 Nûreddîn-i Tiz-bazarî, 159
 Nusaybin, 59
 Nusreteddin Çelebi, 30, 32
 Nusreteddin Hasan (emir), 118

- O -

Hız.Osman, 13
 Osman b.Talha, 15
 Osman b.Veysel Konevî, 186
 Osman-ı Kavvâl, 132
 Osmanlı Devri, 33n., 38, 55, 159n., 165, 186n.
 Osmanoğlu Hasan, 7
 Osman Turan, 2, 9, 11, 27-28, 64-65, 125, 172, 185

- Ö -

Ögedey (Moğol Kağanı), 149

- P -

Pâlân-ger, 38, 195, 204
 Palas (kasaba), 94
Pâre-dûz, 27, 195, 204
Pasbân, 173, 204
 Paşa Hâtun (İlhanlı), 183
 Pazar-ı Suzen-gerân (Konya), 186
 Pazar-ı Zerkûbân (Konya), 193
Penbe-furûş, 27, 204
 Penbe-furûşan Medresesi, 27
 Pervane Muineddin Mehmed Bey, 30, 32, 36, 77, 131, 138, 148
 Hz. Peygamber, 12-13, 15, 17, 28, 33, 41, 51, 56, 61, 66, 74-75, 87, 89, 93, 97, 106, 111, 118, 144, 146, 158, 160, 164, 171, 174, 176
 Pınarbaşı, 157
 Pirinç-furûşan Hamı, 50

Puser-i Kılavuz (Selçuklu devlet adamı), 184
 Puser-i Sirkeci (Selçuklu kumandanı), 62
 Pûstûn-dûz, 38, 204

- R -

Rab'î Reşidî, 32
 Rabia, 127
 Rahatoğlu vakfiyesi, 71
Ra'î, 39, 204
 Ravendî, bk.Muhammed b.Ali
Rebâbî, 142, 204
 Receb (kazzâz), 24
 Redhouse, 117
Rehber, 183, 194, 204
 Refet Yınanç, 11
 Reiseddin Alişir el-Kayserî (buzhâne sahibi), 60
Rek-zen, 106
Resen-tâb, 184, 204
Ressâm, 87-89, 194, 204
 Reşat Genç, 3
 Reşideddin Tabib (İlhanlı veziri), 9, 19, 25, 30, 32, 39, 58, 104-105, 121
Revâs, 60-61, 204
 Rıdvan b.Ali (tabip), 122
Rikâb-dâr, 39-40, 204
Rişte-keş (İblikci), 27
 Roma, 119n.
Rûger, 184, 204
 Rum (Anadolu), 20, 154
 Rum(lar), 18-19, 24, 84, 89, 103, 128, 152, 162, 180, 182
 Rupen (Kilikya hâkimi), 32
 Rûyger, bk.Rûger
 Ruzbe(haffâf), 36
 Rûkneddin IV.Kılıç Arslan (Selçuklu sultanı), 66-67, 117, 135
 Rûkneddin II.Süleymanşâh (Selçuklu sultanı), 115, 153, 162
 Rûstem b.Halil (ağaç işi ustası), 99

- S -

Sabbâğ, 28, 204
Sabûnî, 110, 204
 Sa'd Ali (hattât), 94-95
 Sa'd b. Ebi Vakkas (taş yontucusu), 95

- Sa'd el-Kayserî (mimar), 86
 Sa'deddîn b.Ramazan (tâcir), 156
 Sa'deddîn Erdebîlî (mütevî), 47
 Sa'deddîn Köpek (emîr-i mimar), 85, 135, 137, 180
 Sa'deddîn Mes'ûd (tabip), 124
 Sadi Bayram, 11
 Sadi Kucur, 11
 Sadreddîn (Şeyhülislâm), 132
 Sadreddîn Halidî (İlhanlı veziri), 103
 Sadreddîn Konevî, 179, 191
Saffâr, 185, 204
 Safiyeddevle Nasranî (tabip), 115, 123
 Sahibiye Medresesi, 85
 Sahib Ata Fahreddîn, 15-17, 34, 38, 50, 61, 67, 73, 85, 108, 114, 146, 164
Sâhir, 143, 204
 Sa'id Nefisi, 8
Sail, 185, 204
 Sakarya nehri, 163
Sakka, 61, 194-195, 204
Sakta, 28, 159, 204
 Salahaddîn Sufî, 16
 Salahaddîn Zerkûb (Mevlânâ'nın halifesi), 94, 103, 146, 148, 191-193
Salcı, 163, 204
Samancı (?), 39, 204
 Samsun, 152-153
 Sara Hâtun Câmi, 94
Sârân, 163, 204
 Sarıoğlu (Kayseri İlçesi), 94
Sarrâf, 158, 194-195, 204
Saykal, 186, 204
Saykal-ger, 186
Sayyâd, 144-145, 205
Sayyâd-ı Mâhi, 146, 205
Sayyâğ, 185, 205
 Sebastos Kayserî (mimar), 84-85
Sebû-ger, 78, 81, 205
Sekkâk, 80-81, 205
 Sekkâkin Çarşısı (Kırşehir), 80
 Selçuk Hâtun, 167
 Selçuklu Devleti, 6
 Selçuklu Türkleri, 1
 Selçuklu(lar), 1, 15, 18, 24, 28, 36-37, 40, 43, 47, 49, 54, 62, 66-67, 74, 77, 79, 81, 83, 94, 96n., 97, 100, 102, 107-108, 110-111, 115, 119, 125, 127, 135, 137, 141, 144, 147, 149-150, 152, 157, 161, 167, 181, 186-187, 193, 195
Sellâh, 57, 205
Selle-bâf, 81, 205
 Selmâ (Hz.Peygamber'in oğlu İbrahim'in ebesi).III
 Semerkand, 113
Semmân, 62, 205
 Semmânî Hanı (Sivas), 62
Sengtraş, 82, 205
Ser-peş, 62, 205
Serrâc, 40, 195, 205
Sevvâk, 157, 205
 Sevvâkin Çarşısı (Sivas), 157
 Seyfeddîn (emîr-i ahur), 114
 Seyfeddîn Ay-Aba (Melikü'l-ümerâ), 145
 Seyfeddîn Ebû Bekr (Hokkabazoğlu-emîr), 129-130, 137
 Seyfeddîn Fehmi (attâr), 43
 Seyfeddîn Ferganî, 133n.
Seyis, 40, 194, 205
Seyyâf, 160, 205
 Seyyid Ahmed Rufâi, 130
 Seyyid el-Hac Ahmed (demirci), 102
 Seyyid Mehmed Hoyran zaviyesi, 34n.
 Seyyid Tâceddîn, 130
 Sıddık b.Mahmûd (üstâd), 86
 Sırçalı Mescid, 102
 Siirt, 20, 25, 59, 185
 Simon De Sant-Quentin (seyyah), 10, 120n.
 Sincar, 58-59
 Sine mezarlığı, 102
 Sinop, 58, 84, 93, 147, 150, 181
 Sipehsalar, 8-9
Siper-ger, 160, 205
 Siraceddîn (Konyalı pamukçu), 23
Sû ke-furûş, 62, 205
 Sirkengubin (şerbet), 116
 Siryanus (mimar), 85
 Sivas, 10, 14, 16, 18, 21, 24, 30, 32, 34-35, 38, 52, 67, 69n., 95, 104, 108, 114, 130, 137, 148-150, 158, 174, 180, 194
 Sivas Dârüşşifası, 14
 Sivas Dârüşşifası vakfiyesi, 29, 122
 Steingass, 55, 70, 100n., 117, 159n., 184
 Suğdak, 38, 150, 154
 Sûk el-Hattâb (Konya), 174
 Sûk el-Kettânî (Kırşehir), 24-25

Sultan Kapısı (Konya), 174
 Sultan Veled, 8, 55-56, 59, 64, 67, 76, 90n.,
 103, 117, 131, 133, 149, 191
Suret-ger, 89, 205
 Suriye, 150
 Suruc, 59
Suzen-ger, 186, 205
 Süheyl Ünver, 125
 Hz.Süleyman, 81, 146
 Süleyman (Solymas-emîr), 30
 Süsen (bitki), 122
Sütürban, 40

- Ş -

Ş.Uzluk, 93n.
 Şahne, 167
 Şahney-i imaret, 84-85
Şalvar-bend bâf, 187, 205
 Şam, 32, 58n., 61n., 129, 132, 149, 152
Şane-ger, 106n., 187, 205
 Şarabhâne, 114
 Şarköy, 50
Şekerci, 63-65
 Şekerciler Hanı, 64, 151
Şeker-furûş, 63, 195, 205
 Şeker-furûş Mescidi, 64
 Şeker-hâne, 64
Şeker-riz, 63, 205
Şem'-efrûz, 166
 Şemseddîn (Anbarî), 164
 Şemseddîn (Kattân), 23
 Şemseddîn (Tüccar), 156
 Şemseddîn Ahmed el-Eflâki el-'Ârifî, bk.Eflâki
 Şemseddîn Alişir b.Ali (Bezzâz), 14
 Şemseddîn Altun-Aba (Selçuklu devlet
 adamı), 34, 40, 110-111, 185
 Şemseddîn İsfahanî (Selçuklu veziri), 94, 127,
 131, 155, 164
 Şemseddîn Ömer Kazvîni (tâcir ve emîr), 149,
 156
 Şemseddîn Sâmî, 61
 Şemseddîn-i Muallim, 189
 Şemseddîn-i Tebrizî, 50, 52, 61, 64, 77, 81,
 103, 143, 151, 170, 187
Şemşir-ger, 160, 205
 Şem'un el-Harputî (Hekim), 123
 Şengit Aksarayî (lihâf-düz), 80

Şerefeddîn el-Antakî Ya'kubî (tabip), 123
 Şerefeddîn-i Hindî (tâcir), 42, 148
 Şerefeddîn-i Osman-ı Güyende, 129
 Şervâ, 205
 Şeyh Ali, 67
 Şeyh Bahaeddîn Hayyât, 16
 Şeyh Bedreddîn Yavaş-ı Nakkaş, 91
 Şeyh Ebû Bekr (kettân), 25
 Şeyh Ebû Bekr-i Buharî, 19, 77
 Şeyh Ebû Bekr Tebrizî (sepetçi), 81
 Şeyh Emire bey-i Abgermî, 178
 Şeyh Fahreddîn, 176
 Şeyh Haccâc-ı Nessâc, 18, 170
 Şeyh Mahmûd (neccâr), 98
 Şeyh Mecdeddîn İshâk, 25
 Şeyh Muhammed (Bağbân), 44
 Şeyh Sadreddîn, 73, 75-76
 Şeyh Salahaddin Zerkûb, bk. Salahaddin
 Zerkûb
 Şeyh Sinâneddîn (neccâr), 98
 Şeyh Sinâneddîn-i Külâh-düz (Akşehirli), 26
 Şeyh Şerefeddîn Mavsılî, 36
 Şeyh Şihabeddîn Hamevî, 36
 Şeyh Şihabeddîn Hamevî Medresesi, 36
 Şeyh Şihabeddîn Ömer Suhreverdi, 130
 Şihab (Debbâğ), 35
 Şihabeddîn (tâcir), 15, 148
 Şihabeddîn-i Güyende, 129
Şikâr-gîr, 144
 Şiraz, 30
Şire-flîşâr, 134, 205
Şîr-gîr, 145
Şişe-ger, 187, 195, 205
Şu'bede/şa'beze, 129
Şu'bede-baz/veya sâz, 129, 205
 Şucaeddîn Ali b. Ebî Tâhir (tabip), 124
Şüyende, 29, 205
Şütürbân, 163, 206

- T -

Tabak-ger, 81, 195, 206
 Tabaklar (Debbâğlar) hamamı (Akşehir), 34
 Tabakçılar Kapısı (Konya), 34
Tabbâh, 66-67, 206
Tabbâl/Tabl-zen, 142, 206
Tabib, 112, 194, 206
 Tâc Bulgarî, 119

- Tâceddîn Fahr en-Neccâr, 98
 Tâceddîn Hüseyin (Selçuklu emîri), 121
 Tâceddîn Mu'tez (İlhanlı veziri), 128, 138n.
 Tâceddîn Pervane (Selçuklu devlet adamı), 47, 135, 137
Tâcir, 147-152, 194, 206
 Tahsin Yazıcı, 55, 67n.
Tahta-ger, 97, 206
Takavcı, 37
 Takiyeddîn Tabîb, 115, 123
 Taniel (Kasap), 57
 Tantalus, 47
Tarrâr, 168, 206
 Taşcılar Sokak, 96
Taş-ger(?), 206
 Taştâne, 151
 Tatvan, 155
 Tavus Baba Türbesi, 142
 Tavus-ı Çengi, 142
 Tebernik b.Mahmûd el-Sarrâf, 159
 Tebriz, 24, 30, 32, 64, 81, 149, 151
Tellâl, 159, 179-180
Tere-furûş, 70, 206
 Terziler Çarşısı (Kırşehir), 16
 Terziler Çarşısı (Konya), 16
 Thamara (Gürcü kraliçesi), 91
 Tırrîh (İnci Kefali), 146
 Tibet, 76
Tîr-ger, 160
Tîr-tıraş, 160, 206
 Tiryak (panzehir), 119
 Tiryak-ı Farukî, 117n.
Tîz Pazarı, 159
 Tîz Pazarı (Konya), 159
 Tîzpazar hamamı, 159n.
 Tokat, 38, 40, 69n.
 Tuğrul Arslan (Selçuklu sultanı), 1
 Tuncer Baykara, 3
Tunî, 108, 206
 Tutûya (ilâç), 119
Tuzcu(?), 70-71, 206
 Tuzla (Çakrı), 71
 Tuzla (Bingöl), 71
 Tuzla (Tuzlacık), 71
 Tuz Pazarı (Konya), 71
Tüccar, 147-155, 162-163, 168, 182
 Türkistan, 2n., 12, 149
 Türkiye, 10, 30, 35, 39, 44, 170
 Türkiye Selçuklu Devleti, 1-3, 5-6, 130, 150, 155, 180
 Türkiye Selçukluları, 8, 10-13, 17-19, 22n., 28-29, 31-33, 41-43, 45-46, 61-62, 67, 72, 76, 79, 82, 85, 88-93, 95-96, 98, 102-103, 106, 111, 114, 116, 122, 125-128, 133, 145-147, 155, 158, 161-162, 169, 175, 177, 184, 194, 196
 Türk(ler), 1-2, 5, 16, 32-33, 37, 46, 49-50, 59, 69, 82, 100n., 103, 105, 129, 145, 150, 152, 160, 180
 Türkmenler, 1, 30, 32, 36, 130, 152, 157, 169
 Türkmen Pazarı (Kırşehir), 157
 Türkmen Pazarı (Konya/Ereğli), 157
 - U -
 Uğur Derman, 190n.
 el-Umerî (Coğrafyacı), 11, 24, 32, 45, 47, 50, 57, 59, 102, 182
 Ummâl (vergi memurları), 149
 Urfa, 85, 98, 125
 Urfalı Mateos, 47
 Usta Hâtun, 190
 Ustu-hudus (bitki), 122
 - Ü -
 Üstad, 188, 194, 196, 206
 Üstad el-Hac Mengüberti el-Ahlatû (ağaç işi ustası), 99
 - V -
 V. de Beauvais (seyyâh), 71n.
 Van Gölü, 146
 Vasil (cerrâh), 115-116, 123
 Veliyeddîn Ali Tebrizî (hattât), 94-95
 Venedikliler, 147
Verrâk, 190, 206
 Viranşehir, 114
 Volga bölgesi, 150

- W -

William of Rubruck (seyyâh), 10, 150
Wulff, 53n., 79n., 80n., 97n., 160n., 184

- Y -

Yabanlu Pazarı (Pazar Ören), 30, 157-158, 182
Yah-furûş, 59n., 206
Yahudiler, 150
Yahyâ (mimar), 96
Yahyâ Burgazî, 9, 100, 109, 116, 144, 180-181
Yahyâ el-Mutrib, 138
Yağcılar Hanı (Tokat), 62
Ya'kub b. Ebûbekir el-Malatî (bennâ), 83, 92
Ya'kub b. Reşid (?) b. Derviş (kazzâz), 24
Yanil (?) bezzâz), 14
Yassıçimen Savaşı, 155
Yazıcı-zâde Ali, 7
Yenice, 184
Yeni Çarşı (Konya), 34
Yeni Han (Konya), 34
Yeni Pazar (Konya), 27
Yermubi b. Hüseyin (Yüncü), 29
Yozgat, 69n.
Yûsuf b. İsmail (attâr), 43
Yûsuf b. Süleyman es-Saffâr, 185

Yusuf b. Süleyman es-Saffâr mahallesi, 185
Yûsuf b. Şahâb el-Kayserî (hallâc), 77
Yûsuf el-Hayalî (hattât), 95
Yüncü, (?), 29, 206

- Z -

Z.K. Ugan, 1
Zeccâc, 81, 206
Zekeriya Hâcib (Selçuklu devlet adamı), 33
Zekeriya Kazvinî (coğrafyacı), 11
Zeki Kavvâl, 132
Zeki Sönmez, 83, 95
Zeki V. Togan, 22n.
Zenbil-bâf, 81, 206
Zer-dûz, 29, 206
Zer-ger, 190-191
Zerkûb, 192, 206
Zeyneddin (tabip), 124
Zırh-bâf, 160, 206
Zırh-ger, 160, 206
Ziyaeddin Kara Arslan (vezir), 47, 142
Ziyâ el-Erzurumî (ağaç işi ustası), 99
Zeyneb b. Cahş (ayakkabıcı), 36
Zubeyr b. Avvâm, 17
el-Zürrâ, 46, 199

Resim 1 — Kaffal (kilitçi) tarafından yapılan kilit örnekleri
Selçuklu 12-13. yüzyıllar (Sadberk Hanım Müzesi)

Resim 2 — Alışverişte kullanılan bronz dirhemler
Selçuklu 13. yüzyıl (Sadberk Hanım Müzesi)

Resim 3 — Aplik. Bronz, alun yıldız
Selçuklu 12. yüzyıl (Sadberk Hanım Müzesi)

Resim 4 — Şamdan kaidesi. Pirinç
Güney Doğu Anadolu, 13. yüzyıl sonu (Sadberk Hanım Müzesi)

Resim 5 — Samdan. Bronz, gümüş kakma.
Anadolu Siirt 13-14. yüzyıllar (Sadberk Hanım Müzesi)

Resim 6 — Aynı şamdanın kaidesinden detay

Resim 7 — Havan. Bronz
Selçuklu 12-13 yüzyıllar (Sadberk Hanım Müzesi)

Resim 8 — Şişe. Cam
Selçuklu 12. yüzyıl (Sadberk Hanım Müzesi)

Resim 9 — Kuyumcu, *Varka* ve *Gülşah*, Topkapı Sarayı Müzesi
Kütüphanesi, Hazine no. 841 vr. 3^b

Resim 10 — Ahtar ve eczahâne
aynı eser, vr. 3^b

Resim 11 — Kasap
aynı eser, vr. 3^b

Resim 12 — Fırıncı
aynı eser, vr 3^b